

PÁRISI LEVELEK ÉS TANULMÁNYOK

ÍRTA

ARÁNYI MIKSA D^r.

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1909.

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

ROOSEVELT ÉS A TRÖSZTÖK.

Paris, 1907. december elején.

A világ a jelen pillanatban úgynevezett fejlődési krízisben szenved. Azt hinné az ember, hogy elég régi ahhoz, hogy ezen a fogzási betegségen átesett legyen. Mégsem így van. Az országok egyre szaporodó lakossága a mindig nehezebbé váló megélhetéssel felvette a harcot. Elégedetlenség és irigység megingatja a tömegek lelkiismeretét. Gazdagság és szegénység kiméletlenebbül néznek egymással farkasszemet, mint valaha; ezért azután összeütközésük hevesebb és brutálisabb is. »Epur si muove.« A gazdasági javak mégis szaporodnak, a föld naponként gazdagabb lesz.

Az utolsó félszázadban Európa és Amerika egymásközi érintkezésében nagy változások történtek. A két földrész külön-külön evolúciója nagyjára a szerszámok és munkaeszközök korszakalkotó új feltalálásának köszöni létét. Ötven év elégséges volt arra, hogy a világegyetem fele

teljesen átváltozzék; a másik felében: Ázsiában, Afrikában és Ausztráliában az emberi leleményesség és tevékenység azt a csodaszerű metamorfózist, a melyet Európában és a két Amerikában tapasztaltunk, még létre nem hozta, de ötven vagy száz esztendő ott is elegendő lesz arra, hogy e hátramaradt világrészek országaira és lakosságára is ráüsse a civilizáció kulturális bélyegét.

De hogy a világegyetem e sokkal nagyobb felében az európaihoz hasonló kultúra fejlődjék, ahhoz rengeteg tökére, szerszámra és munkaerőre van szükség, melyeknek előteremtésén a világ leghatalmasabb és legéletrevalóbb nemzetei erejüket túlhaladó mértékben fáradoztak. E megerőltetés és erőfeszítés egyik általános oka annak a gazdasági és pénzügyi levertségnek, az ipari és kereskedelmi pangásnak és a vállalkozási kedv hanyatlásának, mely hónapok óta, az Egyesült-Államokból kiindulva, magával ragadta a hosszú küzdelemben elfáradt és a még nagyobb gazdasági felforgatástól féltő európai országokat.

Ez általános természetű okokhoz némely országban, jelesen az Egyesült-Államokban, speciális, a kereskedelmi és ipari tevékenységet demoralizáló körülmények is járultak; ezeknek tulajdonítható az, hogy a világ egyik leggazdagabb és leghatalmasabb országa heteken keresztül rettegő félelemben, ideges várakozásban, oly pánikszerű

állapotban volt, a minőre 1893 óta sem Európában, sem Amerikában példa nem volt. A tengerentúli köztársaság pénzügyi vergődése nem maradhatott hatás nélkül az ezer szállal egymáshoz kapcsolt világérdék érintkezése következtében, az európai tőkére és világrészünk gazdasági viszonyaira.

A nagy krízis egyik indító okát a szegény tömegeknek a nagy gazdagság iránt érzett féltékeny gyűlöletében is kell keresnünk, mely Amerikában épp úgy, mint az öreg Európában lelkiismeretlen demagógok által folyton szíttatik. A vagyontalan osztály örül neki és megelégedést érez, ha a nagy ipari társaságokat vagy pénzügyi központokat balszerencse üldözi.

A középamerikai államok eleinte Newyork iránti gyűlöletből örültek a Wall Streetre (tőzsde) lecsapó krízisnek, de kárörömük csak rövid ideig tartott, mert mihamar érezniök kellett az értékcsökkenés óriási visszahatását. A bankok és takarékpénztárak inogni kezdtek, többen közülök a fizetést beszüntették, az egész ország gazdasági láthatára besötétedett, a minek következtében százazerekre menő munkások foglalkozás nélkül maradtak. Az Egyesült-Államok rengeteg birodalmában eleinte suttozva, későbbben mind hangosabban annak a meggyőződésnek adtak az emberek kifejezést, hogy e kolosszális krízist Rooseveltnél elnök határt nem ismerő szereplési viszketege és zabolátlán vér-

mérséklete idézte fel. Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a pénz-, vasúti és tőzsdekirályok éveken keresztül oligarchikus zsarnoksággal visszaéltek a szerencsés üzleti konstellációnak köszönhető hatalmukkal és befolyásukkal. Hazug és a körülmények által nem igazolt tőkésítéssel aláásták a közbizalmat, a trösztök számos kisiparost és gyárost tönkretettek, a vasúti részvények spekulációja hallatlan visszaélésekre adott alkalmat, a biztosítótársaságok milliárdokra menő tőkái hatáskörükön túlmenő célokra fordítottak. Ha a tengerentúli köztársaság elnöke, szupremáciája és tekintélye tudatában, megelégedett volna azzal, hogy a visszaéléseket célszerű rendszabályokkal megszüntette, hogy a csalókat megbüntette, hogy a gyengéket és segítségre szorulókat megvédte, a mint azt a réz, az aczél, a cukor és a kőolaj óriásaival szemben megtehetette volna, szóval, ha a gazdasági kezdeményezés, a munka szorgalma és az óriási tőke hatalma közt az egyensúlyt helyreállította volna, érte rajongó hálás nemzetének nagy szolgálatot tett volna.

E helyett — bár az amerikai alkotmány a kelleténél nagyobb hatalommal ruházta fel az elnököt — minden kínálkozó alkalommal háborút üzent a tőke hatalmasainak. A Standard Oil (kőolaj-tröszt) igazgatóságát viteldíj-kihágás miatt száznegyvenöt millió koronáig emelkedő pénzbírságra

íteltette, a világ legnagyobb húsvágó- és konzervgyárait azzal, hogy a visszaéléseket túlzott színezéssel mutatta be, nemcsak pénzben, de üzemükben és kiviteli képességükben, az állattenyésztés és a földművelő gazdák nagy hátrányára, óriási mértékben megkárosította. Megtúrta, hogy az egész világon működő óriási biztosítótársaságok diszkreditáltassanak. Minden politikai beszédében, minden törvényhozási intézkedésében döngette az amerikai nagyipar és pénzügy szövetkezési és egyesülési alapokra fektetett hatalmas vállalatait.

A visszaélések szanálása helyett magát az ipart és kereskedelmet veszélyeztette, ennek következtében a vállalkozási kedv és közbizalom szenvedett legtöbbet. Az ipari és vasúti vállalatok részvényei az egy év előtti árfolyamaik felére csökkentek, a bankok az így deprecziált értékekre vonakodtak előlegeket és kölcsönöket adni, a tőzsdére dobott rengeteg számú értékek vevőkre nem akadván, naponként árban és értékben csökkentek. A megriadt lakosság ijedtében csak az egész világon belső értékkel bíró aranyban bízott és a bankokban elhelyezett készpénzét visszakérte. Mint-hogy ezzel százmilliókra menő összegek vonattak el a közforgalomtól, oly aranyhiány támadt, hogy bár Morgan, Rockefeller és a többi pénzkirály önfeláldozóan sietett a pénzpiacz megmentésére, a közbizalmat, az állam hathatós beavatkozása

és támogatása nélkül, többé helyre nem állíthatták. A mikor a köztársasági elnök a bajt, a melyet nagyobbrészt ő idézett fel, észrevette, már rendes eszközökkel nem segíthetett; csak azzal, hogy az állam százötven millió dollárnyi értékre emelkedő Panama-kötvényeket és kincstári utalványokat bocsátott ki, sikerült az utóbbi napokban oly helyzetet teremteni, a mely reménnyel kecsegtet arra nézve, hogy az amerikai krízis immár szűnő-félben van.

Kétségtelen, hogy mikor Rooseveltnél elnök az amerikai nagy trösztök visszaéléseit szanálni akarta és hatalmuk megtörésén fáradozott, nem sejtette, mily óriási rázkódásnak teszi ki minden földi javakkal dúsan megáldott, tevékeny és haladó nemzetét. Nagyobb bizalma volt saját tekintélyében, mint a trösztök rengeteg pénzhatalmában. Az Egyesült-Államok óriási árt fizettek elnöküknek azért a tapasztalatért, hogy a hatalmas birodalom nagyobbára a trösztök kezdeményezésének és határtalan tevékenységének köszöni bámulatos fejlődését, imponáló jelenét és páratlannak Ígérkező jövőjét. A trösztök nélkül Észak-Amerika nem rendelkezne jelen óriási vasúti hálózatával, virágzó iparával, pompás közoktatási intézményeivel és bámulatos fejlődésnek induló városaival. Rockefeller a melleit, hogy maga is mesés vagyona tett szert, az egész világ hálájára is számot tarthat

azért, hogy olcsó világítóanyagot juttatott az emberiségnek, nem is említve azt, hogy egyetemek alapítására és egyéb jótékony célokra már több mint száz milliót áldozott. Edison, ki mint tröszt-ember maga is meggazdagodott, találmányaival az egész civilizált világot hálára kötelezte; ugyanez elmondható még számos trösztvezérről, a kik zsenialitásukkal és tevékenységükkel millió karnak munkát és kenyeret juttattak. Valóban az amerikai demokrácia igazságtalan és hálátlan volna, ha a trösztök óriási szolgálatait számon kívül hagyná azért, mert élén álló vezérei között ellenszenves egyéniségek akadnak.

AZ AUTOMOBIL TIZEDIK ÉVFORDULÓJA.

Paris, 1907. december 12.

Tíz évvel ezelőtt a gépkocsi-ipar még körülbelül oly színvonalon állt, mint ma a kormányozható léghajó. Az elv és rendszer helyessége és kivihetősége el volt ismerve, de az akkori időkből fenmaradt kocsik, melyeket a most záruló párisi automobil-kiállításon mint kuriózumokat mutattak be, bizonyítják, hogy az új francia ipar tíz év alatt mily óriásit haladt. Az automobilizmus intéző körei rég elhatározták, hogy e tizedik évfordulót a rendesenél nagyobb arányú kiállítással kell megünnepelni és nehogy úgy, mint múlt évben, a november végével megnyílt londoni automobil-kiállítás a párisit megelőzze, abban állapodtak meg, hogy az ezidei és a következő kiállításokat minden esztendőben november végén fogják megnyitni. A Palais d'Industrie óriási épületében Fallières köztársasági elnök által megnyitott tizedik párisi autómobil-kiállítás gazdagságra, szépségre és pom-

pára felülmúlta mindazt, a mit eddig a kiállítások rendezési történetében láttunk. A francziák e kiállítást az automobil apoteózisának nevezték el. Nemcsak a rengeteg számú gép, kocsi, szerszám gazdagsága és minősége tette e kiállítást nevezetessé, hanem főleg a Palais d'Industrie dekorációja és tündéri világítása. A Place de la Concorde-tól egészen a kiállítási épületig vezető hosszú champs-elysées-i utón a villamos lámpák, kandeláberek százezrei estéenként tündéri fényességgel árasztották el a kiállítás környékét; a Palais d'Industrie belseje pedig milliókra menő apró villamos gyertyáival, melyek mint színes szalagok az óriási épület művészies plafondját egészen körülvették, oly szemkápráztató látványt nyújtott, hogy a látogató, ha este öt óra felé a rengeteg palotába lépett, előbb a kivilágítást és az egész külső rendezést bámulta meg sokáig, csak azután vette szemügyre a szebbnél-szebb kivitelű, minden igénynek megfelelő kiállítástárgyakat.

Mindaz, a mit a gyárosok zsenialitása tíz év alatt gépalkotás, kocsiépítés, gyorsaság, biztonság és kényelem tekintetében türelmesen kikombinált, művésziesen rendezve gyakorlatilag bemutatott ezen a kiállításon. Az egész világ automobilkereskedői és gyárosai megnézték a kiállítást. Sok száz-ezer főre rugó francia és külföldi közönség tanulmányozta a kiállított tárgyakat és a mint a lapok

hirdetik, a francia gyárosok ezrével kapták az új megrendeléseket; erre az óriási verseny folytán megszorult iparosoknak nagy szükségük is volt.

A kiállítás fényoldala mellett az automobilipar a jelen pillanatban valóságos krízisen megy keresztül, mely annál érezhetőbb, mert egy aránylag fiatal iparág veszélyéről van szó. A baj legfőbb oka a gyárosok túlprodukcziójában és a rossz gazdasági viszonyokban kereshető. Az új ipar jelentékeny sikereitől elkapatva, a kelletténél több automobilgyár keletkezett, a melyek rengeteg számú gépkocsit gyártottak és adtak el, a mi annál könnyebb volt, mert a közbenjáró ügynöknek nem került semmi nehézségbe az általa előre megrendelt kocsikon nagy nyereséggel túladni. A ki még néhány hónappal ezelőtt Panhard, Renault vagy Charron-féle kocsit akart egyenesen a gyárosoknál megrendelni, annak hónapokig, sokszor egy évig is kellett a kocsira várnia. Így történt azután, hogy az egész automobilüzlet jóformán két-három ügynök kezén fordult meg, a mi az amúgy is drága gépkocsi árát még lényegesen fokozta. Közbejötték a rossz gazdasági viszonyok, az amerikai krízis, a pénzdrágaság, a minek következtében a közbenjáró ügynökök az általuk átvett kocsikat el nem adhatták és a gyárosoknál jól előre megrendelt kocsikat át nem vehették. Jelenleg a leghíresebb gyárosok százakra rugó, el nem adott, a

raktárban összehalmozott gépkocsival rendelkeznek, a minek következménye azután az árcsökkenés, a gyártás csökkentése és a munkások elbocsátása. A gyárosok abba a hibába estek, hogy csak a gazdagabb osztályok által szükségelt fényűzési kocsik gyártására vetették a fősúlyt, tekinteten kívül hagyván azt az óriási tért, melyet az automobil az ipar, kereskedelem és földművelés terén van hivatva elfoglalni. Ma már majdnem minden gyár egyformán jó kivitelű, tartós kocsit tud készíteni, úgy hogy bizonyos gyártmányok lényegesen magasabb árát ma már senki meg nem adja. A mióta majdnem minden francia 30-50 lóerejű gyártmány óránként 75-100 kilométernyi sebességet képes kifejteni és a mióta kitűnt, hogy ezen és az ennél nagyobb sebességek semmiféle gyakorlati haszonnal nem járnak, a sebességi versenyek is elvesztették azt a vonzóerőt, a melylyel még néhány évvel ezelőtt bírtak. Számos jónevű gyár már az utolsó hetekben üzemét beszüntette; a legjobb automobil-részvénytársaságok részvényei nagy árcsökkenést szenvedtek és naponként forgalomba kerülnek nyugtalanító hírek ennek vagy annak a nagyhírű gépkocsigyárnak fizetési zavarairól. Mióta az automobil-ipar mai tökéletességét elérte, a kereslet mindig nagyobb volt a kínálatnál; ma az arány megváltozott: a kínálat sokkal nagyobb a keresletnél.

Kétségtelen, hogy az automobil, a fényüzési iránytól eltérve, kénytelen lesz az ipar szolgálatába állani. Itt óriási, eddig kiaknázatlan tere nyílik. Először mint városi közlekedési eszköz, a nagy városok és azok külvárosai közt állandó közlekedési eszközül fog szolgálni és a város területéről mindinkább ki fogja szorítani a lovat, a mi egészségi és tisztasági szempontból a nagy lakossággal bíró központoknak óriási hasznára fog válni. Az automobil hivatva lesz némely vidéki városok közt, a hol vasút nem létezik, rendes közlekedést fentartani; Franciaországban már alakult is ily célra részvénytársaság. A Parisban, Londonban és Berlinben már meghonosított fiakker-automobilok rendkívül célszerűek és ha kisebb városokban is megkedvelik, az automobilgyártásnak újabb óriási tere nyílik. Minél több ilyen kocsi állítatik a közönség rendelkezésére, annál olcsóbb lesz a vitelbér. Parisban az ilyen automobil-fiakker már ma nem sokkal drágább, mint az egylovas kocsi vitelbére és kétségtelen, hogy az úgynevezett auto-taxi rövid idő múlva az egylovas bérkocsit ki fogja szorítani. A nagy áruházak, üzletek, ipari vállalatok, a melyek ma még lóerővel vont kocsikon szállítják az eladott árukat, ha meggyőződnek arról, hogy az automobil-kocsi szállítása olcsóbb, gyorsabb és kényelmesebb, idővel bizonyára automobiloikat fognak alkalmazni. A tűzoltók már minden nagy városban automobil

szállítási és közlekedési eszközöket használnak épp úgy, mint Paris városa, mely ma már utseprő, fecskendő, fertőtlenítő stb. automobillal dolgoztat. A postai, a katonai szolgálat és a hadsereg élelmezési szolgálatai az automobil-iparnak nagy lendületet adhatnak, épp úgy mint a földművelés is, ha a földbirtokos meggyőződik róla, mennyivel olcsóbb és gyorsabb automobil-ekével szántani, vagy automobilgéppel vetni.

Kétségtelen, hogy rövid idő múlva az ipari célokra szolgáló automobil általánosabb lesz, mint a fényüzési célokra szolgáló gépkocsi, mely már fejlődése legmagasabb pontját elérte.

De hogy az automobil az ipari irány felé gyorsan haladhasson, szükséges, hogy beszerzése és fentartása lehetőleg olcsóbb legyen, a mi különösen akkor lesz elérhető, ha a benzin-erőt olcsó szesz-erővel helyettesíthetjük. Az erre vonatkozó kísérletek és tanulmányok régóta folynak. Az eredmény azt bizonyítja, hogy a szesznek gyakorlati alkalmazása semmi nehézséget nem okoz, mindössze hogy aránylag drágább még ma a szesz, mint a benzin.

E kérdés gazdasági szempontból is igen nagy fontosságú, mert mindaz, a mi az ipari alkohol nagyobb fogyasztását előidézi, csökkenti az élvezeti alkohol használoinak veszélyeit, számba nem véve azt, hogy a szesz a legtöbb országban honi gyártmány, holott a benzin külföldi termék. De fontos

ez a kérdés azért is, mert a kőolajat és naftát, mint természetadta ősanyagot sokkal gyorsabban fogyasztjuk, mint a mily tempóban keletkeznek a föld mélyében és így feltehető, hogy mennyiségük valamikor csökkenni és értékük emelkedni fog. Erre vall különben a kőolaj, nafta és benzin árhullámozása is. Ellenben a szesz kifogyhatatlan nemzeti termék, mely bizonyos körülmények beálltával olcsóbban is termelhető.

A Paris-Bécs közti automobilverseny alkalmával a szeszszóvel hajtott kocsi óráként kilenczven kilométernyi sebességgel haladtak és az azóta ismételt kísérletek is bebizonyították, hogy a szeszszó a benzin-szó elönyösen pótolhatja a nélkül, hogy égése következtében a gép szerkezete bármi csekély mértékben is romlanék. A francia földmívelési minisztériumhoz beérkezett jelentések szerint negyvenkét motoron végzett kísérletek tanúságot tettek arról, hogy az e célra készített karborátorok használata a gépezetre nézve nem ártalmasabb, mint a benzin. A mi pedig a kocsiindítás nehézségeit illeti, abban az esetben, ha szeszszó használatik, a szakértői jelentések azt tanácsolják, hogy a 90 fokú denaturált szeszbe félakkora mennyiségű benzol kevertessék, a mi a benzol olcsósága következtében a hajtószó lényegesen olcsóbbá teszi és a szesz gyúlékonyságát is fokozza.

A MODERNIZMUS.

Paris, 1907. december 18.

A modernizmus fogalma nem új, de tartalma és jelentősége az. Különben a világon semmi se lehet régi, a mi valamikor új nem lett volna. A hit és vallás reformátorai a modernizmus fogalma alatt azon theologiai és vallási forradalmi tanok összességét értik, melyekkel feljogosítva érzik magukat arra, hogy Jézus istenségét tagadásba véve, a katolikus egyház évszázados oszlopait kíméletlenül bírálhassák és támadhassák. Okadatoló tanokkal bizonyítani kívánják, hogy a hit modern fel-fogása bölcsebb és tökéletesebb, mint a tapasztalatos magában foglaló múlt erkölcsi rendje és alkotása. A katolikus hit dogmáit megváltoztatni akarván, vallásforradalmi nézetükkel az egyház alapját, szervezete és tekintélye isteni elvét és a hit legmélyebb rétegét törekednek megingatni. A modernizmus szó nem fejezi ki helyesen az új theologiai tanok fogalmát; sokkal világosabb és

maradandóbb lett volna a liberalizmus elnevezés, ha ezen kifejezés régóta már nem szolgált volna más fogalom megjelölésére.

A modernisták szerint a dogma nem lévén abszolút igazságra támaszkodó elv, bármikor megváltoztatható. A mi ma igazság, nem kell, hogy holnap is az legyen és így a holnap igazsága mindig elfoglalhatja a tegnapi igazság helyét. Az egyház a dogmákat, mint hívői közgondolkodásának eredményét, hirdetheti ugyan, a nélkül, hogy jogosítva volna a közlelkiismerettel ellentétben álló tant vagy elvet felállítani.

Az egyház fegyelmi tekintélyére vonatkozólag a modernisták véleménye az, hogy tévedés azt hinni, mintha fegyelmi joga, hatalma és hatásköre egyenesen Istentől származnék. Eredete és kútforrása a hívők tömege és így a hierarchikus felsőbbiséget és engedelmisséget csak a hívők kifejezett akaratából merítheti. Ezért kívánják, hogy demokratikus elvek, a népképviselőt épp úgy mint más modern társadalmi felfogások is, az egyház vallási kormányzatában tért nyerhessenek. A modernisták nemcsak az egyház isteni rendeltetését tagadják, de történeti és tudományos adatokkal bizonyítani törekednek, hogy Krisztus nem Isten, soha csodákat nem művelt, soha igazi jóslatokat nem fejezett ki, fel nem támadt, nem szállt az égbe és így a Credo, melyben tizenkilencszáz

év óta minden keresztény hisz, nem egyéb, mint a hamisítványok véghetetlen lánczolata.

Több fiatal olasz és angol pap, a forradalmi tanoktól elkábítva, azt hitte, hogy mint modernisták is tovább maradhatnak a katolikus egyház kötelékében, a mi nagy veszélyt rejtene magában, mert akkor az egyház nemcsak világi ellenségei, hanem saját alárendelt közegei ellenséges állásfoglalásától is szenvedne. E fiatal lelkészek az ország plébániáiban elhelyezve, vallásfelforgató elveiket becsöpögtetnék hívőik fogékony lelkiismeretébe, a mi önkénytelenül a keresztény hit gyengítését vonná maga után. A józan nép esze sohasem volna képes megérteni, hogy az oly dogma vagy tan, melyet a pap a valóságban, az élet mindennapi érintkezésében tévedésen alapulónak vagy hamisnak tart, miért váljék igazzá a vallásban és hitben, vagy pedig abban a pillanatban, a mikor a lelkész vallásügyi funkciókat végez?

Magától értetődik, hogy a pápa hatalma egész súlyával lecsapott a fellázadt forradalmi papokra. Hogy a szentszék szigora rendszabályait ellensúlyozzák, a kiközösített modernisták nyíltan hangoztatják, hogy a pápa a vallás és a modern tudomány közti kapcsolatot véglegesen széttepte. Ezen állítás azonban minden művelt és józanul gondolkodó ember előtt nem állja ki a komoly kritikát, mert bármit állítsunk is a pápai hatalom türelmet-

lenségi hajlamairól vagy abszolutisztikus tendenciáiról, azt tagadni nem lehet, hogy minden országban és minden időben a tudomány és művészet minden ága a katolikus papság részéről a legodaadóbb támogatásban és művelésben részesült.

A modernisták heves támadásai mindaddig csak némely országban, jelesen Olasz-, Francia- és Angolországban és az Egyesült-Államokban nyilvánultak, a mely országokban valóságos vallásügyi krízist idéztek elő. Mint minden időben, úgy jelenleg is sokan a régi hit dogmái iránt nem érdeklődtek, mások a hitelveket nem ismerik és nem is gyakorolják. Minden országban akadtak tudósok, kiket bölcsészeti tanulmányaik a racionalizmus felé vezettek, de sohase volt a fellázadt papok száma, a kikben a hit iránti kételyek annyira kifejezésre kerültek volna, oly nagy, mint napjainkban. A legműveltebb és legtanultabb papok közül többen azon meggyőződésre jutottak, hogy a középkori elavult theologia nem igen fér össze a modern tudomány eszméjével és hogy a kettő összhangba való hozatala szükséges.

A katolikus polemisták védelmükre azt hozzák fel, hogy ha a modern lelkiismeret az egyház által gyakorolt dogmák társaságában nem jól érzi magát, ez csak azért van, mert az Isten nélküli iskola hívei, a fiatalabb nemzedék közé is már elhintették a hitetlenség magvát. Más egyházi

tekintélyek azt tartják, hogy ezt az állapotot a laikus iskolák tanítási és nevelési rendszerének kell tulajdonítanunk; de a ki ezen mozgalom alapját vizsgálja, csakhamar meg fog győződni arról, hogy az igazi ok máshol keresendő. Ama felnőtt emberekről, a kik érett korban hitüket elhagyják, azon lelkészekről, kik az egyháztól elválnak, vagy csak szükségből, vagy a skandalumtól való félelmük miatt az egyház kebelében megmaradnak, nem lehet állítani, hogy az Isten és vallás nélküli iskola befolyása alatt nevelkedtek volna, mert nevelésüket a múltban kipróbált és vallásügyi kérdésekben tekintélynek elismert férfiak vezették. Azt se lehet állítani, hogy e szerencsétlen lelkészek hivatásuk áldozatai, vagy hogy nő befolyása alatt állván, gyengeségüknek estek áldozatul. A hit és vallás mostani krízise sem a laikus tanítási rendszernek, sem a nők csábításainak, hanem tisztán csak a kritikai szellem hatalmas terjedésének tulajdonítható.

Igen messze vezetne, ha a modernisták a katolikus dogmatizmust támadó kritikáját részletesen ismertetném és így azért, hogy a modernizmus és a vallási hagyományok közti küzdelem mibenléte világosabban kifejezésre jusson, csak néhány fontosabb vallási és bibliai eseményre vonatkozó nézeteltérésre vagy külön felfogásra fogok rámutatni.

Ismert dolog, hogy a katolikus vallás az egy isten tanát hirdeti; elismeri az emberi lényben a porladozó testet és a halhatatlan lelket és hogy földi magaviseletünkkel előkészíthetjük lelkünk jövő sorsát; de különösen támaszkodik a katolikus tanok alapjául szolgáló, egyházi tekin-télyektől életbeléptetett, megváltozhatatlan dog-máira. A modernisták nem vitatják az Isten egységéről, a lélek halhatatlanságáról és a jövő életről szóló igéket, melyeket a világegyetem, az emberi élet és kötelességteljesítés magyarázata szempontjából ők is szükségesnek tartanak; de nem ismerik el azon dogmákat, melyeket meg-magyarázni nem képesek, jelesen azt, hogy a három isteni személy csak egy Istent alkot és hogy a Jézus születésére, felfeszítésére és feltámadására vonatkozó szent történet igaz lehessen.

A szent könyvek a vallásban Isten művének tekintetnek azért, mert a Szentlélek inspirációja által keletkeztek. A modernisták tagadják ezt, mert ha a bibliát valóságban Isten inspirálta, ez elsősorban magában a szövegben is jutott volna kifejezésre. A hetvenegy szent könyv, mely a bibliai katalógust teszi, két részből áll. Ezek közül negyvenegy könyv zsidó származású, Krisztus születése előtti időből való és az ó-testamentumot és huszonhét könyv az új-testamentumot alkotja. A törvényerővel bíró szent könyvek is kétfajtajúak; ezek

közül az egyik a régi, mely Istennek Mózeshez intézett inspirációit tartalmazza és a másik, mely Jézus revelációja következtében keletkezett; de az ó-testamentum szintén Istentől származik, mivel a biblia az, mely nekünk a világteremtés történetét, a próféták ígéreteit megmagyarázza és melyeknek teljesítése magában foglalja az új testamentum egyik legfontosabb argumentumát.

A modernisták álláspontja szerint ezen állítások mind helytelenek; mert eddig még nem jelentkezett senki, ki képes lett volna az eredeti szövegeket felmutatni. A régi időkből ránk maradt példányok pedig számos eltérést foglalnak magukban, a mi arra enged következtetni, hogy úgy az ó-, mint az új-testamentum alapját tevő szent könyvek a századok folyamában lényeges változáson mentek keresztül. Ezt az által is látják bebizonyítva, mert az egyház keletkezése első századaiban zsidók és keresztények sokszor kölcsönösen vádolták egymást azzal, hogy a vitatkozás hevében szent könyveiket meghamisították.

A biblia öt könyve a zsidó vallás törvénykönyve, de egyúttal a keresztény vallás alapköve is. A Pentateuch tényleg magában foglalja a föld teremtésének, a zsidók az Ígélet földjébe való bevonulásának történetét, de egyúttal magában foglalja Ádám bűnét és az egész emberiség bűnhődését is, a mi Krisztus a földre való érkezésének,

kereszthalálának és feltámadásának közvetett oka. Ha a Pentateuchban foglalt adatok hamisak és nem igazak, magától értetődik, hogy az új testamentum alapját tevő események is felkeltik a kétely lehetőségét. Ha a biblia öt könyvének szerzője csakugyan Mózes, azt lehet állítani, hogy hamis föltevésekből indult ki, vagy hogy talán nem is mondott igazat. De ha Mózes nem a szerzője, a Pentateuch teljesen elveszti hitelességét és tekintélyét. Ha igaz volna, hogy 1500 évvel Krisztus születése előtt, a zsidó nép egy prófétája vagy partriarkája, a saját kezével írta és szerkesztette ezt az öt könyvet, mely évszázadokon át napjainkig, változatlanul nemzedékről nemzedékre ment át, ez elég ok volna arra a feltevésre, hogy tartalma vagy annak legnagyobb része és az abból folyó összes következtetések is igazak. Innét van az, hogy a katolikus egyház tekintélyes férfiai, a biblia autenticitását a lehető legnagyobb erélylyel és minden tőlük telhető eszközzel védik és bizonyítják.

A biblia valódiságát azonban számos tudós, történetíró és a katolikus egyház igen előkelő kritikusai halomra döntik. A zsidó szöveg nyelv és erkölcs szempontjából való alapos vizsgálata bebizonyította, hogy a Pentateuch egy kombinációkra alapított, különböző korszakból hátramaradt és többször átdolgozott, ügyes és érdekes kompilá-

ció. Hosszú, alapos tanulmányok konklúziója az, hogy a biblia öt könyve nem egy szerző műve és nem Mózes munkája. A kik a héber szöveget elolvasni nem képesek, ezeknek a modernisták megmagyarázzák, hogy a biblia a Genézisben magában foglalja a világ teremtésének két különböző leírását; kimutatják, hogy mikor József az egyiptomi királynak szerencsétlen kalandjait magyarázta, azt mondta, »hogy a héberek országából elraboltatott«, oly korszakban, mielőtt a héberek azon ország területén letelepedtek volna, a honnan ő származott. Látható az is, hogy a bibliában Izrael királyairól is van szó; ezekről Mózesnek semmiféle tudomása nem lehetett, mivel a királyok sokkal későbbben éltek mint ő maga.

Ezen argumentumokkal szemben a katolikus egyház azt vitatja, hogy a biblia alapján a hit és a hitelességében való kétely feldönti a vallás létezésének a jogosultságát, hogy a zsidók mindig hittek a biblia hitelességében és ténykörülményei igazságában, és hogy maga Krisztus is állította, hogy a zsidók tradíciója igazságon alapszik. Ezen utóbbi argumentum, tekintve Krisztus istenségét, döntő volna, ha a modernisták az új testamentum legéletbevágóbb és legfontosabb alaptételeit hasonló éles kritikával meg nem támadnák. A katolikus írók, kik a biblia autenticitását bizonyítják, igen komoly ellenségre akadtak még a geológusokban

is, kik tudományos alapon kimutatták, hogy a világ teremtése hat nap alatt, 4000 évvel Krisztus születése előtt, lehetetlenség. Ezeken kívül van a modernisták birtokában még egy igen fontos argumentum, mely nagy nyugtalanságot okozott a bibliavédők nagy táborában. Felfedezték ugyanis a Karnak vagy Chamach babyloni Isten szobrát, ki tíz századdal Mózes korszaka előtt élt és ki egy művészileg kidolgozott táblán Hammurabbi királynak diktálta törvényeit. E törvények szövege nagyon hasonlít Mózes törvényeihez, csak-hogy erkölcsi szempontból fölötte áll, a mi a babyloniak magasabb kultúrájára enged következtetni. Ha ez igaz, mit kell gondolnunk arról a jelenetről, mikor Isten a sinai hegyen Mózessel beszélve, akaratát közölte vele? A modernisták hasonló éles kritikával bírálják az új testamentum eseményeinek és dogmáinak hitelességét és valódságát.

De bármily zavart és kellemetlenséget okoz is a modernisták támadó fellépése, két ténykörülmenyre nézve kétségünk nem lehet. Az egyik a katholicizmus egysége, a másik a pápa nagy hatalma. A mostani korszakban, midőn a társadalom minden osztályában politikai és szociális pártok a hatalom és tekintély aláásására és ledöntésére törekednek, érdekes látvány, hogy van egy hatalom, mely a nélkül, hogy bárminemű anyagi

kényszerrel rendelkeznek is, évszázadokon keresztül az emberiség oly óriási sokaságán zavartalanul uralkodhatott. Innét meríti a katholicizmus nagy erejét, ez magyarázza, hogy története évszázados folyamában annyi időleges hatalom eltűnt, mely az ő romlására törekedett. Ezért biztosan lehet venni, hogy a katolikus egyház, különösen ha a pápa bizonyos kérdésekben bölcs engedékenységet fog tanúsítani, a mostani kritikus küzdelemből is veszély nélkül fog kiszabadulni. E válság tarthat évekig; de mi pár esztendő a katholicizmus évszázados történetében és mit jelent pár esztendő annak a komoly megfigyelőnek, a ki megszabadulván a mostani események szomorú befolyásától, az egyház sok gazdag és folyton megújuló életforrására akad; a mikor ezzel szemben a vallást és hitet zavaró társadalmi elem, a hanyatlás és feloszlás annyi csiráját foglalja magában.

SZÍNHÁZ ÉS KRITIKA.

Paris, 1908. január elején.

A színházi kérdések egész halmaza foglalkoztatja mostanában a párisi közönséget és ezek közül több olyan is felmerült, melyekre vonatkozólag a színházi igazgatók, a szerzők és a kritikusok egymással ellenkező véleményen vannak. A közönség, mely e kérdésekben legjobban van érdekelve, majd az egyik, majd a másik fél mellett foglal állást. A nagy városok színházai, különösen a világvárosok központjai, hol sokszor harmincz vagy ötven intézet várja a színházlátogató közönség érdeklődését, jobban szorulnak a hírlapok jóakarására, mint a kisebb városok színházai, melyeknek a sajtón kívül egyéb eszközök is állnak rendelkezésére, hogy az előadott darabokat megismertessék és a közönséget a színházakba vonzhassák. Ott, a hol kevés színház van, a szórakozni vágyó publikum maga is csinál propagandát az előadásra kerülő daraboknak, míg a nagy versenynyel küzdő fővárosi központokban a színházigazgató a lapok támogatása nélkül alig boldogulhat. Természetes tehát,

hogy a színházak nagy súlyt vetnek arra, hogy a nagy olvasóközönséggel bíró napilapokkal kellemes és jóakaró összeköttetéseket tarthassanak fenn. A napilapok viszont a közvélemény érdekét tartozván képviselni, ferde helyzetbe jutottak az által, hogy a közvélemény felfogása és akarata bizonyos kérdésekben sokszor megoszlik és így minden lap olvasóinak speciális érdekei szerint foglal állást. Ilyen például a női kalap kérdése. Közélesen Budapesten járván, örömmel vettem észre, hogy a legtöbb budapesti színházban ez a kérdés már megszűnt, vagy békecségesen el van intézve az által, hogy a budapesti hölgyek vagy kalap nélkül jönnek a színházba, vagy hogy kalapjaikat a ruhatárban leteszik. Parisban a kérdés nem oly egyszerű és bár a leglátogatottabb színházak igazgatói szívesen látnák, ha a nők a férfiak kívánságát teljesítenék és kalap nélkül jelennének meg, a kérdéstről való vitatkozás hónapok óta tart. A férfiak panaszkodnak, hogy a nők óriási, tollas és virágos kalapjai miatt a színpadról nem látnak semmit; sokan az igazgatóhoz és a lapokhoz fordulnak, hogy e tűrhetetlen állapoton segítsenek, de a nők kérlelhetetlensége és hajthatatlansága miatt a kisebb színházak igazgatói nem tehetnek semmit. Eddig csak a négy állami színházban, a Theatre Français-ban, az Operában, az Opera Comique-ban és az Odéon-ban van kimondva, hogy a hölgyek a föld-

szinti támlásszékeket csak kalap nélkül foglalhatják el. A többi színházakban ez az intézkedés még csak jámbor óhaj. A színházigazgatók ugyanis attól tartanak, hogy ha az állami színházakéhoz hasonló rendeletet bocsátának ki, az elegáns nők, kik mindenekelőtt szép kalapjaikat akarják megbámul-taim, látogatásukkal sztrájkolnának. A színházakban esténként a magas és széles kalapok miatt a legkellemetlenebb jeleneteknek és összeütközéseknek vagyunk tanúi. A következő párbeszéd, melyet egy férfi a megelőző sorban óriási tollas kalappal feldíszített szép és elegáns hölgygyel folytatott, a legártatlanabbakhoz tartozik:

– Asszonyom, én a helyemért ma este tizenkét frankot fizettem és magas, óriási kalapja miatt nem látok semmit a színpadról; legyen szíves a kalapot letenni.

– Nagyon sajnálom, uram, hogy ebbeli kívánságát nem teljesíthetem, mert én kalapomért ma kétszáz frankot fizettem és kívánom, hogy mindenki láthassa.

Ott, ahol férfiak kísérik a nőket a színházakba, gorombáskodás, kártyacserélés és inzultus nem tartoznak a ritkaságokhoz. Remélhető, hogy a szép és fiatal nők saját önzetlenségükből kifolyólag a férfiak igazságát be fogják látni és előbb-utóbb mégis csak kalap nélkül fognak színházba járni. Múltkor egy szellemes újságíró azt a tanácsot adta a megszorult színházigazgatóknak, hogy a következő hir-

detményt tegyék közzé: »Fiatal és szép hölgyek a földszinti támlásszékeket csak kalap nélkül foglalhatják el.« Szerinte ezen hirdetés kitétele után nem lesz nő, ki elég öregnek és csúnyának fogja magát érezni arra, hogy kalappal jelenjék meg a színházban. A színházi előadások Parisban tudvevőleg nyolcz órakor, némely színházban fél kilenczkor kezdődnek és tartanak éjfélig. Az előadások kezdete szorosan összefügg a napi foglalkozás, az ebéd és vacsorái órák beosztásával. Néhány évvel ezelőtt a diner ideje még hat és hét óra közt volt, míg az utolsó években ezt az időt, úgy mint nálunk, nyolcz órára tolták ki. A meghívott vendégek vacsorára már ritkán érkeznek nyolcz óra előtt, úgy hogy a megváltozott időbeosztás a színházi előadások mostani kezdetét nagyon kényelmetlenné teszi. Ez abban is mutatkozik, hogy a közönség egy része már akkor érkezik a színházba, mikor a darab első felvonása javában folyik. Több lap azt indítványozta, hogy az előadások kilencz órakor kezdődjenek és a hosszú felvonások közti szüneteket lényegesen megrövidítsék. Valóban a párisi színházakban a negyed- és félórai szünetek igen kellemetlenek és a közönség és a kritikusok nagy része annak a véleménynek adott kifejezést, hogy az előadás gyorsabb tempó életbeléptetésével csak nyerhet és a közönség is nagyobb figyelemmel és kevesebb fáradsággal fogja élvezni a művészek

játékát. Úgy látszik azonban, hogy ez újítás is ama hölgyek hajthatatlanságán akadt meg, kik inkább elegáns toalettjük bemutatása, mint az előadás művészi élvezete miatt járnak színházba. A kisebb színházak egyelőre úgy segítettek a bajon, hogy félkilenczre kitűzték az úgynevezett lever du rideau-nak szánt egyfelvonásos darabot, úgy hogy a pièce d'attraction, a nagy darab előadása, csak kilencz órakor kezdődik. A hosszú szünetek meg- rövidítéséről való vita ezalatt a közönség és a színházi referensek pro és kontra kritikája mellett tovább folyik, de elintézve még nincsen.

Ennél fontosabb a vita arról a kérdésről: jogosult-e, hogy színházi kritikus egyúttal drámai szerző is lehessen? Ha kritikus drámát ír, nem használja-e fel befolyását arra, hogy darabja előadásra kerüljön és ha darabját előadják a színházban, elég tárgyilagos-e, hogy mások darabjairól igazságos kritikát írjon? A párisi legnagyobb napilapok kritikusai egyúttal drámaírók is. Catulle Mendés, Aréne, Artus, Veber, de Flers darabjai a legelőkelőbb színházakban kerültek előadásra és mégis Ők mondanak bírálatot kollégáik darabjairól. Természetes, hogy ilyen viszonyok közt minden drámai szerző arra törekszik, hogy valamely előkelő laphoz mint kritikus bejuthasson.

Fölvethető az a kérdés is, hogy a kritikus, kinek darabját a színházi igazgató visszautasította,

teljes tárgyilagossággal fog-e igazságos kritikát gyakorolni ugyanazon színházban előadásra került más szerző darabján? Azok a szerzők, a kik színházi kritikával nem foglalkoznak, legerélyesebben követelik, hogy szerző-kollégáik ne lehessenek színházi referensek; de ki tilthatja meg Catulle Mendésnek, hogy a Journal-ban ne írjon kritikát kollégáinak darabjairól, mikor a nagyközönség élvezettel olvassa cikkeit és a hírlapkiadó is meg van elégedve vele? Magától értetődik, hogy azok *A* kritikusok, kik nem drámai szerzők, ama szerzők mellett foglalnak állást, kik színházi kritikával nem foglalkoznak és kik azt kívánják, hogy a színház-igazgatók ne fogadhassák el előadásra oly szerző darabját, ki egyúttal kritikus is.

A színházigazgató az új darabok premierje előtti estén tartott főpróbára rendszerint meghívja a lapokat, a szerzőket és a társadalmi élet kitűnőseit, de eddig mindig ki volt kötve, hogy a lapok képviselői a főpróbáról nem írhatnak semmit és kritikájukat csak az első nyilvános előadás utáni napon tehetik közzé. Ez volt a szokás eddig. Mikor hét héttel ezelőtt a Porte Saint Martin színházban Sardou »L'affaire du poison« (Méregtörténet) című drámájának főpróbája után, a *Matin* a következő napon, ha nem is támadó, de elég hideg kritikát közölt, Sardou a lapszerkesztőhöz éles hangú levelet intézett, melyben a főpróba utáni

kritika közlése ellen erélyesen tiltakozott, felhozva azt a körülményt, hogy a főpróba arra való, hogy a kritikusok huszonnégy óráig gondolkodhassanak a darabról és hogy az a lap, mely a kritikát előbb közli, mint a többi napilapok, lényegesen megkárosítja a szerző, a színház és a többi lapok érdekét. Másnap Sardou tényleg port indított a *Matin* ellen, melyben 50.000 franknyi kárpótlást követel. A pöriratban felhozta, hogy a *Matin* visszaélt vendégjogával akkor, midőn az összes lapok meg egyezése ellenére, a főpróba utáni napon közölte a kritikát. A főpróbát azért is tartják, hogy a szerző tanulmányozhassa azt a benyomást, melyet darabja a meghívott vendégekre gyakorol. Felhozza azt is, hogy a szerzőnek a főpróba után még jogában áll a darabon oly változásokat tenni, melyek az előadás sikerét biztosíthatják vagy előmozdítják és így a *Matin* kritikájának a főpróba utáni napon való közlésével, a szerzőnek legalább is 50.000 franknyi kárt okozott,

A *Matin* válaszában felhozta, hogy a lapok kritikusai csak a legritkább esetekben mennek a darabok első előadásaira és hogy az összes lapok színházi referensei, a főpróba benyomása után írják kritikájukat. Kimutatja, hogy az első előadások alkalmával a lapok rendelkezésére bocsátott helyeket nagyobbára a szerkesztőségi munkatársak a szerkesztő családja vagy nevelőnője foglalják el

és hogy ha Sardou a főpróba után darabján még változtatásokat tett volna, az első előadáson már nem volt egyetlen egy kritikus se, ki azt észrevehette volna, mert az összes lapok cikkei már akkor a nyomdában ki voltak szedve. Védekezésül említette azt is, hogy ha egy napilap bármely politikai vagy társadalmi nagyfontosságú eseményről pár óra múlva képes és köteles a közönséget tájékoztatni, miért kelljen a főpróba után még huszonnégy óráig várni, hogy a közönség a darab érdeme és értéke felől tudósítsanak. Végre kijelenti, hogy ezentúl minden darab főpróbája után fogja az előadásra kerülő új darabok ismertetését közölni.

Másnap a Variété színházban a »Faux pas« (Ballépés) című darab főpróbája volt és a *Matin* tényleg következő reggel hozta a darabról való kritikát. A Variété színház igazgatósága, Sardou példáját követve, százezer frank kártérítési port indított a *Matin* ellen. Az összes lapok foglalkoznak e kérdéssel és mindnyájan egyetértenek, abban, hogy Sardou igen erélyesen lépett fel a nagy elterjedésnek örvendő, hatalmas napilap ellen és hogy a *Matin*-nek nincs igaza, mikor az összes lapokkal szemben a darabról való kritikát huszonnégy órával előbb közli, mint azt a színházigazgatók és a szerzők érdeke megkövetelné.

A FEMINIZMUS KINÖVÉSEI.

Paris, 1908. január 9.

Véghetetlen örömmel olvastam »Az Újság« karácsonyi mellékletén a nők hivatásáról, az igazi asszonyról, az asszony szerepéről az irodalomban, a gyermek védelmében, a politikában, a művészetben és a társadalmi élet minden ágában megnyilvánuló tevékenységéről szóló szebbnél-szebb cikkeket. Ezeknek elolvasása után, ki tudná tagadni, hogy a nemes értelemben vett feminizmus Magyarországon is nagy lépésekkel halad előre és hogy a nők emancipációjának jogosultsága minden szabadelvűen gondolkodó modern ember véleményével és törekvésével kell hogy találkozzék. A ki a jelen században a nők emancipációja és egyenjogosultsága ellen akarna küzdeni, a tenger véghetetlen hullámai ellen való harcot vívna és magával szemben találná a modern társadalom minden számottevő politikai, vallási és gazdasági tényezőjét.

A kérdés csak az, vajjon a feminizmus védői a jelen század tudományos korszakában némely országban nem viszik-e túlságig a nők egyen-

jogosultságára és működési körére vonatkozó követeléseket és vajjon e követelések higyantmérője nem áll-e fordított viszonyban a nők természetadta képességével, hivatásával és a század tudományos kutatásainak eredményével és erkölcsi rendjével?

Hogy e kérdésre tárgyilagosan felelhessünk, nézzük mindenekelőtt, hogy az ultra-feminizmus hivei tulaj donképen mire törekednek. Azt kívánják, hogy a nő minden tekintetben a férféihoz hasonló és egyenlő jog- és tevékenységi körrel bírjon. A jogkör jogosultságát nem tagadja senki; a kérdés csak az, vajjon a tevékenységi kör egyenlősége és hasonlósága iránti vágy nem áll-e ellentétben a természeti törvények fejlődésével és haladásával s vajjon a két nem közti egyenlőség, a természet fejlődési folyama bármely stádiumban konstatálható-e?

A nő emanczipációja érdekében kifejtett küzdelem évtizedek óta minden, a civilizáció és kultúra felé törekvő modern államban egyaránt nagy sikerrel folyik, de a feminizmus túlhajtott követelésének kinövéséi csak némely országban, jelesen Skandináviában, Angolországban és Oroszországban konstatálhatók, míg más országokban, mint például Magyarországon, Ausztriában, Német- és Franciaországban, beteges túlzásainak nyomaira csak ritkán akadunk.

Az élet törvényei bizonyítják, hogy a civilizáció és a kultúra haladásával a nő és a férfi közti fiziológiai különbségek is fokozódnak. Az antropológusok szerint, a felnőtt férfi vérösszetétele és vérmenyisége, az idegrendszer alkotása és az agykéreg keménysége lényegesen különbözik a felnőtt nőtől. E különbségek mértéke a századok folyamában növekedett, a miből a moralisták és a szociológusok azt következtetik, hogy a civilizáció haladásával a férfi és a nő alkotási különbsége is emelkedett. Ezek szerint, a társadalmi élet primitív korszakaiban, a férfi és a nő közt majdnem semmiféle különbség nem volt; a történet tanúsága szerint ugyanis tény, hogy a civilizáció fejlődése kezdetén a nő minden tekintetben, háborúban és békés időben, a férfiéval hasonló foglalkozási körrel bírt. Úgy látszik, mintha a természet és a civilizáció a nő foglalkozására vonatkozólag egymással ellenkező törekvést fejtenének ki, mert míg a természet a századok haladásával a hím- és a nőnemű típus közti különbséget mindinkább fokozta, addig az emberiség törekvése oda irányul, hogy a nőnek a férfiéhoz hasonló foglalkozása és munkaköre legyen. E törekvésben semmiféle kifogásolni valót nem lehetne találni, ha a természet a maga folyásában nem volna kérelhetetlenebb, mint az emberiség civilizatórikus törekvése. Tapasztalati tény, hogy az a nő, kinek

életmódja és munkaköre épp olyan, mint a férfié, képes lesz mindazokat az orgánumokat kifejleszteni, melyek a férfiéhoz hasonlóak, mint például az agyat; de a benne rejlő női ösztönök és szervek hasonló munkaviszonyok közt vissza fognak maradni és elkorcsosodnak. Az e kategóriába tartozó nők néhány generáció után nőiességükben gyengítve, a szó biológikus értelmében új férfitípushoz fognak hasonlítani. E fejlődés természetes menete semmi csodaszerűt nem mutat, mert az állattenyésztés és a virágnevelés is már elég példát nyújt arra, hogy mesterséges utón új variációkat és új fajokat vagyunk képesek létrehozni. A ki az utolsó évtizedekben, a nő emancipációja következtében beállt változásokat figyelemmel kíséri, lehetetlen, hogy észre ne vegye, hogy az ez irányban kifejtett törekvés is már sok tekintetben férfiasított nőket hozott létre. Ki merné tagadni, hogy az úgynevezett sportswoman, már sokkal inkább hasonlít a sportsman-hez, mint a vallásos egyszerűséggel és konzervatív felfogással nevelt városi nő hasonlít a munka nehézségében edzett polgárhoz vagy katonához?

Ha tehát a természet és a tudományos kutatások eredménye elítéli a civilizáció ez irányban való fejlődését, hová vezet a feminizmus? Nietzsche válaszol erre a kérdésre, midőn azt mondja, hogy a nő hivatása és munkaköre:

az anyaság és hogy minél jobban szélesítjük ki munkakörét, annál inkább elvonjuk természeti rendeltetésétől és annál inkább elősegítjük a modern társadalom legnagyobb ellenségét; a nő sterilizációját.

Az ó-korban a nőnek semmiféle jogai nem voltak. Előbb mint a páter familias, később mint a férj tárgya, valóságos szolgasági viszonyban élt, míg a kereszténység, a nő morális egyéniségét kiemelve, a férfi morális egyéniségével hasonló és egyenlő jogkörrel ruházta fel. Jacques de Vitry a nő egyenlőségi jogosultságát, a következőképpen magyarázta: »Az első nő a férfi bordájából teremtetvén, se a lába alatt, se a feje felett ne álljon, hanem legyen oldala mellett, vele egyenlő. De ne legyen hozzá hasonló, mert a feminizmusnak ez a kívánsága oly veszélyt rejt magában, melyet a moralisták a család és a társadalom veszélyének tekintenek.«

A feminizmus kinövése a házassági intézmény elleni harcz, mert ez egyrészt a nőben a házasság ellen averziót kelt, másrészt rendellenes összeköttetéseket könnyít meg; tehát az első esetben a szabad szerelmi viszonyt, a másik esetben a termékenység nélküli összeköttetéseket elősegíti. Az a fiatal leány, kinek ideáljai az ultra-feminizmus eszméitől meg vannak mérgezve, mindinkább eltávolodik a házasság vágyától. Tekintsünk el egy pillanatra azoktól az esetektől, mikor mély vonzalom két

lényt egyesít. Addig, míg a leány nem szeret, hogy a házasság után vágyódjék, kell hogy valami előnyt találjon benne, mint például nagy vagyont, a kolostortól való menekülést, vagy hogy a vénleány nevetségességétől megszabaduljon. A házasság utáni vágyat előmozdítja továbbá, különösen azokban az országokban, hol a feminizmus mérge nagy pusztításokat még nem vitt véghez, a családi élet iránti vonzalom, a gyermekszeretet, szóval az izlés oly irányban való kifejlődése, hogy ne a férfi foglalkozási körét, hanem a szó nemes értelmében vett női foglalkozásokat szeresse. A feminizmus eszméitől áthatott leányra nézve ezek az argumentumok hatástalanok. A házasság megszűnt részére az emancipáció egyedüli eszköze lenni, a kolostortól többé nem fél és a vénleány gondolata se gyötri többé. A csendes otthon nem vonzza, ellenkezőleg, bizonyos averzióval tölti el. Mindezt a feminizmus, a felvilágosítás és oktatás hamis iránya vitte véghez. Az intellektualizmus, a feminista nevelés megérlelték benne a függetlenség iránti hajlamot, melyhez annál jobban ragaszkodik, mert tudja, hogy a házasságban a férjnek teendő koncessziók, a közös háztartás, a társadalmi élet igényei következtében biztosan el fogná veszíteni. Ez a függetlenségi hajlam a leányban egyúttal a kritizáló érzést is kifejlesztette, mely feljogosítja arra, hogy talán kevésbbé tanult férjén

bírálatot gyakoroljon. Szóval a feminizmus Skandináviában Nórákat és Magdákat teremtett, kikért a drámaírók ugyan hálásak lehetnek, de nem a garçonélettel felhagyott, a házasságban egyetértést és boldogságot kereső férj. A szabadabb nevelés és a túlságig vitt oktatás következtében, a férjhez ment nő nem akar többé anya lenni, mert túlhajtott intelligenciája természeti ösztönét legyőzvé, az anya feláldozó hivatása ellen izgatja.

A feminista nő tehát nem nagyon rajong a házasságért és így az északi országokban, a női czölibátus igen gyakran a túlságos emanczipáció kárhozatos következménye. De ez még nem az egyedüli baj. A feminizmus nevelési iránya a leányt szoros és állandó összeköttetésekbe hozza fiatal emberekkel és lehetővé teszi, hogy az egyetemi vagy főiskolai barátság az utcán vagy más helyen is folytatást nyerjen, a mi a társadalmi komplikációk egész sorozatát idézi elő. A feminizmus oly tudományos oktatást keres, melynek felvilágosodottsága a társadalmi élet erkölcsi rendjétől alkotott szabályok és dogmák dolgában gondolkodóba ejti és így hamis felfogásra, ferde irányba tereli a megerőlteti agyú és gyengébb idegrendszerű fiatal teremtetéseket.

Ily irányú ismereteket fiatal leányok nem tulajdoníthatnak el büntetlenül, mert ha a haladó tudomány a meg nem engedett viszony következ-

ményei felől biztonságba helyezi a nőt, természetes, hogy azokban az országokban, hol a feminizmus ily természetű kinövéseinek határt nem szabnak, a rend- és erkölcsellenes ismeretségek szaporodnak. A modern társadalomban az egyén saját érdekét mindig az összesség érdeke fölé helyezi, különösen akkor, ha cselekedetét ösztöne és önző célja is támogatja. Ez ellen a némely országban elharapózott baj ellen, a korai törvényes házasság a legjobb orvosság, de a feminizmus kinövése éppen a házassági kötelék legnagyobb ellensége, mihez aztán hozzá kell adnunk még a gazdasági okokra visszavezethető megélhetési nehézségeket is, melyek azt okozzák, hogy a fiatal emberek mind nehezebben határozzák el magukat a nősülésre és a családi életből származó nagyobb terhek elviselésére.

A feminizmus érdeke és törekvése az állam és a társadalom érdekével homlokegyenest ellenkezőleg, igen bölcsen cselekednek azok a kormányok, melyek megakadályozzák, hogy az álliberálisizmus köpenyege alatt jelentkező feminizmus mérge behatoljon a nagy tömegek fogékony lelkébe. Az a társadalom, mely a nőknek az egyenlő jogkörön kívül még a férfival minden tekintetben hasonló nevelést és korlátlan foglalkozási kört is megadná, fenn nem állhatna.

ARANYORSZÁG.

Paris, 1908. január 15.

Paris sokkal drágább és költségesebb város mint Budapest; London költségesebb mint Paris és azt lehet mondani, hogy Newyorkban az élet legdrágább. Tehát nem a város nagysága határozza meg az életfentartás föltételeit, mert ez esetben Londonban, mint a világvárosok legnagyobbikában, az életnek is legdrágábbnak kellene lenni, Pedig nem úgy van. Az Egyesült-Államok fővárosában minden sokkal költségesebb, mint Londonban és Parisban. Úgy látszik, hogy valamely ország megélési és életfentartási feltételei, szorosan összefüggnek az illető ország vagy város kereseti feltételeivel. Egy szellemes nemzetgazda azt állította, hogy legjobban szeret tartózkodni oly országban vagy városban, hol egy csésze feketekávénak az ára egy frank, mert a munkabér ezen összeg tíz és tizenötszöröse közt váltakozván, minden kereseti előfeltétel is sokkal kedvezőbb, mint oly országban vagy városban, a hol egy csésze feketekávénak az ára csak huszonöt vagy harmincz

centimes. Nem hiszem, hogy a csésze feketekávé éppen kifogástalan egység vagy föltétlenül biztos drágaságmutató volna, de kétségtelen, hogy az a szellemes nemzetgazda azt akarta mondani, hogy a ki oly szállodába vagy vendéglőbe jár, hol a feketekávénak az ára egy frank, rendes körülmények közt annyit tud keresni, hogy az ily arányú kiadásokat is fedezni képes.

A ki csak Parist ismeri és a francia departement-okban nem volt, nem mondhatja, hogy Franciaországot ismeri, mert Paris kozmopolita város, hová a világ minden országából mulatni és szórakozni, dolgozni és keresni vágyó emberek összegyülekeznek. Azért sehol a világon nem lehet oly nagy gazdagság és fényűzés mellett annyi szegénységet és nyomorúságot találni, mint a ragyogó szép francia fővárosban. A Parisba özönlő idegének naponkint óriási summákat költenek és noha ez is a francia vagyonosodás és a párisi lakosság jólétének egyik fontos forrása, mégis azt lehet állítani, hogy a francia fővárosban korántsem találhatjuk azt a gazdagságot, jólétet és általános megelégedést, melyet a francia vidéki városok és községek felmutatni képesek. Nyomorúságra és nélkülözésekre a francia departement-okban ritkán lehet akadni. Nem mondom, hogy szegény és megszorult emberek nincsenek, de bizonyos, hogy néhány nagy ipari vagy kereskedelmi központon

kívül, egész Franciaországban igazi nyomorúságot sokáig kell keresni. A vidéki és kisebb városok gazdasági viszonyai annyira rendezettek, hogy mindenkinek megvan a maga kis vagyona, a gazdag ország nagy javaiból reá eső része vagy foglalkozása, melynek jövedelméből takarékosan vagy visszavonultan él, úgy hogy évenként meghatározott összeget félre is tud tenni. Minden francziának, már pályája kezdetén, megvan az az ambíciója, hogy ötven vagy hatvan éves koráig terjedő munkaidejében oly vagyona tudjon szert tenni, hogy aztán visszavonulva, kereseti forrását gyermekeinek átadva, jövedelméből megélhessen. Ez az osztály alkotja Franciaország gazdagságának és kifogyhatatlan jólétének alapját. A vidéken és a kis városokban ritkán találkozunk oly emberekkel, kik annyit, vagy többet keltenének, mint a megnyit évi jövedelmük megenged. Ez a takarékosági elv és a népben gyökerező életfelfogás tette Franciaországot oly gazdaggá, hogy harmincznyolcz évvel ama szomorú események után, mikor egy elvesztett háború következtében öt milliárdnyi hadisarczot fizetett, mint a világ leggazdagabb országa nyugalommal nézheti az európai és amerikai gazdasági krízisek lefolyását. Vannak országok, melyek mint aczél-, kőolaj-, vaskirályok jelentkeznek; Franciaország bátran aranykirálynak nevezhető. Vannak népek, melyeknek legfőbb

kereskedelmi czikke a gabona, a kőszén, a hüvelyes vetemények vagy ezerféle ipartermék, a francia nemzet elsősorban aranykereskedésből él. Háromszázhatvanötször egy évben a francia félretesz valamit és ez a valami: arany. A régi időkben megtakarított fillérjeit legjobban a földbe szerette befektetni, de a modern gazdasági szellem megtanította, hogy sokkal okosabban cselekszik, ha az állam felügyelete alatt takarékosága eredményét a szomszéd népeknek, vagy a közlekedési eszközök általános fejlődésével, más világrészbeli országoknak is biztos garancia mellett kölcsön adja. A kölcsönügyleteknek első feltétele mindig az, hogy a kölcsönösszeg kamatja, épp úgy, mint a tőke törlesztése vagy visszafizetése csengő aranyban történjék.

A kölcsönösszegek után Franciaországba visszakerülő kamat, évenként nyolczszáz millió és egy milliárd arany frank közt váltakozik. Ez a rengeteg összeg órai pontossággal és a francia nép kényelmi igényeinek legszigorúbb megtartásával folyik be, mert ez a gyakorlatilag gondolkodó nép csak hitelképes országoknak kölcsönöz. Noblesse oblige. Ha valakinek tartozunk és tőle jövőben is kölcsönt akarunk kérni, pontosan és előzékenyen szeretünk fizetni.

Igen érdekes és jellemző a francia nép meggazdagodásának módjára az az óriási, mondhatnám fantasztikus különbség, mely a francia beviteli

és kiviteli termékek súlytömege közt van. A beviteli áru nagyobbára nehéz nyersanyagból áll, míg a kiviteli terméket már a francia szellem, leleményesség és ízlés, rideg súlyától megszabadítva és művészi formába öntve, megkönnyítette.

Hugues le Roux, a Magyarországon is előnyösen ismert francia író, elbeszéli, hogy a francia ízléssel, művésziesen feldolgozott és eladásra bocsátott árukra vonatkozólag egy angol barátjától a következő észrevételt hallotta:

– Háromszáz méternyi mélységre leszállok a bányámba és a legnagyobb nehézséggel és erőfeszítéssel felhozok ötezer kilogramm kőszent. Vasútra szállítva, hajóra átrakva, kapok érte körülbelül hatvankét frankot, melyből még a munkásokat, az adókat és a közlekedési díjakat, szóval az összes költségeket kénytelen vagyok fedezni. De tegyük fel, hogy ez a hatvankét frank egészen zsebemben marad és elhatározom magam, hogy feleségemmel együtt Parisba utazunk. Szokásunkhoz képest, a Rue de la Paix egyik előkelő szállodájába szállunk; első sétánk alkalmával egy elegáns üzlet kirakatában szép, mesterséges virágokat látunk. Bemegyünk az üzletbe és megtudjuk, hogy e virágok papírból valók. Az ára után tudkozódva, egy szép leány tudtunkra adja, hogy a virágok ára hatvankét frank. Azután három házzal tovább megyünk és feleségem kalapot ren-

del, melynek ára háromszáz frank. Hogy e virágokat és azt a szép kalapot megfizethessem, nekem, szegény angolnak, több mint 80.000 kilogramm köszönet kell az angol földből kiragadnom.

E példa igen találó. Az ipari termékek művészies feldolgozása a francia jövedelem kifogyhatatlan forrását alkotja. Az ipar, a fényűzés, a művészet, az irodalom, a gyümölcs, a konyha, a konyak, és az ezer meg ezer apró művésziesen feldolgozott termék, melyeket a francia zsenialitás a külföldi országoknak évenként elad, egy milliárd két száz millió franknyi arany összeget jövedelmez a boldog francia népnek.

E jövedelem kisebb-nagyobb eltéréssel évenként gazdagítja Franciaországot és minthogy Páris és néhány nagyobb városon kívül, az egész ország lakossága a legnagyobb takarékosággal gazdálkodik, e jövedelmi tőke még évenként kamatos kamataival is szaporodik. Az utolsó hónapok gazdasági krízisében igen gyakran hallottuk, hogy különösen az Egyesült-Államok, Angolország és Németország az arany ritkasága miatt panaszkodtak és aranykészletük biztonsága érdekében kivételes rendszabályokhoz is kénytelenek voltak nyúlni. Franciaország a gazdasági viharokat a legnagyobb nyugalommal kísérhette, mert míg Németország összes aranytartaléka 817 millió, Angolországé 941 millió, addig a francia bank

aranytartaléka 1907-ben, két milliárd 806 millió frankra emelkedett.

A francia nép nem nagyon szereti a takarékpénztári intézményt. Megtakarított pénzéért legjobban szeret francia járadékot vásárolni, csak az utolsó hónapokban, mióta a kormány a jövedelmi adó behozatalával foglalkozik, fordult el a lakosság kissé a francia járadékoktól. Mindazonáltal azt látjuk, hogy 1906-ban 12 millió francia lakos, a francia takarékpénztárakba mintegy öt milliárdra emelkedő összeget tett le és mivel a gazdag és vagyonos osztály a takarékpénztárakat nem igen keresi fel, a rengeteg összeg nagyobbára az alsóbb és szegényebb osztályok megtakarított vagyonát teszi.

Hogy Franciaország nagy vagyonáról és szaporodó gazdagságáról tiszta fogalmat nyerjünk, tekintetbe kell még venni azt is, hogy a statisztikai adatok tanúsága szerint, az egész világ forgalomban levő és a bankokban letett aranypénze, 18 milliárdra emelkedik s ebből Franciaországra 6 milliárd esik. Ha Franciaország arra határozná el magát, hogy a külföldnek többé kölcsönt nem ad, pár év alatt aranypénz-forgalma kétszer oly nagy összegre emelkednék. De ezt Franciaország nem fogja megtenni, mert mostani szerepe: a nagyvilág bankári szerepe, igen kellemes és jövedelmező mesterség.

APACS ÉS CSAVARGÓ.

Paris, 1908. január 23.

Nem tudom, helyesen magyarosítottam-e a francia apache-t apacsra, de azt hiszem, hogy már Kozma Andor, *Az Újság*-ban közölt egyik tárczájában, találkoztam e magyarosított kifejezéssel. Bizonyos, hogy pár évvel ezelőtt még senkise tudta, hogy tulajdonképpen mi az az apacs, mert hiszen Franciaországban is új fogalom és a szótárakban is hiába keressük jelentőségét. Az apacs párisi, szülött, a modern kriminalitás újdonsága. Fiatal gonosztevő, ki nappal láthatatlan, este párosan kóborog, éjjel lop, rabol és gyilkol. A rendőrség közleményei szerint *harminczezer* apacs teszi bizonytalanná Paris kövezetét. A hírlapok az apacsok közönséges működéséről csak rövid pár soros hírekben számolnak be, mert nem múlik el nap, nemcsak a külső boulevardok tájékán, de Paris kellő közepén ritka merészséggel véghezvitt

valamely gyilkosságról vagy betörésről állandó rovatokban ne kellene beszámolniuk, úgy hogy az esténként regisztrálható apró revolverlövöldözések, támadások és késszurások, majdnem észrevétlenül maradnak.

Az apacs abban különbözik a közönséges gyilkostól, hogy ez nagyobbára megfontolt szándékkal gyilkol, míg amaz fegyveres kézzel, mintegy készületlenül, a kínálkozó alkalom körülményei szerint, támadja meg a kevésbbé látogatott utcákban későn hazatérő polgárokat. A betörés már kevésbbé mestersége, mert az nagyobb körültekintést és óvatosságot igényel, noha az utóbbi hetekben gyakrabban hallottunk oly vakmerő betörésekről is, melyeket fiatal apacsokból álló banda vitt véghez. Sajátosságos karakterisztikonja még az, hogy majdnem mindegyiknek van barátnője, kinek prostitúciójából él.

A kitűnő hírnévnek örvendő párisi rendőrség az apacsok szaporodó számával és merészségével szemben tehetetlennek látszik. E vakmerő fiatal gonosztevők a maguk céljaira felhasználják, korunknak a szabadelvűség és szabadság köpenye alatt nyilvánuló álérzékenységét, mely majdnem lehetlenné teszi, hogy a rendőrség, a tettenérés eseteit kivéve, rájuk tehesse kezét. Az elővezetés még lehetséges, de már csak igen nagy óvatossággal foganatosítható, mert ha a szegény rendőr fegy-

vert használ, vagy a kelletténél nagyobb erélylyel jár el, kiteszi magát azon veszélynek, hogy saját hatósága is megbünteti. A fennálló utasítások szerint ugyanis, a francia rendőr fegyvert csak a jogos önvédelem esetében használhat. Ez az oka annak, hogy a rendőrség és az apacsok közti összeütközések alkalmával, az áldozat gyakran a rendőrség soraiban található, mert az utasítások be nem tartásától való félelme miatt, a rendőr a vad és kíméletlen fiatal banditák támadásaival szemben mindig kedvezőtlenebb helyzetben van.

A rendőrség ezen óvatossága a becsületes polgárok részére állandó veszélyt rejt magában, mert civilizált, modern államban nem a rendőrségnek, hanem a gonosztevőnek kellene rettegnie. Magától értetődik, hogy a biztonságát féltő párisi lakosság igen erélyes rendszabályokat követel és a hírlapok, a törvényhozás, az ügyvédek és a jogtudósok egyaránt foglalkoznak a vakmerő gaztettek által napirenden tartott kérdés megoldásával és megszüntetési módjaival.

A rendőrség az apacsok terjedő garázdálkodását, három okra vezeti vissza: a törvényhozók gyengeségére, a büntető hatóság elnézésére és a rendőrség elégtelenségére. A fennálló törvények szerint, a rendőrség előtt tett bejelentés elégséges arra, hogy büntetlen előéletű francia polgár az ország területén korcsmát vagy szállodát nyithas-

son és semmiféle hatásának nincsen joga az egyszerű megadott korcsmai vagy szállodatartási jogot visszavonni; de ha úgy, mint Angolországban és más modern államokban, a rendőrségnek megengedtetnék, hogy a verekedés és az apacsok tartózkodási helyéül szolgáló korcsmai lebuji okát az első kihágás alkalmával, pár hétre vagy hónapra bezárassa, visszaesés esetén pedig az engedélyt végleg elvonja, e rendszabály lehetetlenné tenné, hogy az apacsok és barátnők, az éjjeleket e kétes természetű helyiségekben töltsék, melyek nekik ma valóságos menhelyül szolgálnak.

A fegyverhordás és fegyverbeszerzés kérdése nemcsak Franciaországot, de az egész művelt világot érdekli. A ki ma Parisban forgópisztolyt vagy bármily természetű fegyvert magával hord, rajtakapás esetén tizenhat franknyi pénzbírságra ítéltetik. Az apacsok garázdálkodása óta, a legtöbb ember este fölfegyverkezve megy ki. A naponként szaporodó büntettekkel szemben, nem volna-e tanácsosabb oly rendszabályokat életbe léptetni, melyek e tragikus természetű játékszerek beszerzését megnehezítenék? Némely formalitás betartása, mint például a rendőrség előtti bejelentés, máris megnehezítené a revolver beszerzését. A becsületes emberek ritkábban volnának kénytelenek e rendszabálynak alávetni magukat, ha e pusztító szerszám beszerzése, a kétes természetű existen-

cziaák részére is bizonyos nehézséggel járna, Az igaz, hogy a ki ölni akar, azt kapanyéllal is teheti, de a forgópisztoly a gatzettet igen kényelmessé teszi, mert megengedi, hogy az egyszer megfogamzott ölési eszme, egy percz alatt meg is valósíttassék. Azonkívül, mivel az ölés majdnem mindig bizonyos gyávaságot feltételez, a forgópisztolylyal fölfegyverzett gonosztevő, menekülés esetében határozott előnyben van, már csak azért is, mert kiszemelt áldozatához nagyon közeledni nem tartozik és könnyebben menekülhet. A forgópisztoly az apacsok kedvencz fegyvere és csak természetes, ha a francia rendőrség azt kívánja, hogy e kedves játékszer és más hasonló fegyver beszerzése, melylyel az utóbbi hetekben számos békés polgárt és kötelességét teljesítő rendőrt küldtek a másik világba, bizonyos formaságok teljesítéséhez kötéssék.

Ma a francia rendőrség a foglalkozás nélküli csavargókat és kóborlókat, ok nélkül be nem vezetheti. A rendőr a korcsmába vagy kávéházba, hol pedig a legtöbb csavargó tartózkodik, be nem mehet és nem tartóztathat le senkit; pedig az apacs ott iszsza le magát, ott gyűjt bátorságot és csak onnan indul el éjjeli vészthozó munkájára.

Ha a rendőrség a közönség és a sajtó felszólaló panaszai folytán, néha szigorú razziát tart és a foglalkozás nélküli kóborló lovagok közt egy

csomót mégis bevezet, a hatóságok a törvény intézkedései közvetkeztében azonnal szabadon bocsátják és így a rendőr ugyanazon a helyen és ugyanazon körülmények közt, újra találkozik velük. Tehát mindenekelőtt a törvényhozás beavatkozása szükséges. A kormány tényleg magáévá is tette Cruppi képviselőnek, a koldulásra és kóborlásra vonatkozó törvényjavaslatát, mely igen szigorú, a rendőrség jogkörét kiszélesítő rendszabályokat tartalmaz.

A prostitúció szigorúbb ellenőrzése, hathatósan fog hozzájárulni, hogy az apacsok garázdálkodásának eleje vétessék. Ma a prostitúció és az »apacsság« egy tető alá való fogalmak. A rendőrség azt kívánja, hogy mindenekelőtt az utca és a közterek a szerelmüket áruba bocsátó nőktől szabadíttassanak meg. E baj más országok fővárosaiban is megvan, csak hogy azáltal enyhítették, hogy a hatóságok bizonyos kerületek és meghatározott helyiségekbe szorították, míg Parisban, még a leglátogatottabb boulevardokon is, tisztességes nő este egyedül nem sétálhat.

A lehangosabban követelt intézkedés, a megtorlás tényleges szigorítása. Az alkalmazott büntetések jelenleg elégtelenek. Az éjjeli támadás, az eset súlyossága szerint, tizennégy naptól hat hónapig terjedhető börtönnel büntetetik, a mitől a csavargók és kóborlók legkevésbé sem ijednek meg.

A képviselőház elé terjesztett törvényjavaslat, a kóborlás háromféle nemét különbözteti meg: A szükségből való kóborlás, hová az öregek és a munkaképtelenek tartoznak, a társadalom pártfogására és irgalmára tarthat számat, mert az e kategóriába tartozók, bűnösöknek vagy gonosztevőknek nem tekinthetők. A minden megyében és nagyobb községben felállított és még felállítandó menhelyek, kell, hogy a kóborlás e nemét megszüntessék. A második kategóriába tartoznak azon munkaképes, egészséges egyének, kik munkát keresnek és nem találnak. Ezeket szintén addig, míg munkával el nem láthatjuk, bűnösöknek nem tekinthetjük. E célból a törvényjavaslat minden departement-ban oly munkaházak felállítását kívánja, hol az ilyfajta kóborlók azonnal munkát találnának. Ha mégis kóborláson rajtakapatnak, már a büntethető csavargók közé sorozhatók. A törvényjavaslat ezen intézkedése, igen helyes és üdvös, a baj csak az, hogy az e célra teremtett munkaházak sok tekintetben a fogházakhoz hasonlítanak és így sok önérzetes, foglalkozást kereső munkást vissza fogunk ijeszteni. A harmadik kategóriába azután tartoznának a munkakerülő, javíthatatlan és veszélyes csavargók, apacsok és apacsjelöltek, kiket az új törvényjavaslat, a távol gyarmatokra való hét évig terjedő exportációval kíván sújtani. A gályarabság megtanítja őket munkára

és nehogy a kiállott büntetés után munka hiányában, kényszerűségből, apacsos, csavargó foglalkozásukba visszaessenek, a törvényjavaslat azt kívánja, hogy még hat hónapig vagy egy évig, az elítélt departement-jában lévő munkaházban, internáltassanak.

Az összes tényezők törekvése odairányul, hogy Paris a világ minden országából összecsődült fiatal és veszélyes apacsoktól megszabadíttassék. A rendőrség és a többi hatóságok azon meggyőződésre jutottak, hogy az elharapódzott bajjal szemben, kivételes eszközök alkalmazandók, melyek közül legbiztosabbnak látszik, ha a forró agyú, fiatal gonosztevők a távol gyarmatokban részükre fenntartott földművelői és ipari munkában megtanulják azt, hogy a modern társadalom nem a banditák hanem a tevékeny, becsületes és kötelességüket híven teljesítő polgárok részére alakult.

A KÉT EMBER.

Paris, 1908. január végén.

Capus Alfred »Les deux hommes« (A két ember) című négyfelvonásos színművének első előadása, a hét színházi eseménye. E nagytehetségű szerző eddig nagyobbára a Renaissance- és a Vaudeville-színházak részére írt és noha az utolsó években minden művével nagy sikert aratott, a Théâtre Français-ba csak múlt évben »Notre jeunesse« (Ifjúságunk) című vígjátékával vonult be először. Nem lehet azt állítani, hogy a Molière házába való bevonulás, Capus-ra nézve valami nagy kitüntetést jelent, mert e vígkedélyű, szellemes és optimista szerző már régóta Franciaország legjobb és legünnepeltebb írói közé tartozik és így valószínű, hogy ha Franciaország első színpadján előbb bekapogtat, már régen szívesen bebocsátottak volna. De minek erőlködött volna? A Renaissance-ban éveken át Paris legjobb művészei, Guitry és Brandés személyesítették főszerepeit és minden darabját hónapokon át zsúfolt ház előtt játszották. Hogy most már másodszor a Théâtre

Français részére irt darabot, annak oka az, hogy Capus még nem akadémikus, de már a legkomolyabb jelöltek közé tartozik és valószínűleg a legelső üresedés alkalmával meg is választják. Donnay-t, nagyhírű kollégáját is csak pár héttel ezelőtt választották be és mivel Capus jelöltségével az akadémia számottevő tényezői, de maga a jól informált sajtó is már hetek óta komolyan foglalkoznak, nem lehet csodálkozni azon, ha az irodalmi dicsőséget, legalább addig, míg a negyvenhalhatatlan közé nem kerül, a legelső francia színpadon keresi.

»La veine« (A szerencse) című vígjáték öt vagy hat évvel ezelőtt a Renaissance-ban néhány száz előadást ért el és most a Vaudeville két hónap óta újra felvette műsorába és minden este zsúfolt ház előtt adja elő.

A Théâtre Français premierjei mindig párisi eseményszámba mennek, hát még, ha a darab szerzője oly kedvelt és szellemesnek elismert író, mint Capus Alfred. Faguet Emil, a kitűnő francia bölcsész azt mondja: Az élet azok részére tragédia, kik szomorúan éreznek és gondolkodnak, és vígjáték azok részére, kik vígan és kellemesen tudnak érezni és gondolkodni. Ha ez a definíció igaz, akkor bátran lehet állítani, hogy Capus vígan érez és gondolkodik, mint olyan ember, ki egészségének és jólétének örül, és magával

és embertársaival is meg van elégedve. Az emberek rossz tulajdonságait nem látja, vagy nem akarja észrevenni, a rossz miatt nem haragszik, mert nem hiszi el; az életet csak vig és kellemes oldaláról ismeri és a társadalom, valamint embertársai gyengeségeit vagy ferdeségeit legfőleg komikus és szatirikus szempontból ostromozza és állítja elének. Ez Capus filozófiája. Nála minden rendbe jön, mert bízik egy jóakaró istenségben, mely az embereket oltalmazza, védi és balga cselekedeteiket a helyes mederbe igazítja. A fő csak az, hogy sem kétségbe esni, sem a világ erkölcsi rendjét erőszakkal megváltoztatni akarni nem szabad. Szóval a kétségbeesésnek üzent háború, a Capus-féle bölcsészetnek a lényege.

Nagy sikerrel előadott új darabjában meglepő az, hogy ez a szeretetreméltó, kellemes, gyengéd és szellemes szerző egyszerre szenvedélyes kezd lenni. Szenvedélyében ugyan nem ragadtatja el magát odáig, hogy Romeo vagy Otello-féle alakokat mutatna be, de legújabb személyei már hevesek és indulatosak. Úgy látszik, hogy annyi finom és kedélyes vígjáték szerzője, arra a meggyőződésre jutott, hogy az élet komoly nyugalomokat felzavaró eseményei nem viselhetők el mindig sztoikus nyugalommal és meg nem ítéltetők mindig a párisi optimista felfogásával. Az ő főalakjai Teréz és Delange nem szeretik egymást

azzal a szenvedélyes indulattal, mint Rómeó és Júlia, de már húsból és vérből való küzdő alakok, kik hő szerelemre és áldozatra is képesek.

A két ember közül, kiket Capus bemutat, az egyik Delange Marcel, kitűnő családból származó, jól nevelt, vagyonos fiatal ember, ki a boldogságot és a szerencsét hamis nyomon keresi és így meg nem találja; a másik Champlin Pál, dijoni ambíciózus ügyvéd, ki a vidéki egyetemi városban már nem érhet el semmit, mert úgy ő, mint gyönyörű szép, fiatal felesége, Teréz, a dijoni társaságban az első szerepet játszzák. Ambíciója volna Parisba költözni és strébersége nem riad vissza semmiféle akadálytól, hogy a világváros mozgalmas életében kivívja azt az állást és elismerést, melyet tehetségénél és legyőzhetetlen szereplési vágyánál fogva ambícionál.

Hogy Capus az egymással szembenálló két ember jellemét hogy fogta fel, azt elmondja maga Delange egyik barátjának, mikor a tőzsdén vagyona nagyobb részét elvesztette:

– Nem szenvedek, keserűség nélkül konstátalom, hogy a leczkét megérdemlem. Tudtam, hogy azon a napon, mikor a közepszerűségből fel akarok vergődni és a mindennapi szenvedélyes és erőszakos életbe beavatkozni, el leszek veszve... Minden kornak megvan a maga fegyvere, csak-hogy az egyik tud vele bánni, a másik arra kép-

télén. Vannak emberek, kik természetes ösztönük-nél fogva koruk erkölcsét és szokásait minden megerőltetés nélkül megérteni és elsajátítani képesek és ha a szokás és az erkölcs megváltoznak, megváltoznak ők is; míg mások az élet heves mozgalmában elvesznek és elgázoltatnak. Kétféle művelt ember van: azok, kik korukhoz alkalmazkodva, nem kivannak az élettől többet, mint a mennyit nyújthat. Ezek közé tartoznak a győztesek. A mit a közönséges életben szerencsének nevezünk, nem egyéb, mint az előre nem látható véletlenhez való azonnali alkalmazkodás képessége. Azután vannak olyanok, kik az élethez alkalmazkodni nem tudnak, mert koruknál fiatalabbak vagy öregebbek, vagy mert még a tegnap, vagy már a holnap eszméi után indulnak. Ezek a legyőzöttek. Nem mondom, hogy ennek így kell lennie, vagy hogy ez igazságos, de tény, hogy ez a természeti törvények nyugalmas fatalitásánál fogva így történik az életben.

Delange szenvedélyesen szereti Terézt, ki elegáns és őszinte egyszerűségében ugyan rokonszenvez vele, de közte és Delange közt áll a férje, hét éves leánya és családi becsületessége. Igaz, hogy brüszk, ambíciózus és kérlelhetetlen férjeért nem rajong, de utoljára mégis a gyermeke apja és ő becsületes nő. Egy igen ügyes és mesterileg vezetett jelenetben mindezt elmondja szerelmes

barátjának. Ezalatt férje, az ambíciójától hajtott Champlin, a nagy vagyonáról, ügyességéről és befolyásáról híres Bridou bankárral szeretne megismerkedni, kinek nagyfontosságú pere van Dijon környékén és ha azt a pert a bíróságok előtt ő képviselhetné, hírneve Parisban meg volna alapítva. Delange ismeri a bankárt és így semmire egyszerűbb, mint hogy arra kérje, hogy ismertesse meg vele. Legnagyobb meglepetésére azonban Delange kereken visszautasítja, mert szerinte a bankár oly kíméletlen és hiu ember, hogy semmi körülmények közt nem akar lekötelezettje lenni.

A véletlen úgy hozta magával, hogy felesége találkozott egy régi iskolatársnőjével, a gyönyörű szép Avrard Jacqueline-nel, ki első férje után állítólag óriási vagyont örökölt; a rossz nyelvek szerint pedig soha férjnél nem is volt és azt az óriási vagyont tisztán szépségének, eleganciájának és több dúsgazdag ember kollektív bőkezűségének köszöni. A vidékről Parisba érkezett Teréz mindezt nem tudja és így csak természetes, hogy régi barátnőjét magához meghívja, sőt a vacsorához való meghívását el is fogadja. A férje ez ismeretségtől annál is inkább el van ragadtatva, mert e vacsorán Bridou bankár is jelen lesz és Jacqueline készségesen vállalkozott a bemutatásra.

A vacsora után Jacqueline, kinek boldogságához csak a jó és előkelő társaság elismerése hiány-

zik, felhasználja az alkalmat, hogy a jelen levő Delangenak szépségét, vagyonát és . . . kezét felajánlja; nem mint barátnő, hanem mint szerető feleség akar oldala mellett élni, biztosítja őt ragaszkodásáról, hűségéről, szóval ő lesz az utolsó és többé senki más kegyeire nem fog számíthatni. Delange ironikus udvariassággal tudtára adja a szép asszonynak, hogy nagy tévedésben van, ha azt hiszi, hogy azon férfiak kategóriájához tartozik, kik ilyen üzletet elfogadnak. Az őszinte visszautasítás idegessé teszi Jacquelinét, ki nem képes megérteni, hogy egy vagyontalan férfi ily fényes ajánlatot hogy tud visszautasítani; de csakhamar rájön az okára: Marcel szerelmes és pedig a szép és előkelő Terézbe.

– Ah! most értem, miért nem akar férjem lenni! Teréz az oka. Terézt szereti és ő miatta utasítja vissza kezemet!

Mi sem közelebb, mint a bosszúállás, de a helyett, hogy Marcel ellen irányítaná, Terézt szemelte ki erre, még pedig azzal, hogy férjét iparkodott szerelme hálójába csalni. Az ellentállás nem tartott soká. Champlin eleinte büszke volt a szép asszony vonzalmára, később maga is ragaszkodott hozzá és csakhamar szeretője lett. Magától értetődik, hogy a dúsgazdag bankár képviselőjét is megkapta, a mi jövedelmét lényegesen emelte, a mihez még az a körülmény is hozzá-

járult, hogy a bankár tanácsát követve, a tőzsdén is jelentékeny összegeket nyert, míg Delange, ugyanazon tanácsokat követve, majdnem egész vagyonát elvesztette.

Ez »a két ember« története. A mi azután történt, a legegyszerűbb megoldás. Champlin elválk feleségétől és elveszi Jacqueline-t és Teréz Delange felesége lesz.

Capus-nak ez egyszor nem lehet optimizmusát szemére hányni, mert a cselekvő személyek közti összeütközést nem úgy intézte el, mint a hogy azt más modern írók tették volna, vagy a hogyan azt a közönség egy része is szívesebben látta volna, hanem mint szigorú moralista, alakjai jelleméhez híven, rideg logikával levonta cselekedetük következményeit. Nem mindennapi dolog színpadon látni azt, hogy a férjet szigorúan megbüntetik azért mert feleségét megcsalta. A férfiak e megoldás miatt lelkesen tapsoltak; az igaz, hogy az igen szép előadáson feleségeikkel együtt voltak jelen.

A Théâtre Français is mindent megtett arra, hogy a darabnak a megérdemelt sikert biztosítsa. A színház legjobb művészei játszottak benne: Bartet Teréz szerepében, Sorel mint Jacqueline, Feraudy mint Champlin és Le Bargy Marcel szerepében. Tout ce qu'il y a de mieux au Théâtre Français.

NŐBECSÜLÉS ÉS SZERELEM.

Paris, 1908. február kezdetén.

Nem ritkán felhangzik a panasz, hogy a női nem iránti tisztelet, a középkor századaiból társadalmi törvénynyé emelt nőbecsülés és egyáltalában a szerelem melegsége, a materializmus és az önzés mostani korszakában, mindinkább fogyóban van. Ha jogosult volna a panasz, a mint bizonyos külső tünetekből következtetni lehetne, hogy a férfigalantéria szigorú szabályai a jelenben enyhébb megítélés alá esnek, mint hajdan, mi változott meg társadalmi életünkben? Lehet-e a külső látszat után a férfiak erkölcsi lazulására, vagy a férfi-jellem kíméletlenebb nyilvánulására következtetni, vagy pedig a nőknek a férfiakkal szemben tanúsított magatartása, nevelése és felfogása oka-e ennek a jelenségnek?

Az igazság kedvéért mindenekelőtt konstatáljuk, hogy a női nem külső megjelenése, szépsége és kecsessége a századok folyamában, a természeti fejlődés törvényei szerint, vonzóbbá és tartóssabbá

vált és így szerelemterjesztő és gerjesztő képessége, a kultúra és a műveltség haladásával, csak fokozódott. Konstatálnunk kell továbbá azt is, hogy a nő a világ fennállása óta soha oly erős és befolyásos szerepet nem játszott, mint napjainkban, mikor minden modern állam törvényhozása és társadalma, a nő magán-, családi és közjogi hatásköre kiszélesítésén nemcsak fáradozott, de kézzelfogható eredményeket is mutat fel.

Korunk e törekvésével szemben a nő igényei nem lettek szerényebbek és némely országban, a fennálló viszonyok és körülmények szerint, mai napig nincsenek is teljesen kielégítve. Angolországban a nők politikai jogokat, a közügyekben való tényleges részesedést követelnek. Amerikában a nő családi és társadalmi felsőbbbsége oly erősen jutott kifejezésre, hogy a férfi társadalmi jogai a nőével szemben teljesen alá vannak rendelve, Franciaországban, a harmadik köztársaság művészi és gazdasági életében, a nő oly preponderáns szerepet játszik, hogy jóformán az egész gazdasági és művészi tevékenység, a nő különös tehetségéből és kiváló tulajdonságaiból folyó fontosságára támaszkodik.

Ha ez így van, a mint a mindennapi élet tapasztalatai szerint ez igazságok bizonyításra nem is szorulnak, honnan van az, hogy a nőbecsülés és a nőtisztelet megsértéséről oly gyakran hallunk

panaszokat? A modern idők sajátságos jelensége az önzés. A nehezebb életkörülmények következtében beállott küzdelemben, az önzés kíméletlensége egyéni tulajdonsággá vált. Régi időkben az élet könnyebb és gondtalanabb volt és az idők folyamában a férfi küzdelme új versenytárral: a nő versenyével szaporodott. E versenytárs pedig igen sok tekintetben nem megvetendő, sőt bizonyos foglalkozási körben egyáltalában le nem győzhető tényezővé vált, Harmincz évvel ezelőtt még például minden kisebb és nagyobb hivatalban, magánüzletekben és az állami élet különböző foglalkozási ágaiban, sok ezer levelező és pénztárnok kapott alkalmazást. E foglalkozási ágak a férfiak részére majdnem teljesen megszűntek. Ki használ ma irodában levelezőt, mikor több ezer, a pillanat gyorsaságában gondolatainkat följegyző, gyakorolt gyors- és gépirónő oly szép, megbízható és aránylag olcsó munkát végez? A távírdai és postai szolgálatban, valamint a gazdasági élet sokféle ágazatában mindenütt azt tapasztaljuk, hogy a nő intelligenciája, pontossága és megbízhatósága kiszorította a férfi tevékenységét. Míg a férfi csak ritkán végezheti a nők részére fentartott munkát, addig a nő igen gyakran előnyösen helyettesítheti a férfit, és mialatt a nő tevékenysége a férfiéhoz közeledett, a férfi foglalkozási köre ritkább és nehezebb lett.

A férfiak ellen felhozott neheztelések, a társadalmi osztályok különfélesége szerint változnak de vannak ezek közt oly kérdések is, melyek majdnem minden országban napirenden vannak és melyek a fennálló viszonyok és körülmények szerint, különböző megítélés alá eshetnek. Ilyenek például az előzékenység hiánya, a társalgás frivolitása, az aszfaltbetyárság, a hozományvadászat, a klubélet, a kettős háztartás, a szerelmeslevelek hidegsége, a házasságok csökkenése, a szerelem evaporációja stb.

A közúti vasutakon a férfi nyugodtan ül elfoglalt helyén, míg a gyengébb szervezetű nő állni kénytelen. A vendéglőben, szállodában és egyéb nyilvános helyeken a férfiak, tekintet nélkül a nők jelenlétére, szivaroznak és kímélet nélkül arcukba fújják a füstöt. E kérdéseket a nyugati országokban mindkét fél megelégedésére elintézték azzal, hogy a közúti vasutak és omnibuszok belsejében az állóhelyeket egyszerűen beszüntették és így a nő sohasem jöhet abba a helyzetbe, hogy ő akkor álljon, mikor szomszédja nyugodtan ülve – újságot olvas. A szívarfüst kérdése az Egyesült-Államokban és Angolországban szintén a nők megelégedésére el van intézve azzal, hogy a vendéglőben, vasúton és egyéb nyilvános helyeken, a »no smoking« tábla jelzi, hogy a szívarozás tilos. Szívarozó férfiak részére pedig mindenütt külön

termeket rendeztek be. Franciaországban e kérdésben inkább a nők tettek engedményt, mert bizony a férfiak mindenütt füstölnek és e kellemes szórakozásban a nők is igen gyakran utánozták.

Ne igen csodálkozzunk azon, hogy a szerelmeslevél, a mi ideges, gyors életünkben, mikor a telefon, az automobil, a sürgöny mindig rendelkezésünkre állanak, kiment a divatból. Sokszor a képeslevelezőlap, vagy a lapok kishirdetéseiben megjelent közlemény méltóan helyettesíti. Vannak ugyan még naiv emberek, kik a türelmes papírra bízzák lelkük forrását, de mindinkább eltávolodunk azon régi időktől, mikor nagy költők és jeles írók érzelmi ömlengései, mint a szerelmi szenvedély kifejezésének mintaképei, szerelmeslevél formájában láttak napvilágot.

Egy ismert amerikai író arról panaszkodik, hogy a szerelmi házasságok mindinkább ritkábbak, mert a házasság napjainkban társulási viszonyra fektetett üzletté vált, a hol előbb leltározzák az átadott vagyont és ráadásul azután átveszik a nőt is. Szerinte régi időkben a szerelmi házasság volt a szokás, most kivétel és egy vagy két század múlva, a szerelmi házasság meglepő és csodaszerű történet lesz. Ha az amerikai szellemes író az erkölcsök átalakulására vonatkozó ezen észrevétele igaz volna, érthetővé válnék a szerelemnek a házasságban való gyors evaporációja is; csakhogy

az élet mindennapi tapasztalata azt bizonyítja, hogy a házasság előtti mély szerelem, az évek folyamán közös érdekre alapított meleg barátsággá alakul át, mely érzelem a kölcsönös fegyelemre, gyengédségre és odaadásra támaszkodván, a leg-erősebb házassági köteléket alkotja és többet ér, mint ama másik mély szenvedély, mely sokszor nem egyéb, mint rövid órák, napok vagy hetek szeszélye. Nem igaz, hogy a gyors kijózanodás a modern házasságok általános karakterisztikonja, mert a szerencsétlen házasságok még mindig a kivételek közé tartoznak, csakhogy a boldog házasságokról nem beszél senki. Az igazi boldogságnak nincs szüksége se hirdetésre, se fényűzésre; az megelégszik azzal, a mit az élet nyújt és nem érdeklődik a falain túl felhangzó zaj iránt. Ez az oka annak, hogy mindig csak szerencsétlen házasságokról és rossz férjekről hallunk beszélni, mert a boldog házasságokról és jó férjekről nem beszél senki. Épp oly alaptalan az az állítás, mintha a férfiak a házasságtól vonakodnának. A házasságok számának csökkenése, nem a házasulandó felek vonakodására, hanem a gazdasági viszonyok átalakulására és az életfentartás nehezebb küzdelmére vezethető vissza. Több országban megkísérelték a házasságok formai nehézségeit megkönnyíteni, abból a szempontból indulván ki, hogy az egybekelések mesterséges utón való szaporítása

lehetséges. Így például Franciaországban írókból és jogtudósokból álló bizottság alakult, mely feladatává tette, hogy a házassági szabályok reformját a külső kellékek szempontjából megkönnyítse. A bizottság tervezete szerint, a polgármester előtt a két félnek az anyakönyvbe bejegyzett egybehangzó nyilatkozata, elégséges a házasság megkötésére. Ilyen házasságok már vannak Skóciában és Amerikában, de a tapasztalat azt mutatta, hogy gyakran gyalázatos perekre és válásokra vezettek, mert a mily könnyű a házasságkötés, épp oly könnyű a válás is. A váláshoz a két fél egybehangzó akarata elégséges, sőt ha az egyik fél két éven át minden hat hónapban, a jellemek összegyegyezhetlensége vagy rossz bánásmód miatt, fentartja válási szándékát, az elválásnak már semmi se áll útjában.

A közvélemény nem nagyon barátságosan fogadta a házasság és válás megkönnyítésére vonatkozó tervezetet, mert ez inkább a házassági kötelék gyengítésére, mint megerősítésére vezetne. Ha reformra egyáltalán szükség volna, úgy az nem vonatkozhatik a házassági intézmény módosítására. Ha a fiatal emberek ma ritkábban és nehezebben határozzák el magukat a házasságkötésre, ez azért van, mert szívük mélyében valami titkos bajt, csalódott szerelmet vagy valamely megsemmisített remény emlékét őrzik és

leggyakrabban azért, mert a családi élet nehézségeitől és gondjaitól félnek. Addig halasztják ebbeli elhatározásukat, míg az a kor következik be, mikor túlságosan öregeknek és szerelemre képteleneknek tartják magukat.

Általánossá válik az a felfogás, hogy a házassági kellékek külső formáinak megkönnyítése, lehetséges ugyan, de az egybekelések számának mesterséges úton való szaporítása, célhoz nem vezet. Hogy a házasság boldog és tartós legyen, legjobb és legüdvösebb még a régi kipróbált elvhez ragaszkodni, mely abból áll, hogy az a szerelemre, a kölcsönös vonzalomra, a nőbecsülésre, a felek odaadására és áldozatkészségére támaszkodják.

A mit a nőbecsülés és nőtisztelés hiányának vagy fogyatkozásának tartunk, nem egyéb, mint a korunkkal járó idegesség s a megváltozott életfelfogás és szokás nyilvánulása. A férfiaknak a női nem iránti szerelme kifogyhatatlan és véghetetlen, mint a nap életfentartó melegsége. Télen valamivel hidegebb, voilà tout. Ha a nap melegsége egyszer megszűnnék, megfagyna a föld és minden, a mi rajta van.

A VÁLÁSRÓL.

Paris, 1908. február 14.

Bourget Pál, a jeles francia író, »Egy válás« című regényének drámává való átdolgozásával, a házasság és a válás évtizedek óta vitatott nehéz problémáját hozta újra napirendre. A ki a válás jelen törvényeinek rendszabályait szigorítani, lehetőségét kizárni vagy megkönnyíteni óhajtja, kell, hogy mindenekelőtt a házasság fennálló intézményével foglalkozzék, mert a nemzetek társadalmi életében a válás lehetőségének körülményei, a házasságot szabályozó törvényekkel, a legszorosabb összefüggésben állanak. Az utolsó században, a legtöbb országban, a házassági törvények legfőbb formai tekintetben mentek változáson keresztül és azért igen gyakran találkoztunk ez intézmény tökéletlenségére vonatkozó kifogásokkal; különösen az utóbbi években, mikor államférfiak, bölcsészek és jogtudósok, mindegyik a maga álláspontja szerint, a házassági reform egyedül

üdvös módszerét vélték feltalálni. E törekvés abból a felfogásból indult ki, hogy mivel jó és rossz házasságok vannak, legokosabb megszüntetni a rosszakat. Az embereknek általában a házasságot megtiltani nem lehet, de ha a kísérlet nem sikerült, a szerencsétlen házasság megszüntetésének legegyszerűbb és legbiztosabb módja a válás. Magától értetődik, hogy a válás szószólói oda-törekedtek, hogy az erre vonatkozó eljárást a lehetőségig megrövidítsék, azért, hogy a jobbrafordulás kilátása nélkül jelentkező szenvedéseknek, végnélküli perpatvaroknak, erőszakosságoknak és drámáknak elejét vegyék. Az igaz, hogy a mióta a válás lehetőségét kimondták, nincs kevesebb szerencsétlen férj vagy kétségbeeső feleség, sőt ellenkezőleg, mióta a házasság kimeneti ajtaja megnyílt, a kalitkában való tartózkodás tűrhetetlenebbé vált. Ha századokon keresztül, a házassági egyenlenségek elviselésének legbiztosabb orvosszere volt, a bajok elkerülhetetlenségének öntudata, a válás, a házasság feloldhatatlanságát megszüntetvén, tűrhetőbbé tette a szerencsétlen házasfelek szenvedéseit; de bebizonyította azt is, hogy sokszor mégis célszerűbb a bajt gyökeresen kiirtani, mint esetleges gyógyítására törekedni.

Mikor néhány évvel ezelőtt, a francia polgári törvénykönyv százéves évfordulóját ünnepelték

Franciaországban, külön bizottságot küldtek ki, mely a modern felfogásnak sok tekintetben már meg nem felelő házassági jog reformjavaslatával foglalkozott. E bizottság tagja volt Hervieu Pál is, az ismert kitűnő író, ki a házassági kötelesek közé, a kölcsönös hűségen és támogatáson kívül, melyeket a törvény előír, még a szerelmet is kívánta az új törvénybe felvételni. A jogtudósokból, szociológusokból és Írókból álló előkelő bizottság, Hervieu figyelemreméltó ajánlatát el nem fogadta, mert a szerelem mértékét meghatározni és jelenlétét bebizonyítani nem lehet. A bizottságot egész működésében az a cél vezette, hogy mennél több házasság kötéssék és azért a házasságot megelőző, jelenleg kötelező formalitások teljesítését, majdnem semmire redukálta.

E reformtörekvések szerint, a házasság mint a felek egybehangzó, szabad akaratnyilvánítása jelentkezik, mely semmiféle más jogot vagy kötelezettséget nem ismer, mint azt, melyet az érdekeltek egymás közt megállapítottak. Ez a szabad egyesülés teóriája. Más tervezet szerint a felek egymás közt szerződést kötnek, melyben kötelezik magukat meghatározott feltételek mellett együtt élni épp úgy, mint a hogy a mindennapi életben ház megvétele, földbérlés vagy bármely más természetű tárgy elsajátítása vagy használata céljából szerződést kötünk. Végre a Coulon-féle

tervezet szerint, a házasság társadalmi szerződés, melynek célja, a társadalom fentartása céljából a családalapítás és mely abban különbözik a most érvényben levő törvényes házasságtól, hogy a felek bármely formában nyilvánított akaratnyilvánítása és a személyek azonosságának bebizonyítása, az egyedüli feltételek. Tehát a felek közt az azonosság kétségbevonhatlan bebizonyítása mellett váltott levelek, elégséges bizonyítékot nyújtanak a törvényes házasság megkötésére.

Ha a házasság megkötésére az akaratnyilvánítás ily egyszerű módja elégséges, nem lehet csodálkoznunk azon, ha felbontása épp oly egyszerű módon kontempláltatik. A házaspár bár mikor egybehangzó, kölcsönös akaratnyilvánítással válhatnak, a mi Coulon szerint, a most fennálló viszonyokkal szemben nem jelent valami lényeges változást; mert ha az érvényben levő törvény szerint, a házastársak folytonos egyenetlensége következtében, az együttélés ma lehetetlen, a lovagias férj most is könnyen nyújthat módot arra, hogy más nővel folytatott szerelmi viszonyon vagy hűtlenségen rajtakapassék. A szép asszony is készségesen odanyújtja arcát, hogy az orvos a tettegesség nyomait konstatálhassa. Ha tehát a házasság ezen formája különbözik más közönséges szerződéstől, a válás könnyű módja ellen sem lehetne kifogást tenni; de mi joga kívánják

e teória pártolói azt, hogy a házasság az egyik fél kifejezett kívánságára is felbontható legyen? Ez a kétoldalú szerződés eszméjének egyenes tagadása. Valamint a háztulajdonos önkényesen nem vethet véget a lakójával egyszer megkötött bérleti szerződésnek és az eladó se kérheti vissza egyoldalúlag a már egyszer eladott árut, így az elégedetlen férj se űzheti el a házból a kötelességet híven teljesítő feleségét, mikor az akár szükségből, akár gyermekei iránti szeretetből vagy bármely más okból, a családi élet tűzhelyét elhagyni nem akarja.

A katolikus egyház dogmái szerint a házasság feloldhatatlan, isteni intézmény, melynek értelmében az elvált felek új házassága érvénytelen, Bourget »Egy válás« című új színművében, a válás utáni házasság szenvedéseit és az első ágyból származó gyermekeknek mostoha atyjával való egyenetlenségét mutatta be. Felfogása szerint a törvényhozók, kik a válási törvényt megszavazták, csak egy bizonyos számú szerencsétlen házasság pillanatnyi megkönnyítését tartották szem előtt, de figyelmen kívül hagyták, hogy az engedélyezett válás következtében a rossz házasságok száma lényegesen szaporodott. A házassági kötelék feloldhatósága sok közepszerű, de elviselhető házasság felbontását segítette elő azzal, hogy a felek a családi életet elviselhetetlennek képzelvén, válásra tö-

rekedtek. A válás után új házasságra léptek, mely semmivel se volt szerencsésebb az elsőnél, és így harmadikkal tettek kísérletet, mely legtöbbször az első kettőnél is rosszabbul ütött ki. A válás megkönnyítése ugyanis azt a sajátságos tendenciát szülte, hogy az elváltak sokszor egymás közt házasodván, a két és három ágyból származó gyermekek egymás közt és szüleikkel folytatott viszonyaikból kifolyólag, folytonos egyenetlenségek közt élnek és érintkeznek s így könnyen érthető, hogy ilyen körülmények közt a válás, nem mint a szerencsétlen házasságok segédszere, hanem mint a családi tűzhely megölkje jelentkezik.

Morselli, a híres olasz tudós szerint, a válás lehetőségének elismerése, a nemzetek kulturális fejlődésében nem jelent haladást, hanem visszaesést; mert a tapasztalat arra tanít bennünket, hogy a legműveltebb nemzetek, a kultúra haladásával, a poligámiától mindinkább a monogámiára mentek át és csak ott, a hol az erkölcsök depravációja túlsúlyra emelkedett, találkozunk a poligámiára való visszatérés törekvéseivel. Az olasz tudós szerint pedig a válás nem egyéb, mint törvénytől megengedett és rendszeresített poligámia.

A katolikus egyház felfogása ellenére, a válás lehetőségének kiszélesítése, mégis a jövőben nem csak valószínű, de szükséges is. Az egyéni önzés a társadalomban terjedvén, senki se tilthatja meg

az egyénnek, hogy boldogságát és megelégedését a maga módja és felfogása szerint keresse. Ki akadályozhat meg egy férfit abban, hogy ha feleségét már nem szereti és más nőbe szerelmes, hogy egy gyűlöletes házasság szenvedéseitől meg ne szabadulhasson? És ki kényszeríthet egy nőt arra, hogy alkoholistá, epileptikus vagy erkölcstelen férj oldala mellett töltsé életét, ha a javulás vagy gyógyítás lehetősége, ki van zárva? Az egyéntől nem követelhetjük, hogy e kérdésben a társadalmi érdekek feláldozza egyéni jólétét és boldogságát. A ki pedig a modern társadalom fejlődésének erkölcsi irányát figyelemmel kíséri, lehetetlen, hogy az egyéni önzés terjedését e téren, épp úgy mint a többi társadalmi kérdésekben, észre ne vegye. A modern felfogás számára tehát nem marad más hátra, mint két út közt választani: vagy a feloldhatlan, régi hagyományos házassági rendszerhez visszatérni, vagy pedig a szabad egyesülés eszméjéig fejlődni. A válás jelenleg érvényben levő formája, a mint a legtöbb állam törvényeiben rendezve van, mind a két irány kielégítésére., az erkölcsi rend, a társadalmi állandóság megerősítésére és a szerencsétlen házasságok felbontásának lehetőségére törekszik.

Bourget ezen konzervatív eszmemenetével szemben, a szabad unió hívei azt vallják, hogy a törvény, mely mindenben elismeri az emberese-

lekvő szabadságát, nem foszthatja meg őt ettől a jogától éppen ama cselekedetében, mely rá nézve a legfontosabb és melyben egész erkölcsi egyénisége legjobban ki van fejezve. A fennálló törvény intézkedése elégtelen, szűk és kegyetlen azért mert a válást úgy fogja fel, mintha élet-halálra, szóló párbajról volna szó, a hol a felek előbb egymást súlyosan megsebesíteni tartoznak. Miért ne ismerhetné el a törvény a barátságos, előkelő és diszkrét elválás lehetőségét? Ha megengedjük, hogy az emberek szerelem nélkül házasodhassanak, miért ne ismernők el azt a jogukat is, hogy gyűlölet nélkül el is válhassanak?

E felfogás a felek kölcsönös akaratnyilvánulásán alapuló könnyű válást tételezi fel, mely az egyik féltől kívánt válás lehetőségéhez is már igen közel áll. A házassági szerződés ugyanis társadalmi szempontból, ugyanazon megítélés alá tartozván, mint bármely más kétoldalú szerződés, nem is tartalmazhat más feltételeket, vagy követeléseket. A házasság felbontathatatlanságára vonatkozó vallásos felfogás, a jelen társadalomban nem állhat fenn azért, mert ellentétben van a modern jog egyik legfontosabb elvével, mely feltételezi, hogy szolgálatainkat csak meghatározott időre és csak meghatározott célra köthetjük le. Ezen teória a házassági szerződést a bérleti szerződéshez hozza közelebb. Álláspontjuk igazolására a

szabad unió hívei a francia polgári törvénykönyv 1780-ik paragrafusára hivatkoznak, mely a következő intézkedést tartalmazza:

»A meg nem határozott időre lekötött szolgálat bérleti viszonya, mindig az egyik fél akaratával megszüntethető; az egyoldalúlag felbontott szerződés kártalanítási igényre is ad jogot, melynek nagysága a viszonyok, a szokások, a szolgálati évek hossza és az okozott kár egyéb körülményei által meghatározatik.«

Ha a törvénykönyv e szövegét, a reformátoroktól egyedül üdvösnek vélt modern szabad egyesülésre alkalmazzuk, bizonyos, hogy az ily természetű házasságok számával, a válások is lényegesen megszorodnának, csakhogy ezáltal a házasság elvesztené azt az ünnepélyes, fenséges jellegét, melyet ma a szerződés fontossága, nagysága és örökkévalósága kölcsönöz neki.

SZERETET ES SZERELEM.

Paris, 1908. február 20.

A legtöbb európai modern nyelv, a szeretet és a szerelem fogalmát egy kifejezéssel jelöli meg, csak a magyar tesz különbséget a szülői és gyermeki szeretet és a férjnek felesége iránt érzett szerelme közt; a baráti, az isteni, a hazaszeretet és az ugyanabból a forrásból eredő szerelmi érzelmek közt. Az angol »love«, a francia »amour«, a német »Liebe« mindezeknek a fogalmaknak kifejezésére egyaránt használhatók és így az, a ki az emberi ragaszkodás történetét vagy evolúcióját magyar nyelven akarja megírni, a szeretet és a szerelem fogalmait, két kifejezéssel kénytelen megjelölni, a hol az angol, a francia és a német csak egy kifejezést használ.

A modern írók munkáiban gyakran találkozunk oly megjegyzéssel, hogy a család iránti természeti érzés és a családi élet köteléke, az idő haladásával lazul. Mintha a jelen kor generá-

ciója ama problémán tűnődnek, szükséges-e, vagy célszerű-e dicső őseink és hírneves nagyapáink példái, elvei és előítéletei szerint indulni és nem hasznosabb és gyakorlatibb-e a társadalom új követelményeihez alkalmazkodva, az új erkölcsök szabályai szerint, berendezkedni és haladni? Némely szociológus és bölcész oda konkludál, hogy a vérrokonságtól teljesen független, mesterséges érzelmek, mint például a választott új rokonság iránti ragaszkodás, a barátság, a nagyok és halhatatlanok iránti tisztelet, korunkban fokozódnak, míg a családhoz való ragaszkodás, a szülők, gyermekek és testvérek egymásközi viszonyai lazulnak, úgy hogy önkéntelenül felvetődik az a kérdés, vajjon a vérrokonság köteléke feltétlen ragaszkodási motívum-e.

Leggyakrabban azt tapasztaljuk, a mi különben ösztönszerű, hogy az anyák gyermekeik születésekor, szeretetük és gondviselésük teljes vehemenciájával ragaszkodnak hozzájuk, még mielőtt tudnák, vajjon a kis teremtések meleg érzelmükre egyáltalában méltók-e; a természet igen okosan rendezte be, hogy a világra kerülő gyámoltalan kis emberi lény, mindjárt az anyai szeretet ösztönszerű gondviselésével találkozzék. Az apai és testvéri szeretet már nem ösztönszerű, nem oly mély, sőt igen sokszor csak a szokás, az erkölcsi felfogás következménye, de azért még se lehet

állítani, hogy napjainkban a családi összetartás, a rokoni kötelék nem oly szoros, vonzó és meleg, mint az elmúlt évszázadok legelőrehaladtabb korszakaiban.

Azok a szociológusok és bölcsesek, kik azt állítják, hogy a szülői szeretet nagyrészen önző célokra vezethető vissza, állításukat azzal okadatozzák, hogy a szülők gyakran inkább feláldozzák gyermekük egészségét és jólétét, mintsem hogy a gyermek előnyére váló elválásba beleegyezzenek, vagy inkább feláldozzák fiók jövőjét, mintsem hogy megengednék, hogy hiúságuknak meg nem felelő pályát válasszon. Az is igaz, hogy vannak anyák, kik hiúságból leányuknak meg nem bocsátják, ha náluknál szebb vagy okosabb; és vannak apák, kik ambízióból arra törekednek, hogy fiók oly állást foglaljon el, vagy oly kitüntetésben részesüljön, melyet maguk el nem nyerhettek és melynek előnyei esetleg reájok is visszahatnak. Nem vonható kétségbe az sem, hogy számos esetben, a szülők vaksága okozza a gyermek szerencsétlenségét és hogy sok jeles ember az élet fáradságos küzdelmében, csak úgy tudott boldogulni, ha előbb az apai zsarnokság jármát magáról lerázta; de ilyen és ehhez hasonló esetek, bármilyen gyakran találkozunk is velük, nagyobbára kivételek és az élet hosszú történetében mindig előfordultak. Ezekből a családi köte-

lék lazulására, a rokon szeretet gyengülésére vagy változására következtetni nem lehet, sőt ellenkezőleg: az élet mindennapi tapasztalata arra tanít bennünket, hogy a szülők és gyermekek közti viszonylagos szeretet – az évezredek haladó felfogása és komplikációja folyamában – nemcsak a két generációhoz tartozó szülők és gyermekek, de az ugyanahhoz a generációhoz tartozó testvérek és közeli rokonok közt, tartalomban és intenzivitasban nemcsak nem változott, de sőt inkább fokozódott.

Az ugyanabból a forrásból származó másik mély érzelemről, melyet szerelemnek nevezünk, ugyanazt állítani nem lehet. Az emberi szív a generációk folyamában sohasem maradt egyforma. Még az egyes ember is, ha élete különböző időszakaira visszatekint, sokszor alig ismeri fel önmagát és azt a láthatatlan változást, melyet az idő és hatása benne előidézett; mennyire mélyrehatóbbak még ama változások, melyeket az évezredek folyama, az emberi nem eszmei felfogásában és érzelmi világában előidézett. Mindenki ismeri ama banális mondást, hogy negyven vagy ötven éves korunkban már nem tudunk úgy szeretni, mint húsz vagy harmincz éves korunkban, a mi azt bizonyítja, hogy állandó, örökkévaló, változatlan szerelem nincsen.

A szerelem épp oly változó, mint maga az ember, melytől származik. A régi görög szerelem

például, már lényegesen különbözik a kereszténység lefolyása alatt életbeléptetett szerelemtől. A görögök felfogása szerint, a szerelem nem fejezte ki a legfenségesebb érzelmet és két lény egymáshoz való vonzalmát nem ismerték el isteni érzelemnek. A férfit szebb és plasztikusabb teremtésnek tartották mint a nőt és így természetes, hogy szerelmük sokszor a helyett, hogy a nő felé hajolt volna, a testalkatilag szebbnek képzelt fiatal emberek felé fordult. Noha Sokrates, kortársainak ezt az erkölcsi aberrációját, igen szigorúan bírálta, mégis azt látjuk, hogy a szerelemnek ez az iránya a legműveltebb felsőbb osztályok közt talált legtöbb pártolót. Az izlés e különös kifejezését csak úgy érthetjük, ha azt pszichológiai szempontból vizsgáljuk. A görögök a férfiak egymásközi szerelmét nem tekintették szégyenletesnek és megvetendőnek, hanem ellenkezőleg, nemesebb nívón állónak, mint a férfi és nő közti szerepet. A görög szerelem nem fakadt a szívből, hanem ugyanabból a forrásból eredt, mint a barátság és minthogy a nőt e büszke és harcias népnél alárendeltebb teremtésnek tartották, a nemes görög nem sülyedhetett annyira, hogy szerelmével nőt megajándékozott volna.

A görög szerelmet felváltotta a kereszténység erkölcsi életre helyezett szerelme. A keresztény szerelem már tisztább és nemesebb mint

a görögöké, mert a keresztény emberi szeretet, semmiben sem különbözik az isteni szeretettől, sőt ugyanazon jellemvonásokat mutatja fel. A kereszténység a szerelem kútforrását az emberek szívébe helyezte át. Nem lévén képes az ösztönt, mely két lény egymás iránti vonzalmát irányítja, kiölni, megnemesítette azzal, hogy a férfit és a nőt közös szeretetben és szerelemben egyesítette, úgy a mint Krisztus az egyházzal egyesült. E felfogás a nő társadalmi állását teljesen megváltoztatta. A nő a férfival egyenlő és egyenrangú lett, sőt a nő gloriifikációja, a keresztény szív legnemesebb ideáljában, Szűz Máriában nyert kifejezést.

Míg az ó-korban a szerető és a feleség szerepei egymástól teljesen különböztek, addig a kereszténység a szerelmet a házasságba vitte át. A szerető feladata volt a szerelemgerjesztés, a feleségtől az ókori polgár gyermekeket várt. Az a felfogás, hogy a szerelem a házasságból ki van zárva, sokáig fentartotta magát, míg a keresztény forradalom a nő szerepének megnemesítésével, e barbár felfogást kiszorította az által, hogy a keresztény feloldhatatlan házasságban, a törvényes feleség lett a szerető. Ez az újítás azonban nem mindig hozta létre a kívánt boldogságot. Az egy személyben egyesített szerető és feleség, nem mindig elégítette ki a férj szenvedélyes szerelmi

vágyát, a mi igen sajnálatraméltó állapotot teremtett, mert a szerető és a feleség megint találkoztak, csakhogy az új erkölcsi iránynak megfelelőleg, a nő már nem volt védtelen, hanem a szerelemhez és hűséghez való jogait törvény biztosította.

A keresztény szerelem evolúciójában találkozunk a romantikus szerelemmel, melyet isteni eredetűnek, tisztának, nemesnek és szentnek deklaráltak. A szerelem az isteni jelleget tizenhét századon át bírta, a nélkül, hogy erről sejtelmé lett volna és erre vonatkozó misztikus nyilvánulásaival nemcsak a mindennapi életben, de a leg híresebb írók irodalmi alkotásaiban, mint George Sand, Lamartine, Hugo és Dumas műveiben is gyakran találkozunk. így például Rousseau, a Nouvelle Heloïse-ban azt mondja:

– Merem állítani, hogy az Ég egyforma szerelemmel megajándékozott bennünket. Ismerje el Júlia, hogy az isteni Gondviselés az egyiket a másik részére teremtette.

Mint minden akció reakciót szül, úgy a romantikus szerelem, kinövéseiben és túlzásaiban antiromantikus ellenáramlatot hozott létre. A modern ész és gondolkodás a szerelmet isteni lépcsőzetétől leszorította és racionalista irányba terelte. Nem tudjuk még, hogy milyen lesz a szerelem a jövőben, de azt állíthatjuk, hogy a múltja nem

volt egyforma és egyenletes. Elég erre nézve a múlt századok klasszikus regényeinek főalakjait vizsgálat tárgyává tenni és meggyőződünk, hogy egyetlen egy kor nem álmódott és nem gondolkodott egyforma szerelemről és hogy a szerelem minden korban más jellemvonásokban nyilvánult, épp úgy mint a ruházat, mely a divat követelményeinek alá volt vetve. A divat pedig gyakran változik. Minél jobban fogy a kereszténység és a romantizmus jellege, annál jobban érzi korunk szükségét annak, hogy a szerelem túlzásai és kinövésai a rendes arányokba és kerékvágásba visszaszoríttassanak. A mi önző korunkban, a férfi már ritkábban szerelmes egy nőbe csak azért, mert szép; a modern eszmék fejlődése, a feminista nevelés demokratikus társadalmunkban új rendszert és új divatot teremtettek, melyben a baráti érzelem sokszor nagyobb szerepet játszik, mint maga a szerelem és mely sokkal közelebb hozza a nőt a férfihoz, mint valaha volt. Ma már kevesebbet beszélnek az emberek szeretőről, mint barátnőről, mi arra enged következtetni, hogy a modern szerelem mindenekelőtt a barátságához feltétlenül szükséges bizalmat keresi.

CHRISTIAN SCIENCE.

Paris, 1908. február végén.

A »Christian Science« szószerinti fordítása: keresztény tudomány. Valósággal pedig új vallást jelent, mely az Egyesült-Államokban, Angolországban és az angol gyarmatokban már milliókra menő hívőt számlál. Az új vallás feltalálója, terjesztője és központja, az 1821-ben született Eddy G. Baker Mary, a legnagyobb csodálatra méltó nő, kit valaha ismertünk. Bibliája: a »Science and health« (tudomány és egészség) című munkája, mely úgy, mint a Szentírás, több millió példányban el van terjedve és melynek jövedelme Eddynét, született Baker Maryt, a világ leggazdagabb női közé emelte.

A Christian Science alapja, a világegyetem három legnagyobb mozgató ereje: a hit, a tudomány és az egészség. E három erőt, a szegény viszonyok közt nevelt, de bámulatos kitartással és szívóssággal megáldott nő, oly ügyesen tudta

csoportosítani és felhasználni, hogy a Christian Science ma nem mint vallásteremtő kísérlet, hanem mint már meglévő, 660 templommal rendelkező és óriási mértékben terjedő vallás és egyház, az északamerikai unió legnépesebb és legintelligensebb középpontjaiban, utat tört magának. A Science and health-ben Eddyné maga elbeszéli, hogy 1866-ban találta fel a metafizikai gyógy mód tudományát. A Christian Science által a hit és az értelem oly erőt nyert, mely megengedi, hogy gondolataink Isten mindenható hatalmát felismerhessék. Gyógyító módszere híveinek semmi körülmények közt meg nem engedi, hogy bármily természetű gyógyszert is alkalmazhassanak. Tudományos elve az, hogy minden betegség az értelem behatása alatt gyógyítható, mert a lélek és a képzelem a földi élet legfontosabb tényezői.

Ki állította Eddynét a Christian Science élére? Isten, ki több éven át nagylelkűen előkészítette arra, hogy megnyilatkozását megérthesse. Senki sem kételkedik abban, hogy az ész hatalmas befolyást gyakorol testünkre. A világ fennállása óta, a kuruzsló, az álomfejtő, a csodarabbi és a tanult orvos egyaránt arra törekedtek, hogy a beteg képzelmi erejét a gyógyítás céljaira felhasználhassák. Vannak orvosok, kik bizonyos képzelt betegeket kenyérpilulával is ki tudnak gyógyítani; mert ha a betegség forrása a képze-

lem, az orvosba helyezett bizalom, a gyógykezelés legbiztosabb eszköze. Régi legendák arról beszélnek, hogy a királyok vigasztaló szavai sok beteget meggyógyítottak. Tapasztalatból tudjuk azt is, hogy sok képzelt beteg még a mi időnkben is Lourdes-ból, Máriaczellből, Jeruzsálemből és Rómából azon meggyőződésben tér vissza, hogy isteni akarat szüntette meg a szenvedését, mely tulajdonképpen csak a képzelemben volt meg.

Vannak dolgok, melyeket minden józan ember egyenlően lát, hisz és meg tud ítélni. Ilyen például az, hogy a nap melegít és világít, hogy a tenger vize sós és hogy háromszor három kilencz; de vannak oly dolgok is, melyekről minden második ember más-más véleményben és meggyőződésben van. A jámbor keresztény nem tudja felfogni, hogy a mohamedán vallás hívője miképpen tud a Korán tanaihoz oly fanatikusan ragaszkodni, épp úgy, mint a buzgó török sajnálattal nézi le a kereszténység legerjedtebb dogmáit. Eddyné is meg van győződve arról, hogy a Christian Science isteni eredetű tan, melynek megnyilatkozása és általa való terjesztése, már évszázadokkal ezelőtt, előre meg volt határozva. Meg van győződve arról is, hogy az Ég őt szemelte ki arra, hogy a keresztény vallást reformálja és hogy a képzelemre ható gyógymódja, a legjobb és legbiztosabb eszköz az emberiségnek, a szenvedésektől

és fájdmaktól való megszabadítására. Noha a Christian Science-szal foglalkozó irodalom több érdekes művét figyelemmel áttanulmányoztam, Eddyné és hívei nem tudtak tanaik igazságáról meggyőzni. En nem hiszem el. De az Egyesült-Államokban, Parisban és Londonban több előkelő, okos emberrel találkoztam, kik Eddynében és gyógy módjában megbíznak és hisznek. A hat-százhatvan felépített nagy templom és az nj vallás jövedelméből befolyt százmillió dollár pedig arról tesz tanúságot, hogy több millió ember van, kinek képzelme, gondolkodása és észjárása, az Eddyné által képviselt tanok iránt fogékony.

A Christian Science hívői megesküsznek arra, hogy az új vallás, mely néhány év alatt oly rohamosan elterjedt, pár évtized múlva számban és hatalomban a keresztény vallást ki fogja szorítani és hogy az »our mother« (anyánk) szent nevét, a hogy az amerikaiak Eddynét elnevezték, Krisztus, Mohammed és Luther nevei mellett fogják említeni. A kereszténység fennállása első századában, Krisztus hatalmas istenségén kívül nem rendelkezett se pénzzel, se szervezett hatalommal; a mohamedánizmusnak profétája szent vonzóerején és hívői fanatikus meggyőződésén kívül nem volt semmiféle szervezete, mely a mennyben való boldogságon kívül a földön is bárminemű előnyt vagy hasznot ígérhetett volna. A Christian

Science ellenben, mindezekon kívül a földön egészséget és lelki megelégedést biztosít és oly hatalmas szervezet hálóját vetette ki, mely nemcsak egy országot, egy világrészt, hanem az egész szenvedő emberiséget akarja meghódítani. A gazdag és szegény, a művelt és tudatlan és mindazok megelőzése és megszerzése, kik testi vagy lelki betegségben szenvednek, egyaránt tervbe van véve.

A világ szenvedéseinek négy ötödrésze a képzetemből ered, vagy a képzelem forrására vezethető vissza és így a földi szenvedőknek ezt a négy ötödrészt, Eddyné a Science and health vallásos kezelésével, akarja meggyógyítani. A húsz koronába kerülő, magas irodalmi színvonalon álló, mély bölcsészeti eszmemenettel szerkesztett könyv, ezekre menő, névvel és lakcímmel jelzett ismert és előkelő állású ember bizonyítványát tartalmazza, ki a hálaadás és elismerés legmelegebb hangján tanúsítja, hogy évekig tartó bajából, mikor az egyetem legnagyobb orvosi kapacitásai már segíteni nem tudtak, a Christian Science szabadította meg. Az egyik három évig, a másik hét évig, a harmadik harmincz évig szenvedett emésztési zavarokban, idegbántalomban, álmatlanságban, csúzban és mikor már minden orvosi segítség hasztalan volt, a Christian Science növényéke, pár óra alatt kigyógyította. Az emésztési zavarban szenvedő beteg ezentúl úgy eszik, mint

más egészséges ember, az álmatlanságban szenvedő alszik, mint a jámbor és az ideg- és csúzbántalmak is nyomtalanul eltűntek.

Önkéntelenül felmerül az a kérdés, hogy mivel a Christian Science az orvosi tanács és a gyógyszer alkalmazását meg nem engedi és mint-hogy a vallási tanok propagációja nyilvánosan, a hatóságok tudtával és beleegyezésével történik, hány ember veszi el általa életét és hány más, különben megmenthető élet esik a metafizikai és bölcsészeti tanok áldozatául? Kétségkívül sok és ezt oly felvilágosodott elmék, mint például *Twain* Mark, a világhírű amerikai író, *Powel P. Lyman* egyetemi rektor és mások is koncedálják; csakhogy ha a Science and health által meggyógyított és elvesztett életeket egymással szembe állítjuk, az általános fel fogás az, hogy a megmentett életek száma bőségesen nyújt kárpótlást az esetleg elvesztett, de más-különben megmenthetőnek vélt életekért.

A Christian Science szerint Eddyné mindenható angyal, ki Isten legszentebb akaratának földi képviselője. Halála után kétségkívül szentté fogják avatni, mert már életében is minden, a mi kezében megfordult, a mit irt és alkotott, a mit vallási és gyógykezelési célokra »törvényileg védjeggyel« eláttak, már most is szent és mint családi védő, emlék, biztonsági eszköz, nagy áron kél el és őriztetik. E vallás ingyen nem ad semmit.

Bostonban, mint a Christian Science-féle tröszt központjában, mindent készpénzért meg lehet venni. Nem Eddyné adja el, hanem Isten. Ott kapható a Science and health, ára 4 dollár, Mrs Eddy költeményei, ára féldollár, és a ki egy millió példányt egyszerre megrendel, olcsóbb áron szerezheti be. Mrs. Eddy »Christ and Christmas« (Krisztus és karácsony) című munkájának ára 3 dollár. Mindezen munkák csak az anyaegyház központjában, Bostonban rendelhetők meg, máshol nem haphatók. A Christian Science-féle tröszt Bostonban főiskolát tart fenn, hol minden fiatal vagy öreg, férfi vagy nőnövendék, ki e tudományos és vallási gyógymódot el akarja sajátítani, három heti tanfolyamért háromszáz dollárnyi leczkepénzt előre tartozik megfizetni. Az egyház minden tagja évenként egy dollárnyi tagdíjat fizet, a mi tekintve azt, hogy az Egyesült-Államokban ma már öt millióra menő tagja van, a Christian Science-nak több millió dollárnyi jövedelmet biztosít.

Hová megy ez a rengeteg pénz és mit csinál a Christian Science-féle tröszt ezzel az óriási, napról-napra emelkedő jövedelemmel? A valószínűség az, hogy nagy része vallási és szervezési célokra szolgál, noha mindenki tudja, hogy a ma nyolczvanhét éves Eddyné, az Újvilág leg-gazdagabb emberei közé tartozik. A pénz hova-fordításának kérdését felvetni nem illik és nem

szabad, mert a válasz mindenkinek előre nyomtatásban megadatik és következőképp hangzik: »Bizalommal kell viseltetnünk szent anyánk iránt és meglepéssel vehetjük tudomásul, hogy bármit tesz is a befolyt pénzzel, azt csak az Ég intézkedése és az Istentől nyert utasítások szerint teszi, mert »Ó« semmit se végez a nélkül, hogy annak szükségességéről és nélkülözhetetlenségéről meg ne volna győződve.«

Ezt az óriási üzletet Christian Science szervezte. Ki tagadhatná, hogy az idea nagyszerű? A villamosság a föld fennállása óta a levegőben, a földben és mindenütt mérhetetlen mennyiségben megvolt, de ezer századon keresztül senki se használta fel. A modern tudomány felismerte, az emberiség szolgálatába bocsátotta a nagy erőt és az eredmény óriási. A Christian Science szintén felismerte és felhasználta az emberiség fennállása óta minden élő emberben parlagon heverő erőt, melyet szervezett, nagy tőkével ápolt és egy ügyes tröszt igazgatása alá helyezett, és az eredmény szinte bámulatos. Fenn fog-e állani és a távolabb jövőben is terjedni? Amerikában ma már minden legkisebb községben vannak a Christian Science-ban vakon hívő családok. Minden család valóságos ügynökség, mely szomszédjai, ismerősei és rokonai körében híveket keres és szerez is.

SZABAD VÁLÁS, SZABAD EGYESÜLÉS.

Paris, 1908. márczius 6.

Szalonokban, színházakban, hírlapokban és mindazokon a helyeken, hol emberek társadalmilag érintkeznek egymással, most egyébről sem beszélnek, mint a szabad egyesülről és a szabad válásról. Ha a diner-k e nagy szezonjában a társalgás egy pillanatra megakad és az egyik vendég a házasságnak és a válásnak most napirenden levő nagy kérdéseit csak említi, azonnal a legélénkebb társalgás és vitatkozás támad. Minden férfi szereti erre vonatkozó véleményét és állásfoglalását szép szomszédnőjével közölni és minden nő kíváncsi megtudni, hogy asztaltársa miképpen vélekedik a törvényes házasságok helyét elfoglalni készülő szabad egyesülés intézményéről. A vitatkozó kedvet rendkívül szítja a Vaudeville-színház, mely Bourget Pál »Egy válás« című színművét esténként zsúfolt ház előtt adja elő és mely a nagyfontosságú kérdés tulajdonképpen agitátora.

De úgy látszik, hogy e kérdés hasonló érdeklődést keltett Magyarországon is. Mióta Az Újságban »A válásról« szóló cikkem megjelent, az ország minden részéből sok vitatkozó, sőt neheztelő levelet kaptam, melyben ismert és ismeretlen olvasók csodálkozásuknak adnak kifejezést, hogy liberálisan gondolkodó ember, miképpen foglalhat állást oly mozgalom mellett, mely az elválás általános kiszélesítését vagy a válás lehetőségét, már az egyik fél akarására is ki akarja mondani. Mások meg elszörnyűködnek azon, hogy a szabad egyesülés felé való törekvést olyannak tüntettem fel, mely hivatva lesz valamikor a mostani törvényes házasság helyét elfoglalni. Mindenekelőtt konstatálni akarom, hogy cikkemben sem a szabad egyesülés és a szabad válás mellett, sem a katolikus feloldhatatlan házasság ellen nem foglaltam állást, hanem egyszerűen a fennálló nagyfontosságú probléma mellett és ellen szóló érveket csoportosítottam. De nem csodálkozom azon, hogy e kérdések egyszerű tárgyalása már izgatón hat némely emberre, mert természetes, hogy a társadalmi kérdések közt egy sincs, mely az egyén és a család nyugalmit és boldogságát oly közelről érintené, mint a házasság és a válás fejlődési proceszusának kérdése. Az általános érdeklődés és a vitatkozástól előidézett izgalom azt is bizonyítja, hogy a probléma minden fázisa, bármely

szempontból is tekintjük és bármely irányban keressük megoldását, rendkívül sok szerencsétlenséget, rengeteg fájdalmat és szenvedést takar.

A törvényhozás és a társadalom, mely a fennálló intézmények javítását célozza, mindenekelőtt tisztába kell hogy jöjjön a következő három kérdéssel: Mivel a házasság mostani formája sok szerencsétlen családi életnek az okozója, tanácsos-e a két fél kölcsönös akaratával kért válást lényegesen megkönnyíteni, vagy pedig az egyik házasság akaratára is elégséges legyen-e már a válás kimondására és végre, ha a házasságok könnyű felbontását szükségesnek tartjuk, nem célszerűbb-e mindjárt a szabad egyesülés mellett állást foglalni?

Valljuk be, hogy a házassági intézmény napjainkban sajátságos válságon megy keresztül. Némelyek a család fontosságát és társadalmi befolyását fokozni, mások csökkenteni akarják és ha az erre vonatkozó támadás és védelem indító okait kutatjuk, azt tapasztaljuk, hogy minden kombattánst az emberiség haladásával és fejlődésével semmiféle összeköttetésben nem álló, intim motívumok vezetnek.

A szerencsétlen házasságokban szenvedő felek nagy meglepéssel fogadták a válás intézményét, melynek életbeléptetése előtt áttörhetetlen lánczokkal voltak egymáshoz erősítve. Valóságos örömrivalgás fogadta ezt az intézményt, mely a nélkül, hogy az erkölcsök lazítását célozta volna, a szén-

vedő emberiség részére gyakran jóltevő szerepre van hivatva. Nem tekintette ugyan senki tökéletes reformnak, de sokszor iszonyú erkölcsi szenvedések enyhítésére hathatós szerül szolgált. Kezdetben az emberek nagy óvatossággal, mint a hogy az operálandó beteg az operáló orvoshoz fordul, tekintettek az intézményre és használata után, úgy mint a legtöbb műtét után, némely beteg megkönnyebbülve, mások meg végleg elveszve, hagyták el a szenvedés helyét. Tagadhatatlan, hogy a válás hasznos intézménynek bizonyult; sokaknak az életet nagy mértékben elviselhetővé tette, kétségbeejtő és szégyen-Jeles házasságoknak véget vetett és sokszor összeiört kedélyek romjain újra kelő boldogság magvát ilintette. De azért az élet komplikációjában előforduló minden eshetőséget előre nem láthatta. A törvényszékek tárgyalási termei és a szenvedők gyakori felszólalásai a sajtóban arra a meggyőződésre vezettek, hogy a válási intézmény a kitűzött problémát mégis csak tökéletlenül oldotta meg. Innen ered az oly gyakran hangoztatott kívánság, hogy keretei lényegesen kiszélesítendők, a mi még nem jelenti azt, hogy a házasság meggondolás nélküli oly kísérletnek tekintessék, melynek az elégedetlen házasság a tőle választandó pillanatban kedve szerint véget vethet. A házasság megkötésénél a felbontás lehetőségét szem előtt tartani annyit jelent, mint a színházak vész esetére szol-

gáló kijáratát rendes körülmények közt megrohanni, mikor az csak tüzeset alkalmával használható. Ezért a liberálisan gondolkodó komoly államférfiak és jogtudósok, a családot oly közelről érdeklő kérdés gyakori megvitatásánál, a válás kereteinek kiszélesítését pártolják ugyan, de határozottan állást foglalnak ama modern társadalmi anarchisták ellen, kik némely egyedül álló szerencsétlen esetből kifolyólag, a válást már az egyik fél akarására is ki akarnák mondatni. A válás lehetőségének lényeges kiszélesítése, a házasság tisztasága érdekében tett rendszabálynak tekinthető és nem áll a feloldhatatlan házasság védőinek sokszor hangoztatott argumentuma, hogy a válási formalitások egyszerűsítése, okvetlenül a szabad egyesülés és a szabad szerelem társadalmi vagy törvényes elismeréséhez vezet.

A katolikus feloldhatatlan házasság ma már a múlt fogalma, azt a jövő tükre elé állítani többé nem lehet. De ebből nem következik még az[^] hogy a szabad egyesülés felé való törekvés mellett kellene állást foglalnunk. A szabad egyesülés, az akarat állandó nyilvánítása melletti unió és nem törvényerővel védett kötelék; noha első pillanatra e törekvés magasabb és nemesebb ideálnak látszik, szervezeténél fogva társadalmi életre már azért sem alkalmas, mert sem a nőnek, sem a gyermeknek kellő oltalmat nyújtani nem tud. A sza-

bad unió életbeléptetését, a társadalmi élet és fel-fogás mostani stádiumában, sem a törvény, sem az erkölcs nem kívánhatja.

A helyzet tehát a következő: A feloldhatatlan házasság meghalt, a szabad egyesülés még nem életképes; tehát megmarad a szokásainkhoz és törvényeinkhez alkalmazkodó modern házassági intézmény. Érdekes, hogy a legújabb időkig, a családi kérdések megvitatásánál, a feloldhatatlan katolikus házasság mindig csak a polgári házassággal állott szemben. Most azonban a szereplő tényezők megváltoztak és a vita a feloldhatatlan házasság és a szabad egyesülés törekvése közt indult meg. Pedig a válás legradikálisabb védői, kevés kivételt nem tekintve, noha a szabad egyesülésnek sok esetben tapasztalt mély gyengeségét és tiszteletteljes méltóságát kiemelik, készségesen elismerik, hogy az, mint társadalmilag elfogadott vagy törvényerőre emelt evolúció, még csak a távol jövő reménye.

A válás általánosan kívánt kiszélesítésének legnagyobb ellenzője a katolikus egyház. De mivel a katolikus dogmák szerint a házasság feloldhatatlan, a polgári házasságot pedig el nem ismerik és az elváltak közti házasság szintén érvénytelen, feltehető az a kérdés, hogy miért küzd a katolikus egyház oly buzgó törekvéssel és miért viseltetik oly nagy ellenszenvvel a válás kiszélesítése ellen, mikor a polgári hatóság előtt megesketett nő

addig, míg az egyház áldását meg nem adta amúgy sem tekintetik házasítottnak?

Az egyházi tiltakozás legnagyobb antagonistája Franciaországban az öreg Naquet Alfred, ki huszonnégy évvel ezelőtt, mint a szenátus tagja, megteremtette a most érvényben levő válási törvényt. A válási kérdésekben elfoglalt álláspontja, noha radikális, merész, kivihetetlen és helytelen, mégis igen érdekes. Szerinte a szabad egyesülés a családi kérdések megoldásának egyedüli módja és végcélja. Teóriáját a következő argumentumokkal támogatja: a mostani házasság feltételezi a nyilvános prostitúciót. A szívek nem úgy egyesülnek, mint a hogy az emberhez méltó, hanem a modern házasságok nagyobbára csak a pénzes zsákok egyesüléséből állanak. A mi a nyilvánosságot illeti, többre becsüli a kutyák divatát, az legalább nem rejt el semmit. Mi a fiatal leányt fehérbe öltöztetjük, a polgári hatóság elé vezetjük, hol díszruhába öltözött úr felhatalmazza az oldala mellett levő feketébe öltözött vőlegényt, hogy menyasszonyával szabadon rendelkezék. Azután ugyanazt a ceremóniát a templomban újra megkezdjük. Ebéd vagy vacsora közben, a meghívott vendégek kíváncsi és szemérmetlen tekintete követi az ártatlan leányt, holott a házassági aktusnak, a ceremóniának és mindannak, a mire a házasság feljogosít, diszkrétnek és szentnek kellene maradnia.

Bourget fölvetette azt a kérdést, vajjon a modern társadalom anatómiai elemének a család vagy az egyén tekintendő-e? Ha az egyén alkotja a társadalmi sejtet, akkor a szabad egyesülés kimaradhatatlan következmény, ha pedig a család az, akkor szükséges, hogy a házasság feloldhatatlan maradjon. Nem nehéz bebizonyítani, hogy Bourget-nek, ki a családot tekinti a társadalom anatómiai elemének, nincs igaza. Ha az emberi szervezetben a sejt beteg, a műtőorvos vassal és tűzzel gyógyítja. Ha a társadalmi sejt a család, ügyelnünk kell arra, hogy a szomszéd sejteket meg ne fertőztessük és ez esetben a válás, mint a műtő beavatkozásának eredménye jelentkezik.

A házasság feloldhatatlansága tulajdonképpen nem egyéb, mint metafizikai csalódás, mert azokban az országokban, hol a válási törvény életbe léptetve nincsen, az ágy- és asztaltól való válás divatos; ha ez sem volna a törvénytől elismerve, a természet ereje amúgy is utat törne magának. Tény az, hogy lépten-nyomon rossz házasságokkal és szerencsétlen családi tűzhelyekkel találkozunk. Minek a húrt az elpattanásig kifeszíteni? Nem sokkal okosabb-e megengedni a természetnek, hogy gyógyító munkáját mind az egyénen, mind a társadalmon elvégezze?

A mi a gyermekeket illeti, Naquet meg van győződve arról, hogy sokkal szerencsétlenebbek

az egymást megvető és gyűlölő szülők háztartásában, mint az elvált szülők rendelkezése alatt.

Szerinte a szabad egyesülés már most is lehetséges, csakhogy előbb társadalmi felfogásunk módosítandó. Napjainkban a házasság nem kötelező és a szabad egyesülés nem vétség. Nem a törvény, hanem az erkölcs kényszeríti a gazdag nőt arra a balgaságra, hogy pénzét felajánlja oly férfiúnak, ki hozományával szeretőket tart ki. Ma a nők gyakran azért mennek férjhez, mert a világ rossz néven venné tőlük, ha nyíltan szeretőt tartanának; de a társadalom szemet huny, ha házasságtöréssel megcsalják férjüket. Változtassuk meg erkölcsünket és felfogásunkat! A helyett, hogy megvetnök a nőt, ki szíve szerint szeret, igazságosabb lesz megvetni azt a nyomorultat, ki gyermekeket hozat a világra és faképnél hagyja anyjukat. Elismeri, hogy az erkölcsök gyorsan meg nem változtathatók, de mivel minden új intézmény maga teremt szokást és erkölcsöt, annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy ha a szabad egyesülés jogviszonyai törvényesen elismertetnének, húsz év alatt felfogásunk is teljesen megváltozna.

Ezek a legszelídebb argumentumok, melyeket Naquet radikális teóriájából kiszedtem. Vannak olyanok is, melyeket a magyar közönség előtt nem mernék megismételni.

A MEZTELEN NŐ.

Paris, 1908. márczius 12.

Ne ijedjen meg, asszonyom, e címtől. Sem pornografikus történet leírásáról, sem az erkölcsökbe ütköző kép ismertetéséről nincs szó, hanem Battaille Henriknek a Renaissance-színházban, »La femme nue« (A meztelen nő) címmel nagy sikerrel előadott négyfelvonásos drámája első előadásáról. E színház a legszerencsésebbek közé tartozik. Hírnevét Guitry, a kitűnő igazgató és művész művezetésének és annak a körülménynek köszönheti, hogy Bernstein Henriknek, az egész művelt világon ismert modern drámái, itt adták elő először. Utolsó jeles munkáját, Sámson, öt hónapra keresztül, októbertől márcziusig, minden este zsúfolt ház előtt ott játszották és a kitűnő dráma még tovább is tarthatta volna magát, ha Le Bargyné, a nőszerep képviselője, idegességében ki nem jelenti, hogy ugyanazt a szerepet százötvenszer igen, de százötvenegyszer játszani nem tudja.

Bataille Henrik igen tehetséges költő és író hírében áll. Jeles költeményein kívül a párisi nagy színházakban előadott darabjai, mint a *L'enchantement* (Elbűvölés), *Maman Colibri* (Colibri mama), *Resurrection* (Feltámadás), *La marche nuptiale* (Nászinduló) méltán megérdemelt sikert arattak és az író mély pszichológiai megfigyelő tehetségéről, költői felfogásáról és kitűnő technikájáról tesznek tanúságot. Általános az a vélemény, hogy a »Meztelen nő« Bataille legtökéletesebb és legharmonikusabb munkája, melynek szépsége különösen a cselekvés egyszerűségében találja magyarázatát. Egy nagyhírű festő feleségül veszi barátnőjét, ki szegénységében, a küzdelem szomorú napjaiban híven kísérte. Azután megunja és beleszeret egy herczegnébe, kinek kedvéért a hozzá híven ragaszkodó feleségét el akarja hagyni. A történet mindennapi, a cselekvés egyszerű és mégis mélyen megihatott mindenkit, a mi tisztán a szerző pszichológiai tehetségének tudható be.

A darab onnan veszi címét, hogy Bernier festő, a dráma hőse, szeretőjét meztelenül festette le és ezzel az első remekművével a párisi szalon tisztelet-érmét nyerte el, a mi neki hírnevet, dicsőséget és vagyont szerzett. De e cím a legszélesebb metaforikus értelemben is vehető, mert a női főszerep személyesítője oly lény, ki a festőnek nemcsak meztelen modelül szolgált, de ragaszkodó

vonzalmaiban, az élet feladatainak felfogásában, romlatlan természetességgel és gazdag lelke ösztönszerű meztelenségével küzdött. Vele szemben áll a felöltözött nő, vagyis oly lény, ki nemcsak a társadalmi rutin forrásaival, de a szellem százados kristallizációjával meggazdagodva, oly fegyverekkel küzd, melyek a természeti szépséget elhomályosítva, meg nem válogatott eszközök lelkiismeretlenségével, elnyomja és legyőzi az igazságot és az erkölcsöt.

Bataille a művészek világát azért választotta cselekménye központjául, mert nézete szerint az a művész feladata, hogy az előítéleteket kiküszöbölve, az életet teljes valóságában feltüntesse, az igazságért és annak szentségéért, mely inspirációnk, vonzalmunk és szerelmünk forrása, sikra szálljon.

A legnemesebb szerelem az, mely a nőben felismeri és becsüli mindazt, a mi szép, igaz, nemes és természetes. A szerző a darabját az ösztönszerű meztelen természetesség dicsőítése céljából, azon lények érdekében írta, kik lelkük öntudatlan mélységében, az erkölcsi világ legnagyobb szépségeit érzik és kik az élet legszebb erőit és legmeggyőzőbb példáit képviselik.

E dráma sem a cselekmény komplikációjának, sem a szereplők intrigálnak, hanem egyedül az érzelmek őszinteségének, a jellemek igazsága-

nak s a gyengéd és tragikus sajnálatnak, mely rajta végigvonul, köszöni általánosan elismert nagy sikerét.

Az első felvonás a képzőművészeti szalon kiállításának előcsarnokában játszik, a hol a nagyszámban megjelent festők művészies jókedvvel, de ideges kíváncsisággal várják a zsűri ítéletét, hogy az ezidei tiszteleti érmet ki kapja meg: az öregek valamely ismert korifeusa-e, vagy a fiatalok felszínre került képviselője? A legtöbb kilátása van Bernier Pierre fiatal festőnek, kinek »A meztelen nő« című képe a tárlaton nagy fel-tűnést keltett. Cassagne Louise szeretője szolgált neki modelül, kihez a legintimebb barátsággal és szerelemmel viseltetik. Mindketten éveken át együtt nyomorogtak, mert Bernier képeit eddig senki se akarta megvenni és a mostani pillanatban is oly nagy szükségben vannak, hogy Louise kétségbeesve kérdi, hogy a tejkereskedőnek járó ezerhatszáz franknyi tartozását, miből fogják megfizetni. Louise is a legnagyobb odaadással és rajongással szereti Bernier-t és noha mindenki tudja, hogy előtte már Rouhard festőnek éveken át volt barátnője, Bernier és Louise a legbensőbb boldogságban, türelmesen várják a szebb napok érkezését.

Ha a tiszteleti érmet most megkapja, az szerencsét és vagyont jelentene, mert akkor a kép-

pereskedők magas áron megveszik festményét, nem is beszélve arról a valószínűségről, hogy az ilyenképpen kitüntetett művészi alkotást, a köztársasági kormány szokta a Luxemburg-Múzeum részére megszerezni.

Az érdeklődés és várakozás a legnagyobb fokra emelkedett, mikor egy ismert képkereskedő, öt percczel a zsüri határozatának kijelentése előtt, azt az ajánlatot tette Bernier-nek, hogy a kiállított képeért hatvanezer franknyi összeget felajánl arra az esetre, ha most rögtön eladja. Hatvanezer frank Bernier és Louise részére nagy vagyont képvisel és csak természetes, hogy elfogadják az alkut. Louise örömeiben majdnem elájul. Ez épp abban a pillanatban történik, mikor a nagy számban berohanó művészek zajjal és lelkesedéssel hirdetik, hogy a kitüntetés a fiatal gárda képviselőjét, Bernier-t érte és hogy a szépművészetek minisztere azonnal felkeresi a művészt, hogy tudomására hozza, hogy a képet az állam meg fogja vásárolni. Bernier-nél és Louise-nál boldogabb emberek nincsenek a világon és boldogságának szebb és nemesebb formában Bernier nem tud kifejezést adni, fliint mikor meghatottan megmondja Louise-nak, hogy mivel a szegény napokban hú kísérelője volt, most, hogy egyszerre híres és gazdag ember lett, meg fogja tartani egyszer adott ígérletét és el fogja venni feleségül.

Öt esztendő múlt el ez események óta. Bernier a nagyvilági hölgyek és a gazdag emberek nagy-hírű festője lett. Női arczképeit húszezer frankkal fizetik és boldog az, ki Bernier-től képet tud szerezni. En mangeant vient l'appétit. Az egyszerűségében bájos és természetességében elragadó Louise, a szegény és nyomorgó festő hű kísérője és élet-társa lehetett, de a nagyvilági elegáns hölgyektől elkényeztetett művész, már kényelmetlennek találta a hű ebként hozzá ragazkodó, vonzalmára féltékeny szerelmet, annál is inkább, mert a dúsgazdag és gyönyörű szép Chabran berezegné, kinek arczképét festette, beleszeretett. A gazdagságba és hírnévbe való hirtelen ugrás, elvakította Bernier lelkét, és minél szorosabb lett a herczegné és a parvenü művész közti viszony, annál jobban iparkodott Louise-t eltávolítani magától. Chabran herczegné nem is kívánt egyebet, minthogy elváljon Louise-tól és őt vegye feleségül. Ez a Chabran herczegné, egy német származású milliomos bankár leánya, ki a hetvenéves, ősrégi nemesi családból származó, teljesen tönkrement Chabran herczeghez ment férjhez. Chabran herczegi címet, felesége milliókat hozott a háztartásba és mindenki a maga módja szerint élt. Mily ellentét a hetvenéves összetört Chabran herczeg és ragyogó szépségű, fiatal, dúsgazdag felesége közt! A természeti szépségben tündöklő »meztelen« Louise-zal

szemben a hercegné képviseli a »felöltözött nő« erkölcstipró, kíméletlen típusát.

Magától értetődik, hogy Louise nemcsak érezte, de észre is vette, hogy férjét elvesztette és hogy az már testtel és lélekkel a szép és elegáns hercegnéé; de azért oly könnyen nem hagyja magát, el van határozva a végletekig küzdeni jogáért és szerelmeért. Legjobb eszköznek látszik magát az öreg herceget figyelmeztetni arra, hogy a felesége el akarja hagyni és hogy másba szerelmes. Ez az út bizonyítja, hogy mily naiv és romlatlan volt lelke, mert arra nem is gondolt, hogy a herceg ezt az értesítést kitűnő alkalomnak fogja találni arra, hogy a hercegnével szemben készpénzben kifizetendő válási feltételeit diktálhassa.

Louise egy csalódással gazdagabb lett, mikor a herceget elhagyta, de igazsága tudatában kétségbe nem esett. A hercegnét magát kereste fel és egy kitűnően rendezett jelenetben, mikor Bernier és Chabran hercegné egymásnak örök szerelmet vallottak, megjelent a kertben elrejtőzött, véghetetlen és egyetlen szerelmeért küzdő nő. A házasságtörő pár és az elhagyott nő közti jelenet, eklatáns és kikerülhetlen tragikus magyarázattal végződik. A két nő: a gazdag és a szegény, a »felöltözött« és a »meztelen« egymással küzdenek. A hercegné pénzt, sok pénzt ajánl Louis-nak, ha

elhagyja helyét és mivel férje a szenvedő nő és könyörgő feleség részére egyetlen vigasztaló vagy megmentő szót nem tud, saját akaratából aláírta a válási kérvényt. Mindenki érezte, hogy Louise valami nagy cselekedetre el van határozva. Szívén lőtte magát, de a golyó nem ölte meg, csak súlyosan megsebesítette.

Az utolsó felvonásban a hetekig lázban fekvő nő már felgyógyulóban van. Tragikus cselekedete meghatotta a hercegnét és Bernier-t is. Az első virágot hozott, a másik azt az ajánlatot tette neki, hogy vonuljon vissza Cannesba, a tenger mellé, a mi igen jó hatással lesz az egészségére. Ő már nem akar válni, hanem mivel úgy szeretni, azzal a bensőséggel szeretni, mint hajdan, már nem tud, életét Cannes és Paris közt akarná tölteni. Szóval feleségétől engedélyt kér arra, hogy szeretőt is tarthasson. A kétségbeesett nő fájdalomában ezt válaszolja:

– Nincs jogod többé elhagyni engem. Te húztál ki a sárból; te kívántad, hogy legyen lelkem, jobb nevelésem és becsületem. Oly nő lettem, mint a milyent te kívántál; most már nincs erőm, hogy oly nővé váljak, mint valaha voltam...

Bernier meg volt hatva, de nem meggyőzve. Louise érezte, hogy a csatát elvesztette és mikor Bouchard, első szeretője, ki betegsége alatt mindennap tudakozódott egészségi állapota felől, azt

az ajánlatot tette neki, hogy oda térjen vissza, a hol pályáját megkezdte, Louise a kisebb tehetségéi, de nagyobb és melegebb lélekkel rendelkező Rouchard-ral távozik.

Bataille, a szerző, Guitry, a színházigazgató és művész, mint Bernier személyesítője, egyaránt meg lehetnek elégedve. Louise nehéz szerepét Bady kisasszony szokott virtuozitással játszotta.

ROBIN A TŰDŐVÉSZRŐL.

Paris, 1908. márczius 19.

Robin Albert párisi egyetemi tanárnak neve nem ismeretlen Magyarországon. A millenniumi budapesti kiállítás alkalmával, a főváros és a kormány tudtával és beleegyezésével, meghívtuk a francia politika, tudomány és művészet legelőkelőbb képviselőit az ezeréves Magyarország meglátogatására. Kétségkívül otthon sokan visszaemlékeznek még azokra a felejthetetlen napokra, melyeket akkor Pozzi, Coppée, Massenet, Delibes, Lesseps és a többi francia kitűnőségek társaságában Budapesten, Szegeden, Aradon és Mezőhegyesen töltöttünk. A meghívott francia vendégek közt volt a már akkor is orvosi kutatásairól híres fiatal egyetemi tanár, Robin Albert, ki ma Franciaország legelőkelőbb orvosi kapacitásai közé tartozik. Robin azóta igazi magyarbarát lett. Minden alkalmalmmal nem győzi eléggé Budapest szépségét, Magyarország iránti nagy rokonszenvét, a magyar kultúra haladását, a magyarok kiváló vendégszere-

tétét és egyéb jó tulajdonságait kiemelni. Ő volt az, ki, midőn a francia vendégek, a magyar vidéki diadalútról visszatértek, rábírta Coppée-t, hogy »Petőfihez« címzett gyönyörű költeményét írja meg, melyet a ma már agg és beteges költő, a francziáktól rendezett ünnepélyen, a legelőkelőbb francia és magyar írók és művészek jelenlétében, Petőfi szobra előtt nagy lelkesedéssel elszavalt.

Robin már régóta a francia akadémia tagja és főorvosa a Beaujon-kórháznak, hol a francia orvosok és orvosnövédek legnagyobb érdeklődése mellett, naponként folytatja előadásait és tudományos kutatásait. Legnevezetesebb dolgozatai közé tartoznak: Traitement de la pneumonie (a tüdőgyulladás gyógykezelése), L'arterio-sclerose et son traitement (az arterio-sclerose és gyógykezelése). Traitement des maladies du foie (a májbetegségek gyógykezelése) és számos a belgyógyászatra és Franciaország közegészségi viszonyaira vonatkozó értekezése. Utolsó fölfedezésével, melyet »Les ferments métalliques et leur emploi en thérapeutique« (a fémerjesztés és a gyógyászatban való alkalmazása) című munkájában megismertetett, a francia napilapok és szakfolyóiratok sokáig foglalkoztak. Arnoran dr. párisi egyetemi tanár e fölfedezésről azt írja, hogy a fémerjesztéssel való gyógykezeléssel, Robin a gyógyászatnak eléggé meg nem becsülhető szolgálatot tett; mert ez az új gyógmód

különösen a gége- és toroklob, a vakbélgyulladás, a vörheny és czukorbetegség eseteiben, igen hatatos gyógyszernek bizonyult, de konstatálja azt is, hogy a fémerjesztési gyógymód, a Bright-féle betegségnél, a tüdővésznel, a tífusz és rákbetegségeknel nem alkalmazható.

A Robin tudományos működésére vonatkozó adatokat azért tartottam szükségesnek felsorolni, hogy megismertessem azt az embert, ki Franciaországban, mint a belgyógyászat első kapacitása, az egész világot oly élénken foglalkoztató tüdővész elleni védekezés akcióját vezeti és erre vonatkozólag a német tudósokkal teljesen ellenkező álláspontot foglal el. A tüdővészről, annak gyógykezeléséről és az e betegség okozta halandóságról irt számos dolgozatában, élénken kikelt azon német felfogás ellen, mintha a szanatórium, a tüdővész gyógykezelésére és a baj elleni védekezés tekintetében, legalkalmasabb eszköznek bizonyult volna.

Franciaországban évenként kilenczvenezer ember hal meg tüdővészen és magában Parisban, több mint tízezer ember esik évenként ez iszonyú betegség áldozatául. Az emberiséget megtizedelő csapás, mely nagyobb pusztításokat visz véghez, mint bármely háború, kolera vagy ragályos betegség, nemcsak a nagyvárosokban, de a vidéken is folyton szaporodik. Franciaországban évenként több mint ötezer katona. felszabadul a katonai

szolgálat alól csak azért, mert az orvosok tüdővéaszt konstatáltak rajta, nem említve azon eseteiket, mikor tüdővéasz katonák a szolgálat ideje alatt meghalnak. A társadalmi veszélyt magában foglaló baj ellen, mely az általa követelt áldozatok számánál és a miatta okozott halandóságnál fogva, az egész emberiség jövőjét és jólétét kockára teszi, minden országban az állam és a társadalom leg-hathatósabb tényezői szövetkeztek oly célból, hogy védekezhessenek a közös ellenség ellen, mely bennünket leggyengédebb érzelmeinkben épp úgy, mint legvitálisabb anyagi érdekeinkben bármikor sújthat. Általános a vélemény, hogy a tüdővéasz, mint a Koch-féle bacillus pusztító eredménye, lélegzés és emésztési szerveink által hatol szervezetünkbe. Ha alkalmas talajra akad, különösen a tüdőkbén, folytatja ártalmas pusztításait. Mindenki tudja azt is, hogy azon körülmények közé, melyek a tüdővéaszt lényegesen elősegítik, tartoznak elsősorban: a lakások tisztátlansága, a levegő és világosság elégtelensége, a túlságos megerőltetés, a rossz táplálkozás és különösen az alkoholizmus. Minden nyilvános iskolában tanítják, hogy a tüdő véasz ragályos és öröklékeny baj; hogy ragályossága a közegészségi rendszabályok alkalmazásával kikerülhető és hogy a betegség minden stádiumában, de különösen kezdetén gyógyítható. A védekezési eszközök alkalmazásánál, a legtöbb tudós és kutató

azon eredményre jutott, hogy a bacillus üldözése a ragályosság elkerülésének legbiztosabb eszköze. E célból minden országban bizottságokat küldtek ki, kongresszusokat rendeztek, melyek abban állapodtak meg, hogy az egészségtelen lakások használata megtiltandó, az alkoholizmus elleni küzdelem erélyesen folytatandó, a köpés és porozás, különösen közhelyeken, tilos, hogy azon lakások, hol tüdővésztes emberek tartózkodnak, dezinficziálандók és a mi a fő, hogy a betegek lehetőleg a baj kezdetén szanatóriumokban elhelyezendők. Szóval, a német befolyás alatt oly mozgalom keletkezett, mely lehetővé tette, hogy a kormányok, hatóságok és a magánjótékonyok az eredmény biztosítása céljából közös szervezet létesítésére egyesültek. Az 1899-iki berlini kongresszus, az 1902-iki berlini konferencia az organizációkkal elért eredmények felől minden tekintetben, mintha valamely ismeretlen társadalmi probléma fölfedezéséről lett volna szó, a legnagyobb meglepődés hangján nyilatkoztak.

Robin volt az első, ki a német felfogás lelkesedése ellen élesen kikelt. Elismerte ugyan azt, hogy a német védekezési koncepczió, a végrehajtás kezdetleges stádiumában kielégítő eredményre vezethet, de nem alkalmazható minden országban és különösen nem azon országokban, hol a lakosság vérmérséklete és szokása a németekétől külön-

bözik. A német védekezési rendszert különösen azért tartja elhibázottnak, mert a kitűzött cél vele el nem érhető. Az állami és városi hatóságok, a magánjótékonyság által hathatósan támogatva, nagyszámú szanatóriumokat építettek, azon szempontból indulva ki, hogy a tüdővész elleni védekezés legczélszerűbben szanatóriumokban eszközölhető. A biztosító társaságok pénztárai e célra majdnem ötven millió koronát ajánlottak fel, mert azt hitték, hogy ha a könnyen és olcsón gyógyítható tüdővész beteg három hónapon át a szanatóriumban gyógykezeltetik és munkaképességét visszanyeri, a 350 koronányi költség sokkal olcsóbb kiadás, mintha a biztosító társaság hosszú éveken át 250 koronányi ellátási járadékot tartoznék fizetni. Így, ha az orvosok valamely munkásnál kezdetleges tüdővést konstatáltak és azon véleményben voltak, hogy a beteg három hónap alatt kigyógyítható, még akarata ellenére is szanatóriumba zárták. De ha tekintetbe vesszük az olcsón és könnyen nem gyógyítható és így legveszélyesebb tüdővézesek óriási számát, kiket szintén szanatóriumba kellene elhelyezni, a védekezési menhelyek oly nagy számára volna szükség, mely a probléma kivitelét már pénzügyi szempontból is lehetetlenné tenné.

Ha valamely országban, a tüdővész kezdetleges stádiumában szenvedő betegeket is szana-

tóriumokba akarnók elhelyezni, átlagos számítás szerint negyven millió lakosra, 250.000 tüdővész beteget kellene számítani. Tegyük fel, hogy a gyógykezelés hat hónapig tart, akkor 125.000 ágyra, vagyis 250 ágygyal rendelkező 500 szanatóriumra volna szükségünk. Az eddigi tapasztalatokból kitűnik, hogy egy ágy ára évenként 6000 korona, a mi maga 750 millió koronányi tőkét igényel. Ehhez járulnak még a kezelési és gyógyítási költségek, a melyek ágyanként szintén 2500 koronába kerülnének, úgy hogy erre a célra, megint 312 millió korona tőkére volna szükség. Robin számítása szerint, ha Franciaország a tüdő vész elleni védekezést, a németektől kontemplált szanatóriumi rendszer szerint akarná keresztülvinni, legalább is egy milliárd 800 millió franknyi tőkével kellene rendelkezni. A pénzáldozat nagyságán és kivihetetlenségén kívül, Robin kimutatja azt is, hogy a tüdővész szanatóriumbeli gyógyítása, nem nyújt kielégítő eredményt. A véglegesen meggyógyult betegek száma igen csekély és kitűnt az is, hogy sokan azok közül, kiket ily ürügy alatt elbocsátottak, soha tüdővészesek nem voltak. Sokszor konstatálható, hogy a szanatórium gyengíti, lehangolja, vérszegénynyé teszi a betegeket; mások a szanatóriumban annyira meghíznak, hogy ez után szerzett betegségek miatt kell őket más kórházakba szállítani és gyógykezeln.

Mindezek a körülmények Robint azon meggyőződésre vezették, hogy a közegészségi viszonyok rendszeres javítása sokkal többet ér, mint a szanatóriumokkal való védekezés. Ezen vélemény Németországban is kezd már újabban utat törni magának, mert naponként szaporodik azon német orvosok száma, kik tudományos és költséges tapasztalatok alapján konstatálják, hogy a megkezdett védekezési rendszerrel szemben, a visszavonulás politikája azért ajánlatos, mert az elért anyagi és erkölcsi eredmény igen csekély és a kiadott óriási költségekkel semmiféle arányban nem áll. Robin szerint a védekezési küzdelem legbiztosabb fegyvere: először a baj megelőzése, másodsor a gyógykezelés megkísérlése azokkal szemben, kiket preventív rendszabályokkal meg nem menthettünk, és végre a közegészségi viszonyoknak állami, hatósági és társadalmi utón való nagymérvű előmozdítása. Mindezeket Robin nemcsak a teóriában magyarázza, de a vezetése alatt álló Beaujon-kórházban, a legelőkelőbb párisi hölgyek pártfogásával létesített »office antituberculeux« név alatt ismert szakosztályban, a kórház részéről közölt statisztikai adatok szerint, sok ezer tüdővésztlől fenyegetett, tüdővészbe esett betegnek és szerencsétlennek naponként tanácsot, gyógyítást és segítséget nyújt. Módszerét Franciaország minden városában követik.

AZ ÍRÓ JOGA.

Paris, 1908.márczius végén.

A francia napisajtó szerkesztése lényegesen különbözik a magyar, osztrák vagy német lapok-szerkesztési módjától. Mit mondana például a magyar olvasó ahhoz, hogy kedvelt napilapja első cikke nem tárgyal valami bel- vagy külföldi politikai kérdést? Az az újság, mely azon a helyen, hol éveken át naponként létező vagy képzelt, fontos vagy már százszor lecsépelet politikai kérdések tárgyalása és megvitatása folyt, bevezetné azt a szokást, hogy irodalmi vagy társadalmi kérdésekről szóló vezércikkeket közölne, talán elveszítené olvasóközönségének jelentékeny részét. A magyar és egyáltalában a középeurópai olvasóközönség hozzá van szokva és így meg is kívánja, hogy a vezércikk lehetőleg politikai kérdést tárgyaljon. Franciaországban nem úgy van. Két napilap kivételével alig van újság Parisban és Franciaországban, melynek vezércikke mindennap poli-

tikával foglalkoznék. Legtöbbször társadalmi, irodalmi, művészeti vagy színházi kérdések megvitatása foglalja el a vezércikknek szánt helyet. Ennek oka abban rejlik, hogy a magyar közönség par excellence politikai publikum. Nálunk mindenki foglalkozik politikával és mindenki jogosítva érzi magát a kormányt szidni vagy működését dicsérni; míg a francia bourgeoisie-nak csak kis része kíséri figyelemmel a napi politika részletes kérdéseit. A francia közönség ízlésének megfelelőleg, a legtöbb napilap csak rövid entrefilet-kben vagy sürgönyökben számol be a politikáról. Innen van az, hogy a képviselőházi vagy szenátusi tárgyalások, alig foglalják el a legolvasottabb napilapok egy hasábját és azt is csak akkor, ha nagyon fontos kérdések tárgyalásáról volt szó. Csak két nagy francia lap, a »Journal des débats« és a »Temps« fogadta el a magyar lapok ama szokását, hogy politikai vezércikk foglalja el a lap első helyét és hogy a parlamenti tárgyalásokról részletes tudósításokat közölnek. De ezeket csak a politikusok és a legfelsőbb tízezrek olvassák.

A legtöbb francia lap terjedelme is lényegesen kisebb a magyar lapokénál. Leggyakrabban hat oldalból állanak. Mikor múltkor egy francia írónak megmutattam *Az Újság* ötvennyolcz oldalt tartalmazó vasárnapi számát, azt kérdezte tőlem, vajjon ez nem-e heti vagy havi folyóirat? Ez is

egyik oka annak, hogy a francia lapok vezércikkei kevesebbet foglalkoznak politikával, mint inkább társadalmi, irodalmi vagy művészeti kérdésekkel. És ilyenek mindig vannak napirenden, az egyik a másikat váltja fel. A napi események egymásutánja teremti meg ezeket. Most is igen érdekes kérdéstről folyik a vita, mely arról szól: szabad-e az írónak a társadalmi életben létező, tehát élő alakokat a színdarabban vagy a regényben úgy lerajzolni és szerepeltetni, hogy azok a néző vagy olvasó által felismerhetők legyenek?

Mirbeau Octave a leghíresebb francia modern írók közé tartozik. Minden regényével és színdarabjával igen nagy sikert aratott. Utolsó darabja, »Les affaires sont les affaires« (Az üzlet üzlet) a Comédie Française-ban néhány száz előadást ért el és jóformán az egész világ minden művelt országában előadták. Két évvel ezelőtt a lapok azt a hirt közölték, hogy Mirbeau »Foyer« (A családi tűzhely) czimmel új drámát írt, melyet Claretie, a Théâtre Français igazgatója, előadásra elfogadott és a szerepeket ki is osztotta. E hír nem lepette meg senkit, mert Mirbeau-nak oly jó irodalmi neve van, hogy darabját bármely színház nagy örömmel adná elő. A Foyer azonban mai napig előadásra nem került, mert az igazgató, ki maga is jeles író és az akadémia tagja, azt találta, hogy a benyújtott darab főalakja, egy élő akadémikus

fotográfája, ki úgy van lerajzolva és kifigurázva, hogy mindenki ráismerhet. Az igazgató, ki egyúttal Mirbeau jó barátja is, felkérte az író, hogy az alakon tegyen némely változtatásokat, vagy a cselekményt módosítsa olyképpen, hogy mindenki ne mutathasson ujjal ama halhatatlan képmására, ki előrehaladott kora ellenére, fiatal és szép feleségét felhasználta arra, hogy részére pénzt kérjen kölcsön. Mirbeau szerzői és írói immunitására és függetlenségére hivatkozva, határozottan vonakodik akár csak egy tollvonással is a cselekményen vagy az alakon változtatni és így került a kérdés a nagyközönség elé, mely felfogása és Ízlése szerint majd az igazgató, majd a szerző mellett foglal állást.

La Bruyère »A jellemelek« című munkája előszavában azt írja: »Visszaadom a közönségnek azt, a mit kölcsönzök. Az igazságnak megfelelő képet, melyet legjobb tehetségem szerint természet után rajzoltam, neki visszaszolgáltatom és ha némely hibájára vagy általam kitüntetett gyengeségére ráismer, legokosabb lesz e hibáról vagy gyengeségről leszokni.«

A kérdés az: van-e az Írónak joga természet után rajzolni? Ha a kérdést ily egyszerűséggel felvetjük, csodálkozni lehet azon, hogy akadnak emberek, kik tagadó választ adnak. Nem a világ és a társadalmi élet adja-e az író anyagát? Az író

feladata és hivatása is, benyomása, tapasztalata és képzelme hű leírását közölni, Minél közelebb hozza az igazságot hozzánk, annál jobban érdekel.

Vannak írók, kik két, öt vagy több egyén általános vonásaiból típust alkotnak, mely mind-egyikhez hasonlít egy keveset, de egyiknek se adja tökéletes fényképét, és vannak oly írók is, kik egy egyént szemelnek ki, kit aztán az igazságnak megfelelőleg hűségesen leírnak. Minden ország irodalmából számos példát lehetne mind az egyik, mind a másik felfogás támogatására felhozni.

Nem beszélek azokról az írókról, kik oly élettelen alakokat teremtenek, melyek sokszor teremtésük első évét se élik túl. Az alak természet után való lefényképezése sokkal nehezebb, mint a képnek gép által való felvétele. Ha nem úgy volna, az irodalom naponként új típusokkal gazdagodnék, míg a mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy az erre vonatkozó maradandó becsű fényképek vagy jellemek a ritkaságok közé tartoznak.

Irodalmi körökben Mirbeau utánzó vagy fényképező tehetségét nagyra becsülik. Főlöszleges kutatni, vajjon képei hasonlítanak-e, mert minden művében találkozunk oly alakokkal, melyek látására azt ismételjük magunkban: »Nini, ezt az embert ismerem, vagy ezt az embert valahol láttam«. E művészet Mirbeau egyéni jellemvonása, mely egyetlen francia íróban sincs jobban kifej-

lödve, mint a »Foyer«, most sokat kritizált szerzőjében.

Sokan azt mondják: A szerzőnek nincs joga magánembereket a nagyközönség előtt nevetségessé tenni. Erre azonban az író azt feleli:

Azok az egyének, kik a világ előtt nevetésgesen viselkednek, az én hatáskörömbe tartoznak, kedvem szerint bemutathatom őket. Ha a legmagasabb osztályokba tartozó két úr a templomból kimenvén, bottal verekszik az utcán, az író ne legyen feljogosítva arra, hogy e jelenetről fényképlemezt készítsen és alkalomadtán felhasználja?

Néhány évtizeddel ezelőtt – némely országban még ma is úgy van – a drámaíró helyzete nem volt irigylendő, mert sikere és dicsősége sokszor a színészek és a színigazgatók szeszélyeitől függött, míg a haladó kor igazságszeretete, visszaállította az író méltóságát és elismerte jogait. A minden téren megnyilvánuló egyesülés, a drámaíró részére is biztosított ellentálló képességet és megengedte, hogy érvényre juthasson öntudata. A drámaírók társasága van hivatva arra, hogy a gyenge vagy szerencsétlen szerzőt, a zsarnokoskodó színházigazgatóval szemben megvédje, mihez azután hozzájárul még az írók szolidaritása is, mely a társaságnak a kellő tekintélyt és a szükséges fegyvert kölcsönzi. Mirbeau kiváló egyénisége, elismert tehet-

sége és az írók társaságának támogatása, megadta neki a tekintélyt arra, hogy darabja változatlan előadását követelje. Kétséget nem szenved, hogy a Foyer-t bármely párisi színházhoz elvihetne, a hol tárt karokkal fogadnák, de Mirbeau ragaszkodik jogához és azt kívánja, hogy a Théâtre Français-ban adják elő azért, mert annak igazgatója a darabot jónak találta és előadásra elfogadta. Arról pedig ítélni, hogy a szereplő alakok milyen tulajdonsággal bírnak és mily jellemmel legyenek feltüntetve, nem az igazgató, hanem a szerző jogkörébe és hivatásához tartozik.

Mirbeau maga a kérdésben egy párisi lap részéről megintervjuoltatván, következőképpen nyilatkozott:

– Igaz volna-e, hogy oly országban, hol nagy küzdelmek árán megszereztük a jogot, hogy mindenről beszélhessünk: a miniszterekről, a táncosnőkről, az orvosokról, a papokról, a kormányról, sőt még a köztársaságról is, az egyedüli dolog, melyet napirendre hozni nem szabad, az a negyven úr, ki oly lassan dolgozott az akadémiai szótáron, hogy az nélkülük is elkészült és a kik azon joggal bírnak, hogy az irodalom munkásait díjakkal és az erényt jutalommal kitüntessék? A legérdekesebb az az argumentum, hogy egy államilag szubvenzionált színházban akadémikust színpadra hozni nem lehet. De mi köze van a szubvencziának oly

kis intézményhez, mely sok író és szalont foglalkoztat ugyan, de nem érdekli jobban a szubvenziót fentartó adófizetők nagy számát, mint akár az alforti állatorvosi, vagy a siketnéma-intézet. Honnan származik az akadémiának e nagy privilégiuma?

Claretie a kérdésre nem felelt. Mirbeau ragaszkodik a darab változatlan előadásához és valószínűleg el is fogja érni célját, mert az igazság mellette szól. A felvetett vita pedig már előzetesen nagy reklámot biztosított a Foyer-nek.

VIVISZEKCZIÓ.

Paris, 1908. április elején.

Az állatok pszichológiája nagy szerepet játszik a természetrajzi kutatások történetében. A tudósok minden időben érdeklődtek az állatok szellemi mértéke iránt. Az állatbarátok egyesületeik útján arra törekedtek, hogy az állatkínzást lehetőleg megszüntessék vagy korlátozzák és hogy különösen a hűségükkel és hasznosságukkal kiváló házi állatok helyzetének javítását előmozdítsák. De az állatok intelligenciájáról való véleménynyilvánítások nem minden időben vezettek egyenlő eredményre. Így például, a történet feljegyzése szerint, Rorárius, VII. Element pápa nunciusa, az állatokról írt munkájában azt bizonyítja, hogy ezek szellemi képességeiket sokszor jobban képesek felhasználni, mint maguk az emberek. Tudjuk, hogy a tizenyolczadik században volt oly időszak, mikor némely országban, az állatok a tőlük okozott károkért felelősségre vonattak és számos ló, bika

és tehén ellen, gyilkosság miatt megindították a büntető eljárást, mely sokszor halálítéletre is vezetett, a minek következtében az elítélt állatot felakasztották, elégették, épp úgy, mintha cselekedeteikért felelős emberekről lett volna szó.

Már a természetrajzot tanuló iskolai gyermek is észreveszi a hód, a méh és a hangya különös eszességére visszavezethető működését, nem említve a kutyák hűségéről és ragaszkodásairól és az elefánt megbízhatóságáról annyira elterjedt történeteket, melyek azt bizonyítják, hogy ezen állatok a beszélő tehetségtől eltekintve, néha okosabbak, mint sok ember.

Boutet Frigyes »L'ame des bêtes« című leírásában azt állítja, hogy nemcsak az emberhez sokkal közelebb álló emlősök, de az alárendelt osztályokhoz tartozó hüllők és rovarok közt is akadunk olyanokra, melyektől az ösztönszerű képeségen kívül, az eszeség bizonyos fokát elvitatni nem lehet. Így például van egy hernyó, mely felfüggesztett bölcsőszerű hálóját kilencz, egymástól különböző munkarészszel készíti. Ha három munkaproczesszust végzett hernyót oly háléhoz állítunk, hol egy másik hernyó már ötöt vagy hatot végzett, ez nem lesz képes a megkezdett munkát befejezni, hanem az egészet előlről kezdi. De ha már öt vagy hat munkaproczesszust végzett hernyót, oly háló közelébe hozunk, hol egy másik

hernyó már megelőzőleg három munkarészletet befejezett, az új jövevény e megkezdett háló készítését ott folytatja, hol elődje abban hagyta. Tehát ez a kis rovar nem ösztönszerűleg, hanem a benne rejlő képességénél fogva, visszaemlékezik az általa már egyszer végzett munkára. Ez ellen ugyan azt lehet felhozni, hogy ezen tapasztalat nem bizonyít még az alsóbb rendű állat észbeli tehetsége mellett. Az igaz; de ki merné tagadni, hogy a kis hernyó működése, a hatalmas természet véghetetlen eszközeinek csodálatraméltó bizonyítéka, mely arra int bennünket, hogy az élet minden manifesztációja, még ha legalárendeltebb formában nyilatkozik is, megfigyelésre és sokszor oltalmunkra méltó.

Ezért az állatkínzás elleni állatvédő egyesületek minden országban, a nagy városokban épp úgy, mint a vidéken, mindig a nemesen gondolkozó közönség pártfogásával és rokonszenvével találkoztak. Nincs az emberi könyörületre méltóbb foglalkozás, mint ha arra törekszünk, hogy a magukat védeni nem tudó, az emberiség existenciáját biztosító és előmozdító állatokat szívtelen vagy kegyetlen kínzások ellen megvédjük. A legújabb időkben azonban az állatvédő egyesületek és híveik nem elégednek meg a minden művelt társadalom által készségesen megengedett szereplési körrel, hanem az álszetimentálizmus köpönyege alatt oly mozgalmat indítottak, mely

hivatva van az embereket nem állatvédő és állatkínzó osztályokba sorozni, hanem egy lépéssel tovább menve, különbséget tesznek a szerint, a mint a viviszekciós vagy az anti-viviszekciós elmélet mellett foglalunk állást.

Az anti-viviszekciós liga Parisban már 15.000 tagot számlál. A liga feladata megakadályozni, hogy a leghasznosabb és leghűségesebb állatok, mint a tudomány és a haladás céljaira szolgáló kísérleti eszközök, élve feldaraboltassanak és elpusztíttassanak. En nem vagyok anti-viviszekcionista, de azért távol áll tőlem, hogy a liga eljárását bíráljam vagy nevetségessé tegyem; ellenkezőleg, azt tartom, hogy tagjai őszinte meggyőződése és nagylelkű érzésük kifejezése, elismerésre méltó. A ki az állatot odaadóan szereti és érte áldozatot is tud hozni, arról feltehető, hogy embertársát is pártfogásába veszi és nem utasítja el kegyetlenül az ajtón bekopogó, darab kenyérért könyörgő koldust se. De mint minden emberi tevékenység nyilvánulásában, e kérdésben is a túlzás eltéveszti a célát és inkább árt. Ha az állatok részére berendezünk kórházat, betegség esetében állatorvosokkal gyógyíttatjuk őket, az helyes és természetes. Senki sem fog megakadni azon, ha egy kedvelt kis öleb, a házi kisasszony öröme, kutyabetegségbe esvén, a kutyakórházban a leg gondosabb ápolásban részesül az állatorvostól. De ha a kis »Kokó«, »Totó«

vagy »Piczi« meg nem menthető és örökre elszenvedült, miért kell azt pompával, külön e célra berendezett temetőben, a »Pompes funèbres« speciális szolgálatával eltemettetni, neki gyönyörű felirattal ellátott emlékszobrot állíttatni? Azt sem az állatvédők nobilis gondolkodásával, sem az anti-vivisekcionisták szentimentális kesergésével összeegyeztetni nem tudom. A divatlapok száma e télen egygyel megszorodott, a kutyák divatlapjával, melynek címe: »Journal des modes pour les chiens«.

De vizsgáljuk teljes komolysággal, hogy a tudomány e lelegegásabb anarchistái, tulajdonképpen mit kívannak és a gyakorlati tapasztalatszerzés terén, mit kifogásolnak. Magától értetődik, hogy a liga főkívánsága, hogy az állat gyakorlati célokra, akár tudományos, akár gyógyászati célokról van szó, élve fel ne daraboltassék és meg ne kínoztassék.

Tehát a ló ne legyen felhasználható, a difteritisz elleni szérum előállítására és a tehén, a rettegetes himlő kikerülése céljából, ne szolgáltasson többé oltóanyagot. Ha az állatok élő állapotban való feldarabolása, a tudomány szempontjából nélkülözhetetlen, akkor ez csak úgy eszközölhető, hogy az állat ne szenvedjen, ami annyit jelent, hogy előzetesen elaltatandó. Ez utóbbi kívánság ellen, a mennyiben a tudományos kutatásokat

meg nem gátolja, kifogás nem emelhető, csakhogy se szérum, se himlő elleni oltóanyag, az állat szenvedése nélkül el nem érhető. De maradjunk következetesek. Az anli-viviszekczionista liga tagjai közé igen sok szép és fiatal nő is beiratkozott, kiknek buzgósága és elvhűsége odáig megy, hogy a viviszekczionistákkal a világ minden kincseért kezet nem szorítanak, de a legfinomabb hermelin-gallérral feldíszítve jelennek meg a liga tárgyaló ülésein. Méltóztatik tudni, hogy a hermelin finom fehér szőrméjét miképpen szerzik? Az állat oly kicsiny és finom, hogy ha bőrét a divatcikkek szolgálataira fel akarjuk használni, meg nem lőhető. Alaszkában, 20-30 foknyi hideg éghajlat alatt, mikor a mezők és erdők jéggé fagyott hóval be vannak takarva, a hermelin-vadászok nagyszámú vaspálczákat tesznek ki. A kis állatok az éhségtől gyötörve, nyelvükkel érintik az idegen testet, mely hirtelen nyelvükhöz fagy, úgy hogy az állat a vaspálczához addig ragad, míg a vadász megérkezik, ki aztán százával hordja össze őket. Nem viviszekció-e ez is és eszükbe jutott-e azért a szép hölgyeknek, hogy a hermelin-szőrme viselése ellen sztrájkoljanak? A paradicsommadár tollazatát az élő állat szárnyaiból tépik ki és azért a legszebb és legnemesebben gondolkozó nők, tollas kalapokat hordanak. Nem viviszekció-e ez is, épp úgy, mint számos hasznunkra vagy mulattatásunkra szolgáló

más eszköz vagy tárgy, melyről nem is sejtjük, hogy mily kínzással és fájdalommal egybekötött tevékenység eredménye.

Az élő állatok feldarabolása elleni mozgalom, különben nem nagyon zavarja a kutató tudósok munkásságát, kötelességük teljesítése tudatában; Parisban, Londonban, Budapesten és Bécsben az egyetemi tanárok azért tovább folytatják a gyakorlati élettan kísérleteit. Mindazonáltal az anti-vivisekcionisták mozgalma még sem maradt teljesen hatás nélkül. A legnagyobb laboratóriumok tudósai felszólaltak e kérdésben és magyarázataikkal megnyugtatták az állatok iránt érdeklődő közönséget. E magyarázatokból megtudjuk, hogy a párisi orvosi egyetemen, az alforti állatorvosi főiskolában és a Pasteur-féle intézetben, tényleg naponként igen sok kutyát és majmot feláldoznak azért, hogy a tüdővész, a rák és sok más pusztító betegség ellen oltóanyagot vagy szérumot feltaláljanak. A legnagyobb tevékenység folyik jelenleg a bujakór elleni szérum felfedezése körül, mert kétséget nem szenved, hogy az alkoholizmus és a tüdővész után, e rettenetes baj az emberiség legnagyobb csapása. A tanárok véleménye szerint a vivisekció annyira szükséges, hogy ha volna törvényhozás, mely az állatokon való alkalmazást megtiltaná, az orvosok kénytelenek volnának azt az embereken végrehajtani.

Daster dr., a legtudósabb francia orvosi tanárok egyike, ezt úgy magyarázza, hogy az orvos, ki gyakran az emberek gyötrő szenvedésével és a közelő halállal áll szemben, ha nem volna módjában az állaton tapasztalatokat szerezni, mikor az elaltatott beteg teste, a kés hatása alatt előtte nyitva áll, a tudományszomjtól hajtva, az operálandó sebnél valamivel tovább is kutatna.

Megnyugtatólag hat a tanárok azon kijelentése is, hogy csak elveszett, rendőrileg halálraítelt kutyákat használnak fel kísértetekül, vagyis oly állatokat, melyeknek élete pár napnál tovább amúgy sem tartana. A kísérlet előtt minden állatot előbb elaltatnak, tehát a szenvedés ki van zárva.

Kétségkívül vannak orvosok és tudósok, kik kevesebb lelkiismerettel és több kegyetlenséggel szolgálják a tudományt, de a kutyák és az állatok iránti szeretet, nem felejtetheti el velünk az emberiség nagy érdekét. Ha a vérhaj elleni szérum felalátatnék, mily lelkesedő öröm kísérné e korszakalkotó felfedezést? Ki fogja sajnálni azon a napon, a gyógyászat diadaláért feláldozott nagyszámú állatok vértanúságát?

ZOLA A PANTHEONBAN.

Paris, 1908. április 9.

Minden hétnek megvan a maga politikai, társadalmi vagy irodalmi nevezetessége. Ha nem történnék semmi, ha az események egymásutánja nem hozna napirendre valami kuriózumot, érdek eset vagy pikánsát, a változatosság iránti inger is teremtene új kérdéseket. Az egyik hét a válás és a szabad szerelem vitatkozásának, a másik a viviszekciónak, a harmadik valami színházi szenzációnak van szánva, miért ne foglalkoztasson bennünket legalább néhány napon át, valamely fontos irodalmi esemény is? Minden újdonság elveszti ingerét, ha sokáig tart és így a mi tegnap még izgatólag hatott, ma már hidegen hagy. A francia kormány elhatározta, hogy Zola Emil, a nagyhírű regényíró hamvai, a montmartre-i temetőből a legdicsőbb francia hazafiak sírboltjába, a Pantheonba helyeztessenek át örök nyugalomra. Minthogy a holttest átszállítására és az ünnepély méltó rendezésére harminczötezer frank szükséges

és a kormány a képviselőház külön engedélye nélkül, a hiánynyal küzdő költségvetés keretében, ez összeg engedélyezését nem tartotta tanácsosnak, mi sem volt természetesebb, mint a külön alap megszavaztatását a képviselőházra bízni; annál is inkább, mert a nemzeti párti képviselők, kik a Dreyfus-ügyből kifolyólag Zola halálos ellenségei, elhatározták, hogy a kérdést amúgy is interpelláció alakjában a képviselőház elé hozzák.

A francia kamara több mint kétszáz szavazatnyi többséggel megadván a kormánynak a kért harminczötezer franknyi hitelt, szavazatával egyúttal állást foglalt a kormány azon felfogása mellett, mely szerint Zola Emil hamvai elég becsesek arra, hogy az ország nagyjai mellett eltemettesenek. A képviselőházi döntés előtt, a Zola-ellenes lápok napokon keresztül bíráló és gyalázó cikkeket közöltek annak bebizonyítására, hogy Zola méltatlan a halhatatlanok kitüntetésére és hogy a Pantheonban örök nyugalomra elhelyezett nagyok és dicsők: Hoche, Hugo, Berthelot Marceau egyszerű arculcsapása, ha melléjük helyezik el Zolát. Fel lehetett volna tenni, hogy a képviselőház eklatáns szavazatával, Zola ellenségei el fognak némulni és a meg nem változtatható eseménynek szabad folyást fognak engedni. De nem úgy van. A skandalózus bírálatoknak, a hecczeknek és izgató hangulatcsinálásnak csak a kezdetén vagyunk.

A napokban a lapokat bejárta az a hír, hogy Montebello herceg nyílt levelet intézett Clemenceau miniszterelnökhöz, melyben engedélyt kér arra, hogy a Pantheonban örök nyugalomra elhelyezett őse, Lannes tábornagy, montebellói herceg hamvait a Pantheonból a családi kriptába áthelyeztethesse, mert nem akarja őse dicsőségét azon szégyennek kitenni, hogy hamvai a Zoláéi mellett nyugodjanak. Clemenceau, minthogy a kérdést a ministertanács elé hozta, azt válaszolta a hercegnek, hogy Lannes tábornagy holtteste, törvény határozata folytán került a Pantheonba és így újabb törvény szükséges ahhoz, hogy a hamvak onnan eltávolíttassanak.

Érdemes volna megvitatni azt a kérdést is, vajjon a név dicsőségét örökölt utód, ki az ő nagy és fényes tetteiben igazán ártatlan és ki a nagy név fényét és az abból folyó privilégiumot csak úgy örökölte, mint a nemzet a nagy emberek áldást hozó tevékenységét, jogosítva van-e hasonló kérés felvetésére? A Dreyfus-ügyben szerepelt tisztek és politikai barátjaik, Jeannerod tábornok elnöklete alatt, a minap gyűlést tartottak, melyben elhatározták, hogy a kormányt értesíteni fogják azon egyhangúlag elfogadott napirendről, mely szerint a hadsereg méltóságával összeegyeztethetőnek nem tartják, ha Zola tetemeinek a Pantheonba való áthelyezése alkalmával, a francia hadsereg képviselői részt vesznek az ünnepségen. Mindazon-

által a pantheon-beli ünnepély június negyedikén meglesz. Kétségtelen, hogy a nacionalista-párt képviselői, valamint a Dreyfus-féle események idejéből a Zola ellen küzdő újságok, írók és költők minden lehetőt el fognak követni, hogy az ünnepély fontosságát kicsinyítsék és méltóságát, Zola irodalmi jelentőségének kíméletlen és igazságtalan sárba-tiprásával, megzavarják.

Az erre vonatkozó hajsza megindult és úgy látszik, az ünnepély megtartásáig rendszeresítve van. Alig van nap, hogy valamely jónevű író aláírásával, Zolát bíráló cikk meg ne jelennék. Zolának életében, épp úgy mint halála után, mindig voltak ellenségei és nem kisebb emberek, mint Anatole France, Emil Faguet, Maurice Barrés, a lehető legkíméletlenebb módon bírálták műveit, írói modorát és a cselekvés nyers feldolgozását. A modern irodalomban alig van még példa rá, hogy egy író tevékenysége, a kezdet tövises nyomorúságától a dicsőség és hírnév legmagasabb elismeréséig, annyi rosszakaratú ellenségeskedésnek és üldözésnek lett volna kitéve, mint Zoláé. Azok, kik a hajszát most, halála után pár évvel vezetik, mikor a hálás nemzet a halhatatlanság dicskoszorújával akarja kitüntetni emlékét, a támadás frivolitásában, az érvek igazságtalanságában és a feketítési mesterség brutalitásában, túltesznek kíméletlen elődeiken. A »de hormis nil nisi bene« ismert régi latin köz-

mondás, sem az emberre, sem az íróra nem talál alkalmazást.

A magyar olvasóközönség előtt, mely Zola műveit eredetiben vagy magyar fordításban ismeri, nincs szükségem arra, hogy megismertessem működését, vagy hogy a kirívó támadásokkal szemben megvédelmezzem; de érdekesnek látszik a különböző napilapokban, folyóiratokban és különmunkákban megjelent bírálatokból összeszedni egy kis bokrétát, annak bebizonyítására, hogy a politikai elfogultság, a rosszakaratú ellenszenv és a fekete irigység hová vezethetnek oly íróval szemben, kinek irodalmi működése otthon és külföldön korszakot jelentett és kinek művei a világ művelt nyelveire lefordítva, nagyobb dicsőséget szereztek Franciaországnak, mint amaz írók százakra menő kötetei, kik most Zola egyéniségét, jellemét, hírnevét és hazafiságát is kétségbe vonják.

Ezek szerint Zola nem volt tehetséges író, hanem páratlan sikerű könyveladó, ki ügyességének köszönheti, hogy brutális, rosszul alkalmazott, rendszertelen, ellentmondó művei, az egész világon oly páratlan sikert arattak. Zola nem francia író, hanem velencei származású olasz, ki új hazájában mindent más színekben látott, mint a többi francia. Mikor apja 1847-ben Marseilleben meghalt, a fiatal Zola mindössze hét éves volt. Innen van az, hogy a naturalista író, a francia erkölcsöket és a leg-

természetesebb dolgokat, az idegen szemeivel és felfogásával bírálta. Valóságos utálat fog el, ha a Rougon-Macquart című regényt olvassuk. Az irodalom, a mesterek felfogása szerint, nem egyéb, mint az élet interpretációja. Zola irodalma ellenben a természetet akarja utánozni, a mi neki nem sikerül és a helyett meghamisít és bepiszkít mindent, a mit tolla hegyére vesz. Munkái olvashatatlanok. A kezdők azt hiszik, hogy alkotásai hatalmasak, holott csak triviálisak és brutálisak.

Zola olasz eredete ellenére, pornográfiájának forrását sem Olaszországban, sem új hazájában nem találta, hanem azt saját lelke ösztönszerű alkotásából merítette. Az élet fényoldalait nem keresve, főcélja volt a társadalom undorító mozzanatait felkutatni és ezek leírásához jobban értett, mint bárki más. A legtöbb író a piszkos dogoktól elfordul, ellenben Zola költővé lett akkor, ha aljasság vagy undor feltüntetéséről volt szó. Nincs az életnek oly szomorú mozzanata, mely ne indította volna arra, hogy bőbeszédű leírásokat közöljön róla, és alig Van még író, ki oly sajátságos merészséggel kereste volna a skandalumot és a feltűnést, mint ő. Egész életében arra törekedett, hogy a rendes olvasóközönsegen kívül, az irodalomtól távolálló körök figyelmét magára vonja, csak azért, hogy könyveit annál könnyebben eladhassa. Az ő pornográfiájában is volt rendszer: a sarlatánizmus szokásos rendszere.

Nem könnyű az irodalomban pontos határvonalát húzni ott, a hol az erkölcstelenség kezdődik. Nagy írók művészies kézzel és ízléssel írták le az élet örömeit, a fiatalság és a szenvedély mámorát, de ezek rajza le nem alacsonyította és be nem piszkította lelkünket. Zola ellenben utálatos és orrunk bűz-szagot érez, ha munkái közelébe jut. Az irodalom nem lehet hálás oly író munkásságáért, ki csak a borzadály és az iszonyatosság leírásában mesterkedett. A francia írók közt oly iskolát teremtett meg, mely feladatává tette, hogy szemérmetlen irodalmi termékeket produkáljon. Ez az írói gárda, mely Zola zászlójával jelentkezik, csak a legidegeesebb és legexcentrikusabb külföldi olvasók kíváncsiságát elégíti ki. Hajdan Franciaország volt a jó ízlés és a művészies felfogás tanára és nevelője; mióta Zola feltűnt, a hanyatlás korszaka kezdődött. Munkáinak száma, a kiadók elért eredményei és tollával megszerzett nagy vagyona, számba nem jönnek akkor, midőn a szellem felsőbbségének leküzdéséről és lánczbaveréséről van szó.

Minek folytassam? E rövid kivonatok eléggé bizonyítják azt, hogy a nagy regényíró emléke elleni rendszeres politikai és irodalmi hajszáról van szó. A rosszindulatú bírálatok és a legnemesebb szándék feketítése nem vonnak le semmit Zola irodalmi jelentőségéből és abból a nagy befolyásból, melyet az utolsó évtizedekben a világirodalomra

gyakorolt. Szigorú bírálóinak írói működése máirég a feledésé lesz, mikor Zola halhatatlan neve, mint a tizenkilencedik század legnagyobb dicsőségének egyik fénylő csillaga, fog még sokáig ragyogni az irodalom égén.

A képviselőházi tárgyalás alkalmával, a francia kormány és több előkelő képviselő Zolát és irodalmi működését, a kíméletlen támadásokkal szemben védelembe vette. Jaurès, a ragyogó tehetségű szónok ezeket mondta:

– Zola igazi nagysága abban áll, hogy munkáiban az igazság keresésével megvilágította művésziessége mély érzését. Még azok is, kiket triviális leírásai kellemetlenül érintettek, kénytelenek elismerni a munkáit jellemző mély igazság inspirációját. Ha a Pantheonban nyugvó dicső nagyjainkat felkeltenők álmaikból, nem lenne nehéz Voltaire vagy Jean-Jacques Rousseau műveiből is oly részleteket közölni, melyek a szigorú bírálók kényes ízlését épp oly kellemetlenül érintenék. Zola Emil gyönyörű munkái, az életbe és a munkaerőbe vetett oly hatalmas hitről tesznek tanúságot, hogy őt bátran, mint a tizennyolcadik század nagy szellemi folytatóját, dicsőíthetjük. Zola a legnagyobb francia írók közé tartozik, a ki mesterileg tudta a művészetet és az életet az igazság erejével összeegyeztetni és feltüntetni.

AZ ANYA PÁRTFOGÁSA.

Paris, 1908. április 17.

Két évvel ezelőtt, egy pétervári barátom meleg ajánlatával, nálam jelentkezett egy gyönyörű szép, húsz éves orosz leány. Atyja az antiszemitizmus legvadabb korszakában, valamely nihilista összeesküvés gyanúja miatt kénytelen volt elhagyni Oroszországot és az argentinai köztársaság által az orosz menekültek részére fentartott gyarmatterületen, új hazát keresni. Az akkor még csak tíz éves leány nem követte atyját a hosszú útra. Hanem egy Svájcban lakó távoli rokona jóságából Lausanneban felfogadtatván, a legnagyobb szorgalommal folytatta tanulmányait. Mikor az érettségi vizsgát kitűnő sikerrel letette, lausannei rokona hirtelen meghalt és a fiatal leány, minden támasz és vagyon nélkül állván, elhatározta, hogy úgy mint sok sorsüldözött honfitársa, a párisi egyetemen fogja hallgatni az orvosi tudományokat.

Pétervári barátom mint igen tehetséges, kissé excentrikus, de igen eszes, komoly és megbízható

leányt ajánlotta azon kéréssel, hogy ismerőseim körében ajánljam azoknak, kik gyermekeik részére francia, angol, német, orosz vagy lengyel nyelvben oktatást keresnek. Mindezen nyelveket a leány, nagybára idegen kiejtéssel, de folyékonyan beszélte, jól és kifogástalanul azonban csak oroszul tudott. Nem nagyon ismerem a párisi orosz kolóniát, mindazonáltal mégis sikerült őt egy családhoz ajánlanom, hol hetenként adott három orosz óráért, havonként hatvan frankot keresett. Azóta nem is hallottam felőle semmit.

A véletlen úgy hozta magával, hogy egy párisi ismerős család legidősebb fia, súlyos tífuszbetegségbe esvén, látogatásom alkalmával a beteg házában találkoztam egy fehérbe öltözött ápolónővel, kiben megismertem a két évvel ezelőtt ajánlott orosz leányt. Másnap meglátogattam. Az a két esztendő rettenetes változást idézett elő a szép és fiatal leány arcában. Beesett szemei, halavány színe és egész megjelenése azt a benyomást tették, mintha valami nagy keserűségen vagy súlyos bajon ment volna keresztül. Nem sokáig kellett magyarázatra várnom, mert az orosz leány a legnagyobb őszinteséggel, következőképpen beszélte el az eltöltött két év szomorú történetét:

– Kezdetben jól ment. Három családban adott orosz leckeim körülbelül kétszáz frankot jövedelmeztek, a mi elégséges volt arra, hogy a

legnagyobb szorgalommal folytathattam orvos-egyetemi tanulmányaimat. A tanteremben megismerkedtem egy Frascatti nevű milánói olasz orvosnövéddel, aki a legpontosabb és legkedveltebb hallgatók közé tartozott. Mindenki szerette. Előzékenysége, jó modora és páratlan szorgalma igen sok barátot szereztek neki és én is szívesen vettem útbaigazításait és a vegytani vagy élettani tantárgyakból való magyarázatait Nemsokára nagyon jó barátok lettünk; ő szerelméről biztosított és én hittem neki, annál is inkább, mert minden áron feleségül akart venni. Mivel azonban a házassági intézményben sohasem hittem és két becsületes szív őszinte ragaszkodásával megkötött szabad egyesülés, meggyőződésem szerint, felér bármely természetű házasság kötelékével, a szabad unió rezsimje alatt közös háztartásra léptünk. Hónapokon keresztül nálunknál boldogabb emberek nem voltak és szerelmünkönél csak szorgalmunk és munkakedvünk volt nagyobb. Jövünk a legfényesebb színben tűnt fel előttünk, mert ő mint belgyógyász és én mint nőorvos, a legreményteljesebb napoknak néztünk elébe. Boldogságunkat növelte az a tudat, hogy pár hónap múlva kis háztartásunk egy személylyel szaporodni fog. Egy este sokáig vártam a vacsorával, mert Frascatti sohase jött később haza, mint hét órákor. Lett tíz óra, éjfél és reggel – Frascatti nem jött meg.

Elmentem az egyetemre, senkise látta; írtam Milánóba rokonai címére, leveleim kézbesíthetlenül jöttek vissza. Azóta nem láttam és nem hallottam felőle semmit. Állítólagos rokonai, Olaszországban lakó, sokszor említett barátai nem voltak sehol. Minden állítása hazugság volt, igazság csak rettenetes helyzetem és kétségbeejtő nyomorúságom maradt. Hiszékenységemnek és egy szélhámós csábítónak estem áldozatul.

– Pár hónap múlva a kórházban gyermekem született. Onnan kiszabadulván, az »aide maternelle« vett pártfogásba, hol két hónapot töltöttem. Ott megtanultam az ápolás mesterségét és orvosi tanulmányaimmal felhagy vasárnaponkénti tíz franknyi keresetemből a lelenczházban elhelyezett gyermekemért havonként hetvenöt frankot fizetek.

Az »aide maternelle« létezéséről nem volt tudomásom és így kíváncsiságból tudakozódtam ezen intézmény szervezete és rendeltetése felől.

– Az »aide maternelle« (az anya pártfogása) – így folytatta – Loubetné, a volt köztársasági elnök felesége vezetése alatt álló intézmény, melynek célja a szegénységben levő, elhagyott anyáknak szülés után egy vagy két hónapon át való ápolása és felsegélyezése. Az Avenue du Maine-ben levő modern felszereléssel ellátott intézetet, a Parisban lakó, bécsi születésű Bequettné építtette, ki a párisi előkelő hölgyek pártfogásával oly

intézménynyé fejlesztette, mely képes volt az utolsó tíz év alatt 73.000 anyának és gyermeknek segítséget és pártfogást juttatni.

Igen érdekelt a benlakó pártfogoltakról egymást meg tudni és különösen, hogy azok mely osztályból kerülnek ki.

– Szomorú történetük nem nagyon változatos. Négy kategóriába lehet őket osztani. Első sorban állanak a tapasztalatlanság és a brutális erőszak áldozatai. Ezek közül némelyek igen jó családból származnak. Szüleik néha a bíróság előtt üldözik a bűnöst, leggyakrabban azonban az intézetben rejtik el gyermekük szégyenét. E fiatal teremtések, kiknek növése íég gyakran befejezve sincsen, kétségbeejtő helyzetük ellenére a legnagyobb szeretettel ragaszkodnak újszülöttjükhöz és sokszor, mint a kis leány babájával, úgy játszanak ágyban fekvő gyermekeikkel.

– Azután igen sok férjhez ment nővel találkoztunk. Ezeknek néha két-három gyermekük is van. Lakásuk üres, a férj nincs otthon; vagy katonai szolgálatra vonult be, vagy kórházban van, néha alkoholiista, nem ritkán nyomtalanul eltűnt, vagy kegyetlenül elhagyta a családot. Az ezen kategóriába tartozó nők, a meddig csak lehet, küzdenek a nyomor ellen, csak mikor a betegség vagy kimerülés vesz rajtuk erőt, fordulnak az »aide maternels-nez segítségért.

– Következik a hivatalnoknők, nevelőnők és tanítónők nagy száma, kik már egyszer hozzá voltak szokva a rendes keresethez és kik, hogy szégyenüket a világ előtt elrejtthessék, keresik fel az »aide maternelle« pártfogását. Ágyuk felett feljegyzett álnév alatt szerepelnek és senki sem kérdi, hogy tulajdonképpen kicsodák. Vőlegényük, udvarlójuk csábításainak estek áldozatul. A nyomorult csábító gyáván elhagyta őket és sokszor – úgy, mint az én esetemben – nyomtalanul eltűnt.

– Végre a szolgálók és munkásnők kifogyhatatlan sorával találkozunk, kik az ország minden vidékéről érkeztek Parisba. Ezek naiv kedélyű teremtések, kik a katona, a házi ficsúr, néha a házi úr csábításainak engedtek. E szerencsétlen lények a nélkülözésekhez szokva, bosszúérzés és panasz nélkül viselik el szomorú sorsukat és az »aide maternelle«-ből kiszabadulván, keservesen tovább dolgoznak azért, hogy két emberi lény életfentartását fedezzék.

Figyelemmel hallgattam e szomorú felsorolást, mely feltárta a feminista társadalom egész nyomorát. E szerencsétlen áldozatok leírása gondolkodóba ejtett. Úgy hatott az rám, mintha az ember és a társadalom a gyengébb nem ellen összeesküdött volna, mintha a társadalom nagy hazugságával állanánk szemben, mely meghagyja a bírónak, hogy a gyermekgyilkosságot szigorúan büntesse, de a

csábítót megvédje. Nem sokáig elmélkedhettem ezek felől, mert a rendkívül eszes leány következőképpen folytatta:

– A női munkaerő naponként hódít új tért és ez jól van így; csak hogy a munkaadó az első, ki a férfimunkaerővel szemben jelentkező női versenyt saját céljaira felhasználja. Így történik azután, hogy a női munka naponként olcsóbb lesz és az üzlet, az iroda, a gyár nem szolgálnak egyébre, mint a prostitúció elősegítésére és a női nyomor szaporítására. A társadalom nem védi meg eléggé a nőt, mert különben sokkal szigorúbb törvényt hozott volna a csábítás megtorlására és nem gördítene annyi nehézséget a nő útjába, ha ez apasági keresetet indít azon nyomorult ellen, ki önzésből, lelkiismeretlenül két lényt tesz egyszerre szerencsétlenné. Mit érnek az önök úgynevezett liberális törvényei a tízórai munkaidőről, az éjjeli női munka betiltásáról és a vasárnapi munkaszünetről, ha a nőt meg nem oltalmazzák a csábító ellen és meg nem adják neki az eszközt arra, hogy jogosan követelhesse azt, hogy a világrahozott lény, akár törvényes, akár törvénytelen ágyból származik, az apa költségére neveltessék. A nő egészségével és vérével fizeti meg az elkövetett hibát, a férfi legalább vagyona egy részével fizessen. Ha a férfit kíméletlenül ítélik el a gyermektartási költségek megfizetésére és kétségbevonhatlan ese-

tekben az apaság elismerésére, sokkal kevesebb női nyomorral és kevesebb gyermekgyilkossággal fogunk találkozni és akkor kevesebb »aide mater-nelle«-hez hasonló intézetre és börtönre lesz szükség. Angolországban és az Egyesült-Államokban sokkal kevesebb szerencsétlen nő van, mint Francia-, Német- vagy Oroszországban, mert az angol és az amerikai törvény jobban védi meg a nőt, mint a francia, német vagy orosz.

Nem akartam a beszélgetést e téren tovább folytatni, mert az elkeseredett nő antiszociális felfogása már nem érdekelt.

SIMONE.

Paris, 1908. április 30.

A Theatre Français e héten nagy sikerrel adta elő Brioux, »Simone« című háromfelvonásos új drámáját. A szerző ama francia írók közé tartozik, kik legszívesebben társadalmi nagy kérdéseket tárgyalnak. Nem szereti a finom nüanszokban nyilvánuló szalontémákat, hanem kíméletlenül, néha brutálisan hozzáfog cselekménye pszichológiai elemzéséhez. Nem azért ír, hogy mulattasson vagy szórakoztasson, hanem küzdelemre készen felveti a tárgyalandó kérdést és tekintet nélkül érzésünkre, a divatra vagy a jelen társadalmi felfogásra, habozás nélkül vezet azon irányba, melyet maga elé tűzött. Minden darabja keresztes háború, sohasem tárgyal üres kérdéseket, mindig véd vagy támad valamit, sohasem semleges. Blanche, Dupont három leánya, Les bienfaiteurs (A jótékonyok), La robe rouge (A vörös talár), Les avariés (A mételey), Maternité (Anyaság), La française (A francia nő) mind oly művek, melyek Paris előkelő színházaiban kisebb-nagyobb siker-

rel előadattak, de mindegyike elég tartalmas, hogy bebizonyítsa Brioux talán még nem egészen kiforrt, de nem közönséges és nem mindennapi nagy tehetségét és zsenialitását.

Ő volt az első, ki az Avariés (A métely) című drámájával, melyet az Antoine-színház hónapokon át tartott műsoron, megmutatta, hogy a színpadon bármely gyakorlati kérdés tárgyalható, ha erkölcsi vagy tudományos alapra van helyezve és érdekesen előadva.

Simone modern dráma, mely nagyfontosságú társadalmi kérdéssel foglalkozik. Mindnyájan ismerjük az ifjabb Dumas Sándor idejéből ránk maradt tézist, mely abból áll, hogy ha a férj a házasságtörésen rajtakapott nőt megöli, el nem ítéendő. Ez a híressé vált mondatban: »tue la« (öld meg) talált kifejezést. Azóta sok év múlt el és »tempóra mutantur et nos mutamur in illis.« A felfogás, úgy látszik, megváltozott. Brioux ama következtetésre jut, hogy a férjnek nincs joga a házasságtörésben bűnös nőt megölni és Dumas-val ellentétben azt tartja: »ne la tue pas« (ne öld meg). A modern civilizáció haladása, úgy látszik, Brioux-nek ad igazat, mert napjainkban nem ismerjük el jogosultnak azt, hogy valaki embertársát megölhesse csak azért, mert az mással ölelkezett vagy mással folytatott szerelmi viszonyt. A régi elmúlt időkben, mikor az emberi szokások vadabbak

voltak, mikor a nő a férfi tulajdona volt, az ilyen felfogás megérthető volt. Napjainkban, mikor erkölcsünk finomulnak, a szerelem nem lehet indító oka a gyilkosságnak. Ha a megcsalt szerelem kétségbeesése öngyilkosságra vezet, ez pszichológiai szempontból még megmagyarázható, de ha férj a feleségét másnak a karjaiban találja és indulatában megöli, ez csak azt bizonyítja, hogy megsértett büszkesége, bestiális vadsága, elvakított bosszúvágya a megtorlásnak csak egy módját ismeri: a halált és a gyilkosságot. A ki ily körülmények közt öl, az a józan, higgadt gondolkodás és az önuralom kizárásával a haragnak és a bosszúvágyának engedte át magát, a mi nem egyéb, mint kétségbeesett egoizmus vad cselekedete, mely a modern civilizáció felfogásával és irányával ellenkezik.

Brieux e kérdésről úgy nyilatkozik, hogy a férjnek nem lehet az a joga, hogy a házasságtörésben bűnös nőt megölje, mikor azon vagyunk, hogy a halálbüntetést a modern törvénykönyvből eltöröljük. Honnan meríti a férj azt a jogot, hogy a feleségét elpusztítsa? Talán onnan, hogy az esküjét vagy ígéretét meg nem tartotta? De hol van az a férfi, ki hasonló körülmények közt adott esküjét soha meg nem szegte? És mióta ítélünk el halálra oly vétkest, ki esküjét vagy ígéretét meg nem tartotta? De tegyük fel, hogy a férj az

erény tökéletessége és a nő házasságtörésére nem szolgáltatott semmi okot, sőt teljesen ártatlan, mióta rendelkezik az áldozat azzal a joggal, hogy maga ítéljen, büntessen és szolgáltatson igazságot? A szerző e felfogáshoz híven vezette elejétől végig darabja cselekményét, de a főpróba után, tehát huszonnégy órával az első előadás előtt, kénytelen volt a harmadik felvonás utolsó jelenetét megváltoztatni. A főpróbára meghívott, nagyobbára írókból és művészekből álló közönség a cselekmény megoldása ellen kikelt, mert a szerző kérlelhetetlen felfogásában nem osztozott. A vasútról visszatérő férj házasságtörésen rajtakapta feleségét és megölte. E házasságból származó leány húszéves korában véletlenül megtudja, hogy apja megölte anyját. A közönség sehogy sem akarta elfogadni azt a megoldást, hogy a leány apjának e gyilkosságot meg nem bocsáthatja. E megoldást Brioux olyképpen változtatta meg, hogy Simone megbocsátott és atyjával kibékült. Az a tény, hogy a legintelligensebb nézőközönség az első megoldást el nem fogadta, bizonyítja azt, hogy az »öld meg «-féle elv még nem tűnt el egészen és hogy még mindig hajlandók vagyunk a férjnek megbocsátani, ha a házasságtörésen rajtakapott nőt első felindulásában megölte. A szerző azt is be akarta bizonyítani, hogy a gyilkosság gyilkosság marad, bármely körülmények közt vitték is véghez. A

közönség azonban ezt nem fogadta el, valamint nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal sem, hogy a gyilkos leánya legyen e gyilkosság legkérlelhetlenebb bírója. De lássuk e nagyérdekű dráma megható, mesterileg vezetett cselekményét.

Az első felvonás hideg, lakatlan szalonban játszik, hol minden jel arra vall, hogy a házban valami borzasztó történhetett és fontos esemény készül. A cselédek beszélgetéséből megtudjuk, hogy egy este Serjeacnét hálósobájában halva találták. Mellette feküdt férje, szintén halálosan megsebesítve. Serjeac löttsebéből kigyógyult ugyan, de úgy látszik, hogy az esés vagy a két hónapig tartó láz következtében teljesen elvesztette emlékező tehetségét. A rendőrség, mely a jegyzőkönyv felvételekor számos gyanús jelt konstatált, még ki nem hallgathatta Serjeacot, de az orvos állítása szerint egészségi állapota annyira javult, hogy ez most már bármikor megtörténhetik. Lorsy, a meggyilkolt nő apja, az öreg Serjeac, a kihallgatandó megsebesített férj atyja, az orvos és az ügyvéd tanácskoznak arról, miképpen készítsék elő Serjeacot e kihallgatásra. A belépő Serjeac első kérdése ez volt:

– Hol van a feleségem'? Azt mondjátok, hogy elutazott; adjátok ide leveleit!

Serjeac nem emlékezik semmire. Annyit tud, hogy a betegsége napján Nouchard barátjával vadászott. A vadászat után hazajött, gyorsan

átöltözködött és vasúthoz hajtatott. Itt megakadt emlékezete. Az orvos, kinek feláldozó gondozásának köszönte életét, ügyes kérdéseivel iparkodott emlékezetébe visszahívni a véres nap eseményeit, így megtudjuk, hogy Nouchard barátja elkísérte a vonathoz, de ott elhagyta. Valami balsejtelemtől gyötörve, Serjeac nem utazott el, hanem visszatért lakására. E pillanatban világosság szállt be elhomályosított agyába és mintha gutaütéstől volna sújtva, hirtelen összerogyott. Mikor magához tért, indulatosan felugrott.

– Igen, most már emlékszem, feleségemet megölték! De ki ölte meg?

E szavakra az öreg Lorsy tovább nem türtőztethette magát és Serjeac felé rohanva azt kiáltja:

– Te vagy a gyilkos, nyomorult!

Valóságos dulakodás e jelenet következménye.

Az öreg Lorsy meg akarja fojtani vejét, az ügyvéd és az orvos széjjelválasztották őket. Serjeac most már mindenre visszaemlékezett s emberfölötti indulatában azt kiáltotta:

– Igazságot szolgáltattam. A bűnösök egyikét megöltem, a másik felakasztotta magát.

A másik bűnös barátja, Nouchard volt, kit felakasztva találtak. Ez az első felvonás tartalma, mely tulajdonképp a darab előjátékaul szolgál.

Azóta tizenöt év múlt el. Serjeac, Simone gyönyörű szép, huszonegy éves leányával vissza-

vonult boldog életet élt; a bölcsészeti tudományoknak szentelte minden idejét, a miben eszes és műveit leánya mint titkár segédkezett neki. Apa és leány közt bensőbb és barátságosabb viszony nem is képzelhető. Serjeac feladatává tette azt, hogy Simonéban az anyja iránti szeretetet a leggyengédebben ápolja. A családi tűzhely ideális békéjét azonban felzavarta egy váratlan esemény. Mignier Michel, egy gazdag, előkelő iparos fia, beleszeretett a szép Simonéba, ki viszonzta szerelmét. A fiatal pár abban állapodott meg, hogy az öreg Mignier személyesen el fog jönni Serjeac-hoz, hogy fia részére megkérje Simone kezét. Pár nap múlva tényleg eljött, de a helyett hogy a két szerelmes közti házasságot elősegítette volna, tudtára adta Serjeacnak, hogy családi viszonyai felől tudokozódván, felesége elhalálása körülményeiről aggasztó híreket hallott és azért e házassághoz nem adhatja atyai beleegyezését.

Simonének tudomása volt az öreg Mignier látogatásáról és mikor apjától megtudta, hogy, minden várakozása ellenére, e házasság előre nem látott akadályok miatt létre nem jöhet, kétségbeesésében kérdezősködött a visszautasítás oka felől.

– Életem van kockán. Kimondhatatlanul szeretem Michelt. Add vissza nekem!

A szerencsétlen atya bocsánatot kért leányától.

– Te bocsánatot kérsz tőlem? Tehát a mi megtörtént, a te hibádból történt?

– Nem felelhetek – volt Serjeac szomorú válasza.

– Michel apja megtagadta beleegyezését e házassághoz, tehát méltatlannak tart bennünket erre. Ketten vagyunk. Egyikünk méltatlan ez összeköttetésre, én az nem lehetek! Talán te?

– Én vagyok az oka! – felelt a kétségbeesett apa.

Simone nyugalma és boldogsága fel volt zavarva. Megértette, hogy apja valami nagy hibát vagy bűnt követett el, de nem tudta, hogy az miből áll és noha esküvel fogadta, hogy nem fog tovább tudakozódni, mégis szorongó fájdalomában és szenvedésében öreg dadájából kiszedte a szomorú titkot: hogy édes atyja lőtte le szeretett anyját, kinek emlékét oly gyengéden őrizte.

Ilyen körülmények közt atyjával egy tető alatt nem lakhatik. Irtózott látásától, rettegett csókjaitól és borzalom fogta el, ha kezeivel megérintette, hiszen e kezekhez tapad édesanyja vére! Azért elhatározta, hogy az atyai házat el fogja hagyni és elhatározását kérlelhetetlenül közölte öngyilkossági gondolatokkal foglalkozó, kétségbeesett atyjával.

Michel, ki véghetetlenül szerette Simonét, nem volt hajlandó atyja visszautasításának vakon engedelmeskedni.

Egy gyönyörű, mesterileg vezetett jelenetben Serjeac szemére vetette Michelnek, hogy leánya szerencsétlenségének ő az oka, mire a fiatal ember indulatosan válaszolt:

– Ön szememre veti, hogy én zavartam meg Simone nyugalmát? Igazi hóhérja ön! Mikor anyja életét kioltotta, a leánya boldogságát ölte meg! Hogy gondolhatta, hogy ily rettenetes emlék tudatában nyugalmas, boldog élet fejlődhetik?

Csak ekkor határozta el magát Serjeac arra, a mit már régen vártunk tőle, hogy a titok leplelt némiképpen fellebbentse. Segítségére jött apósa, meggyilkolt feleségének édesatyja, ki unokájának engesztelően tanácsolta:

– Szeresd továbbra is atyádat, vesd magad karjaiba, bátran teheted, minthogy én, nagyapád, vezetlek hozzá.

A darabnak óriási hatása volt. A harmadik felvonásban, mikor Simone anyja emlékét siratja és atyjától irtózik, perczekig nem lehetett a művészek szavait megérteni, oly nagy volt a sírás, a köhögés, a nátha és a zsebkendők mozgása. Grand Serjeac szerepében és Pierat, Simone szerepében, nagy sikert arattak, sok tapsban és kihívásban részesültek.

LOISY ABBÉ MODERNIZMUSA.

Paris, 1908 április végén.

Ki tagadhatná, hogy a modernizmus, a mely a vallást és a hitet támadja, kíméletlenül terjed. Olyan az, mint a téli influenza, melyről senki sem tudja, hogy miből áll, honnan származik, de mindenki érzi a szervezetre ható kártékony befolyását. A tudomány szemben áll a dogmával, a bölcsészet a hittel. Franciaországban az állam és az; egyház szétválasztása óta, a mit Briand volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, a társadalmi rend megrázkódtatása nélkül ügyesen véghezvitt, a vallási és lelkismereti meggyőződésnek szabadabb tere nyílt, mint azelőtt, a konkordátum bármely időpontjában. A templomok nyitva vannak, a papok misét mondanak, az ájtatos katolikusok száma nem csökkent. Az iskolákban a gyermekek a szülők kívánsága szerint részesülnek hittani oktatásban, vagy a vallási nevelés alól felmentetnek. A tenger tükre nyugodt, de mélységében háborog-

nak a megtört hullámok. A papok megélhetése, mióta az állam fizetésüket megvonta, nincs biztosítva; a szemináriumokban a növendékek száma csökken és a püspökök és érsekek panaszkodnak, hogy néhány év múlva alig lesznek képesek az egyházmegyéket és plébániákat papokkal ellátni. A papi hivatás, mely most nagyobbára a hívők adakozásától függ, nem ad többé biztos állást és a szülők nem szeretik gyermekeiket a nyugodt megélhetést nem biztosító pályára szálni.

A köztársasági kormány, mely programjához híven a szétválasztást azért vitte véghez, hogy Franciaországban a Szentszék politikai befolyását és beavatkozását lehetetlenné tegye, minthogy e célrt elérte, szívesen látja, ha a templomok ájtatos hívőkkel megtelnek és ha a katolikusok az új viszonyok ellenére is, vallási meggyőződésüket szabadon és zavartalanul gyakorolják. A francia kormánynak tehát semmi része nincsen a modernizmus terjedésében, épp oly kevésbé, mint a hogy senkinek se fog eszébe jutni, az amerikai Egyesült-Államok, Angolország vagy Németország kormányát felelőssé tenni azért, mert ezen országokban a tudományos és bölcsészeti kutatások megteremtették a hit és vallás dogmái ellen irányuló bírálatokat.

A francia modernizmus vezetője és jóformán megteremtője, a bölcsészeti tanulmányairól hir-

neves Loisy abbé, kinek utolsó »*Simple réflexions sur les décrets du Saint-Office: Lamentabili sane exitu*« és »*L'Encyclique Pascendi Dominici gregis*«, valamint »*Les Evangiles synoptiques*« (A Szent-
szék dekrétumai feletti elmefuttatások és Evangéliumi áttekintés) című két kötetes munkája, oly nagy izgalomba ejtette a római Kúriát, hogy szükségesnek látta Loisy ellen a legszigorúbb rendszabályokat életbeléptetni. Az egyház kebeléből kiközösített, a katolikus lapok a legvehemensebb támadásokkal illették és az érsekek és püspökök szigorú utasításokat adtak az egyházkerületi papoknak, hogy az abbé irodalmi termékeit ne olvassák és azok terjesztését a hívők közt, minden rendelkezésükre álló eszközzel megakadályozzák.

A tudós pap, kinek minden megjelent munkája az egyházi körök által a legkíméletlenebb kritikának volt kitéve, mindeddig bölcs nyugalommal tűrte a támadásokat, de utolsó művében úgy látszik már elhagyta türelme, mert állításai sohasem voltak oly határozottak, érvei oly pozitívek és gúnyja oly metsző, mint mikor a pápai dekrétum és a »*Pascendi Dominici gregis*« című encziklika feletti bírálatot közzétette.

Valószínűleg sokan nem osztoznak Loisy eszméiben és hitvallási felfogásában, de senki sem tagadhatja, hogy munkája elejétől végig igen érdekes és megkapó olvasmány. A pápai teológus-

soknak arra az állítására, hogy Isten a szentírás szerzője, Loisy ezt válaszolja:

– Isten csak úgy szerzője a bibliának, mint a hogy a római Szent Péter templomnak, vagy a párisi Notre Dame-nak az építészé, A ki felteszi, hogy Isten könyvet irt, az bizonyára a leg-együgyűbb antropomorfizmusok egyikét követi el.

Loisy meg van győződve arról, hogy a vezeklés a kereszténység első századaiban nem tekintett szentségnek és ha a legelső keresztény hívők közt, az öregek és tapasztaltabbak voltak az ellen-őrök és valláspártolók, kikből később lettek a papok és püspökök, bizonyos az, hogy az akkori kor nem ismerte az egyházfői intézményt és a pápai hatalmat. A pápai dekrétum a tudomány ellen intézett manifesztáció és legtöbb részében nem egyéb mint az igazság megtagadása.

Kétségbe vonja, hogy a modernizmus vallás-tagadó rendszer eredménye, mert a modernisták sehol nem alakulnak párttá vagy iskolává, sok-szor nem is ismerik egymást s működésük nem egyéb, mint a feltartóztatlan vizsgálatok és kutatások nyilvánulása. Nem áll X. Pius pápa azon állítása se, hogy a modernista mozgalom eredete a bölcsészeti tudományokban van, mert ennek a mozgalomnak kútforrása, az egyháztörténet fejtegetésében keresendő. Sohase volt az az ambíciója, hogy a modernizmus fejének elismertessék, vagy

hogy valamely különös missziót teljesítsen, hanem kereste az igazságot, mert a szellemi munka reá nézve kötelesség és természeti hajlandóság. Feladatává tette, hogy önmagát és tehetsége szerint másokat is felvilágosítson. Mikor a pápa a terjedő modernizmus okait elsorolta, egyet kihagyott az okok közül és ez a tudományos szellem haladása és az intellektuális munka rendszere, mely lehetetlenné teszi, hogy a tudomány, az elmúlt idők szolgálatába szegődve, kétségbeesetten küzdjön azért, hogy a múlt változatlanul maradjon jelennek és jövőnek és hogy a modern eszmék mozgalmát elnyomja.

De bármennyire érdekes Loisynek, a vatikáni teológusok és a pápa elleni állásfoglalása, sokkal tanulságosabbak ennél a három első evangélium eredetére, valamint Krisztus pályájára és hivatására vonatkozó hosszú tanulmányainak végkövetkeztetései. Legnagyobb ellenségei is elismerik nagy tudományát és hogy a felvetett kérdéseket tárgyaló irodalmat és kútforrásokat senki sem ismeri jobban, mint ő.

Fölösleges említenem, hogy Loisy Krisztus születésére és halálára vonatkozólag az egyházi felfogástól teljesen eltérő következtetésekre jut. Szerinte Jézus Názáretben négy évvel a keresztény időszámítás előtt született. Atyja, József, ácsmester és asztalos volt és kezdetben fia is gya-

korolta e mesterséget. Anyja, Mária, nagyszámú családnak adott életet, mely négy fiúból és több leányból állt. Jézus a rabbinusi iskolába nem járt soha, de feltehető, hogy a vallási hivatás már fiatal korában foglalkoztatta lelkét. Kafarnaumban, a tiberiási tó mellett prédikált először és hirdette Isten királyságát. Akarata ellenére is műveit csodákat és gyógyított betegeket. Krisztus valószínűleg csak pár hónapon át foglalkozott prédikálással, de lehetséges az is, hogy ez a korszak csak néhány hétig tartott. Az evangélium terjedése sok ellenséget szerzett neki, de a nép szerette. Húsvét táján Jeruzsálem felé tartott és az Olajfahegyen hirdette az isteni ígét, a nép dicsőítette, de a papok és tudósok gyűlölték és minden alkalmat felhasználtak arra, hogy hatalmukba kerítsék. Jézus csak csoda vagy katasztrófa által volt megmenthető; maga azt hitte, hogy csoda által fog megmenekülni, de meglepetésére a katasztrófa következett be. Júdás elárulta, úgy hogy Gethsemanében elfogták. Hívei által elhagyatva, Pontius Pilátus törvényszéke elé állították, hol halálra ítéltetett. Megkötözve vitték a keresztfára, hol két hivatásos tolvaj társaságában meghalt. A katonák a holttestet, valószínűleg az est bekövetkezése előtt, levették a keresztfáról és valamely közös sírba, hová a kivégzetteket szokták eltemetni, helyezték el. A temetés körülményei olyanok vol-

tak, hogy pár nap múlva lehetetlen lett volna már a Megváltó holttestét felismerni, még ha keresték volna is.

Az apostolok kezdetben szétkergetve és elbátortalanodva, Galileában találkoztak újra. Krisztus tanításai azonban sokkal mélyebben voltak bevésve lelkükbe, mintsem hogy a végleges haláláról szóló hírt elhitték volna. De minthogy senki sem kételkedett abban, hogy Krisztus a keresztfán halt meg, jónak látták a feltámadás legendáját elterjeszteni. Hívei félelem nélkül híresztelték, hogy él és hogy kereszthalála után, élve jelent meg közöttük.

Ezek rövid kivonatban Loisy abbé Jézus pályájára és hivatására vonatkozó végkövetkeztései, a melyek kétségkívül lényegesen különböznek, az egyház hagyományos tanításától. Loisy szerint, Jézus betlehemi születése, az éneklő angyalok megjelenése az isteni gyermek bölcsője fölött, legenda; épp úgy, mint Mária szüzessége, a feltámadás csodái, maga a feltámadás és istensége nem volnának egyebek, mint szépen szőtt, kezdetben kevesek, később milliók által elhitt legendák.

Loisy műveiben, de különösen utolsó két kötetében tanúsított radikális felfogása, igen nagy feltűnést keltett, úgy hogy a vatikáni intéző körök és az egyházi prelátusok nem maradhattak tétlenek, az abbé tudományos alapra fektetett állításaival

szemben. Amette érsek jóváhagyásával Bolo apostoli főapát, ki egyúttal egyike a legtudósabb teológiai tanároknak, élesen kikelt Loisy teóriája ellen és »Tudomány és bölcsészet«, »Krisztus istensége«, »Krisztus feltámadása« és »Pál apostol« című fejezetekben sorra veszi Loisy kutatásainak eredményét; elismeri, hogy Loisy abbé meggyőződésének igen nagy áldozatot hozott ugyan, de valóságban nem bizonyított be semmit, épp oly kevésbé, mint a hogy nem bizonyítottak be előtte semmit mindazok, kik kevesebb tudománnyal, de épp oly lármás fellépéssel kétségbe vonták azt, a mit az apostolok saját szemükkel láttak és a minek igazságáért kínzást és vértanúságot elviselek.

Igen szerettem volna Bolo mélv bölcsészeti tudással tárgyalt bizonyító érvelését részletesen megismertetni, de a rendelkezésemre álló tér ezt nem engedi. Nagyérdekű konklúzióit következőképpen fejezi be:

»Elismerem, hogy Loisy abbé nagy tudományú tanár volt, ki véleménynyilvánításáért igen nagy áldozatot hozott. De ha arról van szó, hogy az ő kutatásainak vagy szent Pál kortársai tanúságtételeinek higgyek, a választás nem lehet nehéz. Az emberiség igaz jótevői ama nagy emberek, kik mint Pasteur és Berthelot, betegségeket gyógyítottak és arra törekedtek, hogy a földi lét szén-

védéseit enyhítsék; továbbá ama derék és jó nők, kik egészséges gyermekeket hoznak a világra, hogy a nagy jótevők találmányait hasznukra fordítsák; végre a buzgó vallásterjesztők, ha biztos és nemes alapra fektetett hitvallásról van szó, mely az élet kikerülhetlen nyomorúsága és szenvedései közepette egyedül képes bennünket megvigasztalni. Ezek után az igazság kutatóiról, a könyvmolyokról, a teóriatudósokról és mindazokról, kik az emberi agyat minden más eredmény és kilátás nélkül csak azért fárasztják, hogy a társadalmi egyensúlyt, vagy az egészséget felzavarják, mindezekről azt tartom, hogy fölösleges munkát végeznek és inkább kárt okoznak. Minthogy azonban mégis kedvük telik haszontalanságokkal foglalkozni, azt hiszem, hogy okosabban cselekednének, ha a libákat legelőre vinnék, vagy az úgynevezett » diablo «-játékban gyakorolnák magukat.«

A PACZIFIZMUS.

Paris, 1908 május elején.

A paczifizmus új szó, mely sem a Pallas- és Mayer-lexikonokban, sem a franczia encziklopédiákban még meg nem található. Új doktrínát jelent, mely alatt igen régi érzés rejtőzik: az emberi félelem. A békeszeretet és paczifizmus nem azonos fogalmak. A békeszerető ember szomszédjának nem akar ártani; de semmi körülmények között meg nem engedi, hogy valaki büntetlenül ártson neki. Másnak a jogait respektálja, de követeli, hogy az ő jogai is tiszteletben tartassanak. Ilyen értelemben mindnyájan békeszeretők vagyunk. A paczifizmus ellenben, a természeti szükségen nem alapuló bűnöknek és megvetendőnek tartott háborúnak, minden áron való megszüntetése iránti mozgalom kifejezése. Természetes, hogy ilyen definíció mellett a paczifizmust az ó-korban nem ismerték. Xenophon a görögöknek azt a tanácsot adta, hogy a legyőzött ellenség, javaitól és szabadságától ki-

méletlenül megfosztandó és a legrosszabb bánásmódban részesítendő. A rómaiak meg voltak győződve arról, hogy a »pax romana« csak háború és hódítás útján biztosítható. A középkorban az egyház a békét hirdette ugyan, de a vallásháborúk eléggé bizonyítják, hogy ha a hit békéltető elem, a valláskülönbség sok háborúnak és öldöklésnek volt okozója. Az újkor első századaiban, a faj felsőbbiségeért való küzdelem lehetetlenné tette a pacifizmus terjedését. Ellentállási képességgel nem bíró népekről azt tartották, hogy mivel az erősebb jogát elismerni kényszerítették, rendeltetésüknél fogva is alárendelt szerepre vannak hivatva.

Csak a tizennyolczadik században, különösen Bossuet, Fénelon és Montesquieu műveiben találkozzunk először, a mai értelemben vett pacifizmusnak már felismerhető, de még félénk óhajtsáival és csak az utolsó évtizedekben, a demokratikus eszmék haladásával, az új öldöklő fegyverek felfedezésével és a múlt század háborúinak iszonyú pusztításai után, kezdett a pacifizmus az anyagi és testi épségüket féltő, művelt nemzetek széles rétegeiben terjedni.

A pacifizmus és a bellicizmus rég vitatott kérdését, az utolsó hetekben az Egyesült-Államok elnöke hozta újra napirendre, mikor az észak-amerikai kongresszustól az angol Dreadnought-hoz hasonló négy páncélhajó felépítéséhez szükséges

hitel megszavazását kérte. Mikor Rooseveltt, a hágai békekonferencia leghívebb pártolója, néhány hónappal a gyűlések berekesztése után, annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a világ-béke hosszú időre még lehetetlenség, oly igazságokat hangoztatott, melyeket a hatalmukra és testületi épségükre féltékeny európai államok sem hagyhattak figyelmen kívül. Szerinte egyetlen ország sincs biztosítva a háború veszélyei ellen és az állam, mely gyenge vagy csak a gyengeség hírében áll, igen könnyen elvesztheti nagyhatalmi állását és presztízsét. Az államok katonai hatalma csak akkor tekinthető a béke garanciájának, ha két feltételnek tesz eleget: elsősorban ha igaz és másodsorban ha látható.

A paczifisták nagy táborában nem hagyta annyiban az északamerikai elnök e nagyfontosságú kijelentését és legjobb írói, a francia és angol sajtóban, védelmére keltek a paczifizmus milliók által képviselt álláspontjának. Ezekkel szemben állnak a belliczisták, kik szerint a háború is elkerülhetetlen természeti szükség, mely a nemzetek önvédelmét épp oly jogosulttá teszi, mint az egyes emberét.

A háborútól való félelem arra vitte a nagy nemzetek államférfiait, hogy a béke biztosítása érdekében, minél több ország szövetségét csoportosítsák, a mi a jövő összeütközések feltételeit

csak súlyosbította, mert a valószínűség a mellett szól, hogy a jövő háborúiban nem egy nemzet fog egy másik ellen küzdeni, mint a múltban, hanem a népek oly csoportosítása fog egymással szemben állani, melyet harmincz vagy negyven évvel ezelőtt nem is sejtettünk.

Nem csoda tehát, ha ilyen körülmények mellett a legharcziasabb képzelem, már a rettenetes összeütközés lehetőségétől is megijed. A modern háborúk iszonyai oly borzasztóak, hogy a paczifisták mozgalma részére már előre is biztosította a józan ész, a nagylelkűség és a humanizmus legmelegebb rokonszenvét.

Tagadhatatlan, hogy az emberi természet verekedésre és küzdelemre hajlik. Hogy e tulajdonság sok tekintetben ösztönszerű, bebizonyítható a gyermekek folytonos verekedési és czivakodási hajlamaival, a szomszéd falvak és városok gyakori egymásközti egyetlenségeivel és azzal is, hogy ha tíz ember tanácskozásra összeül, a legtöbb esetben, két vagy több pártra szakadnak és ritkán vannak egy véleményen. A civilizáció és ízlésünk finomulása, ezt az eredeti ösztönszerűséget sok tekintetben módosította. A modern társadalom gondoskodott arról, hogy az ember ne legyen kényszerítve többé oroszlánok, tigrisek és medvék, vagy félelmetes szomszédok ellen védekezni. Őseink sokáig madártollakkal díszítették

fejüket és karikákkal orrukat, valószínűleg azért, hogy egymásnak, különösen a nőknek tessenek. A babonaság is hajdan a lakosság majdnem minden rétegében el volt terjedve és noha még ma is találkozunk nyomaival, mégis azt lehetne állítani, hogy az már nagyobbára eltűnt. Mindezek az inkább eredeti ösztönre visszavezethető tulajdonságok és szokások, az idők folyamában megszűntek és csak a természeti tulajdonságok nem szűnnek meg soha. Ilyen például az emberek tevékenysége. Az ősrégi emberek nem dolgoztak, hanem gyökerekkel, gyümölcsössel, halakkal és az elejtett állatok húsával táplálkoztak. Az ősrégi ember tevékenysége megmaradt ugyan, de a századok folyamán céltudatos munkássággá változott, mely örökre, addig, míg emberek lesznek a föld lakói, fenn fog maradni, ép úgy, mint az ember minden más természeti tulajdonsága. Ilyen a szerelem és a családhoz való ragaszkodás is. A háború is eredeti és ösztönszerű, de nem természeti tulajdonsága az embernek és azért, bár a nemzetek még mindig nagy előkészületeket tesznek érdekében, valamikor el kell tűnnie.

Több államban a háború nem egyéb, mint a nemzet ámitására és a katonaság fentartására irányított kormányrendszer, mely arra törekszik, hogy a beluralmat, sokszor a zsarnokságot a maga részére biztosítsa. Különbözik minden kormány kisebb-

nagyobb mértékben militarista, de a nép nem az. A nemzetek rendszerint nem akarnak hódítani és nem is akarnak háborúskodni. Tehát ha az uralkodók és kormányok akarnák, a világbéke könnyen volna biztosítható. A háborúk a civilizáció menetét megakasztják. A művelődés abból áll, hogy az emberiség rendszerint elejti azokat a civilizatórius eszközöket, melyek eredetileg hosszú időn át rendelkezésére állottak. Így ejtettük el a századok haladásával a babonáságot és a politeizmust, sőt azon a ponton is vagyunk, hogy mindenféle vallást és hitet magunktól elveszünk. Az emberiség maga mögött hagyta a rabszolgaságot és a jobbagyságot, a mit az érdekeltek, mint a szokás és hagyomány rabjai, bizonyos korszakon át bizonyára sajnálhattak, de már a jövő nemzedék, mely ezeket az intézményeket már nem ismerte, megszüntetésüket természetesnek találta.

Így a háborúnak is, mint művelődési eszköznek, ha csakugyan igaz, hogy a múltban a civilizáció szolgálatában állott, valamikor el kell tűnnie.

A paczifisták teóriája szerint, a »si vis pacem ...« féle latin közmondás is hamis, mert ha az egyik nemzet legyőzte a másikat, ez a másokban a bosszúvágy érzését tartja ébren. Ha Németország 1870-ben legyőzte a francziákat, ezeknek minden politikai gondolkodásuk oda irányul, hogy valamikor vissza-

hódíthassák az elveszett tartományokat; tehát a háború nem békére, hanem inkább új háborúra vezet. A történet is e mellett tanúskodik, mert 1461-től – Krisztus születése előtt – 1861-ig, tehát 3358 évben, mindössze csak 227 éven át uralkodott a béke, míg 3130 éven át folyt a háború, tehát minden egyévi békére esik tizenhárom évi háború. Rooseveltnél elnök nagyon tévedett, mikor a kongresszushoz intézett üzenetében azt állította, hogy a biztos béke körülményei alatt élő nemzetek elpuhulnak és lustákká válnak. Az emberiség nem alszik el soha és beteges letargiába sem esik, mert ha igaz is, hogy a háború felrázza idegeinket, a béke hosszú korszakában mindig nagy tér maradt munkásságunk, erélyünk és kitartásunk kifejtésére. Példa rá Belgium. Alig van nép a világon, mely nálánál munkásabb és tevékenyebb, pedig a belgáknak a békéje, az európai hatalmak által hosszú időre biztosítva van.

A háború legveszélyesebb karakterisztikonjai közé tartozik az, hogy az összeütközések és csaták utáni időszakok rendszerint a legkorruptabbak. Épp ilyen a fölfegyverzett béke és némely országban a militarizmus is. A militarizmus háború idejében nem nélkülözi a nagyszerűséget és a fenségességet, mert fejleszti és serkenti a bátorságot, a hidegvérűséget, a türelmet, a kitartást, a nélkülözést és a hősiességet, de sokszor tapasztaljuk azt,

hogy a militarizmus béke idejében a demoralizáció iskolája. A kaszárnyai élet megmérgezi a fiatal emberek életét épp azokban az években, mikor ellentállóképességük leggyengébb és mikor az eltanult szokások rendszerint az egész életre kihatnak. Az egész nemzet legfiatalabb és legjobb ereje egy-két vagy három éven át parlagon hever és ez idő alatt, áldásos és hasznos munkásság helyett, elsajátít sok oly kártékony tulajdonságot, melyért azután egész életében szenved. De a háború immoralitása akkor is szembeötlő, ha tekintetbe vesszük, hogy kétféle igazságot, jogot és erkölcsöt teremt. Miért ölik egymást az emberek a háborúban? Sokszor azért, mert a folyó két különböző partján laknak. Az ölés a társadalomban meg van tiltva és a legkeményebb büntetést vonja maga után; de ha mint az állam védője ölünk, hőstettet követünk el és az ország hálájára tarthatunk igényt. Tehát két erkölcsrel kell rendelkezünk: ezek közül az egyik szerint kell élnünk addig, míg a béke tart, a másikat rögtön kell elővennünk, mihelyt a hadüzenet megtörtént.

Mindezek az ellentétek az igazról és a jogosról való bizonytalanságnak és tagadhatatlan erkölcstelenségnek okozói. Mindezeknek a visszáságoknak az oka a háború és azért a paczifisták jogosítva érzik magukat arra, hogy minden meg-

engedett eszközt felhasználjanak arra, hogy a háborúk lehetetlenekké tétessenek, mert szerintük csak egy háború van megengedve és ez: a háború elleni háború.

Ezek a pacifizmus régi és új érvei, melyekkel szemben állanak a bellicizmus igen érdekes és tanulságos argumentumai. Ezekre egy későbbi cikkemben vissza fogok térni.

BELLICZIZMUS.

Paris, 1908 május 9.

A francia paczifizmus legbuzgóbb szószólója, Naquet Alfred, ki mint a szenátus tagja és az Elzászt és Lotharingát visszacsatolni vágyó »Haza-fias liga« elnöke, néhány évvel azelőtt még igen nagy szerepet játszott. Reformeszméivel, akár vonatkoztak a házasságra, akár a válásra, vagy mint most az erőszakos lefegyverzés teóriájára, mindig túllőtt a célon. A paczifizmusról írt munkájában nem ismeri el az egyéni életnek, a haza oltárára való feláldozásának szépségét és nagyságát, hanem a kérdés felületes körülményeinél megállapodva, nem lát egyebet, mint a háború borzalmaiban feláldozott ártatlanok jajveszékelését és a hátramaradottak kétségbeesését. Hazájának azt a tanácsot adja, hogy az állig fölfegyverzett Európával szemben, bátran vesse el fegyvereit. A többi államok a nemes gesztus látására követni fogják példáját és a világ Egyesült-Államai meg-

alakulásának többé semmi sem fog útjában állani. És ha optimista reményeiben csalódnék? Ha a lefegyverzett Franciaország látása elég ok lesz arra, hogy valamely szomszéd államot arra bírjon, hogy hódítási céljainak vagy foglalási ambíciójának kielégítést keressen? Mi lesz akkor? Naquet nem zárkózik el e valószínűtlen kérdés feltevése elől. Azt tartja, hogy ha ez az eshetőség beállana és a védetlen ország ily körülmények közt megfojthatnék, Franciaország szép halállal múlt volna ki. És mi lesz a gyilkos nemzettel? A világegyetem összes paczifistái borzalommal elfordulnak tőle és a történet lapjai, véres betűkkel fogják örökre feljegyezni gyávasága szégyenét.

Azalatt azonban megtartja a gazdag nemzet milliárdjait és gyönyörű területét. Hátha rengeteg zsákmányával mai önző világunkban sikerül neki még barátokat is szerezni? Az ellenség nagylelkűségének kiszolgáltatott ország teóriája, nem nagy szolgálatot tett a paczifizmus eszméjének. A belliczisták könnyűszerrel erőtléníthették a paczifisták örök békét ígérő érveit. *Faguet* Emil, a francia akadémia tagja, »Pacifisme« című nagy érdekű munkájában, a háború eredetét nemcsak abból a szükséges szokásból származtatja le, mely a föld első lakóit arra kényszerítette, hogy a vadállatok ellen védekezzenek, hanem különösen arra a körülményre vezeti vissza, hogy az emberek minden

időben kénytelenek voltak önmagukat embertársaik támadásai ellen is megvédeni. Mióta a földet emberek lakják, az erősebb mindig megtámadta a gyengébbet, egyrészt azért, hogy megfoszsa attól, a mije van, másrészt hogy szolgaságba ejtse. A gyenge mindig legjobb tehetsége szerint védekezett és gyakran igen hathatósan, mert a gyengeség tudata élesíti az ést és a ravaszságot. Ez a körülmény vezetett az örökös háborúk állapothoz, mely, mint az önvédelem jogos eszköze, vonatkozzék az akár az egyénre, akár a nemzetre, minden időben fenn fog állani. Példa rá a rómaiak minden háborúja épp úgy, mint Napoleon is, kit minden háborújára a körülmények kényszerítettek. Más kérdés az, vajjon a háború az emberiség részére szerencsétlenséget jelent és vajjon eltűnése kívánatos-e? A belliczisták nemcsak szükségesnek és kívánatosnak, hanem isteni eredetűnek is tartják. Szerintük a béke és az örök békébe vetett hit, gyengíti és elpuhítja a nemzeteket, míg azok a népek, melyeknél a háború felváltja a békét, rendszerint erélyesek, tevékenyek, bátrak és haladók. A paczifizmus óhaja a hanyatlás jele és ha valamely népben a paczifista eszmék túlsúlyra emelkednek, ez oly szimptórnat jelent, mely arra enged következtetni, hogy saját erejében nem bízik, jövője nem biztos, vagy hogy belső viszályok megemésztették erélyét.

A háború a civilizáció megteremtője és ápolója, mert csak háború révén tudunk különbséget tenni életképes és igazi, beteg vagy eltűnésre kárhozott népek között. Mint a hogy a gondos kertész lenyesi a fa kiszáradt ágait azért, hogy az egészséges hajtások annál erősebben fejlődhessenek, a háború is megszabadítja a világot az enervált, életképtelen és demoralizált népektől, tehát bármely szempontból is tekintjük, ha ritka időközökben ismétlődik, a háború szükséges, erkölcstisztító természeti intézmény..

A paczifizmus és a bellicizmus hívői, két oly teóriát védelmeznek, melyek közül egyik sem tud bennünket abszolút igazságáról és jogosultságáról meggyőzni. A paczifizmus a gyengébb jogára támaszkodik, holott a gyengeség önmagában véve, más érdem hiányában, még nem állapít meg jogot, épp oly kevéssé, mint a bellicizmus, mely az erősebb jogára hivatkozik, mert a jog, a körülmények szerint, épp úgy lehet a gyengébb, mint az erősebb fél oldalán. Igaz, hogy az emberiség századokon keresztül, a háborúk erőmérkőzése ellenére, tovább fejlődött; de tagadhatatlan az is, hogy a történet sok oly időszakot tud felmutatni, hol a civilizáció háborúk nélkül, tisztán a béke erkölcsi erejére támaszkodva, haladt előre.

Faguet szerint, a paczifizmus legnagyobb akadálya, a nemzetek szívében mélyen gyökerező

hazafias érzés. Ha a hazafiság a nemzetek nemes és üdvös tulajdonsága, addig, míg lelkesítő forrása ki nem apad, a háborúk fenn fognak állani; ha ellenben igaz volna az, hogy a hazafiság nem egyéb mint előítélet, vagy barbár korszak maradványa, a háborúnak sincs több jogosultsága, mint a belliczisták meg nem győző érveinek. Ezért a paczifizmus eszméi csak akkor fognak fennakadás nélkül terjedni, ha – a mi lehetetlen – a világ összes nemzetei egyszerre lemondának a hazafiságnak magasztos érzelméről. Kétségtelen, hogy íz a nemzet, melynek hazafisága hanyatlófélben van akkor, midőn más nemzetek melegen ápolják azt, pusztulásra van kárhozthatva. A hazafiságnak a nemzetek szívéből való eltűnése lehetetlenség, mert a hazafiság örökéletű érzelem és ha lángja némely népben néha gyengébben lobban vagy elalszik, bizonyosra vehető, hogy kifogyhatatlan éltető ereje, más nemzetben annál erősebben fog kitörni.

A nagy nemzeteknél a hazafiság néha uralmi vagy hódítási vágyban nyilvánul meg és ekképpen lehetetlenné teszi a paczifizmust. A kisebb nemzeteknél a hazafiság összetartásra, ösztönszerű védekezésre int és örökké égő lángja önállóságra és függetlenségre buzdít. Tehát a kisebb nemzeteknél is, a hazafiság szintén a paczifizmus érvényesülésének akadály. Általában azt lehet állítani, hogy csak anyagilag és erkölcsileg bukott

nép, melynek romboló szenvedélye megemésztette a nemzeti történet és hagyomány iránti szeretetet, sülyedhet annyira, hogy elveszíthesse hazafiságát. Ha ilyen nép léteznék, az hamar eltűnne a föld felületéről, a nélkül hogy a paczifizmus ezzel akár egy lépést is tenne előre.

A hazafiság különben sohasem volt a nagy nemzetek kizárólagos tulajdonsága. Ha igaz is, hogy a terület nagysága vagy a hatalom elismerése nemzeti büszkeséggel tölti el lakosait, nem lehet tagadni azt, hogy a nagy nemzetek hazafias érzése, az ország területének a kiszélesítésével szintén tágul. Így például az angolok, skótok és írek ma már csak egyféle hazafiságot: az angolt ismerik, épp úgy, mint a hajdani porosz, szász és bajor államok, ma már csak német hazafiságot ismernek. Ellenben a kisebb nemzeteknél a hazafiság a haza garanciája, mely semmiféle kiszélesítést vagy megalkuvást nem ismer. Nyelv, vallás, szokás, erkölcs, hagyomány, nemzeti történet és az egész társadalmi élet, a tiszta és önzetlen hazafiság szolgálatába szegődnek.

Ezekből látható, hogy a paczifizmust sem a nagy, sem a kisebb nemzetek hazafisága és ambíciója nem segíti elő.

Amerikai, angol és francia politikusok nem ritkán annak a véleményüknek adnak kifejezést, hogy az európai konstelláció, valószínűleg a távo-

labb jövőben úgy fog alakulni, hogy a nagy nemzetek meghódítják a kisebbeket és hogy Európa valamikor két vagy három nagy állam uralma alatt fog állani. E politikai felfogás nem állja meg a komoly kritikát, mert az utolsó század eseményei ellenkezőleg azt bizonyítják, hogy a nemzetek függetlenségi és önállósági vágya, igen erős szeparatistikus eredményre vezetett. Elég erre vonatkozólag a szerb, román, bolgár, svéd és norvég eseményekre hivatkozni. De tegyük fel egy pillanatra, hogy az óriási európai hatalmakat megjövendőlkő politikusoknak igazuk volna. Ez a körülmény sem mozdítaná elő, a pacifistáknak az örök béke iránt kifejezett vágyát. Mert akkor a dolog természetéből kifolyólag előállana az, hogy a két vagy három nagy állam, a hatalom felsőbbiségeért küzdve, óriási összeütközésbe keverednék, úgy hogy a végeredmény ez esetben az volna, hogy két vagy három nagyhatalom helyett, egy egész Európát magában foglaló óriási állammal állnánk szemben. Ha ez az eshetőség egyáltalában lehetséges volna, az egymás mellett lakó népek és nemzetek sohasem lesznek egy politikai véleményen. Függségük idővel kiállhatatlanná és tűrhetetlenné fog válni és bármily erős lesz is a győztes állam hatalma, sohasem lehetne elég egységes, elég erős arra, hogy a legyőzött országok nagy számát és lebilincsel hazafiságukat, sokáig

sakkban tartsa. Tehát a paczifizmusnak, ez igen kedvező politikai konstellációja, sem vezetne az annyira kívánt örök békéhez.

Faguet Emil a paczifizmus és a bellicizmus teóriáit kritizálva, arra a következtetésre jutott, hogy a paczifizmus nem egyéb, mint a valósággal nem számító idealisták eszmei illúziója. A nemzetek igen bölcsen fognak cselekedni, ha a paczifizmus doktrínáiból elsajátítják az óvatosságot és bölcseséget és ha arra törekednek, hogy a tiszta, önzetlen hazafiságot ápolva, merész, meg nem fontolt politikai kalandokba ne bocsátkozzanak.

A NŐK KACZÉRSÁGA.

Paris, 1908 május közepén.

Ha a női kaczérság eredetét és okát keressük, az első ember bölcsőjéhez kell visszatérnünk és azt konstatálnunk, hogy a nők azért kaczerak, hogy a férfiak figyelmét kihívják és tessenek nekik. Ne tessék ezen fennakadni, asszonyom, mert ez a dolog természetéből folyik. A nőknek nem áll rendelkezésükre más törvényes eszköz, hogy meghódítsák és magukhoz vonzzák a férfiakat. Különösen a múlt századokban nem számíthattak semmiféle más támogatásra. Nem csoda tehát, ha a kaczérság mélyen vert gyökeret a szépnem lelkében. A nők e tulajdonsága sok tekintetben ösztönszerű, eredeti és megváltozhatatlan, a mit számos, az életből merített példával be lehet bizonyítani, így az örültségben, mely legkönnyebben és leggyakrabban vezet az egyéniség dekompozíciójához, azt tapasztaljuk, hogy a műveltség magasabb színvonala pusztul el legelőször; aztán

lassan hanyatlik a kedvesség és a jókedv, veszendőbe megy a szerénység és a tisztaság, de leg-hosszabb ideig ellentáll a kaczérság.

Nagy tapasztalattal rendelkező orvosok azt állítják, hogy a tébolydákba internált női betegek sokszor már rég elvesztették minden egyéb női tulajdonságukat, de a kaczérságuk megmaradt. Legszívesebben nézik magukat a tükörben, a legkülönbözőbb tárgyakkal díszítik fel ruházatukat és gyakran a betegség intenzivitásával nő kaczérságuk is.

A kaczérság épp úgy a nagyúri hölgyek, mint a legegyszerűbb varróleányok tulajdonsága. Nem ritkán hallani oly esetekről, hogy szegény leányok az evéstől elvonják azt az összeget, mely egy új ruha vagy divatos kalap megvásárlására szükséges. Egy dúsgazdag amerikai szép hölgyről azt beszél-lik, hogy egy királyi herczeg tiszteletére rendezett estélyre két gyönyörű szép fehér és rózsaszín ruhát rendelt, melyek közül mindegyik a maga nemében, mint a Rue de la Paix-féle művészet remeke, különösen előnyösen tüntette fel a tetszeni vágyó házi-asszony szépségét. De hogy lehet egy estélyen két különböző toalettet bemutatni? A leleményes szép asszony a következő cselhez folyamodott: A rózsaszínű ruhában megjelenve, a királyi herczeg karján vezettette magát az asztalhoz. Mikor a pecsenyét tálalták, valami ügyes fordulattal meg-

lökte a kiszolgáló inast, úgy hogy a mártás egy része a rózsaszínű ruhát leöntötte. Természetes, hogy foltos ruhában nem maradhatott. Vendégeitől bocsánatot kérve, pár perczre távozott, de csak azért, hogy a már elkészített fehér színű Paquin-féle remekműben annál ragyogóbb szépségben újra megjelenjék.

A nők nemcsak a mi korunkban, de minden időben egyaránt voltak kaczerak. Tudjuk, hogy a legrégebbi népeknél és a civilizáció legelemibb korszakában nem ijedtek meg semmiféle fájdalomtól, hogy szépségüket annál erősebben kifejezésre juttassák. Elég a keresztülszúrt fülekre, orrokra és ajkakra, valamint a legérzékenyebb testrészeken eszközölt tetovírozásokra emlékeztetni, hogy kimutassuk, hogy a nők kaczerása nemcsak a mi világrészünk tulajdonsága, hanem épp úgy dívik Japánban és Kínában is. A kínai nők lábukat összeszorítják, némely ázsiai lakók arezuk formáját megváltoztatják, míg Parisban, Londonban és Budapesten, e célra szolgáló ruhadarabok alkalmazásával, a testnek megkívánt karcúságát idézik elő. Mindez természetesen csak azért történik, hogy emeljék szépségüket és hogy a férfiakra annál nagyobb benyomást gyakoroljanak.

A női kaczeráság nincs korhoz kötve és azt fiataloknál épp úgy, mint öregeknél egyaránt

tapasztaljuk. Mindenki ismeri azt a régi mesét, hogy egy estély alkalmával vitatkozó fiatal asszonyok nem tudtak tisztába jönni azzal a kérdéssel: mely korban szűnik meg tulajdonképpen a nő szerelem. Elhatározták, hogy azt a szerelem kérdéseiben igen járatos ötven éves háziasszonytól kérdezik meg. Ez nyugodtan meghallgatta a vitatkozó fiatal asszonyok kérdését és mosolyogva azt válaszolta: »E kérdésre én igazán nem tudok felelni, hanem tessék azt a másik szalonban időző anyámhoz intézni, ki valószínűleg lesz már abban a helyzetben, hogy megadhassa a feleletet.« A tizenhét éves leány rendesen azt hiszi, hogy harmincz év nőre nézve már előrehaladt kor, a harmincz éves nő már ötven éves koráig marad fiatal és az ötven éves Parisban még úgy akar tetszeni és úgy öltözködni, mint az első fiatalságában ragyogó huszonöt éves nő. A mit a kor redős nyoma vétett az arczon, azt a vegyészeti tudomány nagy haladása rizs-porral, krémmel és pirosítóval amúgy is elenyészteti. Úgy látszik, hogy a műveltség haladásával, az ízlés finomulásával és a szépítőszeres általános használatával, a női szépség idősza mindjobban kitolul. Mikor huszonöt évvel ezelőtt Parisban tartózkodtam, az arczkrém és a pirosító, a szemöldök-feketítő és a hajfesték csak bizonyos, túlságosan emancipált női osztályok különös privilégiuma volt. Az előkelő osztályokhoz tartozó »femme du

monde« legfőlebb csak a szerény nyomot hagyó rizsporhoz folyamodott. Ma már a hölgyek minden osztályban pirosítják ajkaikat és az erre vonatkozó »gêne« teljesen megszűnt, mert az úrnő automobiljában, a színházban és a társaságban, mintha az az élet legtermészetesebb feltételeihez tartoznék, előveszi pirosító crayon-ját és felfrissíti a beszélgetés, evés vagy ital által elhalványult ajkait.

Én nem szerettem soha e Parisban általánossá vált szokást és mikor ebbeli véleményemnek francia barátaim körében kifejezést adok, ezek azt azzal magyarázzák, hogy ízlésem, a húsz évi magyarországi tartózkodásom alatt, nem fejlődött annyira, mint a toaletta-kérdésekben rekordtartó francia nők finomsága. Megengedem, hogy barátainak van igazuk, de azért most is megvallom, hogy mostani hosszú párisi tartózkodásom ideje alatt se finomult ízlésem odáig, és hogy most is jobban szeretem a magyar nő festetlen arczát és természetes piros ajkát a legművésziesebb módon kipingált és preparált francia nő elragadó eleganciájánál.

A nők nem szeretik, ha kaczeroknak tartjuk őket és igen ügyetlen az a férfi, ki bókolás céljából egy szép hölgynek azt mondja, hogy kaczer. Az előkelő nő nem kaczerságával, hanem szellemeivel és finomságával akar hatni, de azért nem megy el tükör mellett a nélkül, hogy be ne tekin-

tene. Nem zárkózik el a legkomolyabb politikai, tudományos vagy társadalmi kérdés megvitatása elől, sőt minél kompetensebb a kör és a társaság, melyben mozog, annál inkább vet súlyt annak bebizonyítására, hogy szellemi foka elég magas, hogy e kérdések megítélésében részt vehet. Mintha az a kifogástalan toalett, az ékes fejdísz és a művészies hajviselet, melyek szépsége kiegészítő részét teszik, nem bírnának fontossággal, a modern nő szívesebben beszél nagyfokú elfoglaltságáról, látogatásairól, felolvasásairól, jótékonyági működéséről, úgy hogy önkéntelenül felvetődik az a kérdés, honnan veszi azt a rengeteg időt, a mibe a toalett-darabok kiválasztása és összeállítása kerül. A párisi nők igen sok időt szentelnek a *toalett-kérdésnek*, sokszor a délelőttöt és a délutánt is; de ha a szépségük és az összhang tökéletességét dicsérjük, úgy járunk vele, mint azzal a képviselővel, ki a parlamentben mindig készületlenül beszélt, de beszédét tanuk hallatára, már napokkal ezelőtt szórói-szóra bevágta.

A nemes értelemben vett kaczárságot nem kell a nőknek restelleniük; sőt ellenkezőleg, hálásak lehetünk mindazon élvezetekért és kényelemért, melyet e veleszületett privilégiumának köszönhetünk. A kaczárságnak nem lévén egyéb célja, mint a tetszés előidézése, a nő nem rettegett vissza semmi áldozattól, sőt fájdalmas szenvedéstől sem,

hogy fizikailag olyan legyen, hogy a férfiak szépnek és elragadónak találják. A nők finom Ízlésének és kaczér természetének köszönhetjük, nagy kényelemmel és művészies csoportosítással berendezett lakásainkat. Csak a kaczér nő képes kellemes otthonot teremteni. A kolostor, honnan a nő és kaczérsága ki vannak zárva, rendesen hideg és szomorú. Valószínűleg otthonaink épp oly hidegek volnának, ha a nő nem hozná magával kaczérsága előnyeit. Az irodalom és az ipar is nagy hálával tartozik a nők kaczérságának. Mi volna a regényirodalom és a színház, ha a nők nem volnának kaczérek? A szép ruhák, a művészies hajviselet, az ékszerek, melyek arra vannak hivatva, hogy bámulatba ejtsenek, hogy a flirtet elősegítsék, a szerelmet táplálják és a szenvedélyt élesszék, mindezek, a nők kaczérsága nélkül, nem létezhetnének mai fejlettségükben. A világ valóban szomorú és unalmas volna. Ha igaz is, hogy a kaczérság bizonyos határon túl frivollá válik, mégis tagadhatatlan, hogy finom keretekbe szorítva, a modern társadalomnak meghozza az élet és a boldogság örömeit.

A CSÁBÍTÓ ÉS ÁLDOZATA.

Paris, 1908 május végén.

Modern társadalmi életünkben igen gyakran találkozunk még a régi színház néhány klasszikus alakjával. Ha a Shakespeare- vagy a Molière-darabok némely alakja már eltűnt, ki tagadhatja, hogy az életben léteznek még Othellók és Rómeók, mint a hogy nem ritkán akadunk még képzelt betegekre, Harpagonokra és Tartuffekre is. A Don Juanok sem ritkák napjainkban, kik kifogyhatatlan szenvedélylyel keresik szerelmi kalandjaikat. A modern csábító talán külső formájában és fellépésében annyira megváltozott, hogy már nem mint a parókát viselő és kardhordó spanyol nemes jelenik meg előttünk, hanem azért morális jelleme változatlanul megmaradt. Ugyanazon vonzerővel és hatalommal, ugyanazon eszközökkel és fegyverekkel hálózza körül áldozatát, mint a múltban és legfőlebb társadalmunk felfogása és jogrendünk türelmessége folytán a veszély, melynek

kiteszi magát, kisebbedett a századok folyamában. Vannak országok, hol a modern csábítók büntetlenül, vagy csak igen csekély kockázattal üzük mesterségüket és azért számuk is lényegesen szaporodott. A régi időkben a csábítót szép, hatalmas és bátor nemesnek képzelték, míg a modern csábító presztízse, nem feltételez sem szépséget, sem vagyon, sem magas születést.

Napjainkban a társadalom minden osztályában gyakran találkozunk oly csábítókkal, kik e tulajdonságok egyikével sem rendelkeznek, de azért megfelelnek a csábítás azon főkellékének, hogy tetszenek és bizalomgerjesztők. A tetszés önmagában véve még nem vezet a donjuanizmus-hoz, mert minden férfiú életében egyszer vagy másszor tetszett, a nélkül hogy azért valaha csábító lett volna. A csábításhoz azonban mindig rossz szándék, lelkiismeretlen önzés és helytelen cselekedet szükséges. Vannak ugyan a szerelemre támaszkodó *Don Juanok* is, kik előre megfontolt gonosz szándékkal nem csábítanak, mert mikor áldozatukra kivetik a hálót, igazán szeretnek és azt hiszik, hogy szerelmük örökké fog tartani, de a szándék büntethetlenségét nem tekintve, az áldozatra nézve az eredmény rendesen ugyanaz.

A modern *Don Juanok* igen gyorsan békülnek ki önmagukkal és lelkiismeretükkel. A cselekedetükért annál könnyebben vállalhatják a fele-

lősséget, mert a törvénykönyv biztosítja majdnem teljes büntetlenségüket és a társadalom részéről is igen enyhe elbírálásban részesülnek.

Minden férfi a nők egy bizonyos osztályának, de az igazi csábító rendszeren minden nőnek tetszik, mert a hatalma, egyénisége vonzerejében és sokoldalúságában találja forrását. Néha lovagias, máskor hideg és visszatartó, néha könnyelmű és előre látó, máskor vakmerő és óvatos és e tulajdonságok mindegyikét a kínálkozó alkalom és az áldozat pszichológiája szerint juttatja érvényre. Egy arccsal mindezen maszkokat tudja felvenni, mert rendszeren jó színész. Szemtelensége, a hazugság szokása és kíméletlensége különös vonzó erőt kölcsönöznek neki, melylyel áldozatát mindig be tudja fonni. A nők leggyakrabban ismert gyengeségeik miatt kerülnek hálójába és ezek: a kíváncsiság és a büszkeség. A csábító a regény, a dráma és az ismeretlen kaland felé vezeti őket, ügyessége és ellenállhatlansága elvakítja büszkeségüket és kíváncsiságukat és így nem csoda, ha az eredmény majdnem mindig ugyanaz: Don Juan a győztes és Éva az áldozat.

Van a csábításnak egy sajátos neme, melylyel némely liberálisan gondolkozó országban, mint például Franciaországban, Magyarországon és Ausztriában lépten-nyomon találkozunk, míg más országokban, mint például Angolországban, vagy

az Egyesült-Államokban, hol a csábítás ezen bevezetési módját és a külső viselkedés általános formáit sokkal szigorúbban megítélik, hiába keressük. E sajátságos, modern csábítót: az aszfaltbetyárt mindenki ismeri, mert a nagyvárosok utcái tele vannak velük. Igen gyakran hangzott fel az a panasz, hogy az utcát meg kell tisztítani az alkalmatlankodó nőktől és most már majdnem minden nagy városban, a rendőrség szigorúan bünteti az e rendszabály ellen vétők kihágásait. Épp oly jogosultsággal kívánhatja a foglalkozása után járó nő, hogy a férfiak frivol tolokodása ellen megvédjük. Az angolok és az amerikaiak erkölcstelennek tartják azt a legtöbb európai városban dívó, nem ritka szokást, hogy férfiú ismeretlen nőt megszólít az utcán. Az amerikai nő ilyen esetben nem habozik a legközelebbi rendőr segítségét igénybe venni, kinek szigorú utasítása van arra, hogy az arczátlankodó férfiút a legközelebbi rendőri állomásra kísérje, de a járó-kelő közönség is pártfogásába veszi a megbántott nőt. Kétséget nem szenved, ha ezt vagy az ehhez hasonló rendszabályt Európa legtöbb városában életbeléptetnék, a bekísérés veszélye és a rendőri jegyzőkönyv kellemetlensége, visszatartana igen sok frivol és léha tolokodót, az ismeretlen nő utcai megszólításától, a mivel számos bajnak és későbbi szerencsétlenségnek elejét lehet venni.

De bármilyen osztályhoz tartozzék is és bármely eszközzel dolgozzék is a csábító, oly országban, melynek jogszolgáltatása nem kellő szigorral bünteti a női becsület ellen intézett, bármely oldalról jövő támadásokat, működése vészthordó az áldozatra nézve és szerencsétlenséget jelent úgy az ártatlan gyermekekre, mint a megbántott társadalomra nézve is. A társadalmi erkölcs kérdései korunkban annyira össze-vissza vannak keverve, hogy több oldalról is kellene megragadnunk, ha hasznos és célravezető akciót akarunk kifejteni. Törvénykezésünk és erkölcsünk olyanok, mint az alapjában megrendült épület. Nem javíthatjuk ki egyik szárnyát a nélkül, hogy a másikat meg ne támasztanók. Innen van aztán, hogy félrendszabályok alkalmazásával, majdnem lehetetlen az elhagyott nők és a törvénytelen gyermekek helyzetén segíteni. A bukott nő igen gyakran nem egyéb, mint a reményében és szerelmében csalódott nő életfolytatása. A ki a bajt alapjában akarja gyógyítani, annak mindenekelőtt a fertőzés okát kell kiirtania.

A törvényszéki tárgyalások és a napilapok tele vannak az elhagyott nők bosszúállásáról, öngyilkosságáról és gyermeküléséről szóló hírekkel. Ezen események legnagyobb részét a csábítóktól elhagyott szerencsétlen nők kétségbeesésére lehet visszavezetni. Ha a művelt országokban annyi az

erkölcsi törvények alól felszabadult nő, nem igaz-e, hogy legnagyobb részüket lelkiismeretlen emberek csábították el és gyáván elhagyták? Kis kutatás után nem találjuk-e majdnem minden nő bukásában az önző, kíméletlen szerelmes és a könnyen hívó nő tragikus történetét?

E szomorú képpel szemben konstatálnunk kell, hogy a legtöbb államban, a modern törvénykezés nagyon kedvez a Don Juanoknak, mert a csábító felösségre vonása még mindig igen nagy nehézséggel jár. Az apasági keresetek igen lánynak kezeltenek és így a legritkább esetekben vezetnek a kívánt eredményre. Némely országban, mint például Franciaországban, apasági kereset egyáltalában lehetetlen, míg az anya a legnagyobb szigorral szoríttatik gyermeke iránti kötelességének teljesítésére. Pedig a kettő közt igen szoros összefüggés van, és az egyiknek a másiktól való elválasztása, nagy igazságtalanság. Ha az anya mindig köteleztetik gyermeke eltartására, nem jogosult-e azon kívánság, hogy a bíróságok és a társadalom is minden tőlük telhető eszközzel vegyék védelmükbe, a csábító önzésének és lelkiismeretlenségének áldozatul esett nőket és anyákat?

Sokszor hallottuk a társadalmi védekezés ellen felhozott kifogásokat, mint a milyenek: a bizonyítás lehetetlensége, a zsarolás lehetősége és a skandalum előidézése. A be nem bizonyítható körül-

ményeken kívül azonban vannak gyakran oly esetek is, a mikor az erkölcsi és anyagi bizonyítékok nem hiányzanak. Ilyenek például a megszőktetés, a csalárd eszközökkel véghezvitt csábítás, a házasság ígérete, az írott bizonyítékok stb. Mindezen esetekben a társadalom védelmébe veheti a nőt és a bíróság is a jelenlegieknél sokkal szigorúbb ítéleteket hozhatna a csábító ellen, az erkölcsi életében és anyagi érdekeiben károsított nő javára.

Ha a czélt akarjuk, nem szabad visszarettenünk az eszközöktől sem. A társadalmi beavatkozás és a bíróság szigorú ítéletei ellen felhozott okok közül, gyakran említik a skandalumtól való félelmet és a zsarolás veszélyét is. A skandalumtól való félelem nem tart vissza bennünket a válási perek tárgyalásaitól, hol a házasságtörésre vonatkozó és az erkölcsi életbe vágó igen sikamlós kérdések, is igen gyakran érintetnek. Nem riadunk vissza a szigorú felelősségre vonástól akkor sem, ha az anya elhagyja gyermekét; miért riadna a társadalom vissza a skandalumtól való félelem miatt, ha a férfi megcsalja a szerencsétlenné tett nőt és elhagyja gyermekét?

Az apasági keresetek ítéleteinek szigorítása, épp oly jogos kívánság, mint a hogy a társadalmi erkölcsök fentartása és a női becsület védelme szempontjából bizonyos esetekben szükséges, hogy a megcsalt nő kártérítési pert indíthasson azon

csábító ellen, ki különféle ürügygel és ígérettel vezette oly lejtőre, honnan az út könnyen vezet a nyomor felé, de honnan a menekülés és az emelkedés ritkaság.

A női becsület kérdéseiben Angolországban és az Egyesült-Államokban a kártérítési igény elve, igen nagy tért hódított. Az erre vonatkozó bírósági intézkedések igen szigorúak és talán ez is egyik oka, hogy e két modern államban, sokkal kevesebb apasági keresettel találkozunk, mint azon országokban, hol a bíróságok nem a kellő szigorral kezelik azokat.

Ha a nőt megfosztjuk az apasági kereset hatóságos támogatásától, vagy a kártérítési igény lehetőségétől, a jogszolgáltatás legelemibb princípiuma ellen vétünk. Elsősorban vétünk a gyermek joga ellen. Miért büntetjük ez ártatlan lényt oly hiba miatt, melyet az követett el, ki a társadalom minden előítélete ellenére világra hozta? E gyermeknek joga van úgy apai, mint anyai részről a leghathatósabb anyagi támogatásra, mivel az erkölcsi támogatást, a szülők hibája miatt, amúgy sem nyerheti el. De vétünk a nő joga ellen is. Miért szenvedjen ő egyedül, mikor a hiba elkövetésénél ketten voltak és a legtöbb esetben a férfi csábításának az áldozata? Végre a társadalom joga is azt követeli, hogy a méltatlan és lelkiismeretlen apák, ne vessenek az utczára becsületüktől

megfosztott, sülyedt teremtéseket és ne juttassanak a világra, halálra szánt szerencsétlen lényeket.

A. törvényhozások rendszerint igen lassan követik az erkölcsi élet mozgalmát. E kérdések a legtöbb országban sürgős törvényhozási reformokat igényelnek, mert a fennálló intézkedések már nem védik meg eléggé a megbántott társadalmat, mely szomorúsággal tapasztalja a nyomor, az elhagyott nők és gyermekek, a gyermekgyilkosságok és a törvénytelen születések szaporodását.

CURIENÉ.

Paris, 1908 június kezdetén.

A regényírók műveiben gyakran akadunk nagy művészek házaseletének leírására és nem ritkán azt tapasztaljuk, hogy az ily természetű egyesülések nem tartoznak a legszerencsésebbek közé. Ennek pszichológiai oka az, hogy e házasságokat legtöbbször oly időben kötötték meg, mikor a művész, pályája kezdetén még nem részesül a dicsőség babérjaiban, melyek rendszeren csak érettebb korban, mikor művei szélesebb körökben elterjedtek, fűződnek nevéhez. Az ily természetű házasságok élettörténete rendszeren az, hogy az egyik házastárs otthon marad és foglalkozik a háztartás ezerféle apróságával és bajaival, míg a másik, művészi hivatásának megfelelőleg, érintkezik a külvilággal, aratja hírneve és dicsősége minden előnyét és tömjénezését. Az ily viszonyok gyakori következménye csalódás és féltékenység, néha kiirthatatlan fájdalom, mely a zavartalan boldogság

reményében megkötve, két elhibázott élet szétválasztásával végződik.

Nem akarom azt állítani, hogy e kép minden művészi háztartásra alkalmazható, mert bizonyára mindenki felhozhat saját tapasztalatából éppen az ellenkező állapotot bizonyító példákat, de azt hiszem, hogy e példák inkább kivételek.

A művészi foglalkozások előnyeihez és sok tekintetben hátrányához is tartozik, hogy minden cselekedetükkel, a közfigyelmet magukra vonják. Ők a nap királyai. Életmódjuk és gusztusaik sokszor jobban érdekelnék mint a királyok magánélete. Természetes, hogy ilyen körülmények közt a művészek szerelmi élete, is méltán felkelti kíváncsiságunkat.

Sajnos csak az, hogy az ez utón nyert erkölcsi kép sokszor nem tiszta és a rajongók részére némi csalódást foglal magában. A művészek szerelme nem állandó és ritkán állhatatos. Inkább szenvedélylyel, mint szívvel szeretnek és ha a szenvedély megszűnt, a szerelemnek alig marad nyoma. Minden nemzet művészi élete, tele van erre vonatkozó példákkal és buzgó életrajz-írók nem mulasztanak el semmi részletet, hogy a nagy alakok magánéletét, kellő világításban meg ne ismertessék.

Berlinben nemrég megjelentek Wagner Rikárd, a világhírű zeneszerző magánlevelei. A zseniális

zeneköltő erkölcsi reputációja érdekében talán jobb lett volna, ha e levelek soha napvilágot nem látnak, mert belőlük tudjuk meg, hogy a nagy lángész, kinek műveit az egész czivilizált világ csodálja, miképen követett el egy hírnevéhez méltatlan és igazságtalan cselekedetet. Wagner fiatal korában elvette feleségül Planer Wilhelminet, vagy mint röviden hívták: Minnát, a königsbergi színház művésznőjét, mikor még nem volt sem a század zenéjét megújító nagy mester, sem a fejedelmek szívesen látott vendége. Minna volt a szomorú és nyomorúságos napok hü kísérője és a művészek életében, a pálya kezdetén gyakran tapasztalható csalódások vigasztalója. A lángészű zeneszerző szenvedélyesen is szerette feleségét.

Egyszer Bordeauxba utazott egy angol család meglátogatására. Mi történt ott? Minna megtudta, hogy férje megcsalta és ezért szemrehányóan eszébe juttatta a boldog napok szerelmét. A férj válasza az volt, hogy mivel már nem feltétlenül szereti, bizonyítékát adta, hogy nem érti meg és azért mindennek vége közöttük. A csapás halálos volt a szegény Minnára és tényleg bele is halt. E történet bizonyára nem tartalmaz semmi olyat, a mi a Lohengrin halhatatlan szerzője erkölcsi reputációját szemünkben emelhetné, annál is inkább, mert ez alkalommal egy igen gazdag nőbe szeretett bele.

Hugo Viktorról is tudjuk, hogy sokáig volt szerelmes Drouetnébe, a Porte-Saint-Martin híres színésznőjébe, kit akkor hagyott el, mikor későbbi feleségének örök hűséget esküdött.

Igen tanulságos e tekintetben Berlioz, a hírneves francia zeneszerző szerelmi története is. Berlioz a legnagyobb pénzzavarban volt, mikor a Shakespeare-szerepekben Parisban vendégszereplő Smithson Henriettebe beleszeretett. Nemsokára feleségül vette a nálánál idősebb színésznőt, kihez véghetetlen szenvedélyvel ragaszkodott. Boldogsága azonban nem tartott hosszú ideig, mert nemsokára megismerkedett egy Henrietténél fiatalabb és szebb énekesnővel, kit még jobban szeretett. Házasélete annyira tűrhetetlenné vált, hogy egy napon otthagya feleségét és holmijával együtt megszökött. Ilyen és ehhez hasonló példákat majdnem minden nemzet művészei történetében találhatunk.

Sokkal érdekesebb a művészek házaséleténél, a tudósok házasélete. Az az ember, ki életét a tudománynak és az igazság érdeknélküli kutatásának szánta, már nem szorul a világ mosolyára. Exisztenciájának központja: az Íróasztal, a könyvtár és a laboratórium. Ha a dicsőség bekopog az ajtón, ez sokszor csak azért történik, hogy kutatásaiban zavarja. A tudósnak nyugalomra és pihenésre van szüksége és e tekintetben az asszony

igen nagy szolgálatot tesz urának, ha arra ügyel, hogy ez zavartalanul folytathassa működését.

A tudósok házaséletének mintaképe, melynek a sors kiszámíthatatlan véletlene oly tragikus módon vetett véget, a Curie-családé volt. Tudvalevő dolog, hogy Curie, a természettan és vegytan tanára, a legnagyobb nélkülözések közt feltalálta a rádiumot, mely feláldozó munkásságában, épp oly tudományosan képzett felesége odaadóan segítette. Mikor az egész világ tudományos körei Curie felé fordultak és a francia kormány egyetemi tanárnak nevezte ki és azon volt, hogy legfőbb óhaját, a modern tudomány minden technikai vívmányával ellátott laboratóriumot a Sorbonneban rendelkezésére állítsa, a szerény igényű tudóst munka utáni sétájában, Paris kellő közepén, egy teherkocsi elgázolta. Curie rögtön meg is halt.

A francia közoktatásügyi miniszter, a nagy tudós iránt érzett hálából, de saját érdeme elismerése céljából is, a megüresedett sorbonnei tanári állásra az oly tragikus módon kiszenvedett tudós feleségét, Curienét nevezte ki, rendelkezésére bocsátván egyúttal azt a férjének szánt fényesen felszerelt új laboratóriumot is, hol ez a nevezetes, ritka nő most naponként tartja előadásait.

Curiené közzétévén férje tudományos kutatásának eredményét, munkájához megírta az elő-

szót. A tudósnő elhallgattatja fájdalmát, hogy annál szabadabban beszélhessen férje nagyságáról. De a ki a sorok közt tud olvasni, észreveszi, hogy e női kebel oly keserúséget takar, a mit semmiféle állás vagy fényes laboratórium nem vigasztalhat.

Curiené nemcsak gondozta és ápolta férjét, hanem egyszersmind vele dolgozott, munkatársa és a kiváló mester tanulékony növendéke volt. Mikor életrajzát leírja, nemes egyszerűséggel rajzolja a szegény, de rendkívüli megfigyelő és kutató tehetséggel megáldott tudós anyagi küzdelmét addig az időig, mikor 1904-ben, a rádium felfedezésének megjutalmazásául, a Nobel-féle díjjal tüntették ki. Az egyetemi tanárság, az akadémiai tagság és a fényes laboratórium: mind e nagyjelentőségű felfedezés következményei voltak, mikor negyvenhét éves korában, a kegyetlen halál kiragadta a tudományos működés és egy szerető feleség karjaiból.

A párisiak és az ideérkező idegenek nagy kíváncsisággal mennek a Sorbonneba, hol az újonnan kinevezett egyetemi tanár, Curiené, tartja vegytani előadásait. A ki valamikor e rendkívüli nő életrajzát meg fogja írni, így kezdhetné bevezető sorait: Volt egyszer Varsóban, Lengyelország fővárosában egy szegény, de kitűnő tehetséggel megáldott leány, ki, miután sikerrel befejezte tanulmányait, leckeadással annyi pénzre tett szert, hogy

Parisba, a tudományok és művészetek világvárosába megérkezhetett... Tudásvágya a Sorbonneba vezette, hol egy híres egyetemi tanár szegény és szerény segédje, épp oly mohón leste a tanár kutatásait, mint ő. Ott megismerkedtek, együtt dolgoztak és egy pár hét múlva egymáséi voltak. Azóta Curiené lett Sklodovska kisasszony. A doktorátusi vizsga letétele után Sèvresbe kinevezték tanárnak, míg férje a természettani és vegytani iskola laboratóriumát vezette. A legszerényebb viszonyok közt éveken keresztül együtt kutattak és vizsgálódtak, úgy hogy bátran lehet azt állítani, hogy Curie és felesége együtt fedezték fel az urániumot és a rádiumot.

E csodálatos nő fényképe nem volna tökéletes, ha mostani helyére, tanári székéig nem kísérik. Félkettőre jár az idő. A Sorbonne nagy félkör alakú termében, a széles padokban körülbelül hatvan hallgató vár. F fiatal emberek, tanuló leányok és néhány felnőtt öregebb tanár, kik mind azért jöttek, hogy tudásukat szaporítsák és a tanárnő kiválóan érdekes előadását meghallgassák. Az ajtó megnyílik és a hallgatóság tapsai közt, feketébe öltözött, közép nagyságú nő tart a pódium felé. hol szerényen meghajolva, krétát vesz a kezébe és így kezdi: »Folytatjuk az elektromérő mozgási törvényeiről szóló előadásunkat.« Curiené természetes egyszerűséggel, mondhatnám félénkséggel

tartja előadását. Minden szava meggondolt, nem mond semmi fölöslegeset és ha a szó gyorsan nem jut emlékezetébe, megáll egy másodpercze, mert azt akarja, hogy gondolatait a lehető legnagyobb preczizitással fejezze ki. Sohasem akad meg, mondatai világosak, kerekdedek, úgy hogy mindenki könnyen követheti és megértheti. Ritkán hallani ennél érdekesebb és vonzóbb előadást.

ERKÖLCS A SZÍNHÁZBAN.

Paris, 1908 június 11.

Paris jelenleg a legerkölsösebb városok közé tartozik. A nemzetközi pornográfiaellenes kongresszus itt tartja gyűléseit és kétségtelen, hogy több oly üdvös intézkedést fog javasolni, mely bizonyára úgy a francia, mint a többi államok törvényhozásainak, a jövődöbeli erkölcsi rendszabályok életbeléptetésénél, zsinórmértékül fog szolgálni. Utoljára a pornográfia ellenségeinek igazuk is van. Nem lehet a sajtószabadságot odáig vinni, hogy az apának ne legyen szabad leányával valamely könyvkereskedésbe bemenni a nélkül^ hogy oly könyvön vagy füzetben ne akadjon meg szeme, mely a fiatal leány arczába hajtja a vért; vagy hogy ne lehessen a boulevardokon sétálni a nélkül, hogy a kioszkok kirakatai ne hirdessék valamely zuglap oly triviális rajzát, mely még a liberálishan gondolkodó embert is meggyözi a sajtószabadsággal való visszaélések megszüntetésének

szükségességéről. A művészeti szabadság ürügye alatt nem szabad a fiatalság erkölcsi érzései kiölni. A művészet hivatása nem a természet szolgai utánzása, hanem inkább abból áll, hogy föléje helyezkedjék; a mi legjobban onnan is kitűnik, hogy egyetlen klasszikus vagy világhírű festő sem volt a pornográfia híve.

Néhány évvel ezelőtt a színházi igazgatók szinte túllícitálták egymást abban a törekvésükben, hogy a szellemesség köpönyege alatt a könnyű erkölcsök kategóriájába tartozó darabokkal csődítsék a közönséget a színházba. De egyrészt a jóízlésű látogatók, másrészt a sajtó szigorú kritikája, csakhamar megtisztították a színpadot a frivolitásoktól. Az utolsó esztendőben Parisban már mindössze csak két színház tartott műsoron oly darabokat, melyeket ebbe a kategóriába lehet sorozni és ezek közül az egyik, a Nouveauté, mely Feydeau, »Occupe-toi d'Amélie« (Foglalkozzál Amáliával) című, igen szellemes és mulattató bohózatát rendkívül sikerrel adja elő. Az igaz, hogy az erkölcsisztító áramlat ellenére, minden párisi és ideérkező idegen, ki a színházban egy kellemes estét akar tölteni, megnézi e darabot, a mi nem annyira a sajtóreklámnak, mint inkább Feydeau kitűnő hírnevének köszönhető. A másik színház, mely még mindig sikamlós tárgyú darabokat tart műsoron: a Palais-Royal, de ezt már kevesebben

látogatják, egyrészt azért, mert a színház belseje tűzbiztonsági szempontból olyan állapotban van, hogy borzadás nélkül a veszély esetére gondolni sem lehet, másrészt pedig azért, mert már régen nem tett szert oly darabra, mely határozott sikert aratott volna. A színházak is nagyon ki vannak téve a divatnak. A közönség szeret olyan színházba járni, mely vonz és a hol mindig »sikkes« embereket lehet találni. Ellenben igen könnyen leszokik olyan színházról, melynek darabjai megbuknak. Példa rá a »Renaissance«-színház, mely az ezidei szezont két sikeres darabjával, a »Sámson«-nal és »A meztelen nő«-vel most fejezte be. Ezt a két darabot, október kezdetétől május végéig, esténként telt ház előtt adták elő és a bevételek összege, nyolcz hónap alatt egy millió frankra emelkedett. Más színházak pedig, melyek néhány évvel ezelőtt még a párisi társadalmi életben igen nagy szerepet játszottak, csak nagynehezen tudnak zöld ágra vergődni.

De ha akad is a körülbelül negyven színház közt egy vagy kettő, mely egy kiváló tehetségű író elismert szellemességével és az erkölcsiséget, ha nem is sértő, de nem is előmozdító tárgyú darabjával még megtölti a színházat, bátran azt lehet állítani, hogy a közönség ízlése elfordult a frivolitásoktól és hogy a sajtó és a finom érzékű színházlátogatók együttes törekvéseinek, rövid idő

alatt sikerülni fog a színpadokat a vetkőzést és az ágybafekvést feltüntető, vagy ehhez hasonló cselekményektől megszabadítani.

Sokkal aktuálisabb most már a legújabb erkölcsi kérdés: a meztelenség a színpadon. Van-e a meztelenségnek helye a színpadon? És ha nincs, hol van az a határ, melyben a szép iránti érzék és az erkölcstelenség fogalma találkoznak? Az erkölcstelen, vagy inkább a frivol tárgyú darabot az ember egyszer vagy kétszer megnézi, de ha sokszor látja, megunja. A szép és nemes iránti érzék mindig utat tör magának; a belletristák és az esztétikusok kis biztatására, a nagyközönség gyorsan megutálta a triviális tárgyú bohózatokat. A meztelenséggel azonban egészen másképpen állunk, mert annak kútforrása nem mindig a színház, hanem sokszor a szalon, vagy a társadalmi élet más találkozási helye. Meg aztán, ki merné tagadni, hogy a meztelenségben is van művészet? A legnagyobb mesterek meztelen nőket festettek és minden múzeum tartalmaz meztelen alakokat, melyeket a szakértők, a hagyomány és finomult Ízlésünk is, mint a festészeti és szobrászati művészet remekeit csodálnak.

A frivol tárgyú előadások a legtöbb színházból ki lévén szorítva, a másodrangú, különösen a könnyebb műfajokat művelő intézetek, a nagy verseny nyomása alatt, az úgynevezett »Revue«-kben,

pazar kiállítású, félig felöltözött és félig meztelen nőkből álló csoportokat mutattak be. Az egyik többet és pikánsabbat akart nyújtani a másiknál, úgy hogy a sajtó egy része, erélyesen kikelt a meztelenséget túllícitáló visszaélések ellen. Bérenger szenátor, a pornográfiaellenes kongresszus elnöke, a törvénykönyv szakaszaira hivatkozva, az ügyészségnél följelentette azokat az igazgatókat, kik a meztelenség bemutatásával vétettek a jó erkölcs törvényei ellen. Másnap a rendőrség bejárta a jelzett színházakat, de már nem talált kifogásolni való meztelenséget a színpadon. A kérdés mindazonáltal napirenden maradt és a meztelenségnek a színpadon való tűrése vagy megtiltása, élénk vitatkozás tárgya.

Parisban az idén több száz előadást láttunk, hol meztelen nők szerepeltek a színpadon, a nélkül hogy a párisi, vidéki vagy idegen publikum bármely formában is protestált volna, a mit sokan úgy magyaráznak, hogy a meztelenség feltüntetése talán vallási szempontból kifogásolható, de nem vét se a polgári törvény, se az erkölcsiség követelményei ellen. Ha nem úgy volna, miért engedi az állam, hogy a művészeti iskolákban nap-nap után meztelen modellek, nagyobbára kiskorú növendékeknek bemutatkozzanak? Ha a szigorú nevelés erkölcsi felfogása alatt, az »Ecole

des beaux-arts«-ban egy fiatal művész vonakodnék meztelen nőket festeni vagy rajzolni, az olyan reformátort az iskolából egyenesen elbocsátának és tudtára adnák, hogy tehetség hiányában keresen más pályát és ne számítson sem állami ösztöndíjra, sem állami megrendelésre. Mivel ezeket a modelleket az állam fizeti, mi jogon tiltja meg, hogy negyven vagy ötven éves emberek, a színpadon meztelen nőkben gyönyörködjenek, mikor a húsz éves művésznövendékeket erre kényszeríti? Erre a szigorú erkölcsbírálok azt felelik, hogy »a művészet érdeke« követeli, hogy a fiatalság természetel után tanulja az emberi test szépségének anatómiáját, épp úgy, mint a hogy a múzeumokban is a művészet érdeke követeli, hogy mindenki tetszése szerint tanulmányozhassa a különböző korok ránk maradt remekeit. A színház azonban ma már több mint a művészet egyik ága: jóformán a művészetek Parnasszusa. A festő és a szobrász ide hozzák műveiket, a költő verseit, a zenész zenealkotásait, a színész játékát, az énekes hangját, a mérnök gépeit, az ékszerész kincseit és fantáziáját, a mesterember bútort és ruházatát, szóval azt lehet állítani, hogy a modern opera magában foglalja egy egész kornak összes intellektuális alkotásait. Igaz, hogy a meztelenség bemutatása még csak a másodrangú színházakban ütötte fel sátorát, de a mozgalom a

nagy apparátussal, énekkel, zenekísérettel és az összes művészeti ágak közreműködésével felszerelendő látványosságok bemutatását tartja szem előtt.

E felfogás hívői abban a véleményben vannak, hogy a mozgalom haladását rendőri intézkedésekkel megszüntetni vagy megállítani nem lehet, épp oly kevésbé, mint a hogy némely országban a nagyközönség általános követelésével szemben – végre a bikaviadalokat is megengedték; pedig ott naponként mintegy húsz élő állat kegyetlen feláldozásáról volt szó, holott ha egy szép és fiatal nő a színpadon Galatée szerepében fellép, semmiféle áldozat meg nem kívántatik, sőt nem is panaszkodik senki sem.

A meztelenség ellenzői és a szigorú moralitás barátjai, a legnagyobb megütközéssel utasítják vissza a jó erkölcsök ellen intézett támadást. A civilizált társadalom az elmúlt idők minden korszakában arra törekedett, hogy a férfit a »meztelenség« zsarnoksága ellen megvédje. A legtöbb törvényhozás, hogy a férfi és a nő közti érintkezést megneemesítse, életbeléptette a feloldhatatlan házasságot, szigorú büntetésekkel sújtotta az erkölcsök ellen elkövetett kihágásokat és a művelt felfogás megvetéssel fordult el azoktól, kik bármely tekintetben az erkölcs törvényeivel összeütközésbe kerültek. Ugyanaz a társa-

dalom tőrje most a színpadi horribilitások bemutatását?

Azt hiszem, hogy a szigorú erkölcsbírálok haragja és felindulása kissé túlzott és fölösleges is. A veszély nem oly nagy, mert a meztelenség, melyet ez idén a párisi színpadokon láttunk, nézetem szerint nem demoralizál. Nem demoralizál pedig azért, mert a kiállított nők nagyon eltérnek a múzeumainkban bemutatott nők isteni formáitól. Nem megyek odáig, mint Schopenhauer, ki azt állítja, hogy a világ egyedüli szép teremtése a férfi, kit formai szempontból a nők szépsége fölé helyez; ellenkezőleg, azt hiszem, hogy Schopenhauer azon állítása, hogy a nő nem sikerült és nem tökéletes teremtése az Istennek, hamis; csak hogy nem tagadhatom, hogy valahányszor a »Music-hall«-okban bemutatott nőket látom, a nagy bölcsész teóriája jut eszembe. Ha ezek a nők igazán szépek volnának, nem találkoznánk velük e helyeken, mert máshol sokkal jobb karriert csinálnának. Ezek nagyobbára szegény, elhagyott nők, kiknek anatómiája tényleg igen sok kívánni valót hagy hátra. Vágyat gerjeszteni, szenvedélyre hevíteni képtelenek, sőt sokszor a sajnálkozás érzetét ébresztik bennünk. Felöltözve e nők nem tehetnének oly rossz benyomást. Ha pedig ilyen gondolatokat ébresztenek, ez nem az erkölcstelenséghez vezető út, hanem inkább az

erény kezdete. Különben nem új fölfedezés, hogy a meztelen nő kevésbé veszélyes és szerelemgerjesztő, mint az elegáns toalettbén megjelenő szép és kaczer nő flirtje. Emberi dolog, hogy az igazán szép festmények és szobrok meztelensége művészies gyönyört ébreszt, míg az élő nők meztelensége a színpadon, inkább a sajnálat érzését kelti fel.

AZ EMBERI NEM JÖVŐJE.

Paris, 1908 június 18.

Sem a tudomány alapos kutatásai, sem a tudósok képzelő ereje nem voltak képesek mai napig feltárni, hogy az emberi nem jövője az idők folyamán, mely arányban fog fejlődni. A legszerényebb tudósok állítása szerint legalább is kétszázézer év múlt el, mióta a »homo sapiens«, a föld királya, tagadhatatlan felsőbbségében uralkodik a világon és talán épp annyi, vagy hosszabb időre lesz szükség, hogy vagy degenerálási pro-czesszus, vagy valamely előre nem látott felforgatás következtében, eltűnjék a föld felületéről. Felmerül a kérdés, vajjon addig is a meg-öregedett emberi fajt fel fogják-e váltani új fajok? Elősegítik vagy megzavarják-e az esetleges végbe-menő geologikus felforgatások, a fejlődés normális menetét? Mindez lehetséges, de ki tudná meg-mondani? A tudomány mostani adatai, melyek ma plauzibiliseknek látszanak, a holnap előre nem

látott befolyásai által felzavarhatók. Lassan vagy gyorsan minden megváltozik a földön, az anyag épp úgy, mint az emberi eszme. Az eltűnt fajok romjai, melyekkel a földben oly gyakran találkozunk, a különböző állatok és emberi fajok, melyek közöttünk élnek, eléggé bizonyítják ezt az állandó változási processzust, mely rövidebb időközökben sokszor szemünk előtt megy végbe és épp oly tagadhatatlan, mint civilizációnk evolúciója.

Tudvalevő dolog, hogy az emberi fajok közt, az alsóbbrendű négerektől kezdve, egészen a kaukázusi fajig, számos fejlődési fokot különböztetünk meg és így, ha megközelítő képet akarunk szerezni arról, hogy ezer és ezer évszázad múlva, az emberi faj hová fog fejlődni, mindenekelőtt tisztába kell jönnünk azzal a sokkal könnyebb kérdéssel, hogy tulajdonképpen kik és milyenek voltak az emberi faj elődjei. Az erre vonatkozó tudományos kutatások eredményei még igen sok feltételes és képzeletbeli adatra támaszkodnak. Igen helyesen jegyezte meg erre vonatkozólag Domany francia egyetemi tanár, az emberi faj eredetére vonatkozó munkájában: »Semmiről sem tudunk mindent. Az állatnak emberré való árváltozási processzusáról semmit sem tudunk, mivel sok tekintetben téves, jelenleg ismert adataink ki nem elégíthetnek.«

Kétségtelen, hogy igen sokan érdeklődnek az emberi faj eredetére vonatkozó kérdések iránt. Azok az idők, mikor az antropoid majomfajoktól való származási proceszus ismertetése, még méltatlankodó tiltakozásokra adott alkalmat, rég elmultak, mert ma már senki előtt nem titok többé, hogy az antropoid majomfajokban is megtaláljuk az emberi test minden külső és belső szerveit és alkatrészeit. Így például a csontok száma, az egyiknél épp úgy mint a másiknál, körülbelül kétszázra, az izmok száma háromszázra és a fogak száma harminczkettőre emelkedik.

Igen érdekes adatokat tartalmaz erre vonatkozólag, Bernelot Moens amsterdami egyetemi tanár tanulmánya, ki a hollandiai királyi család áldozatkészségéből, egyetemi előadásait néhány esztendőre megszüntette oly célból, hogy Kongóban, az antropoid majmok hazájában, az alsóbbrendű négerfajok segítségével, visszaállítsa az ember és a majom között valamikor létezett, de az évezredek folyamán kihalt középfajt. A hollandiai tudós, »Recherches expérimentales sur l'origine de l'homme« (Az emberi faj eredetére vonatkozó kísérleti kutatások) című munkája Hollandiában, épp úgy mint más országokban is, valóságos tudományos vihart keltett és igen szenvedélyes vitatkozásokra adott alkalmat. Bernelot Moens épp úgy, mint sok más modern tudós, meg van győ-

zödve arról, hogy az ember a majomtól származik. Sem Lamarck, sem Darwin nem merték az ember és az antropoidok közeli rokonságát proklamálni, csak Darwin halála után, tanítványai munkáiból vonták le a nagy mester koncepczióját is túlhaladó ezt a következtetést.

A legújabb kutatások azonban már arra a tapasztalatra is vezettek, hogy ugyanazon vegyi összetételű vér forog az ember és az antropoidok ereiben, a mi igen fontos fölfedezés azért, mert azt is konstatálták, hogy a távolabbi rokonságban álló állatok vérenek vegyi összetétele, már egészen más természetű. Ha például a macska és a nyúl vérét az illető állatok véredényeibe kölcsönösen bevezetjük, ezek az állatok pár percz alatt ideges rángatózások közt kimúlnak; ellenben az állatok életének veszélyeztetése nélkül, keverhetjük például a ló és a szamár, vagy a kutya és a farkas vérét. A mindennapi tenyésztési tapasztalatok is mutatják, hogy a közel álló fajok keresztezésével, közép fajokat tudunk létrehozni; tehát önkéntelenül felmerül az a kérdés, hogy milyen eredményt érünk el, ha az ember vérét a közel álló majomfajok vérevel összekevernők?

A hollandiai tudós kísérletei szerint, az emberi vérből készített szérum elpusztítja minden élő állat véresejtjeit, kivéven az antropoid-fajokéit. Ha ez igaz, miért ne lehetne az ember és az

antropoid majmok közti lemenő középajt vagy úgynevezett »hybrid« fajt létrehozni? Bernelot Moens ezt annál inkább tartja lehetségesnek, mert a párisi Pasteur-féle intézetben, az ember legborzasztóbb betegségeinek egyikét, a »vérbajt« minden nehézség nélkül a felsőbbrendű majomfajokba képesek beoltani, sőt ezen intézet egyik tudós tanára, Mecsnikov dr. annak a reménynek is adott kifejezést, hogy ez utón oly szérumot lesz lehetséges feltalálni, mely a szenvedő emberiséget, e borzasztó betegség pusztításaitól meg fogja óvhatni.

E szempontból kiindulva érthető, hogy a hollandiai tanár szándéka elsősorban az, hogy a majomfajok közt közép- és hybrid-faj okát hozzon létre. Érdekes lesz megtudni, hogy a gorilla és a csimpánz, a gorilla és az orangután, a gorilla és a hosszúfejű majom és végre az orangután és a csimpánz keresztezése milyen eredményt fog létrehozni. És ha ez állatok egymás iránti ellen-szenve vagy ösztönszerű ellenségeskedése oly nagy, hogy a természetes keresztezést, kizárja? A tudomány azért nem jut zavarba, mert marad még mindig a mesterséges termékenyítés kísérlete, mely az utóbbi években oly csodálatos eredményekre vezetett.

Ez azonban az amsterdami tudósnek nem egyedüli célja. Aki az ember és az antropoidok

közi keresztezés eredményére kíváncsi és azért a hollandiai királyi család anyagi segélyezésével, a francia kormány és a Pasteur-féle intézet támogatásával elhatározta, hogy néhány esztendőre visszavonul Kongo-államba, hol nemcsak a kísérleteihez szükséges, legnagyobb fejlettséggel bíró antropoid majomfaj, de a műveltség és fejlődés szempontjából legalacsonyabb nívón álló négerfajok is találhatóak. E kísérletekre Európa egyáltalában alkalmatlan, mert a majmok nálunk drágák, égalji viszonyaink közt nem fejlődhetnek és tüdővész, tüdőgyulladás és egyéb betegségek következtében gyorsan pusztulnak.

Létezett-e tényleg valamikor az antropoidok és az emberek közti közép faj? Bernelot Moens nem kételkedik benne. Az 1856-ban Neander völgyben, Düsseldorf mellett talált és a bonni múzeumban őrzött, valamint az 1887-ben Namur-ban talált és jelenleg a liègei múzeumban őrzött koponyák, határozottan az ismert majmok fejlődési foka fölött és a jelenleg élő emberek fejlődési foka alatt álló fajok maradványai.

Azóta Európa más országaiban is ezekhez hasonló koponyákra akadtak, melyek azt bizonyítják, hogy valamikor a jelenlegi Európa területén, majomfejű emberek voltak. De bizonyítják ezt más körülmények is. így például a Barnum és Bailey czirkuszban bemutatott kutyaember, a

selyemszörű fiatal leány, Shwe-Maong a majomszörű ember, kinek számos gyermekei szintén majomszörrel fedve jöttek a világra, mind a mellett tanúskodnak, hogy e középfajok megvoltak.

Bernelot Moens kísérletei mindenesetre érdekesek és tanulságosak. A fajok fejlődéséről és átváltozásáról szóló teóriát, ma már a leghíresebb tudósok is vallják azzal a különbséggel, hogy a visszafejlődési proceszus lehetőségében nem bíznak. Az erre vonatkozó tudományos vitatkozások még semmi pozitív eredményre nem vezettek, épp oly kevésbé, mint a hogy nem oldották meg az ezzel kapcsolatban álló másik fontos kérdést sem, mely abból áll: vajjon a most élő legtökéletesebb kaukázusi faj után következő fajok közt, lesz-e olyan fejlődési különbség, mint a milyen ma konstátálható, nemcsak az antropoidok és a kaukázusi ember közt, de legalább is az alsóbb fokú négerfajok és a kaukázusi ember közt?

Bármily nagyra is emelkedett büszkeségünk, nem lehetetlen meg nem határozott, távolabb jövőben oly fajra is gondolni, mely a miénknél jobb és tökéletesebb lesz. De vannak tudósok, kik azt állítják, hogy a jelenleg élő fehérfajú ember, mái a fejlődés legmagasabb fokán áll. Ez nem annyit jelent, mintha a civilizáció, az erkölcs és a jólét örökre meg fognának maradni jelenlegi tökéletlen állapotukban; ellenkezőleg, minden ge-

neráció az utána következőnek örökségbe hagyja anyagi és erkölcsi működésének gyümölcsét és így nem lehet kétséges, hogy az utánunk következő fajok nálunknál tanultabbak, okosabbak és tapasztaltabbak lesznek, de a tudósok állítása szerint a világra kerülő gyermekek agymennyisége és testterjedelme, volnának a faj további fejlődési proccesszusának különös anatómiai akadályai.

A REPÜLŐGÉP.

Paris, 1908 június végén.

Az emberi szellem problémái közt a legcsábítóbb, de talán a legnehezebb is: a levegő meghódítása. A legrégebb idők óta az ember legnagyobb ambíciói közé tartozott, a madárral való versenyezés. Mennyi örültséggel határos vakmerőség és mennyi hősies feláldozás volt szükséges ahhoz, hogy a gyakorlati szempontból óriási mai eredményt felmutathassuk. Hányszor történt az utolsó fél században, hogy egy szenzációs kísérlet után azt hittük, hogy az oly soká várt álomnak teljesítése előtt állunk és erre mindjárt következett a legridegebb kijózanodás: a történet följegyezte az új hős halálát, de az álom egyre kevésbé megvalósíthatónak bizonyult.

De sokszor az álom is már az akarat kifejezése. Mikor a megelőző generációk a levegőben való közlekedés megvalósításáról álmodoztak, nemzedékről-nemzedékre átszarmasztatták azt az eltö-

kélt szándékot és feltartóztatlan akaratot, hogy ez a probléma keresztülvitessék. A mi még egy év-tizeddel ezelőtt a sikertelen kísérletek nagy száma miatt, a tudatlanok és a pesszimisták szarkazmusával szemben lehetetlennek látszott, ma már valóság: a kormányozható léghajók és a repülőgépek meghódították a levegőt.

Ma már minden országnak megvan a maga kormányozható léghajója. Vajjon a francia »Ville de Paris«, a német »Parseval«, vagy az angol »Second to none« (Nulli secundus) a leggyorsabb és legsikerültebb-e, az nem nagyon fontos, mert az elv mindegyikben ugyanaz: az erőt a gáz adja, az irányt a motor. Legfőlebb történeti szempontból lehet érdekes följegyezni, hogy a levegő meghódításában, szintén elsők voltak a francziák.

A »Patrie« volt az első kormányozható léghajó, mely a Paris és Verdun közti háromszáz kilométernyi utat, minden fennakadás nélkül megtette. Váratlan szökése és eltűnése óta az ugyanazon rendszeren alapuló »Ville de Paris« lépett helyébe, melyet nemsokára a francia hadügyminiszter által megrendelt, az eddigiéknél nagyobb hordóképeséggel és ellentálló erővel bíró két új léghajó fog követni.

A különféle országokban mai napig tett kísérletek eredményeként azt lehet állítani, hogy a léghajógyárosok ma már minden nehézség nélkül,

oly kormányozható léghajókat tudnak építeni, melyek hét vagy nyolcz utast óránként ötven kilométernyi sebességgel, tíz vagy tizenkét óráig tartó útra, négy vagy ötszáz kilométernyi távolságban elvihetnek. Ezekkel a kétségtelen adatokkal szemben, érdekes feltenni azt a kérdést, hogy mi lesz az új tudomány gyakorlati haszna, vagyis inkább, hogy mire fognak tulajdonképpen szolgálni e levegőben járó automobilonok?

Helytelen volna föltenni, hogy a kormányozható léghajó rövid idő alatt fel fogja zavarni a világ mostani rendjét, hogy a házak tetői léghajóállomásokká fognak átalakulni, hogy a levegő szörnyetegei elveszik tőlünk a szabad ég kilátását, vagy hogy tönkre fogják tenni a most szokásos tengeri közlekedést; mindezek a feltevések csak a felcsigázott képzelet alkotásai. De minden túlzás nélkül, a tudomány mai eredményére támaszkodva, bátran lehet állítani, hogy a léghajózás mindenekelőtt katonai szempontból, fontos szerepre van hivatva. Kétségtelen, hogy pár év múlva minden nagy nemzet rendelkezik több vagy kevesebb kormányozható léghajóból álló hajóhaddal, mely nagyobbára védelmi rendeltetésénél fogva, arra lesz hivatva, hogy a terület topográfiai fekvését és az ellenség hadseregeinek mozdulatait kifürkészsze. Ugyanebből a szempontból, a kormányozható léghajók a tengeri hatalmaknak az ellenséges hadi-

hajók és torpedók kifürkészése körül, is igen nagy szolgálatára lesznek. Gazdag emberek és sportsmanek, kik ma nem riadnak vissza egy nagy fényűzéssel épített »yacht« rengeteg költségeitől, örömmel meg fogják ragadni az alkalmat, hogy például London és Paris közt, léghajójukon tegyék meg az utat. Felmerül a kérdés, hogy az államok vámszedői miképpen fogják feltehetni, a Feydeau darabja után legújabbán oly gyakran ismételt kérdést: »Avez-vous quelque chose à déclarer?« (Van elvámolni valója?) De akkor valószínűleg, az állami vámőrök is már a jelenlegi mozgó cziklista-rendőrök módjára, kormányozható léghajókon közlekednek majd.

A modern tudomány különbséget tesz az aerosztáció és az aviáció találmányai közt. Az aerosztáción alapszik a kormányozható léghajózás, mely abból áll, hogy a levegőt egy nálánál könnyebb testtel meghódítsuk, míg az aviáció feladata, melyen a repülőgép rendszere alapszik, az, hogy a levegőbe a nálánál nehezebb test segítségével felszállunk és ezt a testet, a levegő ellentállási képességére támaszkodva, kormányozzuk is.

A repülőgép feltalálásának eszméje épp oly régi, mint maga a világ. A ki a madár repülését figyelemmel kísérte, önkéntelenül arra a gondolatra juthatott, hogy lesz idő, mikor az embernek már nem lesz lehetetlen gép segítségével madár

módjára repülnie. Csakhogy az álom és a valóság közt nagy a távolság és így sok század véghetetlen töprengése és küzdelme kellett ahhoz, hogy ma csalódás veszélye nélkül, biztonsággal állíthassuk, hogy a levegőnél nehezebb testtel való felszállás, a levegőben való tartózkodás és kormányzás a valóság tényei közé tartozik. A világ naponként figyelemmel kíséri Farman, Delagrane és társaik úttörését. A mit a legnagyobb tudósok századokon keresztül megoldani nem voltak képesek, az egyszerű sportembereknek a világ csodálatára, pár hónap alatt sikerült. Hetek óta a napilapok rövid időközökben közzéteszik, a vakmerő aviátoroknak kezdetben rövid, de mindig hosszabb és hosszabb ideig tartó repülését.

»L'appétit vient en mangeant« mondja a közmondás. Kezdetben csak hatvan vagy nyolczvan méteres ugrásokról volt szó, később az egy kilométernyi távolság megtétele, aztán a Deutsch-Archdeacon-féle díj elnyeréseért pályázott háromszögű repülés fényes sikere következett. Ma már nem vagyunk meglepődve, ha reggeli lapunk arról értesít, hogy Delagrane repülőgépével kilencz perez alatt a tizenöt kilométernyi körutat, vagy Farman, az Ostende és Blankenberg közti távolságot, ennyi meg ennyi perez alatt megtette. Önkéntelenül felmerül azonban az a kérdés: mi úton sikerült a feltalálóknak e bámulatos eredményeket

elérniök? Mi az oka annak, hogy e rendetlenül összeállított bambusznád-skatulyák, mintegy ötszáz kilogrammnyi súlyukkal, oly könnyen tudnak felemelkedni, mikor erre nagy tudósoknak és szakembereknek, hosszú évszázadokon keresztül épített gépei képtelenek voltak?

Miből áll tulajdonképpen a repülőgép? Egyszerű, könnyen ég felé hajló fafelületből, melyet igen érzékeny és gyorsan forduló motor előre hajt. Tessék egy a mezőn játszó fiút megfigyelni, ki szélcsendes időben papírsárkányt készül elereszteni. Mit tesz a gyermek? Futásnak indul, minek következtében sárkánya néhány méternyi magasságra fölemelkedik, de mihelyt a fiú megáll, játékszere visszaesik. Ha a fiú által vezetett sárkányzsinór helyett gyorsmozgású motort képzelünk, a repülőgép működése könnyebben megérthető. De nemcsak ezen felületes összehasonlításban, de alapos tanulmány alapján, a sárkány légbeli működésében is, a Farman-repülőgép minden alkatelmét meg lehet találni. Legfontosabb kelléke a szakértők véleménye szerint az, hogy szélnek eresztett sárkány módjára, a levegőben nyugodtan fentartassa magát. E tekintetben a legegyszerűbb játék-kereskedő is megmagyarázhatja nekünk azt, hogy a sárkányt tartó zsinórt, a test hosszúságának első harmadrészéhez kell erősíteniünk. A repülőgépnél a nehézség központja szintén a test egy harmad-

része tájékán van, míg az eddigi kutatók a központot mindig a test alsóbb részeiben keresték. Ez volt az oka annak, hogy állandó mozgás mellett, nyugodt ellensúlyra sohasem tehettek szert. A kormányzás az automobiloknál alkalmazott kerék segítségével történik, a mi már semmiféle nehézséggel nem jár, de annál több bajt okoz az emelkedés és lebecsátás kérdése, melyet csak az utolsó hónapokban Voisin mérnök egyik zseniális találmányával, tökéletlenül bár, de biztos megoldás útjára vittek. Igen érdekesek a repülőgépre vonatkozó következő adatok, melyeket Farman egy hírlapíróval folytatott beszélgetése alkalmával köbölt. Repülőgépeének felülete ötven négyszögméter, a motor ötven lóerejű és eddig elért legnagyobb átlagos sebessége, óránként ötven kilométer. Magától értetődik, hogy mennél nagyobb a repülőgép gyorsasága, annál nagyobb súlylyal lesz képes fölemelkedni s annál kisebb lehet térfoglalata is. Repülőgépe, minden költséget beleértve, körülbelül huszonötezer frankba került.

Mi akadályozza meg most már Farmant vagy Delagranget abban, hogy egy vagy több óráig tartózkodjanak a levegőben? Elsősorban a motorok tökéletlensége. Az eddig feltalált Antoinette-féle könnyű motorok, a gyors mozgás következtében, igen nagy hőséget fejtenek ki és azonkívül a lebecsátási kormányrúd kezelése annyira fárasztó és

oly feszült figyelmet igényel, hogy Farman saját állítása szerint, nem elég erős arra, hogy azt hosszabb ideig kibírja. Ha a könnyű motorok rendszeres működése és a fel- és leszállást irányító készülék automatikus vagy fáradtság nélküli kezelése fel lesz találva, a mi a géptechnika mai állása mellett már csak rövid idő kérdése, kétségtelen, hogy e két francia úttörő: Farman és Delagrange annyi ideig és oly távolságban fognak repülhetni, a míg csak egy csepp benzin maradt meg tartályukban.

Utolsó sikeres felszállása után Farman az aviáció jövőjéről következőképpen nyilatkozott:

– Nem mondom, hogy a levegő meghódítása végleges és hogy holnap már egész Francziországon keresztül fogunk utazhatni. Mindenekelőtt azonban szükséges, hogy a repülőgép vezetését megtanuljunk. Valamint a madár is előbb megtanulja a repülést és csak azután kél szárnyra, épp úgy az aviator is kell hogy előbb alaposan megtanulja a rövid ugrástól kezdve, egészen a szabad felszállásig, a repülés mesterségét. Mily gyönyörű szórakozást fog majd nyújtani az aviáció sportja! Az utak felett, hegyen, völgyön, folyón és erdőn keresztül haladva, ott fogunk megállani, a hol tetszik és gondtalanul folytatjuk az utat, mindig csak arra törekedve, hogy a kocsii vagy a famunka meg ne sérüljön. A repülőgép állandóságában és a motor

biztonságában bízva, tetszés szerinti magasságba fogunk fölemelkedhetni, hogy annál tisztább és nyugodtabb levegőt szíhassunk. E közlekedési eszköz ilyképpen borzasztó fegyverré fog átváltozni azok részére, kik kezelését jól megtanulják. Kiváló mozgékonyága és kis felülete következtében meg nem sebesíthető, minek következtében a gyilkos háború majdnem lehetetlené fog válni. A repülőgép nemcsak a levegőt, de az egész világot meg fogja hódítani. Az igaz, hogy még nem tartunk ott, de – így folytatja – azt bátran merem állítani, hogy két év múlva lesz már oly aviátor is, ki legalább is kétszáz kilométernyi utat lesz képes egyhuzamban, fennakadás nélkül megtenni.

A SZERELEM KRÍZISE.

Paris, 1908 június végén.

Igaz-e, hogy a szerelem krízise, mint a házasság krízisének önkéntelen következménye, a modern társadalomban mind jobban érezteti hatását? Pár év óta minden országban azt tapasztaljuk, hogy az emberek nehezebben határozzák el magukat, családalapítás céljából a pap és az anyakönyvvezető előtt megjelenni. Azelőtt a férfi volt az, kit a mindinkább emelkedő terhektől való félelem riasztott vissza a házasságkötéstől, míg a fiatal leány, szüleinek bölcs és jóakaró tanácsára hallgatva, könnyen mondotta ki a boldogító »igen«-t. Úgy látszik, a társadalom felfogása e tekintetben változáson ment keresztül. A huszadik év már nem az a kor, mikor a leánynak okvetlenül arra kell törekednie, hogy férjhez menjen; ellenkezőleg, azt látjuk, hogy a műveltség, a nevelés és az ízlés finomulásával ez a kor mindinkább kitolódik. A leány hiúsága és önhittege nem szenved többé a főkötő alá jutás késedelme miatt, sőt nem ritkán a nő az,

ki a házasság fontosságát és az életre való kihatását jobban szem előtt tartva, nehezebben határozza el magát az ünnepélyes beleegyezés megadására.

Nem hiszem, hogy e kétségbevonhatatlan tapasztalat tisztán fiziológiai okokra volna visszavezethető. A szerelem sohasem kötötte magát meghatározott életkorhoz. Az egyiknél korán, a másiknál későn jelentkezik és vannak oly emberek is, kiknél egész életen át tart. Goethe és Rousseau öreg korukban is szerelmesek voltak. Vannak nők, kik mindig szeretnek és olyanok is, kiket mindig szeret valaki. A szerelem kora emberemlékezet óta lehet a tavasz, a nyár, az ősz, sőt még a tél is egyaránt. Ha tehát nem fiziológiai okok akadályozzák meg a szerelem jelentkezését, a házasságkötések számának némely országban konstatált csökkenését, a mindennapi élet gyakorlati körülményeiben kell keresnünk. A felvilágosító modern nevelés felébresztette a leány függetlenségi érzetét és arra a meggyőződésre vezette, hogy mielőtt a házasság szent kötelékébe lép. érdekesebb és mulatságosabb is, ha előbb jobban megismeri az életet, a társadalmat és az embereket. Nem akarja többé, hogy férjhez adják, hanem önmaga kivan véleményt és bizonyos határok közt tapasztalatot szerezni magának az életről és különösen pedig megismerni annak a férfiúnak lelki és

jellembeli tulajdonságait, kihez hivatva lesz jövőbeli sorsát hozzáfűzni.

E felfogás különösen Amerikában otthonos, a hol a leányok igen gyakran harmincz éves korukig a házasságra alig gondolnak és a húsz és harmincz év közti időszakot az élet legszebb korának tekintik, mely arra való, hogy azt utazásokra, mulatásra, szórakozásra és néha fűrtre is szánják. A szép és fiatal amerikai leányok, a közlekedési eszközök rohamos fejlődésével, már nem maradnak tengerentúli gazdag országokban, hanem szokásaink és érettebb kultúránk tanulmányozása céljából, szüleikkel, barátaikkal és sokszor egyedül is átjönnek Európába. Csoda-e tehát, ha a mi európai leányaink is elsajátították az amerikai gondolkodásnak ezt a részét, mely rájuk nézve előnyös, hasznos és sok tekintetben nem is igazságtalan.

A férfiak tehát felelősségük tudatában, egyrészt a nagy terhektől való félelmük miatt mindinkább húzódnak a házasságtól, másrészt a modern szellemtől felvilágosított leányok hajlandók eltolni a függetlenségüket korlátozó esküvő idejét, Ez a legfőbb oka annak, hogy a házasságok száma némely országban csökken és hogy majdnem mindenütt a házasságokat nehezebben kötik meg most, mint például húsz vagy huszonöt évvel ezelőtt

Ha a társadalmi, állami és közgazdasági szempontból kedvezőtlen tapasztalat egyéb okait keres-

sük, lehetetlen figyelmen kívül hagyni, a gyakran köztudomásra kerülő boldogtalan házasságok nagy számát, melyeknek elriasztó hatása tagadhatatlan. A válást megnehezítő formalitások és hossza tartamuk, a szabad egyesülés térfoglalása és hódítása, szintén azok közé az okok közé tartoznak, melyek a házasságkötést nem segítik elő. Kétségtelen, hogy a szabad egyesülés nem mozdítja elő a házasságokat, mert a ki majdnem a teljes felelőtlenség tudatában nyugodtan élhet, nem keresi fel a felelősség korlátait. A szabad egyesülés két egoizmus egyesülése, mely az egyéni érdeken kívül csöppet sem törődik a faj, az állam vagy a társadalom érdekével.

A szociológus, a ki e tényeket regisztrálja és a társadalmi életre vonatkozó hátrányokat mérlegeli, lehetetlen hogy észre ne vegye, hogy ez okok legnagyobb része félreértésen, a felcsigázott képzelem tévedésén alapszik. Ha a nősülésre érett férfiútól azt kérdezzük, hogy miért vonakodik, miért fél a házaselet kötelességeitől, azt feleli, hogy minden hiba a nő túlzó és igazságtalan felfogásában keresendő. A nő meg joggal azt feleli, hogy a mai férfinak a házaseletről és feladatairól való gondolkodása nem olyan, mint a milyen volt apáink önzetlen, kötelességtudó, áldozatkész felfogása. Szóval a nők a férfiakat okolják, a férfiak pedig a nőkben keresik a mai áldatlan állapot okait.

A férfiak panasza, a társadalmi osztályok fel-fogása szerint, különböző. A munkások arról panaszkodnak, hogy a mai leányok legfőbb kívánsága a munkásosztály kereteiből való kiemelkedés. A varróleány nem akar a kertész felesége lenni, mert azt veszi észre, hogy a gereblye megdurvította a kertész kezét; a gépmunkás azt találja, hogy zsíros ruhája sehogysem tetszik a madártollas kalapban sétáló leánynak. A földet művelő parasztmunkás, ki földi munkájához és a falusi élethez van szokva, azt látja, hogy a leányok a nagyobb központok felé kíváncsiak és nem nagyon lelkesednek sem a parasztért, sem a falusi életért. Az oktatás- és olvasástól felvilágosított parasztleány nem szereti többé a mező és az erdő csendjét és unatkozik a falusi magány egyhangúságában, azért szívesebben keresi fel a városban kínálkozó társaságokat és szórakozásokat.

A kisvárosban az iparos, a kereskedő és a hivatalnok vágyódik a régi jó időkben oly gyakori, szerény, munkás és gondos háztartó feleség után és mit talál? A viszonyokkal elégedetlen, mulatságért és fényűzésért rajongó, fölfelé törekvő leányt, ki már alig hasonlít anyjához. Inkább maga keresi fel napi munkájával az üzletet és a gyárat, az irodát és a bankot, nem törődve a jövő kilátásaival, inkább maga gondoskodik élete fentartásáról, semhogy a rangjához illő sze-

rény, de biztos jövőt kínáló munkás vagy iparos felesége legyen.

A nagyobb központokban a férfiak kívánsága az, hogy a nő ne legyen sem modorban, sem felfogásban, sem szabad viselkedésben a férfiak versenytársa, hogy ne akarjon a szomszédnőnél hiúbb, szebb és kaczerább lenni, hanem keresse boldogságát a háztartás ezerféle feladataiban és a bölcső kifogyhatatlan hivatásában. A szerető feleség és gyengéd anya típusa ritkul és ennek oka nem a férj állhatatlansága vagy hűtlensége, hanem az a körülmény, hogy az iskola, az oktatás és a nevelés nem ellensúlyozzák eléggé a rossz olvasmányok és a színházakban feltüntetett rossz minták kábító vonzóerejét.

A nők e vádakra nem maradnak adósok. Ügyvédre sincs szükségük. A mindinkább terjedő feminizmus elég bátorságot és öntudatot ébresztett a szépnemben, hogy a felhozott vádak teljes tudatában, a jelen viszonyok és állapotok áldatlanságát tisztán a férfiak hibáira vezessék vissza. Mindenekelőtt konstatálandó, hogy a modern társadalomban a nő rendesen olyan, a milyenné a férfiak nevelése, önzése és magaviselete tette.

A férfiak rekriminációja tehát helytelen és igazságtalan. Ha a nők kívánsága az alsóbb osztályból egy magasabb társadalmi osztályba való emelkedés, ennek egyedüli oka a férfi, mert

nem a nőknek kellene ezért küzdeniök, hanem ez a férfiak feladata. De a férfiak indolens erélytelenségével szemben sokszor a nők egyedül kell erre törekednie. A fényűzés és a kaczérság? Hát nem a férfiak érdekében való erőlködés ez is? Csakhogy a szegény, hozománynélküli leány hiába kaczer és hiába háztartó, mikor a jó fizetéssel bíró hivatalnok, a fiatal orvos és ügyvéd csak gazdagságot és hozományt keres. Nem igaz, hogy a férfiak a szerény, háztartó leányt szívesen veszik el feleségül, sőt ellenkezőleg, azt tapasztaljuk, hogy a lelki tulajdonságok fölénye a kor haladásával mindinkább deprecziálódik, A szegénysorsú leányok kénytelenek voltak a szülői házat sokszor könnyes szemmel elhagyni azért, hogy megkeressék mindennapi kenyerüket. Mily arányban állanak azok a férfiak, kik a legnemesebb tulajdonságokkal bíró szegény, szép leányokat veszik el feleségül, azokhoz viszonyítva, kik nem törődnek sem szépséggel, sem nemes tulajdonságokkal és tisztán hozományra vadásznak? Arányuk elenyésző csekély és a mi még rosszabb, számuk napról-napra csökken. Mily jogon csodálkoznak ilyen körülmények közt a férfiak azon, ha a nő fölfelé törekedve, önállóságot keres?

Nem igaz, hogy a kisvárosi leány azért utasítja vissza a gépmunkást, mert ruhája olaj- vagy gépfoltokat mutat fel, hanem gyakran azért vona-

kodik, mert az olajos ruha paraszti gorombaságot és durva brutalitást takar és sokszor azért is, mert fél az esti és vasárnapi korcsmai tartózkodás következményeitől. Hamis az a felfogás is, mintha a mai leányok nem rendelkeznének az erkölcs és az erény tulajdonságaival, melyekkel az elmúlt időknek női dicsekedhettek. A nő ma épp úgy, mint hajdan, erős férfikart keres, a kire az élet minden körülményei középett támaszkodhatik. A nő szereti az erőt és irtózik a gyengeségtől. Olyan erősek, erélyesek és kitartók-e a mai férfiak, mint voltak apáink? A nők válasza az, hogy nincs a férfiakban kitartás és hogy nem rendelkeznek a kezdeményezés és az élet ezerféle küzdelméhez megkívánt rettenthetetlen bátorsággal. Hol vannak a példák, hogy az a nő, ki tisztán a család és a háztartás feláldozó feladatának élt, ezzel örökre meghódította volna férje szerelmét és tiszteletét? Egy ilyen példa ellen felhozható száz olyan, mely azt bizonyítja, hogy e nemes és szerény tulajdonságokkal bíró nőből, rövid idő múlva lett nem a háztartás védangyala és a családfő dédelgetett felesége, hanem az önző férj lealacsonyított rabszolgája.

Híven regisztráltam a mindkét táborban leggyakrabban felmerülő rekriminációkat. Lehet-e ezekből a szerelem krízisére következtetni? Igaz volna-e, hogy a férfiak szerelmi vágya a huszadik

század kezdetén lazul és hogy a leányok manap kevésbé vágyódnak egy meleg szív gyengéd szerelme után, mint hajdan?

Ezeknek az igazságoknak kikutatása céljából se nagy tapasztalatra, se különös ankétre nincs szükség. A nőnek ma is, épp úgy mint hajdan, legfőbb célja és legmagasabb diadala az, hogy a kiválasztott férfi szívét szerelemmel és vágygyal megtöltse. Ezen akarva sem tudna változtatni, mert ez a természet törvénye. Csakhogy a nő ügyes és gyengéd ravaszsággal megáldott lény lévén, ha társadalmi vagy gazdasági okok arra kényszerítik, célját nagy kerülő megtételével is el tudja érni. Mindazok a fiatal leányok, kik akár hivatásból, akár függetlenségi ösztönből fittyet hánynak a házasságnak, az individualizmus kártékony levegőjében nevelkedtek. Jól tudják, hogy a házasság megkötése most nehezebb, kevésbé boldogító, könnyebben szétválasztható mint azelőtt, és szem előtt tartják azt is, hogy a férfi talán nem oly lovas és nem oly önzetlen, mint hajdan. Ez az oka, hogy a szerények és szegények fölfegyverkeznek az élet mostohasága ellen, hogy saját képességükbe és erélyükbe bízva, önállóságot és függetlenséget keresnek.

Lesueur Dánielné, kinek Nitchéenne című most megjelent regénye oly méltó feltűnést keltett, e kérdésről így nyilatkozott: »Mindez nem

egyéb, mint a szegény emberi szív »bluff«-je. A házasság krízise sem a feministák hibáira, sem az amerikai flirt következményeire nem vezethető vissza. A feminizmus és a flirt nem ok, hanem okozat. Tekintsünk egy vagy két századdal hátra. Olvastuk-e valaha, hogy a házasság intézménye veszélyeztetve volt azért, mert ezer meg ezer fiatal leány kolostorba vonult vissza? Ma már sem Amerikában, sem Európában a fiatal leányok nem jelentkeznek nagy számmal a kolostor kapuja előtt, könnyebben mennek-e ezért férjhez? Azt hiszem, nem. Nos hát, akkor mit csináljanak szegények?«

MODERN GONOSZTEVŐK.

Paris, 1908 július elején.

A büntettek száma emelkedik. Szándékosan nem jelöltem meg országot, mert a baj általános. Az egyik országban többet foglalkoznak a büntettek krónikájával, mint a másokban, a szerint, a mint a többé vagy kevésbé kegyetlen és vakmerő körülmények közt véghez vitt gaztettek, rövidebb vagy hosszabb ideig tartják izgalomban a közvéleményt. Parisban az utolsó hetekben, naponként nagy figyelemmel kísértük a hírlapok rendőri és törvényszéki híreit, mert a világváros kellő közepén, a kriminalitás annaleseiben is páratlan ügyességgel és vakmerőséggel elkövetett két gyilkosság, tartja folytonos izgalomban a lakosságot, a nélkül hogy a rendőrség a legcsekélyebb adattal is rendelkezne, mely a gyilkosok nyomára vezethetne.

Az egyik a hírneves Steinheil festőnek és anyósának a meggyilkoltatása, holott a gyönyörű

szép Steinheilnét csak gyapottal betömött szájjal, az ágyhoz kötve, sértetlenül találták; a másik a dúsgazdag és előnyösen ismert Rémy bankár éjfél tájban való meggyilkoltatása. A bankár fia akkor éjjel, rövidesen éjfél előtt jött haza és a gyilkosságot mégis csak másnap a délelőtti késő órákban fedezték fel. A legkülönbözőbb híresztelések és mende-mondák keltek szárnyra, a melyek közül legfeltűnőbbek voltak azok, melyek arra vonatkoztak, mintha az első esetben maga Steinheilné nyújtott volna segédkezet férje és anyja elpusztítására és a másik esetben, mintha a fiúnak is része lett volna apja meggyilkoltatásában és kirabolatásában. Szerencsére a rendőrség maga világosította fel a közvéleményt arról, hogy mindkét esetben közönséges rablási szándékból elkövetett gyilkossággal állunk szemben és hogy a családtagoknak e gáztettekben semmi néven nevezendő részük nincsen.

A közlelkiismeret nagy megnyugtatóssal vett tudomást e kijelentésről, de a közbiztonságba vetett bizalom megriadt. Paris kellő közepében, palotákban és fényes bérházakban lakó, köztekin-télynek örvendő polgárok, a betörők és gyilkosok támadásainak is ki vannak szolgáltatva? Az apacsok naponkénti garázdálkodásainak nem lehet véget vetni? Ha a rendőrség megkettőztetett ébersége ellenére, a büntettek és a fel nem fe-

dezett vakmerőbbnél vakmerőbb, az ember élete és tulajdona ellen elkövetett gaztetek száma oly rohamosan emelkedik, nem kell-e arra következtetni, hogy nem a rendőrség éberségében, hanem a polgárok biztonságát védő intézményekben és az ezek alapjául szolgáló rendszerben kell a baj okát keresnünk?

A legtöbb moralista és szociológus elismeri, hogy a halálbüntetés eltörlése, vagy nem alkalmazása, bátorságot nyújt a gaztetek elkövetőinek. A leghíresebb kriminalisták annak a véleményüknek adnak kifejezést, hogy a gyilkosságoknak Franciaországban az utolsó években tapasztalt félelmetes szaporodása szoros összefüggésben van a nyaktilónak a múzeumba való elhelyezésével. A halálbüntetés megszüntetése igen nagylelkű bölcsészeknek a humanizmus forrásából eredő reformja. De ha ez az egyedüli elriasztó eszköz, melylyel a társadalmat a gonosz büntette ellen meg lehet védeni, nem helytelen-e ezt a védő kardot a társadalom kezéből kicsavarni? A legjelesebb védőügyvédek, a leghíresebb jogászok és a fegyházak tisztviselői, kik hosszú ideig éltek a bűnösök intimitásában, azon tapasztalaton alapuló véleményüknek adnak kifejezést, hogy az egyedüli büntetés, a melytől a gyilkos retteg: az akasztófa vagy a nyaktiló. Elég e tekintetben azokra hivatkozni, akik halálbüntetés végrehajtása-

nál jelen voltak. A legbátrabb és legczinikusabb gyilkos, mikor az akasztófa elé lép, már félelemtől félig halott és a hóhér, kilencz esetben tíz közül, már csak hullát végez ki.

Franciaországban és mindazon országokban, hol a halálbüntetést megszüntették, a gyilkosjelöltek a félelemtől meg vannak mentve. Vannak kriminalisták, kik azt állítják, hogy az életbenmaradás biztos tudata, az ölni nem akaró betörőt könnyen ráviszi az életpusztító szerszám használatára. Minthogy az öléssel párosult rablás mindig könnyebb és biztosabb eredményre vezet, mint az életet kímélő betöréses lopás, a halálbüntetés megszüntetése, e szempontból tekintve, is szaporítja a gyilkosságok számát. Kétséget nem szenved, hogy a halálbüntetés megszüntetése teóriában igen szép és nagylelkű gesztus, de gyakorlatban nem egyéb, mint a gyilkosok buzdítója és életbiztosítása.

Az előttem fekvő francia statisztikai adatokból azt látom, hogy az év kezdete óta, Parisban száz gyilkosság és körülbelül annyi fegyveres kézzel véghezvitt támadás történt. Természetes, hogy e félelmetes adatokkal szemben gyakran felmerül az a kérdés, mivel Fallières elnök a halálbüntetés határozott ellenzője, miképpen kell a társadalomnak a szaporodó baj és veszély ellen védekeznie? A szakértő és mértékadó körök azon

meggyőződésben vannak, hogy sem a fegyház, sem a gyarmatok gályarabsága nem képes a fiatal apacsok növekvő vakmerőségével szemben, a felzavart közbiztonságot helyreállítani. Mindinkább utat tör magának az a felfogás, hogy a társadalmat veszélyeztető erkölcstelen, fiatal gonosztevéket az angolok módja szerint használt »kilenczfarkú macskával« kell megfenyíteni. Még néhány évvel ezelőtt, ha valaki a szabad Franciaországban merte volna a testi fenyítékre való visszatérést csak szóba is hozni, azt bizonyára a huszadik század közvéleményének jogos haragja elsöpörte volna a szereplés színpadjáról. Ma már igen elterjedt napilapok és tekintélyes jogtudósok, komolyan tárgyalják ezt az eshetőséget.

Miből áll a kilenczfarkú macska és működése? Angolországban, de különösen Londonban és Cardiffban jó sokáig szintén garázdálkodtak az apacsok. A »whip« és a »hard labour« azonban csakhamar megszabadították a világvárost a közveszélyes csavargóktól. A visszaeső apacsot ma is kíméletlenül a kilenczfarkú macskával való megfenyítésre ítélik. Ez ötven centiméter hosszú nyéllel bíró készülék, melyhez kilencz, másfélméteres, erős kötélből font, csomókkal ellátott ostor van hozzáerősítve. A gonosztevő alsó testét erős tölgyfaláda veszi körül, fejét és nyakát az e célra készített fakor védi, úgy hogy csak

a meztelen hát és derék marad szabadon. Az első ütésre mély vörös vérnyomok láthatók, a negyedik és ötödik csapásnál már kibugyog a vér. Az irtózatosszenvedéseknek kitett gonosztevő, a huszadik ostorcsapásnál fájdalomtól már nem is jajgat és legfőlebb halk hörgéssel tud még szörnyű kínjának kifejezést adni.

A középkori inkvizícióra emlékeztető kínzás, úgy látszik, megteszi hatását, mert a ki egyszer megismerkedett ezzel az ostorral, nem akar másodszor is találkozni vele, míg a csendes, jó ágygyal ellátott és egészséges étkezéssel bíró fegyháztól nem fél egy apacs sem. Az ostortól való félelem, az angol gonosztevőknél, a jó magaviselet kezdete.

A kik a testi fenyítéknek ettől a barbár módjától vissza nem rettegnek, abból a szempontból indulnak ki, hogy az apacsok semmiféle kíméletet nem érdemelnek. Ezek rendszeres foglalkozás nélküli, lopásból és rablásból élő egyének, kik gyakran mulatságból, sportból és hiúságból is ölnek. A gyilkosság részükre becsületbeli kötelesség. Szóval a társadalom oly elvetemült gonosztevőivel állunk szemben, kiket, ha a támadás pillanatában forgópisztolylyal rendelkezniük, oly hidegen tudnánk lelőni, mint a veszett kutyát. Ennél sokkal humánusabb a vesszőztetés, melylyel legalább elérjük azt, hogy jó útra szoktatjuk őket.

Megvallom őszintén, hogy az apacsok testi megfenyítését kívánó francia reformátorok véleményével nem tudok megbarátkozni. Legyőzhetetlen ellenszenv fog el, ha az emberi személy méltóságának hasonló lealacsonyítására gondolok. Azt lehet ugyan ez ellen felhozni, hogy a pajkos-ságból gyilkoló emberi személynek nincs méltósága és így semmiféle kíméletet nem érdemel. Az igaz, de minden emberi lénynek van bizonyos el vesztethetetlen fenséges joga, melyet még teljes erkölcsi sülyedése sem képes kiirtani.

Minden ország és minden nagy város kriminalitása, sajátságos irányban fejlődik, mely szoros összefüggésben van a lakosság lelki életével és a kor felfogásával. A bűn nem egyéb, mint életünk visszfénye, erkölcsünk hőmérője és szívünk mélyéből eredő összeütközéseink megnyilvánulása. Ha a régi idők büntetteit a modern társadalomával összehasonlítjuk, meggyőződünk arról, hogy minden kor gonosztevői az illető kor társadalmi és kulturális életének befolyása alatt állottak. A civilizáció primitív korszakában, mikor a létért való küzdelem az állami életben és kereskedelemben csak a fizikai erő nagyságában és kitartásában talált kifejezést, a kriminalitás is nagyobbára az erőszakban, a gyilkossággal és a fegyveres kézzel való támadásokban nyilatkozott meg. Mikor a civilizáció haladásával a hatalom és a befolyás

már nem a durva erő mértékétől, hanem a szellemi képességek, az érettebb gondolkodás mértékétől és részben a pénz mennyiségétől függött, a kriminalitás is kevésbé brutális, inkább ravasz eszközök szolgálatába szegődött; a miből aztán keletkeztek a lopás, a csalás és a hamisítás büntettei, úgy hogy bátran azt lehet állítani, hogy minden központ és korszak büntettei, a helyi viszonyoknak és a társadalom befolyásának bélyegét viselik magukon.

Modern társadalmi életünk kriminalitásának karakterisztikonja abban nyilvánul, hogy a büntettek nagy részét fiatal gonosztevők követik el. Ha az apacsok száma, garázdálkodása különösen Franciaországban ijesztő mérveket öltött, ki tudná tagadni, hogy más országokban is nagyobbára kiskorúak által elkövetett súlyos büntettek egész halmazával találkozunk. Sighele Scipio brüszszi egyetemi tanár, kinek »Littérature et criminalité« című most megjelent jeles munkája nagy feltűnést keltett, az ijesztő baj okát, az ifjúság nevelésében, szokásaiban és örökölt betegségeiben találja. A gyermekek, különösen a nagy központokban igen korán lépnek az életbe és tulgyorsan megismerkednek az élet kellemességeiben és ezerféle küzdelmeiben rejlő izgató emóciókkal. Gyorsan élünk és ezzel az élettel túlkorán megismertetjük gyermekeinket. Az idő és a tér le-

győzése és megszüntetése, szédületes gyorsasággal induló törekvéseink ideálja és így csak természetes, hogy a gyermekség életkorának megrövidítése, szintén helyet foglal modern felfogásunk és eszmejárásunk programjában.

Mint a hogy mi idő előtt megöregszünk, a gyermekek is idő előtt lesznek emberekké! Korukkal arányban nem álló benyomások és illúziók következtében, vágyaik és szenvedélyeik révén és nem ellentállási erejük mértéke szerint válnak emberekké. A természeti törvények és civilizációnk beteges igényeinek összeütközése, hozza létre a fiatal teremtés lelkiületében azt a proceszszust, mely őt, egyéb kedvezőtlen körülmények közrehatásával, feltartóztathatlanul viszi a felé az örvény felé, hol a bűn és az apacsok működése kezdődik.

AZ IRODALOM ÉS HATÁSA.

Paris, 1908 július közepén.

Némely országban a hírlapirodalom óriási fejlődése sok tekintetben megakasztotta a könyvkiadók üzletét. Amerikában például, a nagy lapok naponként könyvvastagságban jelennek meg és így természetes, hogy az olvasóközönség, mikor a jól szerkesztett újság ötven vagy hatvan oldalra terjedő tartalmában megtalálja mindazt, a mit a politika, a tudomány, a művészet újat, érdekeset és hasznosat produkált, könnyen nélkülözheti a könyvet. Így lett több országban a hírlapirodalom, ha nem is a könyv megölője, de legalább is antagonistája. A hírlapirodalom színvonala, egyáltalában az utolsó évtizedekben, is inkább közeledett a könyvirodalom színvonalához, a mi abban találja magyarázatát, hogy sok jeles regény, dráma és költemény előbb megjelen a lapokban és csak azután könyvformában, úgy hogy bátran lehet azt állítani, hogy a modern hírlap az intel-

ligencia mindennapi kenyere, a mely mindenhová behatol, még oda is, hol a könyvet csak almanach vagy naptár néven ismerik. Innen van az, hogy a hírlap és az irodalmi termékek hatása és befolyása a tömegre nagyobb napjainkban, mint volt bármikor a múlt lefolyt századaiban.

Sighele Scipio brüsszeli egyetemi tanár, ki egyike a legnagyobb élő szociológusoknak, »Lit-térature et Criminalité« című munkájában nagy szakavatottsággal és mély tudománnyal tárgyalja az irodalom hatását és befolyását a tömegre. Megelőző munkájában: »La foule criminelle (A kriminális tömeg), mely a büntetőjog legklasszikusabb művei közé sorakozik, hasonló alapossággal kimutatta azt, hogy a társadalmi élet minden mozanata: a kiváló sikerek és; a megszomorító csapások, a hirtelen meggazdagodások és szédítő bukások, a feltűnést keltő perek, az irodalom és a művészet termékei, miképpen hatnak a fogékony tömeg lel-kületére és erkölcsi életére. D'Annunzio, Sue és Zola hőseit választotta pszichológiai elemzése tárgyául, kiknek dégénérait típusait egyenként bemutatva, kutatja, hogy mennyiben felelnek meg azok a tudományos igazságnak és a tapasztalati megfigye-lésnek, mely egyedül képes bennünket meggyőzni arról, vajjon e típusok tényleg voltak-e és vajjon az élénkbe állított alakok, húsból és csontból való emberek.

A tudósnak joga van a művész individualitásainak elemezéséhez, mert noha a művészet és a tudomány két különböző irányban haladó társadalmi elemek, mégis egy forrásból indulnak ki és ugyanannak a célnak szolgálatában állanak. A modern irodalmat vizsgálva, lehetetlen, hogy a tudomány és a művészet e közös eredetét észre ne vegyük. Újabb időben a regény és a dráma inkább a bűn, mint az erény körülményeit tárgyalják és többet foglalkoznak az emberiség abnormális, mint természetes érzelmeivel. Szóval a szerzők gyakrabban mutatnak be rossz, beteges és csúnya jellemmel bíró, mint a szép és nemes tulajdonságokban bővelkedő hősöket. Néhány évvel ezelőtt még abban a véleményben voltunk, hogy a mindennapi életben, a regényben és a drámában szereplő, a bűn, az alkoholizmus vagy az emberi nyomorúság bármely kategóriájához tartozó szerencsétlenek tisztán a gonosz szándék, a rosszakarat és a bűnös elhatározás áldozatai. Ma a tudorhiány arról világosít fel, hogy a legtöbb esetben antropológiai körülmények, erkölcsi betegségek, fájdalmas helyi viszonyok áldozataival állunk szemben, melyekért az illetők sokszor épp oly kevésbé felelősek, mint esetleges fizikai betegségeikért. Ilyen körülmények közt csak természetes, hogy a harag és a bosszú érzésének helyébe lépett a sajnálkozás és a bajgyökeres orvoslásának kötelességtudata. E társa-

dalmi bajokat a tudós sohasem tárhatta volna fel, ha a művész szenvedélyes leírása nem állította volna elénk, e sajnálatra méltó áldozatok lelki életét. így például Shakespeare zsenialitása, megteremtette Hamletben, Othellóban és Macbethben az örült, a szenvedélyes és a született bűnös három tipikus alakját oly korszakban, mikor a pszichiátria és az antropológia tudománya még nem volt meg. Schiller, Moor Károlyban mutatta be a romantikus rabló típusát, Ibsen, a »Kísértetek«-ben élénk színekkel rajzolta a paralysis progressivában szenvedő beteget, Zola az »Assomoir«-ban élénk állította az alkoholizmus áldozatát és a nagy francia író majdnem minden regényének főalakja, a modern társadalmi bajok és fogyatkozások tipikus személyesítője. Még halála után is szemére vetik ellenségei, hogy munkáiban kiváló előszeretettel dolgozta fel mindazt, a mitől a társadalom erkölcsi és anyagi szempontból utálattal és megvetéssel fordul el. A szép és nemes jellemvonások feltüntetése mindig sokkal könnyebb és háládatosabb feladat és mikor Zola a nép legalacsonyabb szenvedélyeit és indulatait feltárta, mikor olvasóit a társadalom dégénérait betegek közé vezette, tette ezt azért, hogy a fölfedett sebekre és fogyatkozásokra rámutatva, gyógyíthassuk azokat és okuljunk rajtuk.

Igen gyakran felhangzik a panasz, hogy mikor a színházak, a regények és a hírlapok a mindennapi

élet rosszra hajló, alacsony vagy bűnös szenvedélyeit és indulatait oly eleven színekben bemutatják vagy leírják, megmérgezik a néző vagy olvasó lelkét és hogy ezzel a rossz példákat feltárva, a gyenge jellemű egyéneket önkéntelenül vezetik a házasságtörés és a bűn vagy az öngyilkosság lejtőjére.

Igaz-e tényleg, hogy az irodalom befolyása és hatása a tömegre annyira kártékony vagy vészthozó? Bourget Pál, a kitűnő francia író erre vonatkozólag azt mondja: »Ha valamely czukorbeteg csak kis mértékben is megsebesül, könnyen belehal, de nem a seb öli meg. A seb csak egy patológikus fogyatkozást tárt fel, melyet bármely más véletlen is felidézhetett volna. Ilyen a rossz könyv hatása is.« Guy de Maupassant ugyanezt a gondolatot következőképpen fejezte ki: »Nem az irodalom befolyásolja az erkölcsöket, hanem éppen az ellenkező igaz. A könyv rendszerint az erkölcsi élet tükre, mint a hogy a virág a tavasz jelzője. Ha valaki azt mondja, hogy az irodalom befolyásolja az erkölcsöket, az olyan, mintha azt állítaná, hogy a virág hozza a tavaszt.«

Sighele szerint az erkölcsök teremtik az irodalmat, de viszont az irodalom is megváltoztathatja az erkölcsöket. Minden egyén szüleinek terméke. Szülők nélkül nem volnánk és ha más szülők gyermekei lennénk, bizonyára mások lennénk.

De ki tagadhatja, hogy az emberré felnőtt fiú is lényeges befolyást gyakorolhat szüeleire? Napoleon, Garibaldi, Kossuth koruk gyermekei voltak, de ki tagadhatja, hogy e szellemi óriások szintén nem befolyásolták korukat és meg nem változtatták a jövő irányát? Ugyanez áll az irodalomra is. A regény vagy dráma nem egyéb, mint a feldolgozott cselekmények középpontjának a tükre. De tagadhatatlan, hogy az irodalmi alkotások főalakjai, szintén nagy befolyást gyakorolnak kortársaik gondolkodására, felfogására és eszmemenetére. Minden ember születésénél fogva, hálával tartozik szüeleinek. Azonkívül illő, hogy idővel háladatosságot mutasson tanítói és azok iránt az írók iránt is, kik tanították, nevelték és hozzájárultak ahhoz, hogy jelleme bizonyos irányban fejlődjék. Nem könnyű az élet folyamán mindig meghatározni, hogy cselekményeink melyik része tudandó be az öröklékenységnek és hogy melyik részét befolyásolták az élet körülményei és viszonyai. Annyi bizonyos, hogy mind a két tényező hat ránk, csak hogy nem tudjuk, mily arányban működnek. Senki sem fogja feltenni, hogy egy rossz vagy erkölcstelen könyv olvasása egyedül képes előidézni egy erős jellemű nő bukását, vagy hogy bizonyos regények olvasása, szilárd jellemű férfiút rá tudna vinni, hogy a pisztolyt maga ellen fordítsa. De az erős jellemek az élet kivé-

telei közé tartoznak, míg a fogékony szívű fiatal-ság, az élettapasztalatokban tudatlan asszonyok, leányok és gyermekek teszik minden ország lakos-ságának nagy zömét. Ezekre az irodalom befolyása és hatása óriási.

Ki tagadhatja, hogy Goethe Wertherje nem gyakorolt nagy befolyást kortársaira? A tapasztalat azt bizonyította, hogy igen sok szerencsétlen vagy mélabús szerelmes, ha szíve választottját el nem vehette, öngyilkosságra gondolt és némelyek tényleg el is követtek öngyilkosságot, sőt voltak oly protestáns lelkészek, kik nem haboztak Goethét Werther miatt gyilkossággal is vádolni. Kétségtelen, hogy e tényekben nagyfokú túlzás és aber-ráció foglaltatik, de igen erős bizonyítékul szolgál-nak az író erkölcsi felelősségének problémája mellett. Az irodalmi szuggesztió napjainkban, különösen olyan esetekben, hol az öröklékenység erre predesztinál, igen nagy szerepet játszik. A szug-gesztió önmagában véve még nem a bűn előidé-zője vagy oka, csak ha alkalmas prediszponált talajra akad, lehet vészthozó. Ha égő gyertyával szalmarakáshoz közeledünk, a tűz kimaradhatatlan. Ez esetben senki sem fogja azt állítani, hogy csak az égő gyertya volt a tűz oka, de épp oly balhit volna az a feltevés, hogy a szalma meggyúlt volna az égő gyertya nélkül is. Így bizonyos regények vagy drámák képezhetik az égő lángot és némely

öröklékenység vagy egyéb körülmények miatt predestinált egyén, az olvasmány hatása alatt, könnyen átváltozik gyúlékony anyaggá.

Néhány évtizeddel ezelőtt ifjabb Dumas Sándor regényeiben és színdarabjaiban igen kedvezett a házasságtörésben rajtakapott nő férjének, mi az ismert »Tue-la« (Öld meg) féle teóriában talált kifejezést. Számos esetben a férj tényleg követte Dumas szuggesztíóját és megölte feleségét. Az akkori zsűrik köztudomásúlag, az ilyen körülmények között gyilkoló térj részére, felmentő verdiktet hoztak, a mi világosan mutatja, hogy ifj. Dumas Sándor irodalma milyen nagy befolyást gyakorolt kortársaira.

A mai felfogás már sokkal szigorúbb és a mostani zsűrik a házasságtörésen rajtakapott nő gyilkos férjét rendszerint elítélik.

Dumas apja, az idősb Dumas Sándor, fiával szemben éppen ellenkező álláspontot foglalt el. ő a becsületes asszonyt sem kímélte, mert egyik regényében Antony következőképpen magyarázza gyilkosságát: »Ellentállt, tehát megöltem.« Innen származott azután az a szellemdús mondás, mely sokáig tartotta fenn magát: Szegény asszonyok! Nem tudják, hogy mit csináljanak: becsületesek maradjanak-e vagy engedjenek-e? Mindkét esetben halálra vannak ítélve.

KÉT SZÁM.

Paris, 1908 július 23.

A francia statisztikai hivatal közleményeit olvasva, szemem két számon akadt meg, mely fontosságra és jelentőségre fölötte áll mindannak, a mi a modern és haladó Franciaország figyelmét foglalkoztathatná. E két szám szoros összefüggésben van a természet minden bőségével megáldott szép ország jövőjével és kell, hogy kihívja a kormány, az ország védelmével megbízott tényezők és minden francia hazafi legélénkebb érdeklődését.

A francia hivatalos lap június 16-án megjelent száma közli, hogy 1907-ben Franciaországban született 773.069 lélek, meghalt pedig ugyanabban az esztendőben 793.889 ember. Ez annyit jelent, hogy a lefolyt évben a halálozások száma, húszezerrel meghaladta a születések számát. Az igaz, hogy nem először találkozunk ilyen meglepő, abnormális kimutatással, mert már 1900-ban is

olvashattuk a statisztikai adatok közt, hogy körülbelül 25.000 emberrel több halt meg abban az esztendőben, mint a mennyi született. Akkor azonban mindenki hajlandó volt ezt az ijesztő eredményt, a megelőző évben tartott nemzetközi világhiállítás következtében beállt nagyobb halandósági aránynak tulajdonítani, míg az 1907-iki esztendő, külső körülményektől nem befolyásolt rendes évnek a statisztikai képét mutatja.

Egy földi javakban bővelkedő, szellemi képesség tekintetében legelső helyen álló, életképes és józan nemzet történetében tapasztalt ily megsomorító jelenséggel szemben, önként felmerül az a kérdés, hogy a társadalom jövőjét veszélyeztető fenomen oka hol keresendő: a halálozás túlnagy számában-e, vagy pedig a születések elégtelen arányában? Azonkívül érdekes megfigyelés tárgyává tenni, vajjon más modern nemzeteknél nem tapasztalhatók-e szintén hasonló jelenségek és vajjon nem kell-e a minden társadalmi rétegben terjedő jólétnek, vagy egy hamis nyomon haladó civilizáció túlérétségének tulajdonítanunk, ezt a francia nemzet barátait is szomorúsággal eltöltő néptelenedési eredményt?

A francia halálozási viszonyok egészen normálisak, Épp úgy, mint Németországban, a halandósági arány: 20/1000 és az összes európai államok közt csak Angolország mutat fel ennél valamivel

kedvezőbb viszonyokat. Bármily oldalról vizsgáljuk is a kérdést, csak a születések elégtelen számában találjuk a kedvezőtlen demografikus helyzet magyarázatát. E tekintetben a hanyatlás meglepetés nélküli rendszerességben nyilvánul. 1901 óta a születések száma folyton csökkent, úgy hogy az utolsó hét esztendőben, a születések száma összesen 124.051 léikkal kevesebb mint a megelőző hét évben. Nyolczvanhét départemens (megye) közt konstatálható, hogy nyolczvankettőben a születések száma csökkent és hogy csak öt olyan département van, hol a születések száma növekedett.

Németországban, hol még csak az 1906-iki eredményeket ismerjük, 10.000 lakosra esik 150 születés, a mi még a németországi népesedési viszonyok közt is igen kedvező arány. A végeredményt kutatva, konstatálhatjuk, hogy ugyanabban az esztendőben Németországban a születések száma, 910.275 lélekkal meghaladta a halálozások számát. Ez annyit jelent, hogy míg a negyven millió lakossal bíró Franciaország lakosságából évenként 20.000 embert vészít, a hatvankét millió lakossal bíró Németország, évenként 910.000 emberrel szaporodik.

Egészséges és normális viszonyok közt fejlődő országokban, minden ezer lakosra évenként esik átlag harmincz szülés. Ilyen például az arány Svájcban, Belgiumban és Angolországban; Hol-

landiában 32, Olaszországban 35, Németországban 36, Ausztriában 37, Magyarországon 40 és Franciaországban 20. Míg Angolország lakossága száz év alatt megnégyesződött, addig a francia lakosság ugyanazon időben, legfőlegb ötven százalékkal szaporodott. A tizenkilencedik század második felében, Németország lakossága egyenlő volt Franciaországéval és körülbelül ugyanazt az arányt megtaláljuk még az 1870-iki francia-német események idejében; de azóta Németország rohamos lépésekkel elhagyta francia szomszédját, mert az utolsó harmincznyolcz esztendőben 23 millió gyermekkel több látott napvilágot a Rajnán túli, mint a Rajnán inneni országban.

Ezen adatokból is látható, hogy a francia lakosság stagnációja és az utolsó években megindult csökkenése, tisztán a kevesebb és ritkább szüléseknek tulajdonítandó. A házasságok száma és aránya nem kisebb és kedvezőtlenebb Franciaországban, mint Európa bármely más országában. A francia faj életképessége vetekedhetik a legégszégesebb európai fajokkal és így természetes, hogy itt a házaseleknek szándékos terméketlenségi elhatározására visszavezethető proceszszussal állunk szemben, mely sokszor a gyermeknélküli házasságokban, de legtöbbször az »egyes két-gyermekrendszer« alkalmazásában jut kifejezésre.

Ha e szomorú tapasztalat okát kutatjuk, azt a szigorú öröklési törvénykezésben, a folyton emelkedő családi terhekben, a nagyobb megerőltetéstől való félelemben, a kényelemszeretben, a női hivatás hamis felfogásában és különösen a gyermekviselés és szülés körül tapasztalt visszaélésekben kell keresnünk. Alig van kérdés, mely ma jobban foglalkoztatná a francia közvéleményt, mint a néptelenedési proccesszus okainak a kutatása és megszüntetése.

A francia büntetőtörvény igen szigorúan bünteti a kriminális abortust. Az erre vonatkozó statisztikai adatok azt tanúsítják, hogy 1881-től egészen 1905-ig, az e kategóriába tartozó büntettek mindössze csak 15 és 43 közt váltakoztak. Ez igazán rendkívül előnyös arány, mely sokkal kedvezőbb mint Európa más országaiban. A baj csak az, hogy ezen adatok nem igazak és hogy egészen más szempontból ítéljük meg a kérdést, ha a kórházak és magánintézetek statisztikai adatait ismerjük, hol ezek a betegségek nem szerepelnek, mint kriminális büntettek következményei. Hozzávetőleg az az igazság, hogy évenként legalább is egy félmillió gyermeküléssel kapcsolatos büntetést állunk szemben, mely kétségtől számottevő tényező azon szomorú tény konstatálásában, hogy a francia lakosság száma, 1907-ben mintegy 20.000 lélekkel csökkent. Igen csekély vigasztalásul szolgálhat a

francziáknak az a körülmény, hogy ez a baj Németországban, Belgiumban, az Egyesült-Államokban és kisebb-nagyobb arányokban, az egész művelt világban is szaporodik. A rendőrség az utolsó hónapokban, mióta több városban ezekkel az üzelmekkel foglalkozó egész bandák fedeztetek föl, a legszigorúbb intézkedéseket megtette, és így remélhetőleg a »matróna« jövedelmező keresetének megszüntetésével, maga a baj egyik legközvetlenebb oka is meg fog szűnni.

Törvényhozók, tudósok és publicisták, mindegyik a maga szempontjából és cselekvési körében, ajánlják a lakosság szaporítását előmozdító eszközök és szabályok életbeléptetését. Piot szenátor évek óta sürgeti a számos gyermekkel bíró családok állami pártfogását. Margueritte Viktor, a jeles író, a törvénytelen gyermekek kényszer alatti elismerésében, látja a baj gyógyításának egyik hathatós módját. Az ő álláspontja az, hogy az oly társadalomnak, mely oly ritkán ad gyermekeknek életet, nincs joga a szigorú moralitás követelményeivel előállani. Baudin szenátor, nem bízik a szabad egyesülés és a szabad szerelem rendszerén létrejött kalandszerű szülések szaporításában, hanem a lakosság szaporításának egyik leghathatósabb és legtermészetesebb módját abban találja, hogy az idegeneknek megkönnyítik a Franciaországban való letelepedést és tartózkodást, a mi annál is könny-

nyebb, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a letelepedett külföldiek gyorsan aklimatizálódnak és nagy szeretettel felveszik a francia nép szokásait, gondolkodási módját és erkölcsait. Messimy képviselő, a számos gyermekkel bíró családok részére teljes adómentességet kér; azonkívül meg van győződve arról, hogy a gyermekhalandóság megszüntetése érdekében tett szigorú állami felügyelettel és intézkedésekkel, évenként legalább is 80.000 gyermeket meg lehet az életnek menteni. Végre azt kívánja, hogy az Egyesült-Államok módjára, meg kell könnyíteni a Franciaországban jelenleg tartózkodó 1,500.000 idegennek, hogy szekatúra nélkül és a formalitások lényeges megrövidítésével, könnyen válhassanak francia polgárokká.

A MŰVÉSZ ÉRDEKE.

Paris, 1908 július végén.

Minden czivilizált ország fővárosa ma már kisebb-nagyobb mértékben művészeti központ. A kultúra és a közlekedési eszközök haladásával, a finom ízlés és a művészeti érzék fejlődésével, a specziális jellegű művészeti központok mindinkább háttérbe szorultak. Róma, Flórencz, Paris és München klasszikus kincseik megbecsülhetetlen értékével, mindig nagy vonzóerőt fognak ugyan gyakorolni a magát kiképezni kívánó művészre, a remekművek iránt érdeklődő amatőrre és az egyéni érdeket kereső műkereskedőre, de a művésznövendék ma már elég anyagot és táplálékot talál Budapesten, Bécsben, Berlinben és Madridban egyaránt, hol a híres nagy mesterek remekművei eredetiben és kitűnő másolatokban és a művészet magaslatán álló tanárok és intézetek elég alkalmat szolgáltatnak arra, hogy művészi tudomány- és tapasztalatszomját kielégíthesse.

A művészet élénk és lüktető életével ma már mindenütt találkozunk, mert az élet művészet nélkül, nem is képzelhető. Ez az oka annak, hogy a régi klasszikus góczpontok már nem monopolizálják a modern művészetet. Félszázaddal ezelőtt, Budapesten még nem képzelhettünk volna nagy magyar festőt az olasz vagy francia híres iskolák igénybevétele nélkül, holott ma már a budapesti és bécsi szakiskolák kitűnően előkészített, a művészeti technika legmagasabb fokán álló festőket és szobrászokat képeznek ki. A művészeti góczpontok közül azonban Paris még ma is különös nagy vonzóerőt gyakorol úgy az élő művészekre, mint a régi és újkor művészeti remekeire, mert a művészi tevékenység követi a szellemi tevékenység központosító irányát. Míg Németország az utolsó évtizedekben szédületes gyorsasággal és ideges tevékenységgel fejlesztette ipari és kereskedelmi vállalkozásait, Franciaország, hagyományaihoz híven, az öntudatos gazdagság konzervativizmusával, fejlesztette a művészetek iránti érzéket, az eszmék és találmányok csodáit s a szép és az igaz kifejezését. Ha ehhez még a ragyogó szépségű nagy város s a bel- és külföldi óriási vagyon befolyását hozzá képzeljük, nem lehet csodálkozni azon, hogy Paris ma nemcsak a művészeti kultúra, de a különféle művészeti ágak kereskedelmi és vásári központja.

A világ összes műkereskedői és amatőrjei, de különösen a nagy tőkékkel rendelkező és művásáraitól híres amerikaiak, állandó képviselőket tartanak a fényűzés és költséges e kápráztató fővárosában, úgy hogy, ha a régi vagy új iskola valamely remekműve, mely még nem talált végleges elhelyezést, eladásra kerül, az amatőrök és műkereskedők magas árakat fizetnek az illető művészeti objektumért. E tekintetben az amerikai kereskedők és gyűjtők állanak első helyen, mert az utolsó években eladásra került legtöbb klasszikus kép és szobor, amerikai vásárlás következtében, mindenkorra elhagyta az európai kontinenst azon célból, hogy az Egyesült-Államok valamely állami múzeumában, vagy valamely milliárdos magángyűjteményében találjon végleges elhelyezést.

A remekművek rendszeres kivándorlásának megakadályozása, hosszabb idő óta foglalkoztatja a művészetek iránt érdeklődő szakköröket. Ha igaz is, hogy az amerikaiak az utolsó években egy milliárdot fizettek ki a művészeti remekművekért Franciaországban, mégis tagadhatatlan, hogy ez a rengeteg összeg anyagilag nem gazdagította annyira, mint a hogy művészeti szempontból szegényebbé tette, ezt az amúgy is földi javakban bővelkedő nemzetet. De mi módon lehet megakadályozni, hogy a festő, vagy valamely remekmű vagy egész képgyűjtemény tulajdonosa el ne ad-

hassa külföldre, a kizárólagos tulajdonát tevő műremeket? Olaszországban a klasszikus műtárgyak külföldre való kivitelét a törvény tiltja. E módszerrel Franciaország, a virágzó műkereskedelem megőlése nélkül, nem alkalmazhatja, mert Franciaország nemcsak hogy rendelkezik a leggazdagabb történeti múzeumokkal, hanem a világ műkereskedelmének állandó központja és képtára. Azonkívül Olaszország felett az a nagy előnye, hogy művészeti leltára, Paris nemzetközi jellege következtében, folyton megújul. Az amerikai milliárdosok az utolsó években megvették a híres Chappey, Sedelmayer, Mühlbacher és Viaux-féle képtárakat és noha ezekért milliók folytak be az országba, tagadhatatlan, hogy Franciaország művészeti leltára lényeges csorbát szenvedett. Baudin Pierre szenátor, a kormányt ez ügyben interpellálva, azt ajánlotta, hogy a szépművészetek minisztere, sürgős törvényjavaslatot nyújtson be oly célból, hogy a képtárak ilyképpen való elidegenítése megakadályoztassák.

De van e kérdésnek még egy másik, nem kevésbé fontos oldala, mely szoros összefüggésben áll a művészek és családjaik érdekével. Gyakran találkoztunk oly művészek neveivel, kik, noha életükben tehetségük legnagyobb megerőltetésével és ecsetük varázserejével remekműveket alkottak, anyagi szempontból a legnagyobb küzdelmeknek

voltak kitéve és haláluk után családjaikat a legnagyobb szegénységben hagyták hátra. Millet, kinek »Angélus« című festménye halála után fantasztikus áron kelt el, életében jóformán éhezett és családja a legnagyobb nyomorúságban maradt hátra. Ugyanez áll Corotról is, kinek minden egyes képe ma vagyont ér és ki szintén nyomorúságban halt meg. Minden modern nagyvárosban százakra megy azoknak a jeles művészeknek a száma, kiket anyagi gondok és az étellel való küzdelem a legnagyobb megpróbáltatásnak tesznek ki. E szerencsétlen helyzet főokát abban a körülményben kell keresnünk, hogy mikor a művész gondolataiban elmerülve, az ecsetet kezében tartja, gyakran elfelejti az élet realitását és nehézségeit.

Azonkívül modern társadalmunkban a művészek és a vásárlók közé belefurakodott, úgy mint azt a termelés más ágaiban is tapasztaltuk, az érdekeket túlságosan szem előtt tartó közvetítő. A történet adatai szerint Correggio »Krisztus az olajfakertben« című híres remekművét, egy Lévi Izsák nevű kereskedő annak idején megvette három tallérért. E világhírű festmény ma százezreket ér, ha ugyan értékét pénzben ki lehet fejezni, a nélkül hogy az Correggiónak vagy családjának azóta akár csak egy filléryi előnyt is hozott volna. A lelkiismeretlen művészeti közvetítők száma, kik a művész anyagi küzdelmeit kiaknázva, sokszor potom

áron megvásárolják képét és szobrát, melyet azután mesés áron eladnak, ijesztő módon szaporodott. Valóságos uzsoráskodás és lélekvásár folyik a művészek bizonyos osztályában, mely a nagy központokban létrehozza azt, hogy némely műkereskedő gondosan elrejtí a művésztől potom áron megszerzett műveket, hogy azokat halála után, mikor már hírneve általánosan el van ismerve, mesés áron értékesíthesse. Ez alatt az idő alatt a művész családja jóformán éhezett, művei nagy értékemeléssel vándoroltak kézről-kézre a nélkül, hogy az özvegy vagy hátramaradt gyermekei, akár csak egy fillért is kaptak volna abból az értékből, melyet a művész tehetsége, ihlete, lelke és megfeszített munkája teremtett. A szép és nemes kifejezése érdekében egy életen át folytatott küzdelmével, sokszor egy parazitát nagy vagyonhoz juttatott a nélkül, hogy halálos ágyán azon megnyugtató vigaszszal távozhatnék az életből, hogy övéit az anyagi gondok nyomorúságától megóvta.

A művészek évek óta panaszkodnak a sorsuk mostohasága és a műkereskedők lelkiismeretlen kiaknázása miatt. Régóta törekedtek arra, hogy a szépművészetek minisztere oly intézményt léptessen életbe, mely az írók és a zeneszerzők társasága mintájára, megvédje az élő művész és halála után a hátramaradt családtagok érdekét. Ez az üdvös eszme évek óta a kivitel nehézségei miatt mindig

csak a tanulmányozás stádiumában maradt, míg az utolsó hetekben Dhur Jacques, ismert műkritikus, erélyes fellépése és a leghíresebb francia mesterek közreműködése következtében, a megvalósulás terére lépett.

Arról van tudniillik szó, hogy a művész az alkotása egyszeri eladásával, ne veszítse el örökre a jelen és a jövő generációk élvezetszerzése érdekében kifejtett tevékenységének gyümölcsét. E célból a kormány a művészek közreműködésével oly társaságot léptet életbe, mely előírja azt, hogy minden művészi termék többszöri eladása esetében, a művész vagy örökösei részére az eladási ár egy bizonyos százaléka visszatartassék. Ha a színházigazgató, az előadott darab jövedelmének bizonyos százalékát, a szerző részére tartozik fentartani, miért ne tehetné ugyanazt az a képkereskedő, ki Corot egyik tájképét annak idején hatszázötven franknyi áron megvette és a minap a Hôtel des Ventes-ban tartolt nyilvános árverésen hatvanezer frankért eladta?

Semmi sem könnyebb, mint oly nyilvántartó katalógus életbeléptetése, melybe a művész befejezett művét bejegyeztetheti és a hamisítványok elkerülése és az ellenőrzés megkönnyítése céljából, a társaság védjegyével ellátatja. Az alakulóban lévő művészi társaságnak meglesz azaz előnye is, hogy a hamis képekkel való üzérkedésnek véget

fog vetni. Ismeretes dolog, hogy majdnem minden állami vagy magánképtárban, az évek folyamán egy csomó hamisított kép talált helyet. Így nemrégén a Louvreban fölfedezték, hogy az ott elhelyezett Raphael-képek közül legalább is kettő hamisítvány. Ha jól tudom, Munkácsy »Siralomház« című híres festménye, a budapesti Nemzeti Múzeumban van elhelyezve és nem emlékszem, hogy valahol olvastam volna, hogy kitűnő művésznk e remekművet kétszer festette. Mikor néhány évvel ezelőtt az Amerikai Egyesült-Államokban utazva, a filadelfiai múzeumot meglátogattam, nagy meglepetésemre láttam, hogy a Siralomház ugyanoly nagyságban, mint a Nemzeti Múzeumban elhelyezett eredeti, Munkácsy Mihály aláírását viseli. A kép kitűnően van festve és mai napig sem tudom, vajjon Munkácsy műve-e, vagy pedig kitűnően utánczott hamisítvánnyal álltam-e szemben? Igen sok jeles művész panaszkodik a miatt, hogy nem adhatják el műveiket azért, mert a nevüket viselő jól utánczott hamisítványok, lényegesen lenyomták képeik árát. Egész új ipar keletkezett: a hamis festmények virágzó ipara, mely az igazi művészet érdekét érzékenyen károsítja. Parisban és Brüsszelben vannak vállalatok, melyek tetszés szerinti számban gyártanak Teniersket, Turnereket, Corotkat és Rembrandtokat. Igen érdekes kis történet járta be nemrég az európai lapokat. Egy szédelő műkereskedő be-

szerzett egy hamisított Rembrandtot, mely a halhatatlan mester jól utánczott aláírásával volt ellátva. A hamisítvány az Egyesült-Államoknak volt szánva és így a képkereskedő azt egyenesen Newyorkba vitte. De mielőtt azt megtette volna, két dolgot műveit. A flamandi mester aláírását láthatólag valamely ismeretlen festő nevével olajfestékréteggel eltakar tatta és a newyorki vámhivatalhoz névtelen levelet intézett, melyben annak igazgatóját arról értesítette, hogy egy nagyhírű Rembrandt-festmény hamis névaláírással csempésztetett be Amerikába. A vámhival a dolgot megvizsgálva, tényleg rájött a furfanggal előkészített csalásra és azon meggyőződésben, hogy tényleg igazi Rembrandttal áll szemben, a tulajdonost a vámilléték ötvenszeres díjának megfizetésére kötelezte, mit az illető minden nehézség nélkül készségesen ki is fizetett. Az összes lapok hosszasan közölték a csalás körülményeit és így a hamis Rembrandt ráadásul még oly reklámban is részesült, melynek következménye az volt, hogy egy amerikai képkereskedő horriblis összegért megvette a most már hivatalosan is konstátált hamisítványból igazi Rembrandttá vált festményt.

Ha az állami ellenőrzés alatt működő művészi társaság megalakul, ily visszaélések a jövőben nem lesznek lehetségesek. A munkájából élő művész meg fogja kapni termelési értékét és ha évek múlva

hírnevével, műve is értékben emelkedik, valahányszor az egyik tulajdonos kezéből egy másik birtokába fog átmenni, az értékelés bizonyos százaléka részére és halála után családja részére, biztosítva lesz épp úgy, mint a hogy most az író halála után utódai is jogosítva vannak az új kiadásokból meghatározott időszakon át, a jövedelem egy részét követelni. A festőművész képe, vagy a szobrász műve tényleg épp oly pártfogást érdemel, mint az író drámája és vígjátéka, vagy a zeneszerző operája és balletje.

MIKROBÁK.

Paris, 1908 augusztus elején.

Sokszor hallottuk azt a megjegyzést, hogy a modern existenciái feltételei ártanak az egészségnek, hogy a légfűtés, a telefon, a gyors közlekedés és az élelmiszerek hamisítása nélkül sokkal jobban éreznők magunkat, körülbelül úgy, mint a milyen jól érezték magukat őseink, kik a haladás és a civilizáció e nagy vívmányait nem ismerték. Igazán olyan egészségesek voltak az elmúlt idők népei? A régi rómaiak rengeteg sokat szenvedtek pusztító lázaktól és a történet feljegyzései szerint Caesar rendkívül artritikus volt. Tudjuk, hogy a középkorban az általános és speciális betegségek egész sorozata uralkodott, melyek közül a pestis, a görvény, a kolera, a hisztéria és az elmebeli betegségek minden formája nem tartozott a ritkaságok közé. A tizenhatodik és a tizenhetedik századok sem voltak sokkal egészségesebbek. Az orvosok és gyógyszerészek száma szaporodott s működésük és befolyásuk oly nagyra nőtt, hogy

ezek a társadalmi elemek a színdarabok állandó, sokszor nevetséges alakjaivá váltak. A csúz megtámadta a legerősebb végtagokat és a himlő a legszebb arcokat. Tudjuk, hogy tizennegyedik Lajos állandóan beteg volt és alattvalói egészségi állapota sem volt gyakran sokkal jobb, míg Molière öregjei ritkán idősebbek negyven évnél. A tizen-nyolczadik század az idegbetegségek korszaka és a tizenkilencedik században a mikroba tartotta hősies bevonulását az orvosi tudományba. E rövid elemezésből is kitűnik, hogy az elmúlt századok egészségi állapota nem lehetett sokkal kedvezőbb a miénknél, mert az egészség, mint abszolút fogalom, talán sohasem létezett, míg ellenben a betegség az élet természetes következménye.

Az abszolút egészség akkor lehetett meg, mikor az első emberpár, egy jóakaró Isten felügyelete alatt, szomszédok nélkül, a felejthetetlen paradicsomban higiénikus sétákat tett. De e helyzet alaposan megváltozott abban a pillanatban, mikor Kain megölte Ábelt, mikor a harag, a bosszú és a remény megszállták a küzdelemre kárhoztatott ember szívét. Akkor az emberek a harag, a remény és a csalódás keserőségének kiélesítése céljából egymáshoz közeledtek és abban a pillanatban lett vége az abszolút egészségnek. Megindult a büszkeség és a vágy irtózatos küzdelme, az akarat megtalálta irányát és célpont-

ját; küzdött és kínlódott. A fájdalom, a könny, a büntett és a műremek, e küzdelem következményei. Megindult az élet és minden új gesztusával a betegség is új lépést tett előre, megtámadta meg-erőltetett ereinket és idegeinket, szóval megbün-tette az örömet és a fájdalmat egyaránt.

Minden korszaknak egészségi szempontból megvolt a maga félelmetes vesszőparipája. A múlt században a kolera közeledése valóságos ret-tegést idézett elő az emberek közt, míg a tudo^mány és a közegészségi viszonyok fejlődésével, ma már sokkal hidegebben bánunk el ezzel az ázsiai jövevénynyel. A jelen kor réme a mikroba. Minthogy a föld és a levegő és minden létező tárgy tele van mikrobákkal és minthogy minden lélekzetvételnél. nem tudom hány száz ártatlan és ártalmas parazitát nyelünk, nem csoda, ha az egészségüket féltő ideges emberek félelmükben azt sem tudják, hogy kire hallgassanak: a szigorú rend-szabályokat előíró orvosokra, vagy pedig az élet-örömeket prédikáló Rabelaisre, ki azt mondja: »Élvezzük örömmel és gondtalanul az életet.«

A kártékony mikrobák nagyobb mennyiség-ben akadnak a nagy városokban, mint például erdős vagy tengeri vidéken. Valamelyik tudós kiszámította, hogy száraz időben Parisnak egy köbméter levegőjében 6975 bacillus volt, de van-nak a francia fővárosban oly régi házak is,

hol egy köbméter levegő, 36.000 baczillust is foglal magában, míg az új házakban átlag csak 4500-at találtak. Ha tekintetbe vesszük, hogy egy baczillus, a vegetáció kedvező viszonyai mellett, három nap alatt milliókra menő mennyiségre szaporodhatik, bátran fel lehet vetni azt a kérdést, miképpen lehetséges, hogy ily feltételek mellett élő lények egyáltalában existálnak a földön? Szerencsénkre a természet gondoskodott róla, hogy ezek az élősdiek nem mindig okozhatnak kárt az emberi szervezetben. Az orr és a száj konstrukciója és a benne fejlődő nedvek legtöbbszörre dezinficiálják és ártalmatlanná teszik a folyton ránk törő hadak támadását.

Ha a higiénisták tanácsaira hallgatnánk és utasításait pontosan akarnók követni, existenciánk majdnem lehetetlenné válnék. Mindazok az élelmiszerek, melyekkel apáink büntetlenül táplálkoztak, az új tudomány eredményei szerint, most veszélyt rejtenek magukban. A véres hus vakbélgyulladás előidézője, az ivóvíz tífusbaczillust tartalmaz, a bor félelmetes méreg, a nyers élelmiszerek a beleket irritálják, a hal a felbőrt izgatja és ezenkívül kapunk naponként még sok e szakmába vágó utasítást és tanácsot, melyeket ha mind követni akarnók, nem szabadna se étellel, se itallal élni, se emberekkel érintkezni. Azért nem szabad nagyon tragikusan venni a

bakteriológisták szigorú utasításait, kik az életet a mikroszkóp nagyító üvegén látván, bacillusnál egyebet nem is vesznek észre.

Szerintük az olvasás is veszélyes. Nem annyira, ha új könyveket olvasunk, ami utoljára nem mindenkinek van mindig módjában; de ha könyvtári könyvet olvasunk, mely már sok kézen ment keresztül, tessék tudomásul venni, hogy minden négyzetcentiméter átlag negyvenhárom bacillust rejteget, ami egy három-négyszáz lapos könyvnél, jelentékeny mennyiségű láthatatlan ellenséget jelent. Szerencsére, hogy nem mindegyik gyilkos természetű, de annyi bizonyos, hogy a nyilvános könyvtári könyveket sok tüdővész és más ragályos betegségekben szenvedő olvasó, a ki trüsszent és köhög, nyálas kézzel hosszabb ideig forgatja.

A francia orvosi akadémia tudósai foglalkoztak e kérdéssel és azt találták, hogy a veszély különösen az iskolákban legnagyobb, hol az iskolai könyv sokszor éveken át megy egyik kézről a másikra. Kisütötték, hogy e tekintetben a legveszélyesebb a Koch-féle bacillus, mely 103 napig él, míg a kolera-bacillus csak 48 óráig, a difteritisz-bacillus 28 napig és a tífusz-bacillus 50 napig is megél. Az akadémia tudósai különben könnyen követhető utasítást adtak, mely abból áll, hogy az iskolai könyvek minden iskolai év kezdetén alaposan dezinficiálandók.

Korunk az udvariasság és előzékenység kora. Fölfelé és lefelé szeretünk kezét szorítani. Mennyi leereszkedés az egyik oldalon és mennyi büszkeség a másik részről rejlik abban, ha a gróf úr ő méltósága, vagy a miniszter ő exczellenciája, közönséges halandót kézzszorítással megtisztel! E leereszkedésnek és büszkeségnek a tudósok háborút üzentek. A kerületét meglátogató képviselő, ha programmbeszédre indul, nem lesz többé kénytelen naponként néhány száz vagy ezer kézzszorítást adni és elfogadni, mert a legújabb tudomány úgy találja, hogy a kézzszorítás veszélyes és a baczillusterjesztés legegyszerűbb és legközönségesebb eszköze. Crouzel, bordeauxi egyetemi tanár, higiénikus szempontból a kézzszorítás helyébe a katonai vagy orientális üdvözlést ajánlja. Abból a szempontból indul ki, hogy a kéz az emberi test legtisztátalanabb tagja, mély a legtöbb baczillust tartalmazza. Számokban kifejezve, a tudós tanár azt találta, hogy a kéz négyzetcentiméternyi területe, átlag 83.450 baczillust tartalmaz. Ezek szerint a kéz több baczillust rejtget mint a láb. A német tudomány nem osztozik ebben a véleményben, mert egy berlini tanár tapasztalata szerint, egyik kliensének lába fürösztetvén, a vízben 180 millió baczillust talált.

Crouzel tanár azt tanácsolja, hogy ne szorítsuk meg senkinek a kezét, ha azt előbb legalább is öt perczig szappanos kefével meg nem tisztította.

így talán lehetséges lesz, hogy abból a 80.000 bacillusból nem száll át egy sem a mi kezünkre. De csak lehetséges, nem bizonyos!

Nem minden kéz egyenlően veszélyes. A »Noli me tangere« szempontjából legjobban óvakodni kell az orvos, a borbély, a mézszáros és a szűcs kezeitől, míg a gyógyszerész, a vegyész és a fém-munkás kezei aránylag legkevesebb bacillust tartalmaznak azért, mert állandóan antiszeptikus és bacillusölő szerekkel foglalkoznak. E tekintetben legokosabb az angol király példáját követni, kinek jobbkezén majdnem mindig keztyű van. Mikor a legnépszerűbb divatkirálytól azt kérdezték, hogy miért vette fel ezt a szokást, VII. Eduárd ezt felelte:

– Nem divat szempontjából teszem, hanem azért, mert a jobb kéz legjobban ki van téve az emberek és tárgyak érintkezésének és azért legjobban szorul védelemre.

A higiénisták nem elégednek meg azzal, hogy hajthatatlan doktrínájukkal, jóformán valamennyi anyagi élvezettől megfosztanak. Vigasztalásunkra megmaradt az idealizmus élvezete: a szerelem, a szeretet és a barátság. Úgy látszik, hogy ezt is megsokalták, mert a legújabb tilalom a csókot üldözi. Nem kell csókolózni, mert a csók, mint bacillus-átvivő aktus, árt az egészségnek. A »North American Review«, az Egyesült-Államok legelterjed-

tebb havi folyóirata, valóságos háborút üzent a – bajusznak. Erre az elhatározásra a következő tapasztalat készítette: Két egészséges fiatal ember közül az egyik teljesen bajusz- és szakálltalan volt, míg a másiknak száját, szép és sűrű bajusz díszítette. E két fiatal ember néhány órán át Newyorkban tetszésük szerint, a múzeumokban, az utcán és kávéházakban szabadon sétálhatott; azután bevezették őket egy laboratóriumba, hol egy szép és fiatal leány várt rájuk. Miután a fiatal leány száját a tudomány legantiszeptikusabb módja szerint megtisztították, a bajuszos fiatal embernek megengedték, hogy a szép leányt megcsókolja. Azután kellőleg fertőtlenített kefével átvették a leány ajkairól mindazokat a mikrobákat, miket a csók rajtuk hagyott. Ugyanezt a műtétet megismételték a bajusztalan fiatal emberrel. Az eredmény kimutatta, hogy a bajuszos fiatal ember magával hozta a legveszélyesebb tüdővész és difteritikus bacillusokat, míg a bajusztalan fiatal ember csókja, bacillusokat egyáltalában nem szolgáltatott át.

Az említett folyóirat, kísérlete végén a következő logikus következtetésre jut: Ha a nők mikroszkóppal láthatnák mindama halálos mikrobákat, melyeket a férfiak bajusza tartalmaz, sohasem engednék, hogy megcsókolják őket. Avis au lecteur!

JEANNE D'ARC.

Paris, 1908 augusztus 12.

Mindnyájan emlékszünk arra, hogy a múlt század nyolczvanas éveiben, az öröm és a megelégedés mily moraja futott végig egész Magyarországon, mikor arról értesültünk, hogy Arany János, a nemzet halhatatlan dalnoka, befejezte híres trilógiájának második részét: Toldi szerelmét. Ugyanilyen benyomás alatt áll hetek óta Franciaország, mióta nyilvánvaló lett, hogy Anatole France, a francia nemzet koszorús költője és egyúttal legnépszerűbb írója, közzétette évek óta várt Jeanne d'Arcról szóló kétkötetes munkáját. Mielőtt ezt a francziákra nézve oly fontos irodalmi eseményt, a munka érdemét, szépségét és magas koncepezióját kellőleg méltatnám, talán érdekes lesz pár sorban a nagynevű íróról egyetmást elmondani.

Anatole France, mint a legjobb elbeszélők egyike és mint kitűnő stilisztá, barátjaitól és író-társaitól már pályája kezdetén el volt ismerve,

de nagy és általános hírnévre csak nehezen és későn tett szert. Viszont valamennyi élő író közt nincs egy sem, a kiért a francia nép annyira rajongana, mint legnemzetibb és legfrancziásabb írójáért, ki dicsőségét semmiféle kihívó feltűnési vágyának, vagy másoktól oly gyakran reklámképpen felhasznált sarlatanizmusnak, hanem inkább nagy költői tehetséggel és bölcs gondolkodással párosult szerénységének köszöni. Első verskötetével, melyet »Les légions de Varus« czímmel tett közzé, már méltó feltűnést keltelt. »Le livre de mon ami« cím, alatt közzétett elbeszélése, a francia irodalom legszébb termékeinek egyike. A francia klasszikusokról, különösen Racine, Molière és La Fontaine műveiről megjelent tanulmányai, mély tudásról és kiváló ítélőképességről tesznek tanúságot. Számos regényei közül »Le lys rouge«, »Balthasar«, »Silvestre Bonnard«, »Le puits de Saint-Claire« a legszébb és legnemesebb olvasmányok közé sorolhatók. A párisi lapokban közölt politikai és társadalmi cikkei, melyeket M. Bergeret álnév alatt időről-időre közzétesz, a legérdekesebb olvasmányok közé tartoznak. Sokoldalú irodalmi működése elismerésül, a francia akadémia már 1897-ben Lesseps megüresedett székébe felvette a halhatatlanok közé. Az elmúlt századok történelmi alakjai közt talán egy sincs, melyről oly sokféle legendaszerű és misztikus mende-monda terjedt volna el, mint

az orléansi szüzzől, annyira, hogy Jeanne d'Arc,, dicsősége és hírneve ellenére, tulajdonképpen még ma is ismeretlen. Ki volt az a Jeanne d'Arc? Miben nyilvánult meg csodálatos ereje és befolyása,, melylyel népeket és fejedelmeket volt képes meghódítani? Ez a probléma századokon keresztül sokféleképpen volt megírva és magyarázva, a nélkül hogy mai napig is tiszta képet tudtunk volna magunknak alkotni arról, vajjon megmagyarázhatlan csodával, a papok szuggesztíójával, vagy egy hisztérikus nő örületes fellépésével állunk-e szemben? A nagy történeti alakok legnagyobb része, a századokon keresztül az új generációk felfogása szerint többször átalakult; de egyikről sem maradt fenn annyi ellentétes és egymásnak ellentmondó vélemény és felfogás, mint a »szent«-nek deklarált lotharingiai falusi leányról

Kortársai és mindazok, kik halála után leírták az életét és működését, egy pillanatig sem haboztak elismerni emberfölötti, isteni küldetését. Angol- és Franciaországban a költők és történetírók századokon keresztül följegyezték szuggesztív csodaerejét; de míg némelyek isteni csodának tartják, mások az ördög beavatkozására vezetik vissza mindazt, a mit Jeanne d'Arc történeti szempontból nagyot és megfoghatatlant vitt véghez. Maga Shakespeare VI. Henrik egyik jelenetében oly kuruzslónőnek mutatja be, ki a szellemeket felidézve, eladta a

lelkét. Franciaországban azonban dicsősége az alsóbb osztályokban teljes erőben mai napig is fentartotta magát. Az orléáni lakosság most is évenként ünnepli felszabadulásának évfordulóját, míg a felsőbb osztályok vallási és politikai felfogásukhoz képest, különösen a tizennyolcadik század bölcsészeti kritikájának a behatása alatt, vakmerő miszticizmusnak tartották az Istentől delegált parasztleány hadvezéri és katonai működését. A tizenkilencedik század romanticizmusa, Southey költeményétől és Schiller drámájától befolyásolva, újra helyreállította. Jeanne d'Arcnak Voltaire szatírája által megcsökkent történeti hírnevét. A legnagyobb történetírók, mint Michelet és Henry Martin, nemcsak hogy már nem ellenzik és nem kritizálják fellépését, hanem isteni rendeltetéséről és emberfölötti meggyőződéséről himnuszokat zengve, oly szentnek deklarálják, ki isteni inspirációjával képes volt csodákat művelni a földön.

Anatole France az első, ki a nagy történetíróknak csodára visszavezethető magyarázatait, racionalista szempontból bírálja. Sehol sértő vagy szatirikus kifejezést nem használ és valahányszor Jeanne d'Arcról, működéséről és befolyásáról beszél, mindig a legnagyobb tisztelet és elismerés jelzőivel kíséri. Csakhogy az orléansi szűz csodatevő képességeit tagadva, történeti és archeológikus bizonyítékokkal tisztán emberi tulajdonságaira és

kortársai gyengeségére, vezeti vissza mindazt, a mit a történet, sok tekintetben meghamisítva, följegyzett a tizenötödik század csodás hősnőjéről. Törekvése oda irányul, hogy a lotharingiai parasztleányt oly nőnek mutassa be, kit Isten a világ fennállása óta a legérdekesebb, legszebb és legnemesebb emberi tulajdonságokkal ruházott fel. Szerinte Jeanne d'Arc tényleg »szent« volt, a tizenötödik század szent-ségének minden attribútumával. E tulajdonságok természetes és nem tettetett víziókban, hallucinációkban nyilvánultak, melyekben a körülötte élő katonák és később az egész francia hadsereg hittek és megbíztak. A parasztleány e rendkívüli befolyását a népre és a hadseregre, a hadvezérek és királyok saját céljaikra használták fel, kiknek aztán a felbátorított és lelkesített katonákkal könnyű volt kiűzni az amúgy is gyenge angolokat Franciaország területéről. így Jeanne d'Arc a hadvezérek kezeiben csak eszköz volt, melyet a király – kellő időben – ügyesen fel tudott használni. Nem azon kell csodálkozni, hogy Jeanne d'Arc közreműködésével sikerült megverni az angolokat, hanem inkább azon, hogy ez a kézenfekvő győzelem csak oly későn, a hallucinációkban szenvedő nő segítségével következett be.

Anatole France két vastag kötetből álló munkája, kétségkívül nagyobb fontossággal bír irodalmi, mint történeti szempontból. Francia-

ország e nagytehetségű írója, mégis csak képzelmi erejére támaszkodó társadalmi író és költő, ki e téren remekműveket alkotott, míg történelmi kompetenciáját sokan tagadják.

Mi indította a nagy írókat arra, hogy a nehéz és sok tekintetben hálátlan témának hasznos irodalmi tevékenységének néhány évét áldozza? A költő maga felel e kérdésre, midőn azt mondja: »E munkát nagy és fáradhatatlan buzgalommal irtam. Habozás nélkül kerestem az igazságot és félelem nélkül jegyeztem fel még akkor is, midőn azt találtam, hogy kényelmetlen formát ölt. Lehet, hogy sokan szememre fogják hányni merészségemet, – de ezt még jobban szeretem, mint hogy félnkségemet kifogásolják.«

A ki az elmúlt századok szellemébe és titkaiba be akar hatolni oly célból, hogy a rég letűnt hősök és szereplők tevékenységét bírálja és bemutassa, annak tényleg hosszú tanulmányra és fáradhatatlan kitartásra van szüksége. A nehézség nem abban áll, hogy nagy készütséggel és tudománynyal kell rendelkezünk, hanem hogy sok tapasztalatot és hosszú századok haladását kell ignorálnunk. Ha a tizenötödik század szellemében, az akkori korszak emberei működését akarjuk bírálni, mindenekelőtt a tudomány és a civilizáció számos eredményét kell elfelejtenünk. El kell felejtenünk, hogy a föld gömbölyű és hogy a csillagok épp oly égitestek,

mint az éltető nap és nem az égboltozaton felfüggesztett fénylő lámpák. Hinnünk kell Szent Tamás, Dante és a középkor mindama kozmográfusainak tudományában, kik azt tanították, hogy a föld hét nap alatt teremtetett. A történetíró, ki a középkor legmisztikusabb korszakába be akar hatolni, kénytelen magát a tudatlan nép hiszékeny naivitásába beleképzelni és a modern fel fogás ítélőképességével, elébünk állítani annak a kornak gondolkodási módját és az események logikai következetességét.

Anatole France, midőn Jeanne d'Arc történetét megírta, állt-e ennek a feladatnak a magaslatán? Sikerült-e neki Jeanne d'Arc egy új és eddig ismeretlen magyarázatát szolgáltatni, melynek nyomán jobban fogjuk megérteni a tizenötödik század misztikus eseményeit? E kérdésekre Anatole France maga igen érdekes útbaigazításokat nyújt, melyeket a jövőben egyetlen történetíró sem fog figyelmen kívül hagyhatni. »Nagy gonddal fölkerestem ama városokat és mezőket, hol az általam elmondott történet eseményei lezajlottak. Láttam a Meuse völgyét, mikor a tavasz virágos illattal megtöltötte mezejét, és újra fölkerestem őszkor, felhős ég és ködös nap befolyása alatt. Átfutottam a Loire nevető partját és a Champagne köves borvidékét, mely még ma is kifogyhatatlan vagyónunk forrása. A Picardie, a Somme, a Normandie,

Rouen és Orléans, a vidék kolostorai, a templomok és harangjaik, a városok utczái és házai legalaposabb tanulmányaim tárgyai voltak. Úgy képzeltem ezeket a városokat, folyókat, mezőket, földeket és kastélyokat, mint a hogy ötszáz évvel ezelőtt fennálltak. Hozzászoktattam szememet azon formákhoz, melyeket az emberek és tárgyak az akkori időben fölvettek. Megkérdeztem mindazt, a mi kőben, vasban vagy fában az akkori időből fenmaradt. Talán túlságosan sokat áldoztam annak, hogy olvasóimat bevezessem a tizenötödik század szellemébe és gondolkodásába. Sok történetíró gyakran túlságosan nemes hangot használ, mitől munkája unalmassá és hamissá válik. A történetíró mindig ki van téve annak, hogy a csatában maga is résztvesz. Azt hiszem, hogy e tekintetben sokkal czélszerűbb, ha lelkünk minden szépségét nem mutatjuk és magunk nem szerepelünk azokban az eseményekben, melyeket leírunk.«

TENGERPARTI SÉTA.

Caboarg, 1908 szeptember elején.

Tagadhatatlan, hogy az ember lustának született. Ha állandóan a paradicsomkertben maradhatott volna, a hol sem ruházatról, sem életfenntartásáról gondoskodnia nem kellett, bizonyos, hogy idejét terebélyes fa árnyékában, a fűvön fekve töltötte volna. Csak a szükség kényszerítette a munkára. De nem hiába mondják, hogy az ember a föld legokosabb teremtese. Mihelyest a munka szüksége beállt, minden gondolkodása oda irányult, hogy mások dolgozzanak helyette. Az állatok, a rabszolgák, a nők, vagy a természet erői: mint a víz, a szél, a gőz, az elektromosság egymásután álltak önzése szolgálatába. Szintúgy csodálatos, hogy a lustaság mennyire serkentette képzelő erejét. Nehogy maga legyen kénytelen hajtani a malom kerekeit, felhasználta a szél- és vízimalmot; hogy az evezéstől megkímélje magát, megépítette a gőzhajót és hogy ne kelljen gyalogolnia, megépítette a vasutakat. Kétségtelen, hogy a technika fejlődésével eljön az az idő is, mikor az ember pipával

a szájában nyugodtan oda fog ülni a gépe mellé, mely önmagát fogja tisztítani, olajozni és automatikusan javítani.

Mindezek az elcsépeelt régi gondolatok jutnak eszembe, ha azt a sok száz pihenni vágyó embert, nőt és gyermeket nézem, kik vakácziós jó kedvvel ide jöttek Cabourgba, a La Manche-csatorna egyik elragadóan szép tengeri fürdőjébe. Trou viliétől mintegy fél órányi távolságra, a világfürdőtől abban különbözik, hogy ide az emberek csak azért jönnek, hogy igazán pihenjenek. Trouvilleban nem pihen senki. A nagy kaszinó hat hét alatt – ennyi ideig tart a nyári szezon – mintegy három millió franknyi összeget bevesz a kártyajáték-jövedelemből és így csak természetes, hogy a gyönyörű világfürdőben, mely a lóversenyidényben az előkelő és gazdag Paris találkozóhelye, minden vendég tehetsége szerint a három millióhoz egy bizonyos százalékkal hozzájárulni kénytelen. Igaz is, hogy sehol a világon oly baccarat-pártit nem láttam, mint a milyen a trouvillei Unióban most folyik. A nagy kaszinónak egy zárt helyisége ez, a hová mindenki, a ki húsz franknyi belépti díjat fizet és két tag által bevezettetik, bemehet. Mennyi a bank? – kérdi a croupier, a játék vezetésével megbízott hivatalnok. Háromszáz Louis, négyszáz, ötszáz. (Egy Louis d'or húsz frank.) A bankot a

pénzarisztokrácia egyik legismertebb bárója adja. Banco! – kiált oda a dúsgazdag cognacgyáros és egy negyed óra alatt a pénzfejedelem, ki a bankot már többször megújította, elvesztett háromszáz-ezer frankot. Ilyen és ehhez hasonló játék folyik a trouvillei kaszinóban délutáni négy órától reggeli két óráig. Az új és sok tekintetben szigorú játéktörvény értelmében, a kaszinótársaság jogsítva van a bankbetétek öt százalékát szedni és így nem lehet csodálkozni azon, ha a játékbevétel naponként százezrekre rúg.

Míg Trouvilleban a játékszenvedélyé a főszerep és a pihenés csak másodrendű foglalatosság, Cabourgban a játék mellékes. A világ legszebb tengerpartjainak egyike ez, a hol az emberi szem kilátását a tenger véghetlenségében nem zavarja semmi. Sok száz gyermek pajkos nevetése és játéka, fehérbe öltözött nők és férfiak kimaradhatatlan sétája a »digue«-en, a zenekar mindennapi kötelességszerű hangversenye az egyedüli szórakozások és élvezetek, melyeket az ózonos tiszta levegőjű Cabourg nyújt. Ha csak szórakozásnak nem tekintjük azt, hogy elegáns és előkelő hölgyek levetik a cipőjüket és kézbetartott ruhával besétálnak a távozó tengerbe. Mások meg tekintet nélkül ruházatukra, vállig beásák magukat a homokba és órákon át nézik a hullámok egymást követő, egyhangú csapkodását. Isteni hely, annak akinek idegei nyugalmat keresnek, csak

az ne jöjjön ide, a ki a nagyvilági élet szórakozásai után vágyódik. A kaszinó ugyan itt is tart játékbankot, de mennyire különbözik ez a trouvillei játéktól! Mennyi a bank? – kérdi a croupier. Tíz Louis. Senki többet? A bank tíz Louis A trouvillei Unióban száz frank a minimális tét, Cabourgban öt frank. És az emberek mégis szórakoznak a játékkal és áldozatot tudnak hozni szenvedélyüknek, mert a kaszinó kis vállalata, a rövid ideig tartó szezonban, mégis háromszázezer franknyi baccarat-bevételt tud kimutatni. Mint minden franczia fürdőhelyen, a százakra menő vendégek közül a szezon végén mindegyik elvesztett egy pár száz vagy ezer frankot és az egyedüli nyerő a kaszinó játékvállalata. Valakinek Cabourgban ezt a háromszázezer frankot, meg Trouvilleban a három milliót mégis csak meg kell fizetnie, mikor a kaszinó részvénytársaság osztalékot akar fizetni. Aix-les-Bains, Vichy, Dieppe, Biarritz és Trouville a legfőbb két hónapig tartó fürdőszezon alatt tíz millió franknyi játékjutalékot, vagy mint azt nálunk hívják, »pinkabevételt« mutatnak ki. És az emberek mégis játszanak és azt hiszik szegények, hogy nyerhetnek is.

Sokkal okosabbak azok, a kik a homokba ássák bele magukat és órákon át bámulják a tenger véghetetlenségét. Egészséges és olcsó multság ez,

a melyért még pinkát sem kell fizetni. Miért ne tenném én is? Húsz év óta vágyaim netovábbja az volt, hogy a nagy világfürdők után egyszer egy ily csendes tengerparton tölthessem nyári vakációmat. Itt olvastam el »Az Újság«-nak azt a számát, a melyikben Quintus barátom oly érdekesen beszélt el az 1878-iki bosnyák hadjárat keserű visszaemlékezéseit. Az én emlékeim e hadjáratról nem oly érdekesek és nem oly keserűek, de ez adta meg azt az ideát, hogy régi irományaim közt én is kutassak és mint sok száz »far niente«-vel elfoglalt fürdőkollégám, én is beleássam magam a tengerparti homokba. Az első füzet, a mely kezembe került, a trencsényi nagy-gimnázium 1873. és 1874-iki tanévbéli írásbeli feladatainak a kimutatása: Az egyik feladat czíme ez volt: »A kutya haszna«. Úgy emlékszem a napra, mikor ezt a feladatot írtuk, én és iskolatársam a kikkel egy padban ültem, mintha ma volna. Önkéntelenül jutott eszembe a kérdés: hasznosabb állat-e ma a kutya, mint volt harminczöt évvel ezelőtt?

Az emberi lustaságot előmozdító segédeszközök közt, első sorban áll a kutya. Mechanikus szempontból nincs állat, melyet a teremtés oly sok tökéletes szervvel ruházott volna fel, mint a kutyát. Lát, érez és értelmes, ugat és harap, szóval oly tökéletes mechanizmussal rendelkezik, a milyent legzseniálisabb mérnökeink sohasem lesznek képe-

sek előállítani, mert a vas, az aczél, a fa és a bőr mindig nélkülözni fogják a kutyák egyik kiváló tulajdonságát: a kezdeményezési képességet. Mióta emberek és kutyák együtt élnek a világon, az előbbi mindig visszaélt a másíknak hűségével és alárendeltségével. Régen eszébe jutott valamely pásztornak az az idea, hogy fölösleges neki tehenei és birkái után szaladnia, megteszi azt sokkal jobban a kutya, míg ő teljes biztonságban egy terebélyes fa árnyékában, élvezheti ebédutáni alvása jótékony hatását.

A nagy városokban a kutya vezeti a vako-
kat, falun őrzi a házat, vadászaton pedig a patkány-
tól egészen a szarvasig soha eléggé meg nem becsül-
hető szolgálatokat tesz. Régen, mikor vámhivatalok
még nem voltak, a kutya éberségével már vám-
szedői szolgálatokat is tett és most is a legéberebb
vámszedő. A múltban mindig fel lehetett használni.
a rabszolgák és gályarabok őrzésére, a hóban meg-
merevedett utasok feltalálására és a vízbeesett
szerencsétlenek megmentésére.

A civilizáció haladásával sokféle új szolgál-
latra is használjuk. Legújabban például a francia
rendőrség arról győződött meg, hogy a rendőrök
megvédelmezése és az apacsok kikutatása dolgában
egy jó kutya többet ér, mint akárhány forgópisz-
toly. Mikor nemrég a lapokban olvastuk, hogy a
betörők a Louvre gyűjteményeit sem kímélik már.
a rendőrség elhatározta, hogy ezentúl az összes

állami múzeumi gyűjteményeket kutyákkal fogja őriztetni. Így tehát oly korszakban, mikor a technika oly magas nivóra fejlődött, hogy a legtökéletesebb lakatokat és vasszekrényeket, a legérzékenyebb villanyos csengetyűket, a legfényesebb lámpásokat és a legautomatikusabb forgópisztolyokat képesek vagyunk előállítani, mégis a kutyát ítéljük legalkalmasabbnak arra, hogy az ország történeti kincseit őrizze.

Első látszatra a hűség szimbólumának ilyenképpen felhasználása azt a benyomást teszi, mintha valami megalázó rejlenek ebben ránk nézve. De ha meggondoljuk a dolgot, azt vesszük észre, hogy megalázásról csak akkor lehetne szó, ha velünk éreztetné nagyobb bátorsága és ébersége felsőbbségét. Pedig a kutya, bármilyen nagy szolgálatokat tesz is nekünk és bármilyen önfeláldozó is, nem ismeri ezt a felsőbbiséget. Ellenkezőleg, egyre hívebb, ragaszkodóbb és alázatosabb, sőt oly öntudatlan jótévő, a ki azért a jóért, a mit nekünk tesz, még imád is bennünket. Valljuk meg, hogy sok emberre ráférne a kutyának ez a különös szép tulajdonsága. Sohasem hallottuk, hogy a kutya eldicsekedett volna szomszédjának azzal a sok jóval, amit velünk tett.

De a természet sem fukar az állatország e legokosabb képviselőjével. A szépség, erő, gyorsaság és kitartás, a kitűnő látás, hallás és szaglás jeles tulajdonságain kívül, több nemes morális kvali-

tással is ruházta fel: az önzetlenséggel, a szerénységgel és az alázatossággal, a mely tulajdonságok az ember pótolhatatlan szolgájává és kísérőjévé teszik. És ha meggondoljuk, hogy ily körülmények közt a világ fennállása óta, a kutya mennyi szolgálatot tett már és hogy mennyi hálára kötelezte az önző emberiséget, könnyű megérteni, hogy az emberek nagy súlyt vetnek arra, hogy ezentúl is oly önzetlenül szolgálja és kötelezze le, mint eddig.

Minthogy a kutya oly okos és az ember oly lusta, ne csodálkozzunk azon, ha az okosabb állat lassan-lassan lefoglalja a leghálásabb emberi pályákat. Lesz belőle vámszedő, honvéd, futár, házmester, rendőr, levélhordó stb. Bárhová nézünk, mindenütt azt tapasztaljuk, hogy ez az állat azért teremtett, hogy az emberi lustaságot szolgálja és előmozdítsa s ez az állapot addig fog tartani, míg a századok folyamán észre nem fogja venni, hogy felsőbbsege ellenére, mily alárendelt szerepet játszik és a míg az emberi nem degenerációja nem fogja felébreszteni benne azt az öntudatot, hogy rá nézve mégis hasznosabb volna, ha ő vezetné zsinóron az embert, nem pedig az őt.

A tenger hullámai egyre csapkodnak. A gyermekek is eltávoztak a tengerpartról és úgy veszem észre, hogy harminczöt év múlva, újra írásbeli gyakorlatot írtam »a kutya hasznáról«.

PORNOGRÁFIA.

Paris, 1908 augusztus 19.

Jöjünk mindenekelőtt tisztába magával a fogalommal. A pornográfia nem egyéb, mint az erkölcstelenségnek írásban vagy képben való kifejezése. De van sok, az erkölcstől elítélt olyan cselekedet is, melyet azért pornografikusnak nem nevezhetünk. Így például a lopás vagy a gyilkosság képben való feltüntetését, a pornográfia keretébe nem sorozhatjuk azért, mert erkölcstelen csak olyan cselekedet, mely másokat hasonló immoralitás elkövetésére buzdít. Ezt pedig a lopás vagy gyilkosság képben való bemutatásáról állítani nem lehet. Másképpen áll azonban a dolog, ha az elítélendő cselekedet irodalmi leírásáról van szó. A büntettek körülményeinek részletes és ügyes leírása eltüntetheti mindazt, ami lelkünkben borzadást kelt, az undort vagy a szégyent, körülveheti a bűnöst az ügyesség, a bátorság és az erő presztízsével és így ragályossá tévén a

példát, önkéntelenül is erkölcstelenséget provokál. A szó szoros értelmében azonban pornográfikusnak csak azon cselekedeteket nevezhetjük, melyek egy bizonyos kategóriába tartoznak. Erre vonatkozólag elég magyarázatot ad nekünk a pornográfia szó görög eredete, mely a »graphein« (írni) és a »porné« (prostitúció) összetételeiből alakult. A szó etimológiája ellenére, tévedés volna pornografikusnak nevezni az oly irodalmi művet, mely a bizonyos kategóriába tartozó nők sülyedését, tévedését vagy bűnhődését komoly tudományos vagy lélektani alapon tárgyalja, vagy azt a szociológust és orvost, ki a sülyedt társadalmi osztály fiziológiai életét és szokásait érzékíti meg. Zola mindezekkel a kérdésekkel foglalkozott, de azért senkinek sem fog eszébe jutni, hogy a nagy francia regényíró műveit a pornográfia termékei közé sorozza. Minden emberi cselekedet, bármilyen alacsony és elvetemedett is, nemes czállal és iránynyal feldolgozható és így a leírás és feltüntetés módjában rejlik a pornográfia fogalmának etimológiai jelentősége. Az az író, ki a szerelmével kereskedő nőt idealizálja, vagy mint a szerelem papnőjét mutatja be, magát a szerelmet lealacsonyítja. A szerelem isteni érzelem, mely a faj örökkévalóságát biztosítja; hivatása, hogy termékenyítsen, hogy fejleszse és javítsa az egyént és a fajt: a világegyetem legcsodálatra-

méltóbb teremtő ereje. A szerelmét elárúsító nő azonban nem szeret, csak a szerelem gesztusaival él és állandóan hamis pénzzel fizet. Ez a szerelem tehát nem igazi vonzalom, és minthogy nem produktív és inkább pusztítja az életet, azért alacsony. Az üres lélek jelentőség és cél nélküli gesztusainak erkölcstelen feltüntetése, képezi tehát a pornográfia kifogyhatatlan anyagát.

A néhány héttel ezelőtt Bérenger szenátor elnöklete alatt Parisban tartott pornográfiai kongresszuson, Lecomte Georges a francia írók társasága nevében erélyesen kikelt az irodalmi tisztatlanság ijesztő és kárthozó terjesztése ellen. A felszólaló írók és képviselők, kik e kongresszuson jelen voltak, annak ellenére, hogy mindnyájan elismerték a pornográfia erkölcsrontó befolyását, nem tudtak tisztába jönni azzal, hogy melyek tulajdonképpen azon infámis könyvek és rajzok, melyek terjesztése minden rendelkezésre álló eszközzel megakadályozandó, és hol van az a határ, mely az irodalom és a művészet szabadságát a pornográfia fogalmától elválasztja. Az írók véleménykülönbsége nem lephet meg senkit, ha tekintetbe vesszük, hogy az emberek nevelése, felfogása és ízlése szerint némelyek ugyanazt az irodalmi művet szépnek, tűrhetőnek vagy elismerésre méltónak találják, míg mások azt minden habozás nélkül az erkölcsrontás, az erkölcstelenség, sőt

már a pornográfia kategóriájába valónak deklarálják.

A sajtószabadság elismerésével, a majdnem minden országban az irodalom terén is érezhetővé vált nagy verseny hatása alatt, számos író és kiadó arra törekedett, hogy oly munkák lássanak napvilágot, melyek a nép legalacsonyabb ösztöneit is képesek kielégíteni. Levelezőlapok, illusztrált újságok, regények és novellák reklámszerű, erkölcsbe ütköző rajzaikkal oly nagy számban jelentek meg, hogy az iskolába járó fiúnak vagy a sétáló leánynak lehetetlen volt a boulevardok kioszkjai mellett elmenniök a nélkül, hogy ez irodalmi vagy művészi túlzások ne tűnjenek szemébe. A Parisba érkező idegenek legszívesebben veszik e termékeket, úgy hogy, ha országukba visszatérnek, kuriózumképpen mutogatják azokat barátaiknak és ismerőseiknek, a mi természetesen nem kis mértékben járul ahhoz, hogy a francia irodalom erkölcsi reputációját a külföldön csorbítsa.

Az így megvásárolt példányok Belgiumban, Hollandiában, de különösen Németországban sokszorosítottak és rengeteg számban, olcsó áron terjesztve, igen nagy kárt okoznak a nemes és szépért küzdő igazi francia irodalomnak és művészetnek. A német kiadók lelkiismeretlenségének tulajdonítható az is, hogy némely országban, mint például az Egyesült-Államokban, Francia-

országot tartják a pornográfia terjesztőjének és a francia regényt az erkölcsbe vágó elbeszélés termőföldjének.

A francia érdekelt körök sokáig tétlenül nézték a külföldi kiadók üzelveit, mert az elismert nevű írók munkáinak, melyeket a közönség amúgy is nagy számban vásárolt, nem ártott annyira, mint általában a francia irodalom reputációjának. A kongresszuson azonban Lecomte a francia írók nevében a legerélyesebb rendszabályok életbe léptetését és különösen a hamis czég alatt pornografikus termékeket terjesztő külföldi kiadók felelősségre vonását követelte. Szerinte a pornográfia nemcsak hogy nem tekinthető a művészet egyik fájának, de sőt határozottan a művészet legczinikusabb tagadása. A művészet, a szépség, a legszabadabb képzelem, a szív legmélyebb és legőszintébb forrása, és a társadalmi igazságért küzdő komoly irodalom nevében kárhoztatta a pornográfia szégyenét. De mindjárt hozzátette azt is, hogy az irodalmi és a művészeti szabadság képezi az író és a művész legbecsesebb kincsét, a miért is a francia írók társasága sohasem fogja megengedni, hogy valaki akár a jó erkölcsök ürügye alatt, akár rövidlátásból vagy balgaságból, a művésznek és Írónak ehhez a szent jogához nyúlhasson.

Mik ezek a jó erkölcsök? Mikor vét egy könyv vagy kép a jó erkölcsök ellen? A jó erkölcs nem

egyéb, mint az, a mit a mindennapi elfogadott szokás megenged, a mit mindennap látunk, a min nem csodálkozunk és a mi nem ijeszt meg senkit. Erkölcsi doktrína birtokában lévő társaság vagy intézmény, mint a milyen például a katolikus egyház, mely tagjainak meghatározott és minden eshetőségre előrelátott morális törvénykönyv figyelembevételét előírja, az erkölcsi doktrína nevében biztonsággal Ítélni minden jó és rossz, nemes és infámis cselekedet fölött a nélkül, hogy szüksége volna a társadalmi felfogás vagy helyi viszonyok és szokások körülményeit tekintetbe vennie. Az ilyen intézmény kinyilatkoztathatja, hogy valamely cselekedet a mindennapi elfogadott szokás ellenére erkölcstelen, míg ama másik cselekedet, mely, noha a mindennapi szokással ellenkezik, az ő szempontjából igenis morális lehet. így például az ily természetű egyesület vagy társaság rehabilitálhatja néha még a skandalumot is, míg a doktrína nélküli társadalomban, a skandalum már határozottan a rossz erkölcsök markáns kifejezése.

Minthogy a modern társadalom nem állított fel doktrínát az emberről, az emberi életcéljáról, a törvények és az erkölcsök párhuzamos tiszteléről, a szokás és a mindennapi élet tapasztalata az, mely meghatározza, hogy valamely cselekedet jó vagy rossz. Mindenki úgy gondolkodhatik és úgy cselekedhetik, a mint az neki tetszik, azzal

a feltétellel, hogy másokat nem zavar vagy másoknak nem árt. Társadalmunkban mindenkinek arra kell törekednie, hogy tűrhetővé váljék, mert a mi tűrhetetlen és szokatlan, az elnyomatik. De ha a tűrhetetlen többször ismétlődik, megeshetik az is, hogy hozzászokunk és akkor tűrhetővé válik és így egy bizonyos idő eltelte után a szokatlan szokássá és a rossz erkölcs is átváltozhatik jó erkölcsösé.

Tudvalevő dolog, hogy a meztelenség tanulmányozása az igazi művészet szükséges feltétele. Mihelyt a festő vagy a szobrász az élő test tiszta formáival szemben áll, legnagyobb ambíciója azokat lehetőleg híven elénk állítani. A művész a szépség iránti vágyában nem lát egyebet, mint az élő test vonalait és a formák harmóniáját. De míg a művész a meztelenséghez hozzászokva, nem lát benne mást, mint a szépség motívumát, a közönség, mely a műhely levegőjéhez hozzászokva nincsen, joggal meghökken, mert a mi a művész szempontjából nem rossz erkölcs, azzá válik, ha a közönség ízléséről és felfogásáról van szó. Csakhogy a művészekkel való gyakori érintkezés, a szóban lévő művészeti termék gyakori látása, hozzászoktatja a közönséget ahhoz, hogy tűrhetőnek találja azt, a mit kezdetben skandalózusnak tartott.

Ugyanez áll az irodalmi termékekről is. A regény- és drámaírók, az emberek szenvedélyeibe

belemélyedve, tanulmányozzák cselekedeteink legtitkosabb rugóit, melyek közül a szerelem gyakran a legközönségesebb és legerőszakosabb. így csak természetes, hogy tehetségük legnagyobb megfeszítésével arra törekednek, hogy az emberi indulatot legigazibb meztelenségében, erőszakosságában, aljasságában és durvaságában mutassák be. Kezdetben a közönség az írók némely újításait horribilisnak és túrhetetlennek találta, de lassan hozzászokva, csakhamar azt vettük észre, hogy ezeket az újításokat elfogadtuk, sőt van olyan közönség is, mely ilyen körülmények mellett a művészt még félneknek és bizonyos fellépésében nem elég határozottnak találja. A közönség hozzászokik mindenhez és míg kezdetben a művészek a kelletténél merészebbek, rövid idő múlva a publikum az, a mely több merészséget vár a művésztől.

Más a közönség és más a művész élete. Nem ugyanazon nyelven beszélnek és ez teszi oly nehézé a művészet moralitásának vagy erkölcstelenségének a meghatározását. A pornográfia pedig e kérdéssel a legszorosabb összefüggésben van. Valamely művészi vagy irodalmi mű lehet pornografikus a közönség szempontjából a nélkül, hogy jogunk volna a teremtő művészt a pornográfia vádjával megilletni. Általában azt lehet állítani, hogy a pornográfia akkor kezdődik, ha a művészi vagy irodalmi termék realitása, a helyett hogy

támaszul szolgálna, az aljas durvaság kifejezése felé irányítja a művészetet és az irodalmat. Ezen határ szoros összefüggésben áll az erkölcsi hőmérő hatásával. A műveltség és a tudomány haladásával lélektani ismereteink is szaporodtak. E tekintetben tapasztaltabbak vagyunk mint voltak apáink, de mindinkább háttérbe szorul őseink életbölcsesege: az élet doktrínája. Vannak elfogadott szokásaink, melyeknek a körülmények szerint alávetjük magunkat, de hol vannak a mindenki által jónak vagy rossznak deklarált és elismert erkölcsök? A házasság intézménye például még fennáll, de mennyire magasztalják már sokan a szabad egyesülést, a válás megkönnyítését, a fiatal leányoknak bizonyos szórakozásokhoz és élvezetekhez való jogosultságát. Az erkölcsök doktrínája nélkül igen nehéz megállapítani azt, a mi a jó erkölcsökkel ellenkezik, és bármennyire is megvagyunk győződve a pornográfia pusztításairól, a bajt erkölcsi doktrína felállítása nélkül alapjában kiirtani nem lehet.

E szempontból indult ki Lecomte, a francia írók társaságának elnöke is, mikor nem az erkölcs; hanem a művészet nevében a legnagyobb szigorral kárhóztatta a pornográfiát; de az ő támadása és védekezése nem volt ugyanaz, mint Béranger szenátoré, ki a pornográfia terjedése ellen a legszigorúbb törvényhozási intézkedések alkalmazá-

sát óhajtotta azért, mert a veszélyeztetett jó erkölcs védelemre szorul. Az ősz moralista figyelmét kikerülte az a tény, hogy vannak irodalmi és művészi termékek, melyek sohasem pornografikusak, vannak olyanok, melyek néha e kategóriába esnek és vannak olyanok is, melyek e keretből sohasem emelhetők ki. A francia írók társasága sohasem fogja pornografikusnak deklarálni mindazt, a mit Bérenger szenátor e fogalom alá összegyűjtött.

NAPIHÍREK ÉS RÉMDRÁMÁK.

Paris, 1908. szeptember 10.

Ha a szó szoros értelmében vett »napihír« mibenlétét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a zurnalisztika ez elnevezés alatt azokat a mindennap előforduló kis eseményeket érti, melyek nem elég fontosak arra, hogy külön rovatokba följegyeztesenek. Automobil- vagy kocs-elgázolások, ismeretlen emberek öngyilkossága, vitrioldrámák és rablótámadások, rendszeren a napihírek közt foglalnak helyet. A napihír különös tulajdonsága: a rövidség, a szereplő személyek mindennapisága, az előkészítés hiánya és a pillanatnyi benyomás hirtelensége. Ezért fontos esemény, vagy olyan, melynek előkészítéséhez hosszabb idő volt szükséges, a napihírek közt ritkán foglal helyet. Ha tekintélyes vagy általánosan ismert egyént érdeklő fontos eseményről van szó, az ügyes lapszerkesztő a hírt szintén nem fogja a napihírek közé szorítani, hanem mint valami kiemelkedő, a mindennapiasságot nélkülöző eseményt, külön cikkben fogja kiadni. Ha

Takács Ferencz szabómester az Andrassy-úton sétálva, egy elrobogó gépkocsi alá kerül, még ha a sebesülés veszélyes vagy halálos is, az esemény feljegyzése rendszerint a napihírek közt található; de ha ugyanaz a szerencsétlenség egy minisztert, vagy csak egy jól ismert képviselőt érne, bizonyosra vehető, hogy minden lap, a legcsekélyebb részlet felsorolásával, külön cikkben fog róla referálni.

A pszichológiai és történeti drámák kivételével, a legtöbb, előadásra kerülő színdarab cselekménye a becsületet, a szerelmet vagy az anyagi érdeket érintő meséjében, szintén nagyobbára mindennap regisztrálható napihírré vezethető vissza. Csakhogy ha a három- vagy ötfelvonásos drámák eseményeinek előkészülését, expozícióját és a cselekmény komplikációját elemezzük, azt veszszük észre, hogy például a »Kaméliás hölgy« vagy »Ocskay brigadéros« már semmiben sem hasonlítanak azokhoz a mindennapi eseményekhez, melyeknek egyhangú följegyzése a lapok napihírei közt foglal helyet. Nem nehéz kitalálni azt se, hogy a komplikált színdarabokban szereplő alakok fel fogása, jelleme és érzelme is már lényegesen elüt attól a gondolkodástól és szerepléstől, melyet a körülöttünk élő embereknél naponként konstatálhatunk.

Parisban az utolsó években több új színház nyílt meg, melyekben hírneves drámaírók felada-

tukká tették a napihírt rövidségében, hirtelenségében és az esemény banális hatásában színpadra hozni. Le Grand Guignol, Les Capucines, Comédie Royale, Boîte à Fursy kizárólagosan csak az ily kistartalmú egyfelvonásos darabok előadását tűzték ki feladatul és oly nagy sikerrel működnek, hogy a kiszemelt darabok naponként telt ház előtt kerülnek előadásra. Ez az új divat, mely a nagyobb színházakban is tért hódít, szoros összefüggésben van a nézőközönség pszichológiájával. Vannak emberek, kik tíz vagy húsz év óta majdnem naponként járnak színházba vagy mulatóhelyre, kik az utolsó évtizedekben előadásra került összes darabokat végignézték és megvitatták, úgy hogy igen nehéz nekik oly darabot bemutatni, melyben megtalálnák a keresett szomorú vagy víg hatást. A színházról pedig le nem mondhatnak, először szokásból, másodszer azért, mert mindig azt hiszik, hogy az előadott darab cselekménye folyamában megtalálják azt az emóciót, melyre blazírtságuknak vagy kifáradt idegeiknek szükségük van.

E szükség kielégítésére teremtették az említett színházakat, melyek úgyszólván minden bevezetés nélkül, csak azt a rövid cselekményt adják elő, mely a nézőben a szenvedésnek vagy öröme-
nek azt a pillanatnyi hatását idézi elő, melyet akkor érzünk, ha a napihír végbemenetelénél jelen vagyunk. A Grand Guignol volt az első, mely az

ily természetű drámák előadásával rendkívüli sikereket ért el. A későn ebédlő, enervált, inkább kíváncsi mint intelligens közönség bizonyos abban, hogy az efféle darabokban megtalálja az idegeinek szükséges emóciót.

Így például Maeterlinck »Intérieur« című egyfelvonásos drámájában, a színpad három megvilágított ablakot mutat be, melyek mögött lámpafénynél egy boldog és megelégedett családot veszünk észre. Az apa újságot olvas, az anya és két leánya kézimunkával foglalkoznak. Semmi sem zavarja a család idillikus nyugalját. Az utcáról két férfi közeledik, halkan beszélnek. A folyóban felszedték egy fiatal leány hulláját, ki a családhoz tartozik. Rögtön utánuk kézikocsin hozzák a vízbe-fúlt leány holttestét. A két férfi azért sietett előre, hogy a lehető legnagyobb kíméllettel értesítse a szerencsétlenségről a családot. A szobában a boldogság honol és az ajtó előtt már a szerencsétlenség iszonya lesben áll. A két férfi közül az egyik az ajtón bekopog. A lámpa gyenge fénynél észre-vevesszük az anya kétségbeesését, az apa jajgatásai és az egész család fájdalmát, mire a függöny legördül.

Ha e kis dráma cselekményét elemezzük, megtaláljuk benne a napihír minden karakterisztikonját. Elsősorban a rövidség, mert a dráma lebonyolításához csak annyi idő kell, mint a mennyi

szükséges, hogy a hullát szállító kocsit a szülői házhoz érjen. A szereplő személyek épp oly ismeretlenek előttünk, mint az a tömeg, mely a tetőről lezuhant kőművest, vagy az autóbiltól elgázolt koldust körülveszi. A mi bennünket érdekel, nem a szereplő személyek egyénisége, hanem a szerencsétlenség borzadálya és a cselekmény viszonya.

Nem kisebb hatást ért el Méténier Oscar »Lui« című kis drámájával. A szerelmét áruba bocsátó nő egy az utcán fölszedett ismeretlennel hazatér. Társalgás közben az idegen lovag kivesz a zsebéből egy csomó ékszert: gyöngysort, fülbevalót és gyűrűt, melyekben a megijedt leány ráismer a megelőző éjjel kirabolt és meggyilkolt barátnőjének az ékszereire. Az összes napilapok hasábjait közölték erről az iszonyú rablógyilkosságról és a leány ezzel a gyilkossal egyedül van egy szobában! Halálos ijedtségében volt elég hidegvére, hogy elküldjön a rendőrökért, de néhány pillanaton át, a nézőközönség a leánynyal együtt érezte a rendőrök megérkezéséig tartó veszély iszonyú rettegését.

E napihír formájában megjelenő dráma az élet utánzása és igen mély hatást keltett. De éppen e miatt a tulajdonsága miatt, az e kategóriába tartozó drámák ellentétben állanak a színházi élet és a drámai művészei; céljával és hivatásával.

A színpadnak nem az a célja, hogy utánozza az élet realitását. A színdarab művészeti alkotás, melynek kell hogy legyen kezdete, közepe és vége. A színház az élet realitását csak akkor mutathatja be, ha előbb átalakította és bizonyos keretekbe szorította, szóval, ha az élet illúzióját képes volt bennünk fölkelteni. Az a körülmény, hogy a néző kíváncsisága vagy felcsigázott képzelnie, a drámai cselekményben kielégítést nyer, nem elég ok arra, hogy például a színpadon orvosi műtétet mutassanak be, mely a beteg fájdalmas vonaglásával és a vér folyásával sok nézőben szintén ideges emóciókat volna képes előidézni. Az élet realitásának változatlan feltüntetése a színpadon olyan, mint a fényképész működése a természetben. A fénykép lehet szép és hü, de nem művészi alkotás. A színház hivatása nem az élet másolása, hanem az élet illúziójának a fölkelte és ez az oka annak, hogy a napihírek formájában megjelenő drámák nem hosszú életűek, nem marandandó becsűek és néhány év múlva, ha az idegeség kielégítésének erre a lábrakapott divatára vissza fogunk tekinteni, csodálkozni fogunk azon, hogy akadtak tehetséges írók, kik e műfaj szolgálatába állottak.

Épp úgy vagyunk az új rémdrámákkal is. Néhány évvel ezelőtt még azért kerestük fel a színházakat, hogy ne vessünk vagy sírjunk. Sokan

most azért mennek oda, hogy féljenek, rettegjenek vagy reszkessenek. Vannak színházak, honnan a nők jajgatva és ájuldozva távoznak. A múlt télen az Antoine-színház oly egy- és kétfelvonásos drámákat hozott a színpadra, melyeknél a nézőnek félelmében majdnem megszűnt szívverése és a hideg veríték kiütött a homlokán. Ilyen darabok voltak például: »Le système du docteur Goudron«, »La dernière torture«, »La nuit rouge«, »Au téléphone« stb., melyeknek különös sajátosságuk az, hogy fejünk fölött érezzük a halál ijesztő leheletét. Rendes körülmények közt a színpadi halál nem ijeszt meg senkit. Caesar meggyilkolását és Buy Blas megmérgezését minden emóció nélkül végignézhettük, mert tudjuk, hogy a színpadi tör és méreg épp úgy nem okoz fájdalmat, mint a hogy a színházban a puskalövés golyó hiányában sem tesz kárt senkiben. De az élet mindenféle nyomorúsága, mely minden pillanatban figyelmeztetés nélkül lecsaphat ránk is, rettegésbe hoz. így például az örültség minden formája a rémdrámák nagy eleme. Az örültségnek mindnyájan ki vagyunk téve, sőt vannak tudósok, kik azt állítják, hogy a világ bolondokból és félbolondokból áll és hogy az örültség egy bizonyos foka mindenkiben feltalálható. Ha a drámaíró rémdarabjában a halált választotta hallgatóinak terrorizálására, nem maga a halál az, mely terrorizál,

hanem a halálfélelem, a halált megelőző szenvedések és a halál megmagyarázhatatlan titokzatossága.

A rémdráma legújabb mestere André de Lordé. Budapesten is előadták a jeles író »Au téléphone« című drámáját. A vadászon lévő férj telefonösszeköttetésben áll feleségével és mikor a beszélgetés javában folyik, telefon útján hallja a gyilkosok közeledését. Ennél borzasztóbb jelenetet elképzelni nem is lehet. Nem látjuk, hogy a gyilkosok megölik az otthon maradt két nőt és gyermeket, de sejtjük és a képzelem mindig borzasztóbb a valóságnál.

Mi tagadás benne, a közönség szereti a rémdrámáknak ezt a fajtát. Hogy miért szereti? Azt mondják, hogy a néző idegessége megkívánja az erősen fűszerezett cselekményeket. Ez önmagában nem sokat jelent. Inkább azt hiszem, hogy úgy vagyunk vele, mint a gyermekekkel, kik szerelnek a tűzzel játszani. Mi is szeretjük azt, a mitől félni kell. Az efféle emóció létrehozza a vérkeringés bizonyos megállását, a mely a gyönyör érzetét kelti bennünk. Valamint a szerelem legvégső extázisában már az élet megszűnése és valamint az automobilista az óriási sebesség szenvedélyében minden pillanatban a halállal kaczerkodik, a néző is ijedelme és a haláltól való félelme pillanatában szereti ezt a szokatlan izgalmat, különösen azért,

mert kis gondolkodás után abba a boldogságba is ringathatja magát, hogy a valóság ezúttal megóvta minden fájdalomtól és szenvedéstől. Az emberek minden időben legjobban azzal szerettek játszani, a mitől legjobban féltek. Azt hiszem, nem az idegesség vezeti az embereket ezekbe a színházakba, hanem inkább a »pszichológiai sport« kedvelése.

SZALON ÉS BRIDGE.

Paris, 1908. szeptember közepén.

Azt mondják, hogy a francia a legszelleme-
sebb nép a világon. Ez a vélemény el van terjedve
nemcsak a külföldön, de maguk a francziák is
meg vannak győződve igazságáról. Ha e nemzeti
tulajdonság okát keressük, megtaláljuk első sor-
ban a francia nép szocialitásában és abban a
törekvésében, hogy mindazt fejleszse, a mi az
ízlést és a művészeti érzéket előmozdítja. Nem
mondom, hogy a természet e tekintetben nem tette
meg a magáét, mert az ember tehetség nélkül sem
érdekes beszélgetést folytatni, sem szellemileg tün-
dökölni nem tud; de kétségtelen, hogy a társalgás
és társadalmi érintkezés szellemes irányát épp úgy
lehet kultiválni, mint a hogy az ékesszólást, vagy
bármely testi vagy érzéki ügyességet gyakorlat
utján elsajátítani lehet. A régiek is mondták már:
»Poeta nascitur, orator fit«. A németek a legkitar-
tóbb sörivők, a magyarok a legügyesebb lovasok,
az olaszok a legveszedelmesebb szerelmesek, a
spanyolok a legvérmesebb tánczosok és az angolok

még akkor sem unatkoznak, ha egyedül vannak. Mindezek a tulajdonságok nem tisztán természeti adományok, hanem bizonyos mértékben a szokásra, a társasélet irányára és ízlésére is visszavezethetők. A szalon évszázadokon keresztül nemcsak a francia szellem termőföldje és melegágya volt, de a politikai, társadalmi és művészi élet rugója. Ez a hatalmas és előkelő osztályoktól előszeretettel ápolta társadalmi központ nem maradhatott hatás nélkül az alsóbb osztályokra sem. Innen van az, hogy még a legszerényebb viszonyok közt élő polgár is arra törekedett, hogy a művészetek ápolása, a társalgás és a szellemesség fentartása céljából a meghívott barátok és vendégek részére, ha szerény mértékben is, szalont tarthasson fenn.

Innen indult ki a francia bon mot és esprit s noha már évtizedek óta a komoly és különösen a politikai szalonok kimentek a divatból, a bennük való társadalmi érintkezés még most is megtartotta érdekességét és vonzóerejét. A szalonban az emberek megbeszéltek és megvitattak mindent, a mit az esprit és a finesse követelménye ki nem zárt. Ez a szellemesség az egyén és a társaság tulajdonságai szerint lehetett eredeti vagy kölcsönkért, előkészített vagy rögtönzött, de mindenki tehetsége szerint megtette a magáét, hogy az élénk társalgás és az érdekes kérdések megvitatása fentartható legyen.

Újabb időben azonban a francia szalonéletnek két nagy ellensége támadt. Az egyik a mese vagy a szellemes kis történet és a másik a bridge; mindkettő oly vehemenciával támadta meg a francia társas életet, hogy nem ritkán a sajtóban és a magánéletben hallottuk kifejezését az azon való sajnálkozásnak, hogy a régi időkből híres francia szellemesség kihalófélben van, hogy a szalonokban az emberek már nem társalognak, hanem kártyáznak és hogy az, a ki anekdotát elmondani vagy »bridge«-t játszani nem tud, a modern társaságban már nem is számít.

A lapok a kis mesének állandó rovatot nyitottak és a hol régen a legszellemesebb mondásokkal találkoztunk, nem ritkán olvassuk mindazokat a kis történeteket, melyeket Magyarországon az »egyszeri ember, a lengyel vagy a mádi zsidó« czége alatt kávéházban, borozás vagy vadászat közben régen hallottunk elbeszélni és melyeket most francia szellemességgel a »vieux juif«-ről mint újdonságot tálalnak fel. Az érdekes anekdota után valóságos vadászat indult meg. A ki azelőtt kellemesen és szellemesen tudott társalogni, annak, ha társaságba ment, nem kellett előkészület; ez az állapot azonban most megváltozott, mert kevés ember képes érdekes anekdotát ex abrupto elmondani. E téren sikert csak az ér el, ki a lehető legérdekesebb előkészülettel jelentkezik.

Nem ritka az a szalon, hol az emberek csak azért találkoznak, hogy anekdotát mondhassanak el egymásnak. Régi szokás, hogy a társaságban szívesen meghallgatjuk szomszédunk meséjét azzal a feltétellel, hogy ő is meghallgatja a miénket; de vannak emberek, kik itt is csalnak. Elmondják a meséjüket és meg nem hallgatják a miénket.

Magától értetődik, hogy az anekdota minőségétől függ az egyén érdekessége is. Vannak goromba mesék, melyeket finom társaságban elhelyezni nem lehet és vannak oly finom nűánszú anekdoták, melyeket közepes műveltségű vagy ízlésű társaságban elmondani nem lehet. A ki jól megválasztott anekdotát érdekesen elő tud adni, bizonyosan megcsinálja útját a modern francia társaságban. A téli hosszú vacsorák ideje alatt többször jutott eszembe Bessenyei Ferencz volt képviselőtársam, a ki kitűnően elmondott anekdotáival sokszor órákon át tudta lekötni figyelmünket. Milyen nagy sikere volna most Bessenyei Ferencznek Parisban, ha a francziák megértenék.

Az mondják, hogy egy érdekes mese elmondásához nem kell szellemesség, hanem csak jó emlékezőtehetség. Semmit sem felejtünk el oly gyorsan, mint az egyszer hallott anekdotákat, mert ha nem úgy volna, minden magyar ember a kifogyhatatlan szellemesség állandó tárháza lehetne. Sehol annyi érdekes anekdotát nem lehet

hallani, mint nálunk. Ismerek magyar embereket, kik a Budapestről Franciaországba és Amerikába exportált anekdotákkal igen nagy sikereket értek el.

A minap egy fiatal francia egy teaestélyen nagy tetszést aratott oly mesével, melyet nálunk különböző formákban mindenki ismer. Az öreg zsidó a paradicsomkertben unatkozott és azért a jó Istenhez fordult azzal a kéréssel: nem volna-e hajlandó szórakoztatása céljából kártyázni vele? A jó Isten elfogadta az ajánlatot. A kártyákat keverték, de játék előtt az öreg zsidó rátette kezét felséges játéktársa karjára és azt mondta neki: »Et surtout, bon Dieu, pas de miracle!« (Jó Isten, csodákkal nem játszunk.)

A mellette ülő képviselőtől azt kérdezi valaki, hogy miért mond oly hosszú beszédeket a képviselőházban?

– Annak oka igen egyszerű – volt a válasz.

– Otthon a feleségem nem enged szóhoz jutni, valahol csak kell kibeszélnem magam, hát elmegyek a képviselőházba és hosszú beszédeket mondok.

Egy fiatal férj, kinek oldala mellett gyönyörű szép felesége ült, magára vonta a teázók figyelmét a következő kérdéssel:

– Tudják-e, hogy milyen különbséget talált André barátunk köztem és feleségem közt?

– Azt mondta, hogy én a világon nem rettenek vissza semmi akadálytól sem és nem félek semmi-

tői, csak – a feleségemtől. A feleségem meg megijed és fél mindentől a világon, csak – éntőlem nem.

De ha a francziák a teázás, a déjeuner és a dîner idejét érdekes anekdoták elmondásával szeretik tölteni, azt lehet még mentségül felhozni, hogy az ilyfajta szórakozás nem nélkülözi a szellemességet, de ezt a bridge-ről állítani nem lehet. A bridge a szalonból és a klubokból kiszorította a társalgást és némajátékká változtatta át a hajdan oly élénk és szellemes eszmecserét. E játék a szónokok, a társalgók és a kártyaellenlégek kiegészíthetetlen terroristája. Mikor néhány évvel ezelőtt először vonult be az országba, az optimisták abban a reményben ringatóztak, hogy ez a szenvedély, mint minden divat, rövid idő alatt el fog tűnni. Azóta évek múltak el, államfők változtak és kormányok megbuktak, de a bridge szenvedélye nemcsak hogy nem gyöngült, de mindinkább kiszorította a régi francia játékokat: a piquet-t, écarté-t és az egyéb meghonosodott játékokat, a pokert és whistet.

Kezdetben mint kíváncsiságot keltő vendég szerényen jelentkezett, de ismerve ellenállhatatlan erejét, a bridgeománia csakhamar meghódította az összes szalonokat és a klubok és a kávéházak asztalait. Számos családfő és elegáns háziasszony ellenállást prédikált ugyan és erősen állította,

hogy sohasem fogja megengedni, hogy az ő minden szépért és nemesért lelkesedő szalonja a kártyajáték fanatizmusának essék áldozatul, de a bridgevédői oly nagy számmal jelentkeztek, magukkal hozva kártyát és táblát, hogy a legharcziasabb háziasszony ellenállása is csakhamar megtört. A bridge-játékosok, kik kezdetben az előszobával, vagy a lakás bármely kis szobájával is megelégedtek, csakhamar lefoglalták a szalonokat, az ebédlőt és a lakás minden szabad zugát. Ma már ott vagyunk, hogy ha a szép háziasszony szalonjában meg nem tűri a bridge-t, nem kap vendéget és a szabály az, hogy a ki bridge-t játszani nem tud, ne tartson igényt meghívásra. A bridge-kultúra mindenhová bevonult. A vasúton, az automobilban, a yachtban, a fűvön, a garden-partiek alkalmával és a vadászaton egyaránt otthonos.

Kezdetben a jó és rossz játékosok engedékeny türelemmel még együtt játszottak, de a darwinizmus itt is utat tört magának, mert máikülönbséget kell tennünk kitűnő és másodrangú bridge-játékosok közt. Az utóbbiak csak oly szalonokban és oly asztalokon foglalhatnak helyet, hol a bridge-művészet mestereit közepes vagy elhibázott kombinációkkal nem zavarják.

Jaj annak, ki a kártya-imádság jámbor csendjét tréfával vagy satirikus megjegyzéssel félbeszakítja. A válasz először udvarias, de rövid

visszaesés esetében a tolakodó kíváncsi már kedvetlen vagy egyszótagú válaszszal tartozik beérni, de ha merészsége harmadszori kísérletre is felbátorítja, bizonyos, hogy reménytelen hallgatás lesz a válasza.

A bridge nemcsak a szalonokat reformálja meg, de valóságos forradalmat idézett elő a házas-társak családi életében is. A férj, mióta X. grófné rendes kártyatársa, mindinkább későbbben jön haza vacsorálni és Y-né ő nagysága háztartási költségvetése is minden hónap végével rendes hiányt mutat fel, mert a mindennapi bridge-jour több új toalettet és vagy fél tuczat új kalapot igényel. Csak nem lehet harmincz napon át mindennap egy és ugyanazon kalapban megjelenni! A női kalapkészlet kell hogy legalább is oly változatos legyen, mint az ebéd heti menüje.

Hát még mikor a fiú komolyan kijelenti apja előtt, hogy igazán nem lehet játszani vele, mert fogalma sincs a bridge művészetéről, vagy mikor a férj bosszúsan megjegyzi, hogy felesége oly rossz-szul játszik, mint egy »házmesterné«.

Capus Alfréd, a híres drámaíró, ki egyúttal a bridge-akadémia elnöke, erről a forradalmat előidéző játékról következőképpen nyilatkozott:

– Hallatlan és tartós sikere alaposan megváltoztatta társadalmunk családi és társas életét. Új osztályokat teremtett. Vannak emberek, kik

jól játszsza a bridge-t és olyanok, kik rosszul játszanak. A mi pedig azokat illeti, kik egyáltalában nem játszanak, azok a társaságban már nem is számítanak. A bridge-nek ugyan szemére lehet vetni, hogy megölte a társalgást, de tudvalevő dolog, hogy a társalgás meg akart halni. Az az ember, a ki egész nap üzlete vagy vállalata érdekében beszélt és tárgyalt, igényt tarthat arra, hogy este csendben kipihenhesse magát. És minthogy az ebéd alatt kötelességszerűen végighallgatta a feltálat jó és rossz anekdotákat, ebéd után joggal visszavonulhat bridge-asztalához, hogy egy vagy két órán át szórakozzék és pihentesse agyát, a nélkül hogy egy felesleges szót is tartozzék beszélni.

Egy budapesti barátom múltkor meglátogatóit Parisban és azt mesélte nekem, hogy a bridge Budapestén is terjed.

Vigyázzanak, a bridge kiveri majd a hatalmas alsóst!

MUNKA ÉS HIVATAL.

Paris, 1908. szeptember 24.

Igen gyakran olvassuk, hogy ez vagy az az ország halad és erősbödik, míg egy másik visszamarad vagy hanyatlik és az ilyképpen kifejezett felfogás sokszor szolgál zsinórmértékül államférfiaknak és üzletembereknek a legfontosabb érdekek megítélésénél. De ha elismerjük is, hogy a haladás a társadalmi tevékenység célja, mégsem vagyunk mindig tisztában azzal, hogy tulajdonképpen mit kell érteni haladáson. Igen gyakran ugyanazt a kifejezést használjuk különböző fogalmak megjelölésére. A nemzetgazda és üzletember haladáson nagyobbára a földi javak szaporodását érti; ebben sok igazság van, mert az az ország, mely gazdagszik, halad és prosperál is. De ez a definíció mégis tökéletlen, mert a gazdagodás a modern nemzetek éltető erélyének csak egyik szimptomája, míg a fejlődés és haladás általános fogalmának meghatározásánál más körülmények is játszanak szerepet, mint például: a lakosság szaporodása

és erkölcsi élete, a tudomány és művészet ápolása és terjedése, fölfedezések, általános műveltség stb.

Tagadhatatlan, hogy valamely ország gazdagsága szaporodhatik a nélkül, hogy a haladás egyéb körülményei is kedvezően fejlődnének, sőt néha konstatálható az a tünemény, hogy a gazdasági tényezők egyenetlen vagy túlságos fejlődése visszahat a társadalom politikai vagy erkölcsi életére is. Épp oly hibás volna valamely ország haladását tisztán csak intellektuális fejlődése szerint megítélni. Ez esetben szükséges volna a népeket a tudósok, művészek és írók száma és szellemi termékeik értéke szerint csoportosítani, a mi önmagában is lehetetlen; de a vállalkozás célhoz azért sem vezetne, mert a történet megtanított bennünket arra, hogy valamely nemzet intellektuális élete fényesen fejlődhetik akkor is, mikor ugyanabban a korszakban a társadalom egyéb tényezői már a dezorganizáció és demoralizáció világos jeleit mutatják. így például Görögország még a szellemi élet legfényesebb magaslátán állott, mikor politikai és katonai hatalma már láthatólag süllyedt és épp úgy a latin irodalom legvirágzóbb korszakában tapasztaltuk azt, hogy Róma már a legvadabb politikai harcoknak és a legkegyetlenebb polgári háborúknak volt színhelye.

A nemzetek életében az állandó fejlődés épp oly ritka, mint a teljes süllyedés, sőt ellenkezőleg, azt látjuk, hogy a jólét és a fejlődés eklatáns korszakai mindig magukban foglalták a későbbi nagy katasztrófák csiráit és hogy a legsúlyosabb krízisek már mutatták az emelkedés és a regeneráció nyomait. Ki látta előre, hogy a római társadalom romjain egy új világ fog keletkezni és ki biztosíthatna bennünket arról, hogy a jövő korszak történetírói, korunk rohamos gazdasági fejlődésével szemben, nem lesznek-e kénytelenek följegyezni a politikai vagy erkölcsi élet süllyedését?

Elénk optimizmusunkban meg vagyunk győződve arról, hogy azért, mert gazdaságilag hatalmasabbak, egyúttal tanultabbak, szabadabbak és erkölcsi szempontból jobbak vagyunk a megelőző generációk képviselőinél és nem vesszük észre azt, hogy a mi a mult történeti korszakokat oly dicsővé és a régi generációk hőseit oly nagygyá tette, az az erély, a kötelességtudás és különösen a munka és kitartás tényezőiből teremtett talapzat volt, melyre a modern államok civilizációja felépült.

A jelenkor munkásai, kik arczuk verejtékében kénytelenek mindennapi kenyerüket megkeresni, nem annyira saját elhatározásukból, mint inkább a vezetők lelkiismeretlen befolyása alatt, a

kényszerített munkát kiállhatatlan tehernek kezdik tekinteni és azért, türelmetlenül várják az annyi-szor kilátásba helyezett felszabadítást. Az Egyesült-Államok talán az egyedüli ország, hol minden társadalmi osztályban legjobban respektálják még a munka szent kötelességét és ez az oka annak, hogy az újvilág lakosai jobban megőrizték erkölcsi egészségüket és erejüket. Ellenben az óvilág legtöbb államában fárasztó és sok tekintetben lealacsonyító foglalkozásnak tekintik a munkát. Nemcsak Magyarországon, de a szabad köztársaság rezsimje alatt élő Franciaországban is, a társadalmi osztályok minden rétegében találkozunk a munka rangkülönbségével. A fővárosi kereskedő és a vidéki hivatalnok, a kékblúzos gyári munkás és a fekete kabátú mesterember egymásközt állítottak fel rangkülönbségeket, A foglalkozásra támaszkodó kasztok még sokkal nagyobb mértékben fennállanak a társadalom magasabb osztályaiban, hol a műveltségi fok, állás, vagyon, vallás és születés mind megannyi tényező, melyek a válaszfalakat még kirívóbbá teszik. Úgy látszik, hogy a rangosztályok kiélesítése a társadalom felsőbb osztályai-ban kezdődött és lefelé haladva, úgy futotta át az egész nemzeti testet, hogy ma már a legtöbb államban a foglalkozásra támaszkodó rangkülönbséget konstatálhatjuk úgy a felsőbb, mint az alsóbb osztályokban egyaránt.

A művelődés modern irányának egy másik beteges kinövése az a sokszor konstatált tény, hogy minden osztályban nem ritkán akadunk oly emberekre, kik foglalkozásukat eltitkolják, szégyenlik vagy letagadják, mert azt hiszik, hogy ha ezt nem tennék, saját osztályukban a becslés bizonyos diminuciójában szenvednének. Oly beteges szimptomák ezek, melyeket törvényhozó intézkedéssel orvosolni nem lehet, de melyeket csak a társadalmi felfogás kijózanodása terelhet helyes mederbe.

A költő szavai szerint az életnek két útja van: a türelem és az ambíció. Az egyik csendes és nyugodt, a másik lármás és ideges. Sokan nálunk jobban szeretik az elsőt, míg némely országban, jelesen az Egyesült-Államokban, többre becsülik a másikat. Ha a földön élő emberek legellentétebb típusait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy például az arab épp oly boldog és megelégedett, ha nem dolgozik és nem tesz semmit, mint az amerikai, ha küzdve és fáradva pénzt keres. A kettő közül melyik boldogabb és kinek van igaza? A pénz arra való, hogy élvezeteket szerezzen nekünk, de ha az arab a legnagyobb élvezetet a semmittevésben találja, miért dolgozzék? Hát ez nem úgy van. Az igazi boldogság abban áll, hogy vágyaink elérése céljából a legnagyobb erélylyel küzdünk, a mi azt jelenti, hogy a küzdelemmel

járó boldogság tartósabb mint az, melyet a munkanélküli élvezet nyújt. A munka nemcsak kenyeret biztosít, de nemesíti az erkölcsöket is és a vele élő népeknek lelket ad. Azok a népek, melyek a munka rendszeres törvényének alávetették magukat, nemcsak jólétet szereztek, de megalapították vele egyúttal nemzetük nagyságát. A munka élesíti a tehetséget és emeli a nép erkölcsi nivóját és büszkeségét.

A francia lapok közölték a minap azt az értesítést, hogy Paris tanácsa elhatározta, hogy 1910 január elseje előtt semmiféle tisztviselői vagy szolgai állás elnyerése céljából beadott kérvényt tekintetbe venni nem fog, a mi annyit jelent, hogy annyi kérvény folyt be, hogy a két év alatt beállható összes üresedések ezekből betölthetők. *Tout comme chez nous.* A statisztikai adatok szerint Franciaországban van jelenleg 700.000 állami, városi és községi hivatalnok és körülbelül épp annyira tehető azok száma, kik hivatalnoki vagy tisztviselői állásra várnak. Nem rendelkezvén a magyar statisztikai adatokkal, nem tudom pontosan meghatározni, hogy nálunk mennyi a tisztviselő. De ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarország körülbelül félmillió lakossal bír és hogy a hivatal elnyerésének láza és a nyugdíj utáni vágy épp úgy ki van fejlődve, mint francia barátaink-

nál, nem nagyon messze esem a valóságtól, ha felteszem, hogy Szent István koronája területén mintegy 350.000 állami, városi és községi hivatalnok talál alkalmazást. Franciaországban épp úgy, mint nálunk, a legkisebb fizetéssel egybekötött hivatalra pályáznak iskolavégzett egyének, orvosok, ügyvédek és tanárok.

Kétségtelen, hogy semmi sem ad biztosabb és tiszteletreméltóbb kenyeret, mint az állami vagy városi tisztviselői állás. Nem kell félni holt szezontól, sztrájktól és még a hosszabb ideig tartó betegség sem zavarja meg a tisztviselő háztartási költségvetését. Az is igaz, hogy számos családban sokkal szívesebben adják férjhez leányukat a szerény tisztviselőhöz, mint a magdag, de holnap már esetleg tönkrement kereskedőhöz.

A lakosság nagy többségének ez az elterjedt tendenciája, kétségkívül a lakosság óvatossága mellett bizonyít, de egyúttal figyelmeztet bennünket egy nemzeti szempontból eléggé el nem Ítéltető beteges szimptomára és ez: a kezdeményezés hiánya.

Íme, egy fiatal ember, erős, szép és egészséges. Kitűnő nevelésben is részesült. Az élet minden öröme és szépsége nyitva áll előtte, a mint nyitva van mindazok előtt, kik bátor akarattal és okos intelligenciával rendelkeznek.

A helyett, hogy bátor elhatározással az élet meghódítására indulna, a fiatal ember habozik és reszket; azt hinné az ember, hogy fél a holnap bizonytalanságától és azért minden lehetőst elkövet, hogy valamely hivatalra tegyen szert, mely őt biztos keresethez vezeti ugyan, de önálló egyénisége lemondására is kényszeríti. Ha annak ellenére, hogy az összes ismerősök, barátok, képviselők és főrendiházi tagok közbejártak, mégsem tudott hivatalt szerezni, egy elégedetlen polgárral állunk szemben oly korban, mikor mások még csak hozzáfognak az élet küzdelméhez.

Ha e helyett valamely üzletbe, iparvállalatba vagy kereskedelmi házba belépett volna, valószínűleg nem ismerkedett volna meg az elégedetlenségnek ezzel az első bátortalanító okával, mely esetleg nagy kihatással lehet egész életére is. Utoljára mindenki hivatalnok nem lehet és nem lehet eléggé gyakran hangoztatni azt, hogy a tisztviselők nem tartoznak a társadalom legfüggetlenebb és jövedelem szempontjából a legirigylésreméltóbb elemeihez. A biztonság megnyugtató tudata sokszor igen sok öröm- és élvezetről való lemondásra kényszeríti.

Ezért oly országban, mint nálunk és mint Franciaországban is, hol a tisztviselői állás utáni vágy mint országos betegség jelentkezik, nem lehet a fiatalságot elég korán arra tanítani, hogy min-

den ember csak annyit ér, a mennyit akarata és munkája képvisel. Minden ember a maga jövőjének igazgatója és a nemzet élete is csak gyermekeinek munkásságával van biztosítva. Ezért szükséges, hogy a munka iránti törekvés szabadon, igazságosan és előítélet nélkül pártoltassék azoktól, kik az ország ügyeit vezetik és az állam és a társadalom legszebb állásait már elfoglalták.

A NÉMET SZELLEM.

Paris, 1908. szeptember végén.

Nagy érdeklődéssel olvastam Apponyi Albert grófnak a berlini interparlamentáris kongresszuson mondott felköszöntőjét. Mióta Parisban lakom, politikával nem foglalkozom. Nincs is szándékomban, hogy Apponyi Albert grófnak a berlini interparlamentáris kongresszuson tartott beszéde politikai részével foglalkozzam. A politikának a sor alatt nincs helye és így nem is kutatom, vajjon politikai szempontból bölcs és czélszerű volt-e, hogy Magyarország közoktatásügyi minisztere úgy mutatta be magát, mint egy »aránylag kicsiny, keleti nemzet tagja«. Úgy tudom, hogy valahányszor Magyarországnak külföldön való megismertetéséről volt szó, mindig arra törekedtünk, hogy hazánkat mint a

dasert munkalkodo kozep-europai allamot tuntessuk fel. Ami különösen meglepett és a mivel cikkem keretében akarok foglalkozni, az Apponyi Albert grófnak az a mondása, hogy »a német szellem úgy van teremtve, hogy a legerősebb, hogy a német

szellem leginkább egyetemes a népeknek adott szellemek közt«.

Meglepett és nem akartam szemeimnek hinni, mikor azt olvastam: »ha egykor a holdról esnék ember a földre és azt kérdené tőlem, mily nyelvet tanuljon, hogy bolygónk emberiségének kulturális életét megértse, úgy feltétlenül a német nyelv tanulmányozását ajánlanám neki. Mert minden más nyelv stúdiuma révén csak kisebb-nagyobb, de mindenesetre korlátozott területet tekinthetne át. Csakis a német nyelv tudása közvetíthetné az egész kultúra és a még élő összes nemzetek kultúrájának ismeretét«.

Soha ennél fényesebb érettségi bizonyítványt nem állított ki senki a német nyelv egyetemességének. Ha ilyképpen a német kultúra szuperlatívusban kifejezett ditirambusa elhangzik, egy húsz millió lakossal bíró állam kultuszminiszterének ajkairól, érdemes megvizsgálni, vajjon ez a kultúra igazán oly kimagasló-e, hogy bolygónk emberiségének kulturális élete megértéséhez a német nyelv-e a legalkalmasabb; vajjon szükségesebb vagy fejlettebb-e mint a civilizáció szolgálatában álló más európai nyelv és hogy melyek azok a politikai, erkölcsi vagy gazdasági szempontok és eredmények, melyek kivívásánál az így kidicsért, a világkultúra élére állított nép szerzett hervadhatlan érdemeket?

Scheffler Károly a Neue Rimschau-ban »Kommandierte Ideale« című cikkében azt mondja, hogy a huszadik század elején a német ember csak két dologban hisz. Az egyik a pénz, a másik az erő; máskülönb elvesztette minden politikai, társadalmi és vallási hitét. Nem tud önmagának parancsolni, de annál jobban engedelmeskedik. Nincs nép a világon, mely felülről érkező utasításoknak oly vakon veti magát alá, mint a német. Parancsszóra idealista. A nagy tömeg, mely felülről várja a direktívát, szívesen veszi tudomásul, hogy miképpen kell gondolkodnia, hinnie, akarnia és éreznie.

Ez az egyénről szóló kritika alkalmazható az egész nemzetre.

A német nemzet, a materializmus eszméitől áthatva, alig tudja kormányozni önmagát és szívesen veszi a hajthatatlan tekintélyivel kormányzó uralkodó inspirációit és meggyőződését. A német politika Bismarck halála óta merkantilis és teatrális, habozó és iránytalan, engedékeny a hatalmasokkal és kemény a gyengékkel szemben. Célja a külső meglepetésszerű szereplés, mely azonban békés megállapodásra mindig hajlandó. Tanulságot tesznek erről az utolsó évek epizódjai, mint: Bismarck menesztése, a Krügerhez intézett sürgöny, a marokkói szereplés és utoljára az Eulenburg-féle pör is. Az a taktika, mely egyik napon hízeleg és

dicsér, másnap ok nélkül fenyeget és kardra üt, természetesen bizalmatlanságot szült az európai hatalmak közt és önkénytelenül vezetett Németország annyira fájlalt politikai elszigeteléséhez.

A német társadalom minden rétegében tapasztalhatjuk a jellemek nyugtalanító depresszióját. A német nemesség, mely arra volt hivatva, hogy a központi hatalomnak felvilágosodott és a közügyeknek ragaszkodó személyzetet szolgáltasson, elvesztette kezdeményezői képességét és csak arra szorítkozik, hogy társadalmi szempontból fentartsa elavult privilégiumait és ragaszkodjék ma már jóformán nevetséges exkluzivizmusához. A burokrácia, talán még nagyobb mértékben mint az arisztokrácia, könnyen mondott le függetlenségi önértetéről és megengedte, hogy politikai, társadalmi és művészeti inspirációi felülről diktáltassanak. A passzív engedelmesség a német hivatalnoki osztály első polgári erénye. A gimnáziumi tanár, a helyett hogy független irányban képezné ki a fiatalság intelligenciáját és jellemét, a kapott utasítás szerint oly vallási és erkölcsi dresszurának veti alá a reá bízott irányozható lelkeket, a mely öregebb korban a szervilizmushoz és az önrendelkezésről lemondáshoz vezet. A pap inkább állami hivatalnok mint Isten szolgája. A társadalom minden osztályában a középszerűségek oly nagy tömegére akadunk, melynek egyedüli kívánsága az, hogy vezet-

tessék, tájékozást keresve, miképpen gondolkozzék és cselekedjék.

A német faj páratlan szaporasága nagyra növesztette a minden téren megnyilvánuló versenyt, melynek egyik következménye a németek nagyarányú kivándorlása Amerikába, Kínába, Afrikába és a földkerekség minden országába. Németország kivándorlása és a németek letelepedése az észak-amerikai Unióban többet tett az Egyesült-Államok prosperálásáért, mint az összes európai kultúrnemzetek együttvéve és hogy mily könnyen hagyja el a lakosság a német hazai rögöt, látható abból, hogy a legtöbb naturalizált északamerikai alattvaló német származású és német nevű, hogy a kivándorolt németek első generációja már annyira telivérü yankee, mintha soha Németország területéi nem ismerte volna.

Az ipari tevékenység óriási fejlődésének következménye az, hogy megváltoztatta a német családi életet. A német-francia háború kitöréséig, az ipar nagyobbára háziipar volt, melyben a német partikularizmus védnöksége alatt, az apa, az anya és a nagyszámú gyermekek kisebb fizetéssel kielégítő keresetre lettek szert. A háziipar terméke olcsó volt, de minőség tekintetében kifogás alá nem esett. A háziipart felváltotta az óriási mértékben tért hódító gyári ipar, a békés partikulárizmust az élesen támadó pángermánizmus és következménye:

óriási termelés az ipar és kereskedelem minden terén, csendes és türelmes munkásság helyett ideges elsietett kapkodás, minőség helyett mennyiség.

Az ipari és kereskedelmi tevékenység minden terén felhangzott a jelszó, hogy többet, gyorsabban és olcsóban kell produkálni mint a szomszéd angolok és francziák. E jelszó vonzotta a falusi lakosságot a nagyobb városok felé és a mit a városi élet zaja és felvilágosodottabb látóköre az emigrált falusi népen nem módosított, megtette a kaszárnya, melynek specziális légkörét nem kerüli ki senki.

Miért volna a német nyelv legalkalmasabb a föld kulturális életének megismerésére? Nem tudtam eddig, hogy a német egyrangú világnyelv az angollal és francziával. A Francia-, Angol-, Spanyol- és Olaszországba érkező német, ha csak németül tud, nagyon nehezen boldogul. Az Egyesült-Államokban, hol sok a kivándorolt német, a lakosság nem szeret németül beszélni, de a ki németül nem tud és az angol vagy francia nyelvet bírja, az egész világon könnyen megérteti magát. Ha ez igaz, akkor az angol vagy francia mégis csak elterjedtebb világnyelv mint a német, mint a hogy kétségtelen, hogy sokkal nagyobb földterületen és sokkal nagyobb számban vannak angolul és francziául beszélő, mint németül tudó emberek.

Az angol nyelv szerepéről a világkereskedelem terén, összehasonlítva azt a németével, nem is aka-

rok beszélni, mert ez olyan valami, mintha Szeged nagyságát össze akarnám hasonlítani Budapest nagyságával; talán nem esem túlzásba, ha azt állítom, hogy az angol és a francia nyelv irodalma gazdagabb és fejlettebb is a német irodalomnál. Ne felejtjük el, hogy a francia még most is a világ diplomáciai nyelve és ha internacziionalizmusából vesztett, ez csak azért van, mert minden országban rohamosan fejlődött a nemzeti nyelvhez való ragaszkodás érzése. A Liège-ben most tartott nyelvkongresszuson elhatározták, hogy a francia nyelv használtassék mint nemzetközi segédnyelv, nem ugyan az emberi tevékenység minden ágában, mert a gazdasági kérdésekben »az angol is használható«, de különösen ajánlatos a francia nyelv használata a nemzetközi tudományos érintkezésekben.

Kétségtelen, hogy az angol, a francia és a német nyelv a világ leelterjedtebb nyelvei. A nemzetközi kongresszusokban legtöbbször használják a francia nyelvet, mert a német nyelv megtanulása igen sok nehézségekbe ütközik. Az angol nyelv ugyan könnyű, de mivel fonetikus ortografiára nem akar átmenni, nem alkalmas arra, hogy mint internacziionális nyelv alkalmaztassék. A prágai pánszláv kongresszuson a szónokok szívesebben használták a francia nyelvet mint a németet. Magyarországon ugyan jobban tudunk németül, de szívesebben beszélünk francziául. Oroszországban,

a keleti kis országokban és a latin országokban a francia nyelv sokkal otthonosabb mint a német és ezekben az országokban működő kongresszusok francia nyelven közlik értekezéseiket, tudósításikat. A St-Louisban tartott világkiállítás alkalmával az összes szakbizottságok jelentései, különösen a franco-amerikai, a franco-skandináviai, a franco-kanadai, a franco-délamerikai, a franco-olasz bizottságok közleményeiket angolul és francziául adták ki, mert francziául vagy angolul, kisebb-nagyobb mértékben, majdnem minden intelligens, műveit ember tud, németül néhány speciális földrajzi fekvésű országot kivéve igen kevesen értenek. Pénzügyi és gazdasági szempontból a három vezető ország közt Németország utolsó helyen áll. Angolország külkereskedelmi mérlege mintegy öt és fél milliárd franknyi nagyobb árubevitelt mutat fel. Németország beviteli többlete két és fél milliárd frankra emelkedik, míg Franciaország külkereskedelmi mérlege csak ötszázmillió franknyi bevitelt mutat fel, tehát Franciaország negyed-részét fizeti annak a mit Németország és tizenegyed-részét annak, a mit Angolország fizet idegen országoknak. Hogy pedig ezek az adatok mily szoros összefüggésben állnak az ország kulturális viszonyainak fejlettségével, kitűnik abból, hogy a francia kivitel három ötödrésze a művészet, az ízlés és a tudomány körébe eső tevékenység eredményéből folyik be.

Mintegy negyven milliárd frankra emelkedik az az összeg, melylyel a külföldi országok tartoznak Franciaországnak. Évi kamatjövödelme két milliárd. Mindezek a rengeteg összegek évszázadokon folytatott fáradhatatlan kulturális tevékenység eredményei. Oly eredmények ezek, melyekkel, az óriási haladás ellenére, a német kultúra mai napig még nem bírja el az összehasonlítást.

Ha tehát a német kultúra nem a legérettebb, a német nyelv nem a legfejlettebb, miért tanuljon a holdról a földre esett ember éppen németül, hogy bolygónk emberiségének kulturális életét megértse? Sokkal okosabb, ha francziául vagy angolul megtanul. Könnyebben fogja megérteni a világ kulturális életének a folyását és meglesz az a nagy előnye is, hogy nem fogják csekély ok miatt, mint »alkalmatlan idegent«, az ország határára kivezetni, mint a hogy azt sok idegennel megtették, kik francia vagy angol nyelv helyett németül tanultak meg.

AZ ÉLET MEGHOSSZABBÍTÁSA.

Paris, 1908. október elején.

Ismeretes dolog, hogy sehol a világon a férfi és a nő számbeli egyensúlya helyreállítva nincsen. Belgiumban például, hol ez az egyensúly még aránylag a legjobban megvan, még mindig ezeröt nő jut ezer férfira. A világ egyéb országaiban mindenütt nagyobb különbséget találunk a férfi- és a nőnem számaránya közt. Az északi országokban a nők száma nagyobb, míg a déli országokban a férfinem túlnyomó. Norvégiában ezer férfira esik ezerkilenczvenegy nő, Angolországban ezerhatvankettő, Németországban ezerharminczkilencz, Franciaországban ezertizennégy. Ha délfelé megyünk, már azt találjuk, hogy például Olaszországban ezer férfire esik kilenczszáznyolczvan nő, Görögországban kilenczszázötven és Szerbiában kilenczszázharmincz. De még azokban az országokban is, hol a nők számaránya nagyobb, azt tapasztaljuk, hogy több fiú születik mint leány. Körülbelül ezer leányra esik ezerötven fiú. Ha ezt a két tényt egymás mellé állítjuk, világos lesz előttünk,

hogy noha több fiú születik mint leány, a férfigalandság általában véve nagyobb mint a nőké. Önként merül fel az a kérdés, hogy minek tulajdonítható a férfigalandság nagyobb aránya. Némely szociológus azt tartja, hogy a férfiak azért pusztulnak el könnyebben, mert sokan mértéktelen és kicsapongó életet élnek. Ebben lehet kis igazság, mert vannak férfiak, kik bizonyos korban többre becsülik a mulatságot és dorbézolást az egészség megőrzésénél és korai halállal fizetik meg mértéktelen életük kicsapongásait. De ez nem az egyedüli ok, mert a férfinem nagyobb galandsága oly korban nyilvánul leginkább, mikor a fiú még nem adhatta magárát a könnyelmű életnek. Az orvosok állítása szerint, a roncsoló toroklob és a szamárköhögés kivételével, az összes gyermekbetegségek sokkal jobban támadják meg a hímnemű gyermekeket és nagyobb pusztítást visznek véghez közöttük mint a leánygyermekek közt. Ez áll különösen az egy és öt év közötti gyermekekre. A fiúgyermek szervezete Anyásabb a leánygyermekénél és úgy látszik, hogy ez a gyengeség nyilvánul meg nemcsak a születés után, de jóval a születés előtti állapotban is. Loisel doktor igen alapos tanulmányban kimutatta, hogy a leány embryo táplálkozási és emésztési, valamint a szív és máj szervei sokkal jobban ki vannak fejlődve és ennek következtében nagyobb ellenálló

képességgel is bírnak a születés utáni időszakban mint a fiúgyermeknek ugyanazok a szervei.

Mindezekből az következik, hogy a hímnem születése utáni első éveiben gyengébb a nőnemnél és ez az oka a nagyobb halandósági aránynak is. A fiúgyermek ereje nagyobb, a leány ellenálló képessége tartósabb. Úgy látszik, hogy ez az állapot fennáll az állatoknál is, legalább ezt bizonyítja Reuil »Précis de zootechnie« című tanulmányában a lóról, a marháról, a birkáról, a disznóról, a csirkéről és a kacsáról. Hogy a nő ellenálló képessége nagyobb a férfiénál, kitűnik abból is, hogy jobban bírja el a nyugalmat, könnyebben állja ki a vérvesztést és a súlyos betegségekkel járó nagy fájdalmakat. Visszatartó és lemondó erélye is nagyobb, kevesebbet eszik, de jobban fordítja hasznára az eledelt és amellet naponta tevékenységében kevesebb erőt is fogyaszt. Ha a nő élete lassúbb is, kétségtelen, hogy biztosabb alapokra van fektetve. Ez az oka annak is, hogy sokkal több öreg asszony van a világon mint öreg férfi és a tíz és tizenöt év közötti időszakot kivéve, a statisztikai adatok tanúsága szerint, a hímnem halandósági aránya az élet minden időszakában nagyobb a női nem halandósági arányánál.

Tudjuk mindnyájan, hogy a férfi izomereje nagyobb a nőénél, de azért a férfi szervezete törékenyebb, kevésbé ellenálló a nőénél. Sokkal

több hülye és buta teremtést találunk a him nemű, mint a nőnemű emberek közt, de egyúttal a zsenialitás és kiváló tehetség sokkal gyakoribb a férfiaknál mint a nőknél, a mi Darwin ama tana mellett látszik bizonyítani, mely azt mondja, hogy a hím-nem változékonyabb a nőnemnél. A hol pedig a változatosság gyakori, ott az alap nem biztos, az egyensúly helyreállítva nincsen és az ellenálló képesség se nagy. Tehát nem mi vagyunk az erős nem, hanem a szépnem képviselői.

Az öröklékenység törvényei, úgy látszik, épp úgy alkalmazhatók az emberre, mint az állat- és növényország különböző fajaira. Számos kísérlet tanúságot tesz arról, hogy jól megválasztott keresztezéssel lehetséges speciális képességekkel bíró típusokat létrehozni. Ilyen körülmények közt természetesen, hogy az antropológusok és szociológusok felvetették azt a kérdést, vajjon ez úton nem lehetne-e szintén az emberi faj típusait javítani? Wells a »Mankind in the Making« című munkájában erre vonatkozólag ugyan azt állítja, hogy az emberi faj javítása azért jár nehézséggel, mert nem tudjuk, hogy melyik típus az, mely felsőbbsege szempontjából megérdemelné, hogy különösen ápoljuk és szokszorosítsuk. Mindazonáltal a faj és típus javítása lehetséges és szüntelenül előrehalad. Rémy de Gourmont ezt a következő érdekes adatokkal bizonyítja. Ha a

régi, a nagyvárosi zajtól távol fekvő kisvárosi és falusi temetőben sétálunk, könnyen feljegyezhetjük az elhunyt házaspárok igazi korát. Ha a két házastárs családfája jó volt, mind a kettő hosszú ideig élt és ha a családja gyenge volt, a házastársak is fiatal korban haltak el. Az életbiztosító-társaságok statisztikai adatai is a mellett szólnak, hogy a hosszú életű szülőknek gyermekei mindig jobb kockázatok és olcsóbban biztosíthatók, mint azok a gyermekek, kiknek szülei betegség vagy gyenge családja következtében rövidéletűek voltak. A hosszú életkor a legtöbb esetben kétségtelenül örök-lékenységre visszavezethető előny.

A sírkövek vizsgálata bebizonyította azt a rég ismert tényt is, hogy a falusi házastársak rendszeren hosszabb ideig élnek mint a városiak. A városi élet fogyasztja az erőt, a falusi nyugalom kíméli. Meglepő azonban az a tapasztalat, hogy a házasságban a férj általában véve hosszabb életű mint az asszony. Ez a tünemény onnan magyarázható, hogy a házas ember hosszabb ideig él mint az agglegény és a férjes nő hosszabb életű mint a vénleány. De ha az agglegény élethosszát összehasonlítjuk a vénleány élethosszával, azt tapasztaljuk, hogy az agglegények sokkal gyorsabban és nagyobb arányban pusztulnak el mint a vénleányok, a mi az agglegény rendellenes életmódjára, nyughatatlanságára és küzdelmeire vezet-

hető vissza. Minthogy több az agglegény mint a vénleány és minthogy az előbbieket nagyobb arányban pusztulnak mint az utóbbiak, ez a körülmény megmagyarázza azt a konstataált tényt, hogy a férfihalandóság nagyobb a nőinél.

Igen érdekes az a tünet is, hogy a nagy különbséggel kötött házasságok az élettartam szempontjából káros eredményre vezetnek. Ha öreg ember fiatal nőt vesz el, az utóbbi élete megrövidítették és megfordítva, ha idősebb nő fiatal emberhez megy feleségül, megrövidíti az ember életét. Úgy látszik, hogy az idősebb kor pusztítja a fiatalságot. Az ily természetű házasságok káros hatással vannak a fajra és az egyénre egyaránt.

Meghosszabítható-e egyáltalában az ember élete? A Genfben tartott utolsó orvosi kongresszus behatóan foglalkozott ezzel a kérdéssel. Nagy feltűnést keltett Doyen doktor, a rákszerűmről és a specziális rákgyógymódjáról hírneves párisi műtőorvos ama nyilatkozata, hogy az emberi faj élete igenis lényegesen meghosszabbítható. Szerinte szervezetünk szüntelen megtámadtatása rövidíti az életet; tehát nemcsak a mindennapi betegségek és zavarok, de az észre nem vehető infekciók is. Ha szervezetünk védelme szempontjából testünk és szervezetünk ellenállási képességét fokozzuk, meghosszabbíthatjuk életünket. Metchnikoff, a bakteriológia hírneves tanára és Pasteur utódja, e kérdésben interpellál-

látván, azt felelte, hogy nem ismervén Doyen doktor erre vonatkozó kísérleteit, nem nyilatkozhatok a kérdésről. De arról meg van győződve ő is, hogy a jövőben képesek leszünk az ember életét meghosszabbítani. E célból mindenekelőtt szükséges, hogy az öregség mibenlétét és okát teljességében ismerjük. Az erre vonatkozó tanulmányok folynak és haladnak, de még sokáig nem lesznek befejezve.

Az élettartam meghosszabbításának problémája nem új. Sokan megkísérelték és még többen ígérték, hogy az emberi kort a bibliai pátriárkák koráig kitolják. Ha oly nagy, világhírű tudós, mint Metchnikoff, bízik tanulmánya és kísérletei végeredményében, nincs jogunk a siker lehelőségének reményében kételkednünk. De addig is, míg e sokat ígérő reményt valósággá át nem változtathatjuk, meg kell elégednünk a fennálló, kézzel fogható tényekkel.

Az emberiség élethossza különösen három körülménytől függ, és ezek a következők: az öröklékenység, a társadalmi és az egyéni higiénia. Vannak családok, hol az emberek hosszú ideig élnek, míg másokban fiatal korukban elpusztulnak és minthogy szüleinket meg nem választhatjuk, az öröklékenység törvényei alól senki se vonhatja ki magát. Csakhogy kétségtelen, hogy a jól szervezett társadalmakban, mint a milyenek lesznek a jövő társadalmi, az epidémiák már kevesebb kárt

fognak okozni és bizonyos ragályos betegségek, mint a tüdővész, a tífusz és a kolera, a közegészségi rendszabályok pontosabb betartásával, kisebb pusztítást fognak véghezvinni az emberiség sorai-ban. Hozzá kell tennünk azt is, hogy az általános jólét emelkedésével az egyén élete rendesebb és mérsékeltőbb lesz és ez a körülmény is lehetővé fogja tenni az egyéni élettartam meghosszabbítását.

Descartes, a nagy francia bölcselelő és tudós, már 1636-ban, úgy mint Doyen et Metchnikoff most, bízott az emberi élet meghosszabbításának lehetőségében, míg más tudósok, mint Debove, Pozzi, Variot és Achard minden erre vonatkozó biztatást kétkedéssel fogadtak.

Önként felmerül az a kérdés: Oly nagy jótémény volna-e az emberiségre az élettartam meghosszabbítása? Az egyén érdeke szempontjából kívánjuk-e, hogy Doyen és Metchnikoff tanárok kísérletei és kutatásai sikert arassanak?

Igen; lelkünk minden lelkesedésével kívánunk kell a sikert, ha az élet meghosszabbítása egyúttal fiatalságunk meghosszabbítását jelenti és köszönet nélkül fogadnók a tudománynak ezt a diadalát, ha vénségünket akarná meghosszabbítani.

A vénségben öregedni annyit jelent, mint sokszor meghalni és talán mégis okosabb, ha csak egyszer halunk meg.

AZ IDEGEN-LÉGIÓ.

Paris, 1908 október kezdetén.

Katonai kérdésekben Francia- és Németország a legnagyobb antagonisták. Nem jegyezhető fel e téren semmi fölfedezés vagy újítás, mely a Rajnán inneni vagy túli országban nem találna élénk visszhangra. Hadügyi szempontból azonban mégis a legfontosabb kérdések egyike az, hogy mi módon fog a negyven millió lélekkel bíró Franciaország, melynek lakossága az utolsó években mintegy huszonötezer fővel kevesbedett, lépést tartani a hatvankét millió lélekkel bíró Németországgal, melynek lakossága évenként közel kilencszázezer emberrel szaporodik? Honnan vegye Franciaország azt a rengeteg számú katonát, a mely az ezredek folytonos szaporításával és a két évi szolgálatra való átmenetellel naponként mindjobban szükségessé válik, ha a népesedési viszonyok nem felmenő, hanem ellenkezőleg ijesztő módon lemenő irányt mutatnak fel? Amúgy is sokszor felhangzott az a panasz, hogy a katonai létszám folytonos emelése, kényszerítette az ezredorvosokat oly gyen-

gébb szervezetű egyének besorozására, kiket más országokban mint szolgálatra alkalmatlanokat visszautasítanak.

Ha az anyaországban mostanában uralkodó mostoha népesedési viszonyok nem képesek elég számú katonát szolgáltatni, mely az ország és gyarmatai védelmének szempontjából szükséges, nem legczélszerűbb-e Algériában, Tuniszbán, valamint a többi gyarmatokban is a benszülött arabok, négerek és egyéb népfajok között a kötelező katonai szolgálatot életbe léptetni és az idegen-légió katonai létszámát lényegesen emelni?

Bármennyire egyszerűnek látszik is e kérdés, szorosabb vizsgálat meggyőző arról, hogy nagyfontosságú politikai és közgazdasági okok, melyek különös óvatosságot és körültekintést igényelnek, jelentőséges szerepet játszanak megoldásában. Elsősorban tisztába kell jönni azzal a sokat vitatott felfogással, vajjon az anyaország politikai okokból helyesen cselekszik-e, ha az alantasabb népfajoktól lakott gyarmatokban a civilizáció és a haladás jótéteményeit terjeszti? A francia kormány ezt a nézetet vallja, mert a közoktatásügyi miniszter ajánlatára elhatározta, hogy Algériában a legközelebbi jövőben háromezer új népiskolát állít fel, melyekben százötvenezer arab fiú fog évenként a francia nyelv és a modern művelődés oktatásában részesülni. Ki tagadhatná, hogy ez a liberális

rendszer szabály néhány év múlva óriási változást fog előidézni az arab lakosság felfogásában és gondolkodási módjában? A francia kormány elhatározásáért valóban nagy elismerést érdemel, mert nem hallgatott ama pesszimisták ellenvetéseire, kik azt állítják, hogy a jövő biztonsága szempontjából tanácsosabb, ha a benszülött néptörzsek közt nem terjesztjük a civilizáció áldását.

Állításuk igazolására azt hozták fel, hogy a benszülöttek egyáltalán nem akarnak művelődni és így minden erre vonatkozó kísérlet nem egyéb, mint a fáradtság és a pénz elfecsérlése. így lehetett még okoskodni néhány évvel ezelőtt; de az orosz-japán háború óta, Kínában, Jávában, Singapurban, Indiában és Egyiptomban észlelt sok tapasztalat azt bizonyítja, hogy a japánok mandzsúriai győzelme lényegesen megváltoztatta a barbár néptörzsek gondolkodási módját. Az arabok, a kínaiak és a négerek közt mindinkább terjed az a meggyőződés, hogy a tudományos kiképzés nélkülözhetetlen és megbecsülhetetlen kincse az emberiségnek, és ezért hálával kell fogadniok az európai kormányok erre vonatkozó törekvését. A Tuniszban és Algériában eddig felállított népiskolák gyorsan megteltek tanulókkal és a hatóságok jelentései szerint, a benszülött fiatalság nagy figyelemmel követi az európai tanítók céltudatos, hazafias szellemben vezetett oktatást.

Kétségtelen, hogy a tudomány és a műveltség terjesztése a legbiztosabb mód arra, hogy a francia gyarmatok arab és néger lakosai közt valamikor a katonai szolgálat kötelezettsége bevezetessék. Az időpontra nézve azonban igen nagy véleményeltérés van a francia politikai körökben. Messimy képviselő, az 1909-iki hadügyi költségvetés előadója, oly törvényjavaslatot dolgozott ki, a melyben azt kívánja, hogy a mindinkább érezhető katonahiány megszüntetése céljából, az Algériában lakó öt millió arab lakosságra nézve a kötelező katonai szolgálatról szóló törvény minden halasztás nélkül már most lépjen életbe. Javaslata megokolásában álláspontja helyességének bebizonyítására felhossa azt, hogy Tunisz most is szolgálat évenként mintegy ötezer kitűnő katonát. Csakhogy a tuniszi katona önkéntes, ki nem a szolgálat kötelezettsége és kényszere alatt állt be katonának, hanem azért, mert igen jó fizetést kap és tizenkét évi hű szolgálat után csekély nyugdíj jogosultságra is tart igényt.

Messimy képviselő javaslata, bármennyire üdvös és hasznos volna is az országra, az öt millió arab szolgálatra alkalmas lakosságának katonai besorozása miatt, igen élénk ellenvetésre talált. Nem lehet feltételezni, hogy az algériai arabok, kik nyelvre és fajra lényegesen különböznek a francziáktól, műveltség szempontjából pedig messze

elmaradtak az európai civilizációtól, készségesen, felkelés nélkül elfogadják a katonai szolgálat kötelezettségét.

De demokratikus és a nemzetközi jog szempontjából sem állja ki e javaslat a szigorú bírálatot. Ha a francia, magyar vagy német polgár katonai szolgálatot teljesít, teszi ezt elsősorban társadalmi szükségből. Minden polgár kötelessége hazáját megvédeni, épp úgy mint azt a társadalmat, melynek egyik tagja^és mely viszont ideiglenes áldozatáért biztosítja részére polgári jogainak szabad gyakorlását. Ez a kötelezettsége biztosítja részére a cselekvő és szenvedő választói jogot, a fennálló törvények védelmét; irhát, beszélhet és egyesülhet szabadon. Mindezekre a jogokra azonban az algériai arab faj még nem érett meg és egyetlen józan politikus sem gondolt arra, hogy azokat a jogokat a műveletlen afrikai fajoknak juttassa ez idő szerint. De ha az arabok ugyanazon privilégiumokban és előnyökben nem részesülnek, mi jupon lehet tőlük azt kívánni, hogy két éven át ugyanazokat a kötelezettségeket teljesítsék, mint az előnyben részesített európaiak? A másszínű fajok szellemi inferioritása pedig nem elég ok arra, hogy a szabadelvűséggel és a jogfelfogással ellentétben álló áldozatokat követeljük. Ez az oka annak, hogy Messimy javaslatából valószínűleg még sokáig nem lesz törvény.

A francia katonai létszám emelésének egyik legbiztosabb és hosszú idő óta sikerrel alkalmazott eszköze: az idegen-légió. A »légion étrangère« elnevezése alatt ismert afrikai ezredek nem foglalják magukban a tuniszi és algériai önkénteseket, hanem kizárólag a külföldi államok azon alattvalóiból állanak, kik önként jelentkeznek oly ebéiből, hogy a francia hadseregben katonai szolgálatot teljesítsenek. Különös karakterisztikonjuk az, hogy nem tartoznak saját nevük alatt jelentkezni és hogy besorozásukkor semmiféle születési, erkölcsi vagy azonossági bizonyítvány nem szükséges. A légionárius a francia hadsereg jól fizetett, de kérlelhetetlen szigorral tartott katonája, kit a katonai hatóság a legexponáltabb és legveszélyesebb hadiszolgálatokra alkalmaz. A légió nagyobbára pályavesztett vagy pályatévesztett egyénekből és katonai szökevényekből alakul, kiknek az afrikai szolgálat utolsó menedékül szolgál.

Jelenleg két ily ezred van, melyek közt az egyik az algéria-marokkói határ megvédésénél és a másik a marokkói háborúban tesz szolgálatot. Minden ezred hatezer emberből áll és így összesen tizenkétezer légionárius szolgál a francia hadseregben. Érdekes, hogy a legnagyobb kontingenst a németek szolgáltatják, mert százalékokban kifejezve: száz légionárius közt van ötvenhét német, nyolcz svájci, hét belga, öt spanyol, öt

olasz, négy magyar, négy osztrák és tizenkét különböző nemzetiséghez tartozó katona. E statisztikai adatokból látható, hogy a tizenkétezer légionáriusnak több mint fele német eredetű. Az igazságkedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy a német alattvalók legnagyobb része Elzászból és Lotharingiából való, kik mint német szökevények szegődtek az idegen légióhoz. De ha az annektált tartományok katonáit nem számítjuk, körülbelül ezerhatszázra tehető azoknak a száma, kik mint német alattvalók soroztattak be.

A légionáriusok származásra, korra és nyelvtudományra való tekintet nélkül osztatnak be az ezredекbe, úgy hogy a jelenleg fennálló két ezredben majdnem az összes európai nemzetek vannak képviselve. A legkevesebben tudnak francziául közülnök és minthogy nem francia nyelvű vidéken szolgálnak, alig van alkalmuk francziául megtanulni. Kizárólag francia tiszték parancsa és felügyelete alatt állanak, kik nem győzik eléggé dicsérni ügyességüket és bátorságukat. Valóságos legendák járnak szájról-szájra azokról a hőstettek-ről, melyeket a légionáriusok a marokkói hadjárat folyamában vittek véghez. Rettenthetetlen bátorsággal verekedtek a háború legexponáltabb pontjain.

A francia közvélemény nagy elismeréssel nyilatkozik az idegen-légió szolgálatairól. 4 hadügyminisztérium nem kímél semmiféle áldozatot,

hogy a szerencsétlenek afrikai tartózkodását türethetővé és lehetőleg kellemessé tegye. Nem igazak azok a német részről terjesztett, tendenciózus híresztelések, mintha a francia tisztok kegyetlenül és gyűlölettel bánnának a légionáriusokkal. Számos európai utazó, ki Bel-Abbésben, az idegenlégió székhelyén megfordult, a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a francia katonai hatóság emberséges bánásmódjáról. Hogy egy ily soknyelvű, különböző komi, vallású és foglalkozású ezred katonái közt a fegyelem szigorú betartása megkívántatik, az csak természetes, de hogy a légionáriusok sorsukkal meg vannak elégedve, kitűnik abból is, hogy sokszor hónapok múlnak el a nélkül, hogy megkísérelt vagy véghezvitt szökésről kapnánk értesítést.

IZRAEL.

Paris, 1908. október 15.

A párisi színházak ez idén a nyári szünet után jóval későbbben nyíltak meg mint más években, de most október közepe táján mindenütt játszanak már és a legtöbb színházigazgató bemutatta vagy az őszi színházi évadnak szánt egyik újdonságát, vagy elővette a múlt szezón végén műsoron tartott és még vonzó darabját. E héten három előkelő színházban három bemutató volt, melyek közül mindegyik, mind a szerző hírneve, mind a mű irodalmi értéke szempontjából megérdemelné, hogy külön-külön megismertessem. A Théâtre-Français »Le bon roi Dagobert« című újdonsága, melynek szerzője Rivoire André, épp úgy, mint Bourget Pálnak a Renaissance-színházban előadásra került »L'émigré« című drámája, nagy sikert aratott és kétségkívül hosszú ideig marad műsoron. De a hét nagy attrakciója mégis csak Bernstein Henriknek a Réjane-színházban tegnap este bemutatott »Izrael« című három felvonásos

színműve. A »Tolvaj«, a »Baccarat« és »Sámson« szerzőjét annyira felkapta a francia és az egész művelt világ színházlátogató közönsége, színpadi sikerei oly fenomenálisak, az ellene irányzott támadások oly hevesek, hogy nem kell csodálkoznunk azon, ha »Izrael« első bemutatása valóságos színházi és irodalmi eseményné nőtte ki magát. Bernstein utolsó darabjai a Renaissanceban kerültek színre, hol Guitry és Simone Le Bargy jeles művészek közreműködésével, aratta legnagyobb diadalait. Azóta felépült a Réjane igazgatósága alatt álló Réjane-színház, mely Paris leg-elegánsabb és legdíszesebb műintézetei közé tartozik, de melynek fennállása első évében megvolt az a malheurje, hogy nem tudott vonzó, úgynevezett száz vagy kétszáz előadást biztosító drámai műre szert tenni. A legszebb színházban a legjobb művészek is üres padok előtt játszanak, ha a darab nem felel meg a nagyközönség ízlésének vagy várakozásának. Ez volt a Réjane-színház sorsa megnyitása utáni első évében. Jól számított tehát Réjane, mikor Bernsteinhoz fordult segítségért, ki megígérte, hogy legközelebbi társadalmi darabját a Réjane-színház részére fogja megírni. Mikor múlt tavasszal a szerző és a színházigazgató összeültek, hogy a megírandó darab cselekményét megbeszéljék, beszélgetés közben – így mondja ezt el Réjane – Bernstein

említette, hogy van agyában egy más drámai cselekmény is, mely folyton foglalkoztatja és melynek kidolgozásához valamikor legnagyobb ambíció ójával hozzá fog fogni. Ez a drámai cselekmény »Izrael« cselekménye. Magától értetődik, hogy az élelmes színházigazgató felkiáltott:

– De nem »valamikor« kell azt kidolgozni, hanem mindjárt, még pedig a Réjane-színház részére, úgy hogy azt az októberi megnyitás alkalmával elő is lehessen adni.

Ki volna képes ellentállni a nagyhírű művésznő meggyőző rábeszélésének? Bernstein félénken jegyezte meg, hogy az már csak azért is lehetetlen, mert Izrael-ben nagy fiatalasszony szerep nincs és hogy a női szerep egyáltalában sokkal jelentéktelenebb, mint abban a darabban, melynek cselekményét a színházának szánta.

– Mit törődöm én a női szereppel, – felelte Réjane – lemondok a fiatalasszony szerepéről is, de nekem Bernstein legjobb darabja kell, melyet a leghíresebb művészek közreműködésével, semmiféle költséget nem kiméivé, Paris lelegegánsabb színházában elő akarok adni.

Sajátságos ember ez a Bernstein. Oly korokban, mikor sok tehetséges, előkelő állásban levő, vagy nagy munkakörrel bíró, befolyásos zsidó elhagyja ősei vallását, vagy legjobban szeretné eltitkolni eredetét, ő, a sokszoros millió-

mos unokája, a legünnepeltebb francia drámai szerző, nagy première-je előestéjén a legolvasottabb francia napilapban közzé teszi, hogy nagyon meg van elégedve azzal, hogy zsidó. Azután így folytatja:

– Nem mondom, hogy azért büszke is vagyok rá, mert nevetséges dolog büszkélkedni oly véletlen eseménnyel, a milyen a születés... De meg vagyok elégedve azért, mert úgy érzem, hogy az életkedv temperamentumával, mely a művész leglényegesebb tulajdonsága, zsidó származásomnak tartozom. Ha pedig származásomat nem szeretném, hálátlan és gyáva dolognak tekinteném.

Bernstein felfogása az, hogy minden embernek és minden fajnak megvan az a joga, hogy eredetével és származásával büszkélkedjék. Az antiszemitékkal annyiban rokonszenvez, hogy náluknál jobban gyűlöli azt a zsidót, ki származásáért mentséget keres és kinek minden fellépése, gesztusa, cselekménye és összeköttetése azt a benyomást teszik, mintha zsidósága miatt folyton bocsánatot kérne. Ezért nagy élvezettel és nem titkolt kárörömmel szívesen látja a magasabb osztályokba kapaszkodó zsidó sznobizmus lealázását és szégyenét, melyet minden bátor és őszinte lelkületű férfiú megütközéssel utasítana vissza, de melyet a zsidó sznob, mint az itatós papiros a tétát, naponként türelmesen magába szí.

»Izrael« tehát semmiképpen nem akar sem antiszemita, sem a zsidóságot védő szerepet játszani. Az alakok közti összeütközés irtózatosan heves, az ellenfelek gyógyíthatatlan sebeket ejtenek egymáson és a felejtethetlen előítélet egészen az öngyilkosságig viszi őket, de azért nem lehet tagadni, hogy a szerző arra törekedett, hogy megőrizze részrehajlatlanságát. El kell ismernünk, hogy nem könnyű dolog az, ha hírneves író, előkelő színházban, zsidó alakokat visz a színpadra. Ha szigorúan bírálja a zsidókat, kiteszi magát annak a veszélynek, hogy antiszemitizmussal vádolják, ha pedig oly tulajdonságokkal ruházza fel őket, melyek a lélek és a gondolkodás nemességét bizonyítják, az antiszemiták mindig készek azt hangoztatni, hogy a szerző zsidópártoló darab, vagy nem létező alakok és lehetetlen vagy valószínűtlen cselekmény bemutatását tűzte ki feladatul.

De vizsgáljuk meg a darab cselekményét.

Gregenoy gróf a darab zsidóvédő alakja. Nevetségesnek tartja azt a háborút, melyet némely arisztokrata üzent a hatalmas zsidóbankároknak, mert a társadalom igazi ellenségei a szocialisták és anarchisták. Ezért az a véleménye, hogy az arisztokrácia és a pénzvilág kell hogy egyesüljenek a közös ellenség legyőzésére. Örültség belekapaszkodni az antiszemitizmusba akkor, mikor a szocialisták egyesült szindikátusai, mint a gazda-

gok és a vagyonos osztály ellenségei az ajtó előtt lesben állanak. Helyteleníti a fiatal arisztokraták ama törekvéseit, hogy a Rue Royale társaskörben lehetlenné akarják tenni a zsidók felvételét. Ezek a fiatal arisztokraták annyira gyűlölik a zsidókat, hogy a kör egyik tagja általános tetszés közt megjegyezte, hogy ő már messziről érzi a zsidó közeledését. Az igazság kedvéért azonban megvallja, hogy néha téved is, mert múltkor az a malheur érte, hogy szintén zsidó közeledését érezte, mikor a spanyol Bourbon herczeg közeledett feléje.

A kérlelhetetlen antiszemita-párt vezére a huszonhétéves Thibault de Croucy herczeg. Nem nyugszik meg előbb, míg Franciaországból ki nem kergette az összes zsidó bankárokat. Most is a klubban összehívta barátjait azért, hogy Gutlieb ötvennégyéves dúsgazdag zsidó bankárt kivégezzék. Egy antiszemita párisi újság ugyanis bebizonyította, hogy Gutlieb nagy összegeket költött az antiklerikalizmus pártolására és így csak természetes, hogy a Rue Royale klub nem tűrhet meg kebelében oly lealázó cselekménnyel vádolt tagot, mint a milyen Gutlieb. Azért barátjai beleegyezésével felszólította, hogy adja be lemondását. Magától értetődik, hogy Gutlieb nem tett eleget Thibault herczeg kívánságának, mire ez botjával ráütött a fejére és kijelentette, hogy várja tanúit.

Az összes lapok közölték a herczeg és a zsidó bankár közti párbaj hírét, a mi rendkívül felizgatta Croucy herczegnőt, Thibault édes anyját. Nem féltette ugyan a fiát, ki a legjobb kardvívók és piztolylövők egyike, de rettegett attól a gondolattól, hogy Thibault feltett szándéka szerint megölheti Gutlieb bankárt.

Miért félt a herczegnő annyira e párbajtól? Mert nagyon jámbor, istenfélő nő és a keresztény vallás tiltja a gyilkosságot és az emberölést. E magyarázat nem elégít ki bennünket és mindjárt érezzük, hogy e rendkívüli felindulásának kell hogy más oka legyen. Ebben a feltevésben nem is csalódunk, mert mikor Gutlieb belépett a herczegnő szalonjába, megtudjuk, hogy a zsidó bankár és a herczegnő régi ismerősök és hogy Thibault berezeg tulajdonképpen Gutlieb fia. Az apa pedig nem verekedhetik fiával. Az csak természetes. A zsidó bankár valamikor régen a jámbor és istenfélő herczegnő szeretője volt. Az igaz, hogy férje játékos, iszákos és mindenféle rossz szenvedélynek hódoló, kicsapongó életű ember, ki elhanyagolta és verte feleségét, ami mindenesetre enyhítő körülmény, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a dúsgazdag zsidó bankár igen szép külsejű, csinos ember volt fiatal korában.

A köztük fennállott szerelmi viszony azért szakadt meg, mert a herczegnő néhány évvel

ezelőtt mindent megvallott gyóntató papjának, kinek volt elég befolyása a hercegnőre, hogy a viszonyt mindenkorra félbeszakíttassa. Ez a pap tette tönkre Gutlieb lelki életét és ez az oka annak, hogy igazán gyűlöli a papokat és hogy nem kiméit semmiféle áldozatot, hogy az anti-klerikalizmust pártolja és elősegítse. A bankár most is szerette még a hercegnőt, soha se mondott le szerelméről s titokban szerette a fiát is, kivel most verekedni kénytelen, ha csak azt nem akarja, hogy a világ szégyenére gyávának bélyegeztessék.

Ebben a pillanatban belép Thibault herceg. Mindenekelőtt magyarázatot kér, hogy Gutlieb mit keresett a hercegnőnél? Az anya könnyek közt kéri fiát, hogy lelki üdve és jövőbeli boldogsága érdekében ígérje meg, hogy nem fogja megölni Gutliebet. Thibault a sok könyörgésnek engedve, megígérte, hogy csak a karján fogja könnyen megsebesíteni, de semmi körülmények közt nem fogja megölni.

A hercegnő magyarázata azonban csak egy pillanatra elégítette ki a fiát, ki most már követelte, hogy anyja közölje vele az okot, miért érdeklődik annyira Gutlieb sorsa iránt.

– Kölcsönzött-e Gutlieb pénzt atyámnak?

– Nem! – kiált fel a hercegnő. – Esküszöm mindenre, a mi szent előttem.

A felhozott érvek nem győzték meg Thibault skrupulusait. A sok ellentmondás rávezette arra a sejtelemre, hogy anyja iszonyú titkot rejt el előtte. Ezért távozni készült azzal az eltökélt szándékkal, hogy ilyen körülmények közt feltétlenül meg fogja ölni ellenfelét.

A hercegnő nem engedi távozni.

– Te nem ölheted meg ezt az embert, nem is verekedhetsz meg vele!

Thibault most már megértette az iszonyú titkot.

Ez a jelenet oly mesterileg van felépítve és kidolgozva, hogy kétségkívül a dráma legszebb és legérdekesebb része.

Természetes, hogy apa és fiú nem párbajoznak egymással. Mikor a herceg és Gutlieb szemben állanak, Thibault bocsánatkérő levelet ajánlott fel ellenfelének, kit most is gyűlöl. Hiába magyarázta Gutlieb, hogy mily nagy gyengédséggel szerette születése óta, hogy mily nagy figyelemmel kísérte tanulmányait és politikai működését

Thibault hajthatatlan maradt. Ő a büszke herceg egy zsidó fia! De mit tegyen? Első elhatározása az volt, hogy kolostorba vonul vissza, de mikor Gutlieb újra emlékezetébe hozta származását, érezte, hogy sohasem fog tudni megszabadulni az ereiben keringő zsidó vértől. Ha meg nősül, ha gyermekei lesznek, ezek is zsidók lesz-

nek, ez a vér Jehovah vére és nem Jézusé. Bár a jezsuita papnak megígérte, hogy kolostorba vonul vissza, öngyilkosságra határozta el magát. A zsidó megölte a keresztényt.

A herczeg végzete logikus, fatális és kikerülhetetlen. A megrázó jelenetek követik egymást és elejétől végig feszült figyelemmel lessük a cselekmény lebonyolítását.

TÁPLÁLKOZÁSUNK.

Paris, 1908. október végén.

Succival, a híres olasz éhezővel, a világ legillogikusabb malheurje történt. Öreg napjaira nincs ennivalója. Pedig ennek az embernek is voltak dicső napjai az – éhségben. Mindnyájan emlékszünk arra, hogy a nyolczvanas években mennyire irigyelték harmincz napig tartó éhező dicsőségét. Mikor Tanner és Merlati nevű utánczói arra kötelezték magukat, hogy negyven napon át nem fognak enni, a rettenthetlen olasz rögtön kijelentette, hogy ötven napon át fog böjtölni. Azóta nagyot fordult a világ. Úgy látszik, az éhség már nem képes többé fentartani az embert, az éhezés látványa nem érdekel senkit és valószínűleg ezért vesztette el Succi is hajdan oly jól jövedelmező mesterségét. Ezek az éhezési gyakorlatok mégis annyiban használtak a tudományos tapasztalatnak, hogy meggyőződünk arról, hogy bizonyos trenírozás mellett elégséges, ha az ember havonként egyszer vagy kétszer vesz magához táplálékot. Ha Succi

éhezési rendszere átment volna a gyakorlati életbe, alaposan felforgatta volna társadalmi rendünket, a mi az élelmezési iparnak és kereskedelemnek éppen nem vált volna hasznára.

Napjainkban az éhezési mesterségnél sokkal nagyobb fontossága van az élelmezési és táplálkozási művészetnek, mert semmi kétségünk sincs az iránt, hogy a konyha berendezése és az ételek elkészítése ma már művészetté fejlődött. Az élet-erőnek a vér túlterhelhetése nélküli fentartása valószínű tudomány. Némely orvosi tekintély azt tartja, hogy a fizikai erő és a jellem élénkségének fentartásához elsősorban szükséges a hús, míg mások azt a szervezet túlterhelhetése miatt károsnak mondják. Néhány évvel ezelőtt a bor volt a gyengék, az anemikusok és a konvaleszczenek legkiválóbb erősítőszere, ma sok orvos tiltja a boritalt és inkább ajánlja a tiszta, sterilizált vagy főtt vizet. Úgy látszik, hogy az élelmezési teória is bizonyos divatnak van alávetve, mert csak úgy érthető az az eredmény nélküli hosszú vitatkozás, mely a húst pártoló és a vegetáriánus szakértők közt megindult.

Modern táplálkozásunk különösen két élelmi-cikkre támaszkodik: a húsrá és a növényre. Igaz-e, hogy túlságosan sok húst eszünk és hogy a növényi táplálkozás elégséges egy életerős faj fentartására és továbbfejlesztésére? A világ fenn-

állása óta azt tapasztaljuk, hogy az emberek mindig üldözőbe vették az állatokat és hússal táplálkoztak. Több mint *százezer év* óta eszünk húst, a mi igen fontos bizonyíték arra nézve, hogy ez az eledel jól esik és hasznos. A statisztikai adatok szerint a nagy városok felnőtt lakosa naponként átlag kétszáz grammnyi húst fogyaszt, a mi egy évben egy személyre körülbelül száz kilogrammnyi húsmennyiséget tesz ki. Ez az átlagos mennyiség azonban csak a nagy városokra vonatkozik, mert minél kisebb a város, annál inkább csökken a húsfogyasztás átlaga is. Gautier Armand, a francia orvosi akadémia tagja, egy »L'alimentation et les régimes« című munkájában kimutatja, hogy a felnőtt ember évenkénti húsfogyasztása átlag hetvenkét kilogramm. Ez a húsmennyiség elégséges volna a kereskedő, az iparos, a hivatalnok és a munkás kellő táplálkozására. Minthogy azonban a hús ára az évek folyamán növekedett, azt tapasztaljuk, hogy különösen a nagy városokban a lóhúsfogyasztás emelkedett. Paris lakossága a múlt évben mintegy hatvanezer ló húsát fogyasztotta.

Azt hinné az ember, hogy az általános jólét emelkedésével a húsfogyasztás is nagyobb. Éppen az ellenkezője igaz. Majdnem minden országban, a hús drágasága miatt, a húsfogyasztás csökken, és mi az adott körülmények közt igen elszomorító tapasztalat, az, hogy épp oly arányban emelkedik

az alkoholikus italok fogyasztása. E tény azt bizonyítja, hogy mihelyt a munkás nem rendelkezik azzal az összeggel, mely az erőt fentartó hús megszerzésére szükséges, borral, szeszszel és pálinkával él. E tekintetben igen szomorú képet nyerünk, ha a nagyobb városok tapasztalata után betekintünk némely vidék falusi életébe. A francziák panaszkodnak a miatt, hogy vannak kis városok és falvak, hol a lakos évenkénti húsfogyasztása átlag csak negyvenöt kilogramm. Mit mondanának, ha betekintheznének Magyarország némely megyéjének falusi életébe, hol százával akadnak parasztok, kik hetenkint talán csak egyszer esznek húst?

A vegetáriánusok természetesen tagadják, hogy a felnőtt ember kellő táplálkozásához szükséges a naponkénti kétszáz grammnyi húsfogyasztás. Szerintük a hússal való táplálkozás nemzedékről nemzedékre átment rossz szokás, melyről képzeletünkben épp oly nehezen tudunk lemondani, mint az a dohányos, ki azt hiszi, hogy szivar nélkül nem emésztheti meg ebédjét. A hus nélküli táplálkozás nemcsak elégséges, de sokszor előnyösebb is. Bizonyítják pedig ezt az állításukat, az angol sport-évkönyvek meglepő adataival. így például Angolországban a vegetáriánus ciklisták tartják a gyorsaság világrekordját. Egy Oblez nevű ciklista, ki kizárólag főzelékkel, tésztával és

czukros borral táplálkozott, százkilenczvenhat mért-földet tett meg tizenkét óra alatt. Hasonló táplálékkal élt Lefèvre, a híres léghajós is, ki szervezete legcsekélyebb megerőltetése nélkül nyolczvan kilóméternyi légi utat tett meg. A vegetáriánizmust védő orvosok állítása szerint, a növényi táplálékkal élő emberek meg vannak védve a csúz, a rheumatizmus és az arthritikus bántalmak ellen és a mellett megtartják jellemük hajlékonyságát és szellemük ruganyosságát.

Nem igen akarok az orvosok abbeli vitakozásába belebocsátkozni, hogy a két táplálkozási rendszer közt melyik az előnyösebb. De kétségtelen, hogy az ember szervezete nem olyan mint a növényevő állatoké. Emésztési csöve szűk és rövid és azért csak lassan emészti meg a növény táplálékot és könnyében csak akkor, ha hústáplálékkal keverjük. A növényi táplálék nagy térfogatot igényel és ez az oka annak, hogy azok, kik kizárólag vegetáriánusok, rendszeren túlterhelik gyomrukát és beleiket.

Kétséget nem szenved, hogy a táplálkozási rendszer és az eledel megítélésénél fontos szerepet játszik a szokás. Magyarország kisebb városaiban sokan nem képesek felfogni, hogy miképpen lehet osztrigát, békát vagy csigát kedvelni, míg a műveit nyugat nagy és kis városaiban, ezek az eledelek a legválogatottabb menük közt foglalnak helyet.

Roszzul esik hallanunk, hogy a japánok és a guyanai indusok csak úgy szeretik a mézet, ha méhekkel van keverve. Az afrikai utazók leírásaiból tudjuk, hogy a négerék szívesen táplálkoznak hangyákkal, sáskákkal és legyekkel. A hírneves Livingstone munkájában olvassuk, hogy a nyassai tó körül élő négerék sokszor milliószámra fogdossák a napot elsötétítő legyeket, azután megfőzik és nagy kalácsokat készítenek belőlük. Livingstone maga is megízlelte ezt a kalácsot és igen jó, kaviár ízű eledelnek találta.

Elszörnyedünk arra a gondolatra, hogy Madagaszkár és India némely vidékén laknak hernyókkal és férgekkel élő emberek. A francia közoktatásügyi minisztériumtól kiküldött Chaffanjon munkájában erre vonatkozólag azt olvassuk, hogy némely indiai vidéken nagy előszeretettel kedvelik a férges eledeleket. Ebéd közben két indiai bement az erdőbe, a honnan mintegy húsz darab, két centiméter széles és harminczöt centiméter hosszú, nagy földi gilisztával tért vissza. Ezeket darabokra vágva megfőzték, a mi igen finom, az indiaiaktól különösen kedvelt ételül szolgál. Tekintve, hogy a maquiratori indiaiak nem tartoznak a legműveletlenebb népfajok közé és hogy a vidéken nagyszámú vad is található, mégis fel kell tételezni, hogy a gilisztás étel nem lehet ízléstelen vagy rossz ízű, mint a hogy az undor és elszörnyűködésünk első pillanatában képzeljük.

Lady Blunt Anna, előkelő angol családból származó utazónő azt mondja nedjedi útleírásában, hogy a sáska heteken át volt mindennapi jóízű eledele. Szerinte a, vörös sáska finomabb mint a zöld és az a meggyőződése, hogy oly kitűnő eledel, mely a legfinomabb francia vagy angol család legválogatottabb étrendjében is méltán foglalhat helyet. Még több példát is hozhatnék fel annak bizonyítására, hogy a táplálkozás módja, az eledel minősége és a lakosság Ízlése különböző népeknél változó és hogy a táplálkozás helyességének megítélésénél a helyi viszonyok, a foglalkozás és a szokás igen nagy szerepet játszanak.

A beveendő táplálék mennyisége is az életmód, a vérmérséklet, az éghajlat és a ruházat körülményei szerint különbözik. Erre vonatkozólag Landouzy párisi egyetemi tanár azt tartja, hogy egy középtestalkatú ember, ki nem nagyon nehéz munkát végez, minden huszonnégy órában kétezerszáz kalóriát fogyaszt, tehát annyi táplálékot tartozik bevenni, a mennyi szükséges, hogy ezt az erőfogyasztást pótolja. A nehéz munkát végző ember naponkint háromezerhatszáz kalóriát fogyaszt, tehát ez a veszteség a beveendő nagyobb táplálkozással fedezendő. A tudós tanár megfigyelésén alapuló tapasztalata szerint az irodában elfoglalt hivatalnokok rendszeren a kelleténél többet költenek az evésre és mégis rosszul táplálkoznak. Sok húst

esznek és a szükségesnél több bort isznak. A nehéz munkát végző munkás legnagyobb hátránya az, hogy kevés főzeléket és túlságosan sok szeszes italt fogyaszt. De legérdekesebb az a megjegyzése, hogy a varrónők, szabónők és általában az üzletekben elfoglalt fiatal leányok minden nagyobb városban rosszul táplálkoznak, a minnek egyedüli oka abban a körülményben keresendő, hogy rosszul fizetik őket és a kelleténél többet költenek ruházatukra.

A WRIGHT-TESTVÉREK.

Paris, 1908. november elején.

Talán nem esem túlzásba, ha azt állítom, hogy az emberiség történetének egyetlen korszaka sem mutathatja fel a feltalálások és felfedezések oly nagy gazdagságát, mint a tizenkilencedik század vége és a huszadik kezdete. Az X-sugarak, a rádium, a dróttalan sürgöny, a könnyű motor, a kormányozható léghajó és a repülőgép, az emberi elme hatalmának dicsőséges lépcsőfokai. Nincs a tudományos kutatásoknak oly ambíciója, melynek sikerre vezető jogosultságát el nem ismernők. Vannak optimisztikus tudósok, kik azt sem tartják már lehetetlennek, hogy a föld lakosai valamikor valamely szomszédos égitest tájékába fognak kirándulhatni. A remény e merészsége annál inkább meg van engedve, mert tagadhatatlan, hogy az emberi tudomány rohamos gyorsasággal halad előre. Naponkint azt vesszük észre, hogy a tudomány különböző ágai egy közös irányban folynak össze. A mértan, a természettan, a vegytan és a csillagásztan annyi érintkezési pontot mutatnak

fel, hogy bátran lehet feltételezni oly korszakot is, mikor mindezek a különböző ágak csak egy tudományt fognak alkotni, melynek kézzelfogható törvényei egyetlen tökéletes és logikus rendszerbe lesznek összefoglalva.

Valószínű, hogy a kormányozható léghajóval és a repülőgéppel, melynek jövőbeli fejlődési részleteit természetesen ma még meg nem határozhatjuk, képesek leszünk a távolság és az idő akadályait majdnem teljesen megszüntetni. Bizonyos az, hogy mielőtt az ember óránként például ezer kilométernyi utat fog megtehetni, előbb a kétszáz kilométernyi sebességnél meg fog állni. Ez a rengeteg sebesség természetesen ma még sok szkeptícizmusra fog találni, de mennyivel több kétkedésre akadtunk volna, ha például valaki ezelőtt száz évvel, a most gyakorlatban levő sebességeinkről tett volna említést?

Stephensonnak 1815-ben bemutatott első mozdonya óránként hat kilométernyi sebességgel indult és valószínű, hogy a mozdony feltalálója maga is kétkedéssel fogadta volna azt az állítást, ha valaki megjósolta volna neki, hogy 1908-ban lesznek oly vasúti mozdonyok, melyek százhusz és oly gépkocsik, melyek a közutakon kétszáz kilométernyi sebességgel fognak közlekedni.

Kétséget nem szenved, hogy aeroplán lesz a jövő gyors közlekedési eszköze. Csak a levegő

nyújt elég ruganyos alapot arra, hogy a kétszáz kilométernél nagyobb sebességet egyáltalában veszély nélkül vehetjük kombinációba. Csak a levegőben van minden irányban elegendő tér, hogy a legmodernebb közlekedési eszköz kormányosa például ötszáz kilométernyi sebességgel bátran indíthassa útnak gépét, a nélkül hogy oly előre nem látott akadályba ütközzék, mint a milyeneket a természet véghetetlen alakulása, vagy a civilizáció teremtő munkássága következtében, a föld lépten-nyomon gördít utunkba.

A közlekedési eszközök fejlődési története száz év alatt bámulatos, soha nem álmodott változatosságot és haladást mutat fel. A tizenkilencedik század kezdetén a vasút lépett a kocsiközlekedés helyébe. Azután következett a kormányozhatlan léggömbbel való felszállás és a múlt század utolsó tizedében a gépkocsi. E század kezdetén találkoztunk már a kormányozható léghajóval és 1908-nak jutott az az emlékezetes dicsőség osztályrészül, hogy gáz és léggömb segítségével nélkül akadtak bátor és kifogyhatlan erélyű úttörők, kik tisztán a tudomány és a haladás tapasztalataira támaszkodva, gépeikkel másfél órán át fentartották magukat a levegőben.

Néhány hónappal ezelőtt Wright Wilbur és Orville nevei Európában még teljesen ismeretlenek voltak. Csak a beavatottak és a szakértők

tudták, hogy a két Wright-testvér pár évvel ezelőtt az amerikai Egyesült-Államokban már oly repülőgépet mutatott be, mely kézzelfogható tökéletlensége ellenére mégis képes volt néhány perczen át a levegőben fentartani magát és pár száz méternyi ugrásokat megtenni. Ez év kezdetén történt, hogy egy előkelő párisi bankár több barátjával együtt kis szindikátust alakított, mely az Amerikában tartózkodó Wright-testvérekkel oly szerződést kötött, melynek értelmében Wright Wilbur kötelezi magát, hogy f. év június havában repülőkísérleteit Franciaországban fogja megkezdeni. A szerződési feltételek szerint Weiller bankár tartozott Wright Wilburnek ötszázezer franknyi összeget azon a napon megfizetni, mikor repülőgépével legalább négy méter magasságban, másfél órán át, a föld érintése nélkül képes lesz magát fentartani a levegőben. Azonkívül Wright kötelezte magát arra is, hogy két személylyel fel fog szállni és hogy Amerikába való visszatérése előtt, legalább is három francia embert fog a repülésre és a repülőgép kezelésére betanítani.

A nyilvánosságra került szerződési feltételek kezdetben a nagyközönség körében inkább gúnyos mosolyt keltettek és számos humorisztikus észrevételre is adtak alkalmat. Az emberek nem tudták, hogy min nevensenek inkább: a bankár szereplési viselkedésén-e, ki minden kockázat nélkül,

mint a világraszóló felfedezés pártolója akarta nevét a nagyközönség előtt népszerűvé tenni, vagy az amerikai optimista merészségén-e, ki nyilvános előkészület nélkül a kivihetetlennek tartott kísérletek bemutatására vállalkozott. Ez időben Farman és Delagrange repülőgépei bámulatba ejtették a világot. Húsz és harmincz perczig tartó repüléseik naponként ezrekre menő közönséget vonzottak a párisi katonai gyakorlótérre. E két francia légutazó tartotta a világrekordot és mind-egyiknek háta mögött már megalakult a pénzügyi csoport is, mely feladatává tette, hogy az új felfedezést gyakorlati és gazdasági szempontból értékesítse.

A legcivilizáltabb európai fővárosok versenyeztek egymással, hogy nagy összegek felajánlásával rábírják Farmant és Delagrange-t, hogy a különböző országokban bemutassák repülő kísérletüket. Egy budapesti előkelő társaskör igazgatója a nyáron kijött hozzám Parisba, hogy rávegyem Farmant vagy Delagrange-t, hogy aeroplanjával repülésének bemutatása és egy felolvasás megtartása céljából jöjjön Budapestre. Szeptember kezdetén még Delagrange tartotta a repülési időtartam rekordját és így csak természetes, hogy a budapesti társaskör igazgatójának a kérésére, rávettem Delagrange-t a magyarországi utazásra, ki erre hajlandó is volt.

Ezalatt Wright Wilbur Le – Mans-ban, Paris-tól mintegy öt órai távolságban és Wright Orville Washington mellett, ismételték naponként eredménytelen kísérleteiket. Wright Wilbur heteken át titokban dolgozott és kísérletezett. A hírlapírókat nem fogadta, a fényképezőket elkergette és a toladókkal, kik működésében zavarták, a legkíméletlenebb módon bánt el. Wright aeroplánjáról már nem is beszéltek és a bankárral kötött szerződése is feledésbe ment, annál is inkább, mert némely szakértő közzétett véleménye szerint, a Wright-féle aeroplánnak állítólag szerkezeti hibái vannak. Motorját nehéznek, a sínekről való felszállását elhibázottnak és a levegőben való hosszabb tartózkodást kivihetetlennek tartották.

Egyszerre Wright Orville Washingtonban és Wright Wilbur Le Mans-ban meglepték a világot. Mind a kettő legyőzte Farmant és Delagrange-t. Wright Wilbur előbb egy óráig, azután másfél óráig repült és repülő kísérleteit heteken át százezerre menő lelkesülő közönség előtt megismételte. Az összes kitűzött díjakat egymásután megnyerte és a bankárral kötött szerződésben foglalt feltételeknek szintén eleget tett, úgy hogy a repülőgép francia szabadalmáért járó ötszázezer franknyi összeget is felvette, a mit az emberek még három hónappal ezelőtt rossz tréfának tekintettek. Delagrange és Farman egyelőre csendben visszavonul-

lak, gépeik nem képesek Wright fenomenális eredményeivel kiállani a versenyt. Magam is tanácsoltam budapesti barátaimnak, hogy az aeroplán magyarországi bemutatását halászszak el, mert ki érdeklődnek ma egy maximális félórás repülés iránt, mikor mindenki tudja, hogy Wright másfél óráig repült és hogy légbeli kirándulására egy száz kiló súlyú személyt is magával vitt. A nyilvánosságra került hírek szerint, Farman és Delagrange most csendben javítják gépeiket, hogy időtartam, távolság és magasság tekintetében túltegyenek Wright eredményein. Valószínű, hogy néhány hét vagy hónap múlva már arról fogunk értesülni, hogy egyik vagy másik francia úttörő Chalomból Parisba, vagy Parisból Le Mans-ba repült, a min csodálkozni se kell, ha tekintetbe vesszük, hogy Wright ez idei körutazásában egy öt kilométer négyszög területen már mintegy kilenczven kilométernyi hosszú utat tett meg. Kísérletei befejezése alkalmával egy hírlapíró előtt kijelentette, hogy ezen túl arra fog törekedni, hogy aeroplánját magasság tekintetében kipróbálja. Az őszi repülések soha hat méternél magasabba nem emelkedtek.

– Mily magasságra gondol, kérdezte a hírlapíró?

– Nincs semmi ok, mondja nevetve Wright, hogy miért ne repüljek épp oly biztosságban ezer méternyi magasságban.

Ha Wright és a többi aviátorok jövendőli ígéretei megvalósulnak, a miben a bámulatraméltó eredményekkel szemben már kételkedni nincs okunk, a világ haladó civilizációja nagyjelentőségű társadalmi felforgatás előtt áll. A föld utjai az emberi szellem nagyságával és kielégíthetetlen haladási szükségével szemben szűknek bizonyultak. Tudományszomjunk önkénytelenül rávezetett a levegő útjainak a használatára. Nemcsak az annyi szerencsétlenséget okozó összeütközések lesznek elkerülhetők, hanem a kormányos, a világegyetem végtelen légbeli terét felhasználva, még óránkénti négyszáz kilométernyi sebességnél sem lesz kénytelen ideges körültekintéssel és figyelemmel kíséni repülőgépe kormányrudját, mint a hóg az ma a sebesség betegségében szenvedő automobilistáknál nélkülözhetlenül szükséges, kiknél már hatvan vagy nyolczvan kilométernyi sebességnél is, a legkisebb eltérés vagy figyelmetlenség minden pillanatban szerencsétlenséget és halált jelent. Fent a magas levegőben nincs por, nincs természeti akadály és bizonyos magasságon tul, mesterséges akadály sincs.

Négyszáz kilométernyi sebesség óránként! Alomnak is merész. Az aviátorok ezt lehetségesnek, sőt valószínűnek is tartják. Archdeacon, a párisi automobil klub elnöke, ki a kormányozható léghajó és a repülőgép felfedezése körül igen nagy

érdemeket szerzett, fogadást ajánlott fel arra, hogy tíz éven belül az aviátorok ezt a sebességet el fogják érni. A föld átmérője negyvenezer kilométer, a fele húszezer és így a föld egyik pontjától a legtávolabbra eső pontig csak húszezer kilométernyi távolság választ el. Tehát négyszáz kilométernyi sebességet véve alapul, mintegy ötven órai, vagyis valamivel több mint két napi utazás szükséges, hogy például Budapest antipódját elérjük. A Budapest és Paris közti távolság körülbelül ezerkétszáz kilométer. Ha Archdeacon jóslata beteljesedik, a Budapest és Paris közti távolságot három óra alatt meg fogjuk tehetni. Budapesten reggelizve, Parisban ebédelhetünk és este újra Budapesten családuink körében vacsorálhatunk. A szédítő gyorsaság lehetetlenné fogja tenni a háborúkat és a különböző országok határainak gazdasági megvédését. Mi lesz a államok költségvetéseivel, a sebesség és gyors hajtás miatti kihágási zaklatásokkal és sok mindenféle más kérdéssel, melyet az új közlekedési eszköz gyakorlati alkalmazása elébünk fog állítani?

Igaz volna-e, hogy ha budapesti barátaim egy vasárnapi vadászatra meg fognak hívni, úgy elégséges lesz, ha Parisból reggel hét órakor indulok és akkor már délelőtt tíz órakor fogok Érsekújvárott vadászhatni? Ce serait l'idéal.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Roosevelt és a trösztök	3
Az automobil tizedik évfordulója	10
A modernizmus.....	17
Színház és kritika.....	28
A feminizmus kinövései.....	36
Aranyország	44
Apacs és csavargó	51
A két ember	59
Nőbecsülés és szerelem.....	67
A válásról	75
Szeretet és szerelem	84
Christian science	92
Szabad válás, szabad egyesülés	100
A meztelen nő	109
Robin a tüdővészről	118
Az író joga.....	126
Vivisekció	134
Zola a Pantheonban	142
Az anya pártfogása	150
Simone	158
Loisy abbé modernizmusa	167
A pacifizmus.....	176
Bellicizmus	185
A nők kaczérsága.....	193

	Lap
A csábító és áldozata	200
Curiené	209
Erkölc a színházban	217
Az emberi nem jövője	226
A repülőgép	234
A szerelem krízise	243
Modern gonosztevők	253
Az irodalom és hatása	262
Két szám	270
A művész érdeke	277
Mikrobák	287
Jeanne d'Arc	295
Tengerparti séta	303
Pornográfia	311
Napihírek és rémdrámák	321
Szalon és bridge	330
Munka és hivatal	339
A német szellem	348
Az élet meghosszabbítása	357
Az idegen-légió	365
Izrael	373
Táplálkozásunk	383
A Wright testvérek	391